

S E L E C T A

EX

SCRIPTORIBUS ROMANIS.

*Lately published the following Books of Literature, by
M. POTE, at Eton; Sold also at No. 2, Crane-Court,
Fleet-Street, LONDON.*

Usui Academiarum.

Price in Boards, 1l. 4s.

In one Volume, Quarto,

SOPHOCLIS TRAGÆDIÆ SEPTEM,
Cum Aldo, Turnebo, cæterisque optimis Editionibus collatæ.

ADJICITUR,

INDEX GENERALIS AD SOPHOCLEM,
Nondum antehac editum. Notæ quædam subjunguntur
à T. MORELL.

**ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ ΠΛΑΤΩΝΟΣ, καὶ ΔΥΣΙΟΥ ΛΟΓΟΙ
ΕΠΙΤΑΦΙΟΙ;** cum Versione, Notis et Indice. Opus Eru-
diendæ Juventutis gratiâ Editum.

ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ ΛΟΓΟΣ εἰς Ἀγησίλαον τὸν Βασίλεα. Καὶ
ΠΑΡΟΥΤΑΡΧΟΥ Χαιρωνεύς. βιβλίον πῶς διὰ τὸν νῆον Ποιημάτων
Ἀχαιῶν. Notis Illustrata.

ΠΟΙΚΙΛΗ ΙΣΤΟΡΙΑ, sive Novus Historiarum Fa-
bularumq; Delectus; ex Æliano, Polyæno, Aristotele, Max.
Tyrio, aliisque probatissimis Scriptoribus Græcis desumptus.
Versione et Notis Illustravit *Jacobus Upton*. Huic Editioni
nunc primùm accessere, Tres Orationes Funebres, *Periclis,*
Lysæ, et *Platonis;* cum Versione, etiam Notis et Indice.
Editio nova correctior.

A L S O,

The following Greek Plays, Price 3s. each.

EURIPIDIS HIPPOLYTUS, & **EURIPIDIS MEDEA.**
ÆSCHYLI PROMETHEUS, & **SOPHOCLIS PHILOCTETES.**
ARISTOPHANIS PLUTUS. Editio castigata, et ad usum stu-
diosæ Juventutis accommodata.

SCRIPTORES ROMANI;

SIVE,

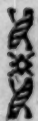
SELECTA

EX

M. T. CICERONE.

TIT. LIVIO.

CORN. TACITO.

M. VELLEIO

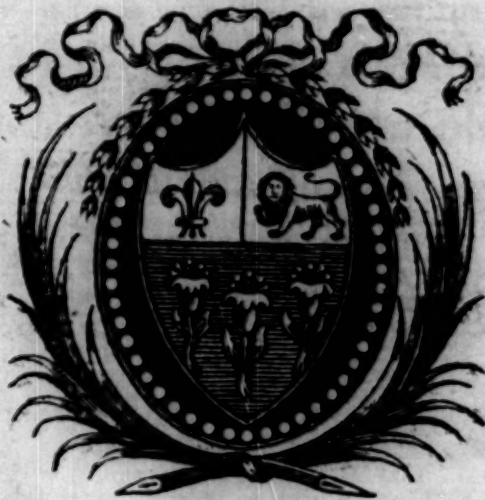
PATERCULO.

C. PLINIO.

IN USUM

REGIÆ SCHOLÆ ETONENSIS.

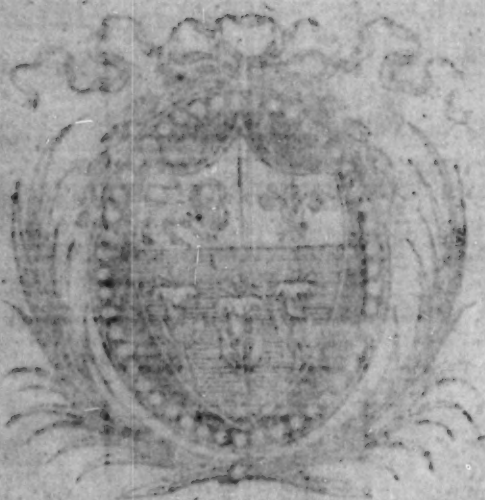
EDITIO ALTERA RECOGNITA.

ETONÆ:

Ex Officina M. POTE, MDCCXCV.

~~Edna T 947.95~~

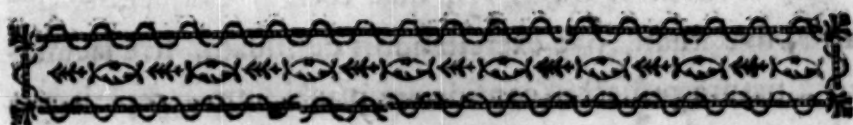
Ex Officio M. J. P. M. L. K.

CICERO de Proœmiis suis, in Epist.
ad ATTICUM. Lib. XVI. 6.

DE Gloriâ librum ad te misi, et in eo
procœmium id est, quod in Academico
tertio. Id evenit ob eam rem, quòd habeo vo-
lumen procœmiorum: ex eo eligere soleo, cùm
aliquod σύγγραμμα institui. Itaque jam in
Tusculano, qui non meminissem me abusum
istò procœmio, conjeci id in eum librum quem
tibi misi. Cùm autem in navi legerem Aca-
demicos, agnovi erratum meum. Itaque sta-
tim novum procœmium exaravi, et tibi misi.

ad ALFREDUM LIB. XVI. c.

D. E. Glavin, Director, et al. vs.
 The United States, et al.
 The undersigned, for and on behalf of the
 United States, do hereby certify that the
 within and foregoing is a true and correct
 copy of the original as the same appears
 in the records of the Department of Justice.
 In testimony whereof, I have hereunto set
 my hand and the seal of the Department
 of Justice at Washington, D. C., this
 10th day of June, 1934.

PROOEM. Lib. I. De INVENTIONE.

De Origine, Ufu, et Abusu Eloquentiæ.

SÆPE et multùm hoc mecum cogitavi, bonine, an mali plus attulerit hominibus, et civitatibus, copia dicendi, ac summum eloquentiæ studium. Nam cùm et nostræ reipublicæ detrimenta confidero, et maximarum civitatum veteres animo calamitates colligo, non minimam video per disertissimos homines invec̃tam esse partem incommodorum. Cùm autem res ab nostrâ memoriâ, propter vetustatem, remotas ex literarum monumentis rep̃tere instituo: multas urbes constitutas, plurima bella restincta, firmissimas societates, sanctissimas amicitias intelligo tum animi ratione, tum faciliùs eloquentiâ, comparatas. Ac me quidem diu cogitantem, ratio ipsâ in hanc potissimùm sententiam ducit, ut existimem, sapientiam sine eloquentiâ parum prodesse civitatibus, eloquentiam verò sine sapientiâ nimium obesse plerumque, prodesse nunquam. Quare si quis, omissis rectissimis atque honestissimis studiis rationis et officii, consumit omnem operam in exercitatione dicendi, is inutilis sibi, perniciosus patriæ civis alitur: qui verò ita sese armat eloquentiâ, ut non oppugnare commoda patriæ, sed pro his pugnare possit, is mihi vir et suis, et publicis rationibus utilissimus, atque amicissimus civis fore videtur.

Ac si volumus hujus rei, quæ vocatur eloquentia, five artis, five studii, five exercitationis cujusdam, five facultatis à naturâ profectæ considerare principium; reperiemus id ex honestissimis causis natum, atque ob optimis rationibus profectum. Nam fuit quoddam tempus cùm in agris homines passim bestiarum more vagabantur, et sibi victu ferino vitam propagabant; nec ratione animi quidquam, sed pleraque viribus corporis administrabant. Nondum divinæ religionis, non humani officii ratio colebatur: nemo legitimas viderat nuptias: non certos quisquam inspexerat liberos: non jus æquabile quid utilitatis haberet, acceperat. Ita propter errorem, atque inscitiam, cæca ac temeraria dominatrix animi cupiditas, ad se explendam viribus corporis abutebatur, perniciosissimis satellitibus. Quo tempore quidam, magnus videlicet vir, et sapiens, cognovit, quæ materia esset, et quanta ad maximas res opportunitas animis inesset hominum, si quis eam posset elicere, et præcipiendo meliorem reddere: qui dispersos homines in agris, et in tectis sylvestribus abditos, ratione quâdam compulit in unum locum, et congregavit, et eos in unamquamque rem inducens utilem atque honestam, primò propter insolentiam reclamantes, deinde propter rationem, atque orationem studiosius audientes, ex feris et immanibus, mites reddidit, et mansuetos. Ac mihi quidem videtur hoc nec tacita, nec inops dicendi sapientia perficere potuisse, ut homines à consuetudine subito converteret, et ad diversas vitæ rationes traduceret. Age verò, urbibus constitutis, ut fidem colere, et justitiam retinere discerent, et aliis parere suâ voluntate consuescerent, ac non modò labores excipiendos, communis commodi

commodi causâ, sed etiam vitam amittendam existimarent; quâ tandem fieri potuit, nisi homines eâ, quæ ratione invenissent, eloquentiâ persuadere potuissent? Profectò nemo, nisi gravi, ac suavi commotus oratione, cum viribus plurimum posset ad jus voluisset sine vi descendere: ut, inter quos posset excellere, cum iis se pateretur æquari, et suâ voluntate à jucundissimâ consuetudine recederet, quæ præsertim jam naturæ vim obtineret propter vetustatem. Ac primò quidem sic et nata, et progressa longiùs eloquentia videtur: et item postea maximis in rebus pacis, et belli cum summis hominum utilitatibus esse versata.

Postquam verò commoditas quædam, prava virtutis imitatrix, sine ratione officii, dicendi copiam consecuta est; tum ingenio freta malitia, pervertere urbes, et vitas hominum labefactare assuevit. Atque hujus quoque exordium mali, quoniam principium boni diximus, explicemus. Verissimum mihi videtur, quædam tempore neque in publicis rebus infantes et insipientes homines solitos esse versari, nec verò ad privatas causas magnos ac disertos homines accedere: sed cum à summis viris maximæ res administrarentur, arbitror alios fuisse non incallidos homines, qui ad parvas controversias privatorum accederent. Quibus in controversiis cum sæpe à mendacio contra verum homines stare consuescerent, dicendi assiduitas aluit audaciam, ut necessario superiores illi propter injurias civium resistere audacibus, et opitulari suis quisque necessariis cogerentur. Itaque cum in dicendo sæpe par, nonnunquam etiam superior visus esset is, qui omissio studio sapientiæ, nihil sibi præter eloquentiam

quentiam comparâſſet, fiebat ut et multitudinis, et ſuo iudicio dignus, qui rempublicam gereret, videretur. Hinc nimirum non injuriâ, cùm ad gubernacula reipublicæ temerarii, atque audaces homines acceſſerant, maxima ac miſerrima naufragia fiebant. Quibus rebus tantum odii, atque invidiæ ſuſcepit eloquentia, ut homines ingenioſiſſimi, quaſi ex aliquâ turbidâ tempeſtate in portum, ſic ex ſeditioſâ, et tumultuoſâ vitâ ſe in ſtadium aliquod traderent quietum. Quare mihi videntur poſtea cætera ſtudia recta, atque honeſta, per otium concelebrata ab optimis, enitiſſe: hoc verò à plerique eorum deſertum obſoleviſſe eo tempore, quo multò vehementiùs erat retinendum, et ſtudioſius adaugendum.

Nam quò indigniùs rem honeſtiſſimam, et rectiſſimam violabat ſtultorum et improborum temeritas, et audacia, ſummo cum reipublicæ detrimento: eò ſtudioſiùs, et illis reſiſtendum fuit, et reipublicæ conſulendum. Quod noſtrum illum non fugit Catonem, neque Lælium, neque horum (ut verè dicam) diſcipulum Africanum, neque Gracchos Africani nepotes: quibus in hominibus erat ſumma virtus, et ſummâ virtute amplificata auctoritas, et, quæ his rebus ornameto, et reipublicæ præſidio eſſet, eloquentia. Quare, meo quidem animo, nihilo minùs eloquentiæ ſtudendum eſt, etſi eâ quidam et privatim, et publicè perversè abutuntur: ſed eò quidam vehementiùs: ne mali magni cum detrimento bonorum, et communi omnium pernitiæ plurimùm poſſint: cùm præſertim hoc unum ſit, quod ad omnes res et privatas, et publicas maximè pertineat: hoc
tuta,

tata, hoc honesta, hoc illustris, hoc eodem vita iucunda fiat. Nam hinc ad rempublicam plurima commoda veniunt, si moderatrix omnium rerum præstò est sapientia. Hinc ad ipsos, qui eam adepti sunt, laus, honor, dignitas confluit: hinc amicis quoque eorum certissimum, ac tutissimum præsidium comparatur. Ac mihi quidem videntur homines, cum multis rebus humiliores et infirmiores sint, hâc re maximè bestiis præstare, quòd loqui possunt. Quare præclarum mihi quiddam videtur adeptus is, qui, quâ re homines bestiis præstent, eâ in re hominibus ipsis antecellat.

PROOEM. Lib. II. De INVENTIONE.

CICERO *De Scriptis suis Rhetoricis.*

CROTONIATÆ quondam, cum florent omnibus copiis, et in Italia cum in primis beati numerarentur, templum Junonis, quod religiosissimè colebant, egregiis picturis locupletare voluerunt. Itaque Heracleotem Zeuxim, qui tum longè cæteris excellere pictoribus existimabatur, magno pretio conductum adhibuerunt. Is et cæteras tabulas complures pinxit, quarum nonnulla pars usque ad nostram memoriam, propter fani religionem, remansit; et, ut excellentem muliebris formæ pulchritudinem muta in sese imago contineret, Helenæ se pingere simulacrum velle dixit. Quod Crotoniatæ, qui eum muliebri in corpore pingendo plurimum aliis præstare sæpe acceperant,

cepissent, libenter audierunt. Putaverunt enim eum, si, quo in genere plurimum posset, in eo magnoperè elaborasset, egregium sibi opus illo in fano relicturum. Neque tum eos illa opinio fefellit. Nam Zeuxis illicò quæsit ab eis, quasnam virgines formosas haberent. Illi autem statim hominem duxerunt in palæstram, atque ei pueros ostenderunt multos, magnâ præditos dignitate. (Etenim quodam tempore Crotoniæ multum omnibus, corporum viribus et dignitatibus antesteterunt, atque honestissimas ex gymnico certamine victorias domum cum maximâ laude retulerunt.) Cùm puerorum igitur formas, et corpora magno hic opere miraretur: Horum, inquit illi, sorores sunt apud nos virgines. Quare, quâ sint illæ dignitate, potes, ex his suspicari. Præbete igitur mihi quæso, inquit, ex istis virginibus formosissimas, dum pingo id, quod pollicitus sum vobis, ut mutum in simulacrum ex animali exemplo veritas transferatur. Tunc Crotoniæ publico de consilio virgines unum in locum conduxerunt, et pictori, quas vellet, eligendi potestatem dederunt. Ille autem quinque delegit, quarum nomina multi poëtæ memoriæ tradiderunt, quòd ejus essent judicio probatæ, qui verissimum pulchritudinis habere judicium debuisset. Neque enim putavit, omnia, quæ quæreretur ad venustatem, uno in corpore se reperire posse; ideo quòd nihil simplici in genere omnibus ex partibus perfectum natura expolivit. Itaque, tanquam cæteris non sit habitura, quod largiatur, si uni cuncta concefferit, aliud alii commodi aliquo adjuncto incommodo muneratur.

Quod

Quod quoniam nobis quoque voluntatis accidit, ut artem dicendi perscriberemus, non unum aliquod proposuimus exemplum, cujus omnes partes quocunque essent in genere, exprimendæ nobis necessario viderentur: sed omnibus unum in locum coactis scriptoribus, quod quisque commodissimè præcipere videbatur, excerpimus, et ex variis ingeniis excellentissima quæque libavimus. Ex iis enim, qui nomine et memoriâ digni sunt, nec nihil optimè, nec omnia præclarissimè quisquam dicere nobis videbatur. Quapropter stulticiâ nobis visa est, aut à bene inventis aliqujus recedere, si quo in vitio ejus offenderemur; aut ad vitia quoque ejus accedere, cujus aliquo bene præcepto duceremur. Quòd si in cæteris à multis eligere homines commodissimum quodque, quàm sese uni alicui certo velent addicere, minus in arrogantia offenderent; non tantopere in vitiis preseverarent; aliquando ex inscientiâ levius laborarent. Ac si par in nobis hujus artis, atque in illo picturæ, scientia fuisset, fortasse magis hoc suo in genere opus nostrum, quàm illius pictura nobilis eniteret. Ex majore enim copiâ nobis, quàm illi, fuit exemplorum eligendi potestas. Ille unâ ex urbe, et ex eo numero virginum, quæ tunc erant, eligere potuit: nobis omnium quicunque fuerunt, ab ultimo principio hujus præceptionis, usque ad hoc tempus, expositis copiis, quodcunque placeret, eligendi potestas fuit. Ac veteres quidem scriptores artis usque à principe illo atque inventore Tisia repetitos, unum in locum conduxit Aristoteles, et nominatim cujusque præcepta magnâ conquisita cura perspicuè scripsit atque enodata diligenter exposuit: ac tantam inventoribus ipsis suavitatem,

vitae, et brevitate dicendi praestitit, ut nemo illorum praecepta ex ipsorum libris cognoscat, sed omnes, qui, quod illi praecipiant, velint intelligere, ad hunc, quasi ad quandam multo commodiorem explicatorem, revertantur. Atque hic quidem ipse, et sese ipsum nobis, et eos, qui ante se fuerant, in medio posuit, ut ceteros, et seipsum per se cognosceremus. Ab hoc autem qui profecti sunt, quanquam in maximis philosophiae partibus operae plurimum consumpserunt, sicut et ipse, cujus instituta sequebantur, fecerat; tamen permulta nobis praecepta dicendi reliquerunt. Atque alii quoque alio ex fonte praeceptores dicendi emanaverunt, qui item perinultum ad dicendum, si quid ars proficit, opitulati sunt. Nam fuit tempore eodem, quo Aristoteles, magnus et nobilis rhetor Isocrates: cujus ipsius quam constet esse artem, non invenimus. Nos nobis omnes, quoad facultas tulit, proposuimus, et ex nostro quoque nonnihil in commune contulimus. Quod si ea, quae in his libris exponuntur, tantopere eligenda fuerunt quanto studio electa sunt, profectio neque nos, neque alios industriae nostrae poenitebit. Sin autem temere aliquid alicujus praeteriisse, aut non satis eleganter secuti videbimur; docti ab aliquo, facile et libenter sententiam commutabimus. Non enim parum cognosse, sed in parum cognito stulte, et diu perseverasse, turpe est: propterea quod alterum communi hominum infirmitati, alterum singulari uniuscujusque vitio est attributum.

PROOEM. Lib. I. De ORATORE.

De Studio Eloquentiæ.

COGITANTI mihi sæpenuerò, et memoriâ vetera repetenti, perbeati fuisse, Quincte frater, illi videri solent, quî in optimâ republicâ, cùm et honoribus, et rerum gloriâ florent, eum vitæ cursum tenere potuerunt, ut vel in negotio sine periculo, vel in otio cum dignitate esse possent. Ac fuit tempus illud, cùm mihi quoque initium requiescendi, atque animum ad utriusque nostrum præclara studia referendi fore, justum, et propè ab omnibus concessum esse arbitrarer, si infinitus forensium rerum labor, et ambitionis occupatio, decursu honorum, etiam ætatis flexu constitisset. Quam spem cogitationum, et consiliorum meorum, cùm graves communium temporum, tum varii nostri casus sefellerunt. Nam qui locus quietis, et tranquillitatis plenissimus fore videbatur, in eo maximæ molestiarum et turbulentissimæ tempestates exstiterunt. Neque verò nobis cupientibus, atque exoptantibus fructus otii datus est ad eas artes, quibus à pueris dediti fuimus, celebrandas, interque nos recolendas. Nam primâ ætate incidimus in ipsam perturbationem disciplinæ veteris: et consulatu devenimus in medium rerum omnium certamen, atque discrimen: et hoc tempus omne post consulatum objecimus iis fluctibus, qui per nos à communi peste depulsi, in nosmetipsos redundârunt. Sed tamen in his vel asperitatibus rerum, vel angustiis tempo-

ris, obsequar studiis nostris : et quantum mihi vel fraus inimicorum, vel causæ amicorum, vel respublica tribuet otii, ad scribendum potissimum conferam : Tibi verò, frater, neque hortanti deero, neque roganti. Nam neque auctoritate quisquam apud me plus valere te potest, neque voluntate.

Ac mihi quidem sæpenumero in summos homines, ac summis ingeniis præditos intuenti, quærendum esse visum est, quid esset, cur plures in omnibus artibus, quàm in dicendo admirabiles exstitissent. Nam, quocumque te animo, et cogitatione converteris, permultos excellentes in quoque genere videbis, non mediocrium artium, sed proximæ maximarum. Quis enim est, qui, si clarorum hominum scientiam, rerum gestarum vel utilitate, vel magnitudine metiri velit, non anteponat oratori imperatorem ? Quis autem dubitet, quin belli duces ex hac unâ civitate vel præstantissimos penè innumerabiles, in dicendo autem excellentes vix paucos proferre possimus ? Jam verò, consilio, ac sapientiâ qui regere ac gubernare rempublicam possent, multi nostrâ, plures patrum memoriâ, atque etiam majorum exstiterunt ; cum boni per diu nulli, vix autem singulis ætatibus singuli tolerabiles oratores invenirentur. Ac, ne quis fortè cum aliis studiis, quæ reconditis in artibus, atque in quâdam varietate literarum versentur, magis hanc dicendi rationem, quàm cum imperatoris laude, aut cum boni senatoris prudentiâ comparandam putet : convertat animum, et ipsa artium genera circumspeciat, quique in iis floruerint, quamque multi : sic facillimè, quanta oratorum sit, semperque fuerit paucitas, judicabit.

Neque

Neque enim te fugit, laudatarum artium omnium pro-
creatricem quandam, et quasi parentem, eam, quam ~~quæ-~~
~~repiam~~ Græci vocant, ab hominibus doctissimis judicari :
in quâ difficile est enumerare, quot viri, quantâ scientiâ,
quantâque in suis studiis varietate, et copiâ, fuerint : qui
non una aliquâ in re separatim elaborârunt, sed omnia, quæ-
cumque essent, vel scientiæ peruestigatione, vel differendi
ratione comprehenderint. Quis ignorat, iis, qui mathe-
matici vocantur, quantâ in obscuritate rerum, et quâm re-
conditâ in arte et multiplici, subtilique versentur : quo ta-
men in genere ita multi perfecti homines exstiterunt, ut
~~quo~~ fere studuisse ei scientiæ vehementiùs videatur, quin,
quod voluerit, consecutus sit. Quis musicis, quis huic
studio literarum, quod profitentur ii, qui grammatici vo-
cantur, penitus se dedit, quin omnem illarum artium
pænè infinitam vim, et materiam, scientiâ, et cogitatione
comprehenderit ? Verè mihi hoc videor esse dicturus, ex
omnibus iis, qui in harum artium studiis liberalissimis sint,
doctrinisque versati, minimam copiam poëtarum egregio-
rum existitisse : atque in hoc ipso numero, in quo perrarò
exoritur aliquis excellens, si diligenter et ex nostrorum, et
Græcorum copiâ comparare voles, multâ tamen pauciores
oratores, quâm poëtæ boni reperientur. Quod hoc etiam
mirabilius debet videri, quia cæterarum artium studia fere
reconditis, atque abditis, è fontibus hauriuntur : dicendi
autem omnis ratio in medio posita, communi quodam in
usu, atque in hominum more et sermone versatur : ut in
cæteris id maximè excellat, quod longissimè sit ab imperi-
torum intelligentiâ, sensuque disjunctum : in dicendo au-
tem

tem vitium vel maximum sit à vulgari genere orationis, atque à consuetudine communis sensûs abhorrere.

Ac ne illud quidem verè dici potest, aut plures cæteris artibus infervire aut majore delectatione, aut spe uberiore, aut præmiis ad perdiscendum amplioribus commoveri. Atque, ut omittam Græciam, quæ semper eloquentiæ princeps esse voluit, atque illas omnium doctrinarum inventrices Athenas, in quibus summa dicendi, vis et inventa est, et perfecta : in hac ipsâ civitate profectò nulla unquam vehementiùs, quàm eloquentiæ studia viguerunt. Nam posteaquàm, imperio omnium gentium constituto, diuturnitas pacis otium confirmavit, nemo ferè laudis cupidus adolescens non sibi ad dicendum studio omni enitendum putavit. Ac primò quidem totius rationis ignari, qui neque exercitationis ullam viam, neque aliquod præceptum artis esse arbitrantur, tantum, quantum ingenio et cogitatione poterant, consequabantur. Pòst autem auditis oratoribus Græcis, cognitisque eorum litteris, adhibitisque doctoribus, incredibili quodam nostri homines dicendi studio flagnaverunt. Excitabat eos magnitudo et varietas, multitudoque in omni genere causarum, ut ad eam doctrinam quam suo quisque studio assecutus esset, adjungeretur usus frequens, qui omnium magistrorum præcepta superaret. Erant autem huic studio maxima, quæ nunc quoque sunt, proposita præmia, vel ad gratiam, vel ad opes, vel ad dignitatem. Ingenia verò, (ut multis rebus possumus judicare) nostrorum hominum multùm cæteris hominibus omnium gentium præstiterunt.

Quibus

Quibus de causis, quis non jure miretur, ex omni memoriâ ætatum, temporum, civitatum, tam exiguum oratorum numerum inveniri? Sed nimirum majus est hoc quiddam, quam homines opinantur, et pluribus ex artibus, studiisque collectum. Quis enim aliud in maximâ discipulorum multitudine, summâ magistrorum copiâ, præstantissimis hominum ingeniis, infinitâ causarum varietate, amplissimis eloquentiæ propositis præmiis, esse causæ putet, nisi rei quandam incredibilem magnitudinem, ac difficultatem? Est enim et scientia comprehendenda rerum plurimarum, sine quâ verborum volubilitas inanis, atque, irritanda est: et ipsa oratio conformanda non solum electione, sed etiam constructione verborum: et omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit, penitus pernoscenti, quod omnis vis, ratioque dicendi, in eorum, qui audiunt, mentibus, aut sedandis, aut excitandis exprimenda est. Accedat eodem oportet lepos quidam, facitiæque et eruditio libero digna, celeritasque, et brevis et respondendi, et laceßendi, subtili venustate, atque urbanitate conjuncta. Tenenda præterea est omnis antiquitas, exemplorumque vis: neque legum, aut juris civilis scientia negligenda est. Nam quid ego de actione ipsâ plura dicam? quæ motu corporis, quæ gestu, quæ vultu, quæ vocis conformatione, ac varietate moderanda est: quæ sola per se ipsa quanta sit, histrionum levis ars, et scena declarat; in quâ cum omnes in oris, et vocis, et motus moderatione elaborant, quis ignorat, quàm pauci sint, fuerintque, quos animo æquo spectare possimus? Quid dicam de thesauro rerum omnium memoriâ, quæ nisi custos inventis, cogitatisque

cogitatisque rebus, et verbis adhibeatur, intelligimus, omnia; etiam si præclarissima fuerint, in oratore peritura. Quamobrem mirari definamus, quæ causa sit eloquentium paucitatis, cum ex iis rebus universis eloquentia constet, quibus in singulis elaborare permagnum est; hortemurque potius liberos nostros, cæterosque, quorum gloria nobis, et dignitas cara est, ut animo rei magnitudinem complectantur, neque iis aut præceptis, aut magistris, aut exercitationibus, quibus utuntur omnes, sed aliis quibusdam se id, quod expetunt, consequi posse confidant. Ac meâ quidem sententiâ nemo poterit esse omni laude cumulatus orator, nisi erit omnium rerum magnarum, atque artium scientiam consecutus. Etenim ex rerum cognitione efflorescat, et redundet oportet oratio: quæ, nisi subest res ab oratore percepta, et cognita, inanem quandam habet elocutionem, et pænè puerilem.

Nunc repetam ea, quæ quondam accepi in nostrorum hominum eloquentissimorum, et omni dignitate principum, disputatione esse versata. Cum vehementius inveheretur in causam principum consul Philippus, Drusique tribunatus, pro senatûs auctoritate susceptus, infringi jam, debilitarique videretur; dici memini, ludorum Romanorum diebus L. Crassum, quasi colligendi sui causâ, se in Tusculanum contulisse. Venisse eodem, focer ejus qui fuerat, Quintus Mucius dicebatur, et M. Antonius, homo et consiliorum in republicâ socius, et summâ cum Crasso familiaritate conjunctus. Exierant autem cum ipso Crasso adolescentes duo et Drusi maximè familiares et in quibus magnam tum spem majores natu dignitatis suæ collocarant,

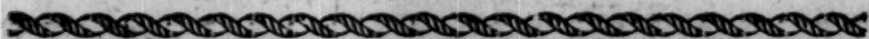
C. Cotta,

C. Cotta, qui tum tribunatum plebis petebat, et P. Sulpicius, qui deinceps eum magistratum petiturus putabatur. Hi primo die de temporibus illis, deque universâ republicâ. quam ob causam venerant, multum inter se usque ad extremum tempus diei collocuti sunt. Quo quidem in sermone multa divinitus à tribus illis consularibus Cotta deplorata, et commemorata narrabat, ut nihil incidisset postea civitati mali, quod non impendere illi tantò antè vidissent. Eo autem omni sermone confecto, tantam in Crasso humanitatem fuisse, ut cum lauti accubuissent, tolleretur omnis illa superioris tristitia sermonis; eaque esset in homine jucunditas, et tantus in jocando lepos, ut dies inter eos curiæ fuisse videretur, convivium Tusculani. Postero autem die, cum illi majores natu satis quiescent, in ambulationem ventum esse dicebat; tum Scævolam duobus spatiis, tribusve factis, dixisse, Cur non imitamur, Crasse, Socratem illum, qui est in Phædro Platonis? Nam me hæc tua platanus admonuit? quæ non minùs ad opacandum hunc locum patulis est diffusa ramis, quàm illa, cujus umbram secutus est Socrates; quæ mihi videtur non tam ipsâ aquulâ, quæ describitur, quàm Platonis oratione crevisse: sed, quòd ille durissimis pedibus fecit, ut se abjiceret in herbam, atque ita illa, quæ philosophi divinitus ferunt esse dicta, loqueretur; id meis pedibus certè concedi est æquius. Tum Crassum; Immò verò commodius etiam; pulvinosque poposcisse, et omnes in iis sedibus, quæ erant sub platano, confedissee dicebat.

Ibi, ut ex pristino sermone relaxarentur animi omnium, solebat Cotta narrare, Crassum sermonem quendam de stu-

dio dicendi intulisse. Qui cū ita esset exorsus ; non sibi cohortandum Sulpicium et Cottam, sed magis utrumque collaudandum videri, quòd tantam jam essent facultatem adepti, ut non æqualibus suis solū anteponerentur, sed cum maioribus natu compararentur. Neque verò mihi quidquam, inquit, præstabilius videtur, quàm posse dicendo tenere hominum cœtus, mentes allicere, voluntates impellere quò velis : unde autem velis, deducere. Hæc una res in omni libero populo, maximeque in pacatis tranquillisque civitatibus, præcipuè semper floruit, semperque dominata est. Quid enim est aut tam admirabile, quàm ex infinitâ multitudine hominum existere unum, qui id, quod omnibus naturâ fit datum, vel solus, vel cum paucis facere possit ? aut tam jucundum cognitu, atque auditu, quàm sapientibus sententiis gravibusque verbis ornata oratio, et perpolita ? aut tam potens, tamque magnificum, quàm populi motus, judicum religiones, senatûs gravitatem, unius oratione converti ? Quid porrò tam regium, tam liberale, tam munificum, quàm opem ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutem, liberare periculis, retinere homines in civitate ? Quid autem tam necessarium, quàm tenere semper arma, quibus vel tectus ipse esse possis, vel provocare improbos, vel te ulcisci laceffitus ? Age verò, ne semper forum, subsellia, rostra, curiamque meditêris, quid esse potest in otio aut jucundius, aut magis proprium humanitatis, quàm sermo facetus, ac nullâ in re rudis ? Hoc enim uno præstamus vel maximè feris, quòd colloquimur inter nos, et quòd exprimere dicendo sensa possumus. Quamobrem quis hoc non jure miretur, summeque in eo elaboran-

elaborandum esse arbitretur, ut quo uno homines maximè bestiis præstent, in hoc hominibus ipsis antecellat? Ut verò jam ad illa summa veniamus, quæ vis alia potuit aut dispersos homines unum in locum congregare, aut à ferâ, agrestique vitâ ad hunc humanum cultum, civilemque deducere, aut jam constitutis civitatibus, leges, judicia, jura describere? Ac, ne plura, quæ sunt pænè innumerabilia, confecer, comprehendam brevi; Sic enim statuo, perfecti oratoris moderatione, et sapientiâ non solùm ipsius dignitatem, sed et privatorum plurimorum, et universæ reipublicæ salutem maximè contineri. Quamobrem pergitte, ut facitis, adolescentes: atque in id studium in quo estis, incumbite, ut et vobis honori, et amicis utilitati, et reipublicæ emolumento esse possitis.

PROOEM. Lib. III. De ORATORE.

In L. CRASSI Mortem.

INSTITUENTI mihi, Quincte frater, eum sermonem referre, et mandare huic tertio libro, quem post Antonii disputationem Crassus habuisset, acerba sanè recordatio veterem animi curam, molestiamque renovavit. Nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa virtus L. Crassi, morte extincta subitâ est, vix diebus decem post eum diem, qui hoc, et superiore libro continetur. Ut enim Romam rediit extremo scenicorum ludorum die, vehementer commotus eâ oratione, quæ fere-

batur habita esse in concione à Philippo, quem dixisse constabat, *videndum sibi aliud esse consilium; illo senatu se rempublicam gerere non posse*: manè idibus Septembris et ille, et senatus frequens vocatu Drusi in curiam venit. Ibi cum Drusus multa de Philippo questus esset, retulit ad senatum de illo ipso, quòd consul in eum ordinem tam graviter in concione esset invecus. Hic, ut sæpe inter homines sapientissimos constare vidi, quanquam hoc Crasso, cum aliquid accuratius dixisset semper ferè contigisset, ut nunquam dixisse melius putaretur, tamen omnium consensu sic esse tum judicatum, cæteros à Crasso semper omnes, illo autem die etiam ipsum à sese superatum. Deplo-
ravit enim casum, atque orbitatem senatûs: cujus ordinis à consule, qui quasi parens bonus, aut tutor fidelis esse deberet, tanquam ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis: neque verò esse mirandum, si cum suis consiliis rempublicam profligasset, consilium senatûs à republicâ repudiaret. Hic cum homini et vehementi, et diserto, et in primis forti ad resistendum, Philippo, quasi quasdam verborum faces admovisset, non tulit ille, et graviter exarsit, pignoribusque ablati Crassum instituit coercere. Quo quidem ipso in loco multa à Crasso divinitus dicta efferebantur, cum sibi illum consulem esse negaret, cui senator ipse non esset. *An tu, quum omnem auctoritatem universi ordinis pro pignore putâris, eamque in conspectu populi Romani concideris, me his pignoribus existimas posse terreri? non tibi illa sunt cædenda, si Crassum vis coercere. Hæc tibi est excidenda lingua: quâ vel evulsâ, spiritu ipso libidinem tuam libertas mea refutabit.*

Permulta

Permulta tum vehementissimâ contentione animi, ingenii, virium ab eo dicta esse constabat: sententiamque eam, quam senatus frequens secutus est, ornatissimis et gravissimis verbis, " Ut populo Romano satisfaceret, nunquam senatûs neque consilium reipublicæ, neque fidem defuisse," ab eo dictam: et eundem (id quod in auctoritatibus præscriptis exstat) scribendo adfuisse. Illa tanquam cycnea fuit divini hominis vox, et oratio, quam quasi expectantes, post ejus interitum veniebamus in curiam, ut vestigium illud ipsum, in quo ille postremum institisset, contueremur. Namque tum latus ei dicenti condoluisset, sudoremque multum consecutum esse audiebamus: ex quo cum cohorrisset, cum febris domum rediit, dieque septimo est lateris dolore consumptus.

O fallacem hominum spem, fragilemque fortunam, et inanēs nostras contentiones: quæ in medio spatio sæpe franguntur, et corruunt, et antè in ipso cursu obruuntur, quàm portum conspiciere potuerunt! Nam, quamdiu Crassi fuit, ambitionis labore, vita districta, tamdiu privatis magis officiis, et ingenii laude floruit, quàm fructu amplitudinis, aut reipublicæ dignitate. Qui autem ei annus primus ab honorum perfunctione aditum, omnium concessu ad summam auctoritatem dabat, is ejus omnem spem, atque omnia vitæ consilia morte pervertit. Fuit hoc luctuosum suis, acerbum patriæ, grave bonis omnibus: sed ii tamen rempublicam casus secuti sunt, ut mihi non erepta L. Crasso à diis immortalibus vita, sed donata mors esse videatur. Non vidit flagrantem bello Italiam, non ardentem invidiâ senatum, non sceleris nefarii principes civitatis

tis reos, non luctum filiae, non exilium generi, non acerbissimam C. Marii fugam, non illam post reditum ejus eadem omnium crudelissimam, non denique in omni genere deformatam eam civitatem, in quâ ipse florentissimâ multum omnibus gloriâ præstitisset.

Sed quoniam attigi cogitatione vim, varietatemque fortunæ, non vagabitur oratio mea longiùs, atque eis ferè ipsis definietur viris, qui hoc sermone, què referre coepimus, continentur. Quis enim non jure beatam L. Crassi mortem illam, quæ est à multis sæpe defleta, dixerit, cum horum ipsorum sit, qui tum eum illo postremum ferè collocuti sunt, eventum recordatus? Tenemus enim memoriâ, Q. Catulum, virum omni laude præstantem, cum sibi non incolumem fortunam, sed exilium et fugam deprecaretur, esse coactum, ut vitâ se ipse privaret. Jam Marci Antonii in his ipsis rostris, in quibus ille rempublicam constantissimè consul defenderat, quæque censor imperatoris manubiis ornârat, positum caput illud fuit, à quo erant multorum civium capita servata. Neque verò longè ab eo C. Julii caput, hospitis Etrusci scelere proditum, cum L. Julii fratris capite jacuit; ut ille, qui hæc non vidit, et vixisse cum republicâ pariter, et cum illâ simul extinctus esse videatur. Neque enim propinquum suum, maximi animi virum, Publium Crassum, suapte interfectum manu, neque collegæ sui, pontificis maximi, sanguine simulacrum Vestæ respersum esse vidit: cui mœrori (quâ mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis, inimicissimi hominis, eodem illo die mors nefaria fuisset. Non vidit eorum ipsorum, qui tum adolescen-

tes Crasso se dicârant, horribiles, miserosque casus. Ex quibus C. Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus post mortem Crassi depulsus per invidiam tribunatu, non multis ab eo tempore mensibus ejectus est è civitate. Sulpicius autem, qui in eâdem invidiæ flammâ fuisset, quibuscum privatus conjunctissimè vixerat, hos in tribunatu spoliare instituit omni dignitate : cui quidem ad summam gloriam eloquentiæ florescenti ferro erepta vita est, et poena temeritatis non sine magno reipublicæ malo constituta.

Ego verò te, Crasse, cùm vitæ, flore tum mortis opportunitate, divino consilio et ortum, et extinctum esse arbitror. Nam tibi aut pro virtute animi constantiâque tuâ civilis ferri subeunda fuit crudelitas, aut siqua te fortuna ab atrocitate mortis vindicâisset, eadem esse te funerum patriæ spectatorem coëgisset : neque solùm tibi improborum dominatus, sed etiam propter admistam civium cædem, bonorum victoria mœrori fuisset.

Mihi quidem, Quincte frater, et eorum casus, de quibus antè dixi, et ea, quæ nosmetipsi ob amorem in rempublicam incredibilem, et singularem pertulimus, ac sensimus, cogitanti, sententia sæpe tua, vera, ac sapiens videri solet, qui propter tot, tantos, tamque præcipites casus clarissimorum hominum, atque optimorum virorum, me semper ab omni contentione, ac dimicatione revocâsti. Sed quoniam hæc jam neque in integro nobis esse possunt, et summi labores nostri, magnâ compensati gloriâ, mitigantur, pergamus ad ea solatia, quæ non modò sedatis molestiis jucunda, sed etiam hærentibus, salutaria nobis esse possunt ; sermonemque L. Crassi reliquum, ac pænè postremum
memoriæ

memoriæ prodamus : atque ei, etsi nequaquam parem illius ingenio, at pro nostro tamen studio meritam gratiam, debitamque referamus.

PROOEM. Lib. De CLARIS ORATORIBUS.

In HORTENSII Mortem.

CUM è Ciliciâ decedens, Rhodum venissem, et eò mihi de Q. Hortensii morte esset allatum, opinione omnium majorem animo cepi dolorem. Nam et amico amisso, cum consuetudine jucundâ, tum multorum officiorum conjunctione me privatum videbam, et interitu talis auguris, dignitatem nostri collegii diminutam dolebam : quâ in cogitatione, et cooptatum me ab eo in collegium recordabar, in quo juratus judicium dignitatis meæ fecerat, et inauguratum ab eodem ; ex quo, augurum institutis, in parentis eum loco colere debebam. Augebat etiam molestiam, quòd magna sapientium civium, bonorumque penuriâ, vir egregius conjunctissimusque mecum consiliorum omnium societate, alienissimo reipublicæ tempore extinctus, et auctoritatis, et prudentiæ suæ triste nobis desiderium reliquerat : dolebamque, quòd non, ut plerique putabant, adversarium, aut obrectatorem laudum mearum, sed socium potiùs, et consortem gloriosi laboris amiseram. Etenim, si in leviorum artium studio memoriæ proditum est, poëtas nobiles poëtarum æqualium morte doluisse : quo tandem animo ejus interitum ferre debui, cum

cum quò certare erat gloriosius, quàm omninò adversarium non habere? cum præsertim non modò nunquam sit aut illius à me cursus impeditus, aut ab illo meus, sed contra semper alter ab altero adjutus et communicando, et monendo, et favendo.

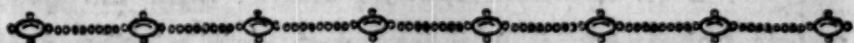
Sed, quoniam perpetuâ quâdam felicitate usus ille; cessit è vitâ; suo magis, quàm suorum civium tempore; et tum occidit, cum lugere faciliùs rempublicam posset, si viveret, quàm juvare; vixitque tamdiu, quàm licuit in civitate bene, beatèque vivere: nostrò incommodo, detrimentoque si est ita necesse, doleamus: illius verò mortis opportunitatem benevolentia potius, quàm misericordiâ prosequamur, ut, quotiescunque de clarissimo et beatissimo viro cogitemus, illum potius, quàm nosmetipsos, diligere videamur. Nam, si id dolemus, quòd eo jam frui nobis non licet; nostrum est id malum: quod modicè feramus, ne id non ad amicitiam, sed ad domesticam utilitatem referre videamur. Sin, tanquam illi ipsi acerbitatis aliquid acciderit, angimur; summam ejus felicitatem non satis grato animo interpretamur. Etenim si viveret Q. Hortensius, cætera fortasse desideraret unâ cum reliquis bonis, et fortibus civibus: hunc autem et præter cæteros, aut cum paucis sustineret dolorem, cum fori populi Romani, quod fuisset quasi theatrum illius ingenii, vocè eruditâ, et Romanis Græcisque auribus dignâ, spoliatum, atque orbatum videret.

Equidem angor animo, non consilii, non ingenii, non auctoritatis armis agere rempublicam, quæ didiceram tractare, quibusque me assuefeceram, quæque erant propria

cùm præstantis in republicâ viri, tum bene moratæ, et bene constitutæ civitatis. Quòd si fuit in republicâ tempus ullum, cùm extorquere arma posset è manibus iratorum civium boni civis auctoritas et oratio; tum profectò fuit, cùm patrociniū pacis exclusum est aut errore hominum aut timore. Ita nobismetipsis accidit, ut, quamquam essent multò magis alia lugenda, tamen hoc doleremus, quòd, quo tempore ætas nostra, perfuncta rebus amplissimis, tanquam in portum confugere deberet, non inertiae, neque desidiaë, sed otii moderati, atque honesti; cùmque ipsa oratio jam nostra canesceret, haberetque suam quandam maturitatem, et quasi senectutem; tum arma sunt ea sumpta, quibus illi ipsi, qui didicerant eis uti gloriose, quemadmodum salutariter uterentur, non reperiebant. Itaque ii mihi videntur fortunatè, beatèque vixisse, cum in cæteris civitatibus, tum maximè in nostrâ, quibus cùm auctoritate, rerumque gestarum gloriâ, tum etiam sapientiæ laude perfrui licuit. Quorum memoria, et recordatio in maximis nostris gravissimisque curis jucunda sanè fuit, cùm in eam nuper ex sermone quodam incidissemus.

Nam cùm inambularem in xysto, et essem otiosus domi, M. ad me Brutus, ut consueverat, cum T. Pomponio venerat, homines cùm inter se conjuncti, tum mihi ita cari, itaque jucundi, ut eorum adspectu omnis, quæ me angebat de republica, cura confederit. Quos postquam salutavi, Quid vos, inquam, Brute, et Attice, nunc; quid tandem novi? Nihil sanè, inquit Brutus, quod quidem aut tu audire velis, aut ego pro certo dicere audeam. Tum Atticus, Eo, inquit, ad te animo venimus, ut de republicâ
esset

esset silentium, et aliquid audiremus potiùs ex te, quàm te afficeremus ullâ molestiâ. Vos verò, inquam, Attice, et præsentem me curâ levatis, et absenti magna solatia dedistis: nam vestris primùm literis recreatus, me ad pristina studia revocavi.

Ex Lib. De CLARIS ORATORIBUS.

CALLIDIUS.

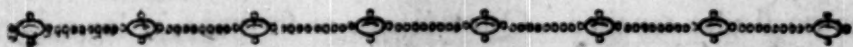
SED de M. Callidio dicamus aliquid, qui non fuit orator unus è multis; potiùs inter multos propè singularis fuit: ita reconditas exquisitasque sententias mollis, et pellucens vestiebat oratio. Nihil tam tenerum, quàm illius comprehensio verborum: nihil tam flexibile: nihil, quod magis ipsius arbitrio fingeretur, ut nullius oratoris æque in potestate fuerit: quæ primùm ita pura erat, ut nihil liquidius: ita liberè fluebat, ut nusquam adhæresceret: nullum, nisi loco positum, et tanquam *in vermiculato emblemate*, ut ait Lucilius, structum verbum videres, nec verò ullum aut durum, aut insolens, aut humile, aut in longiùs ductum: ac non propria verba rerum, sed pleraque tralata: sic tamen, ut ea non irruisse in alienum locum, sed immigrasse in suum diceres. Nec verò hæc soluta, nec diffluentia, sed adstricta numeris, non apertè, nec eodem modo semper, sed variè dissimulanterque conclusis. Erant autem et verborum et sententiarum illa lumina, quæ vocant Græci σχήματα, quibus tanquam in-

signibus in ornatu distinguebatur omnis oratio. Quâ de re agitur autem illud, quod multis locis in jurisconsultorum includitur formulis, et ubi esset, videbat. Accedebat ordo rerum plenus artis, actio liberalis, totumque dicendi placidum, et sanum genus.

Quod si est optimum suaviter dicere; nihil est, quod melius hoc quærendum putes. Sed cum à nobis antè dictum sit, tria videri esse, quæ orator efficere deberet, ut doceret, ut delectaret, ut moveret: duo summè tenuit, ut et rem illustraret differendo, et animos eorum, qui audirent, devinciret voluptate. Aberat tertia illa laus, quâ permoveret, atque incitaret animos, quam plurimum pollere diximus. Nec erat ulla vis, atque contentio: five consilio, quod eos, quorum altior oratio, actioque esset ardentior, furere, et bacchari arbitraretur: five quod naturâ non esset ita factus; five quod non consueisset; five quod non posset. Hoc unum illi, si nihil utilitatis habebat, abfuit: si opus erat, defuit.

Quinetiam memini, cum in accusatione suâ Q. Gallio crimini dedisset, sibi eum venenum paravisse, idque à se esse deprehensum, seseque chirographa, testificationes, indicia, quæstiones manifestam rem deferre diceret, deque eo crimine accuratè et exquisitè disputavisset: me in respondendo, cum essem argumentatus quantum res ferebat, hoc ipsum etiam posuisse pro argumento, quod ille, cum pestem capitis sui, cum indicia mortis se comperisse manifestò, et manu tenere diceret, tam solutè egisset, tam leniter, tam oscitanter. *Tu istuc, M. Callidi, nisi fingeres, sic ageres? præsertim cum istâ eloquentiâ, alienorum hominum pericula defendere*

defendere acerrimè soleas; tuum negligeres? ubi dolor? ubi ardor animi, qui etiam ex infantium ingeniis elicere voces et querelas solet? nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percussa, non femur: pedis (quod minimum est) nulla supposita. Itaque tantum abfuit ut inflammares nostros animos; somnum isto loco vix tenebamus. Sic nos summi oratoris vel sanitate, vel vitio pro argumento ad diluendum crimen usi sumus.

CICERO *de* HORTENSIO *ac* Scipio.

HORTENSIVS, cùm admodum adolescens orsus esset in foro dicere, celeriter ad majores causas adhiberi cœptus est. Primùm memoria tanta, quantam in nullo cognovisse me arbitror, ut, quæ secum commentatus esset, ea sine scripto verbis eisdem redderet, quibus cogitavisset. Hoc adjumento ille tanto sic utebatur, ut et sua commentata, et scripta, et, nullo referente, omnia adversariorum dicta meminisset. Ardebat autem cupiditate sic, ut, in nullo unquam flagrantius studium viderim. Nullum enim patiebatur esse diem, quin aut in foro diceret, aut meditaretur extra forum; sæpissime autem eodem die utrumque faciebat. Attuleratque minimè vulgare genus dicendi: duas quidem res, quas nemo alius: partitiones, quibus de rebus dicturus esset, et collectiones, memor et quæ essent dicta contra. quæque ipse dixisset. Erat in verborum splendore elegans, compositione aptus, facultate copiosus: eaque erat cum summo ingenio, tum exercitationibus

onibus maximis consecutus. Rem complectebatur memoriter, dividebat acutè; nec prætermittebat ferè quidquam, quod esset in causâ, aut ad confirmandum, aut ad refellendum: vox canora, et suavis. Motus et gestus etiam plus artis habebat, quàm erat oratori satis. Hoc igitur florecente, Crassus est mortuus, Cotta pulsus, judicia intermissa bello, nos in forum venimus.

Sed me cupidissimum audiendi primus dolor percussit, Cotta cùm est expulsus. Reliquos frequenter audiens acerrimo studio tenebar. Quotidieque et scribens, et legens, et commentans, oratoriis tantùm exercitationibus contentus non eram. Ego autem, juris civilis studio, multum operæ dabam Qu. Scævola, P. F. qui quanquam nemini se ad docendum dabat, tamen, consulentibus respondendo, studiosos audiendi docebat. Atque huic anno proximo cùm princeps Academiæ Philo cum Atheniensium optimatibus Mithridatico bello domo profugisset, Romamque venisset, totum ei me tradidi, admirabili quodam ad philosophiam studio concitatus: in quo etiam commorabar attentius, quòd, etsi rerum ipsarum varietas, et magnitudo summâ me delectatione retinebat, tamen sublata jam esse in perpetuum ratio judiciorum videbatur. Occiderat Sulpicius illo anno, tresque proximo trium ætatum oratores erant crudelissimè interfecti, Qu. Catulus, M. Antonius, C. Julius. Eodem anno etiam Moloni Rhodio Romæ dedimus operam, et actori summo causarum, et magistro. Hæc ideo à me proferuntur, ut nostrum cursum perspicere, quoniam voluisti, Brute, possis, et videre quemadmodum

admodum simus in spatio Qu. Hortensium ipsius vestigiis persecuti.

Triennium ferè fuit urbs sine armis : et ego hoc tempore omni noctes et dies in omnium doctrinarum meditatione versabar. Eram cum Stoico Diodoto : qui cùm habitavisset apud me mecumque vixisset, nuper est domi meæ mortuus. A quo cùm in aliis rebus, tum studiosissimè, in dialecticâ exercebar : quæ quasi contracta, et adstricta eloquentia putanda est : sine quâ etiam tu, Brute, judicavisti, te illam justam eloquentiam, quam dialecticam dilatatam esse putant, consequi non posse. Huic ego doctori, et ejus artibus variis atque multis, ita eram tamen deditus, ut ab exercitationibus oratoriis nullus dies vacuus esset. Commentabar declamitans, (sic enim nunc loquuntur) sæpe cum M. Pisone et cum Qu. Pompeio, aut cum aliquo quotidie : idque faciebam multùm etiam Latinè, sed Græcè sæpius : vel quòd Græca oratio plura ornamenta suppeditans, consuetudinem similiter Latinè dicendi afferebat : vel quòd à Græcis summis doctoribus, nisi Græcè dicerem, neque corrigi possem, neque doceri.

Tumultus interim pro recuperandâ republicâ, et crudelis interitus oratorum trium, Scævolæ, Carbonis, Antistii : reditus Cottæ, Curionis, Craffi, Lentulorum, Pompeii : leges et judicia constituta, recuperata respublica. Tum primùm nos ad causas et privatas, et publicas adire coepimus, non ut in foro disceremus, quod plerique fecerunt, sed ut quantum nos efficere potuissemus, docti in forum veniremus. Eodem tempore Moloni dedimus operam. Dictatore enim Syllâ legatus ad senatum de Rhodiorum præmiis

præmiis venerat. Itaque prima causa publica, pro Sex. Roscio dicta, tantum commendationis habuit, ut non ulla esset, quæ non nostro digna patrocínio videretur. Deinceps inde multæ, quas non minùs diligenter elaboratas, et tanquam elucubratas afferebamus.

Nunc, quoniam totum me non nàvo aliquo, aut crepundiis, sed corpore omni vidêris velle cognoscere, complectar nonnulla etiam, quæ fortasse videantur minùs necessaria. Erat eo tempore in nobis summa gracilitas, et infirmitas corporis, procerum et tenue collum: qui habitus, et quæ figura non procul abesse putatur à vitæ periculo, si accedit labor, et laterum magna contentio. Eoque magis hoc eos, quibus eram carus, commovebat, quòd omnia sine remissione, sine varietate, vi summâ vocis, et totius corporis contentione dicebam. Itaque cùm me et amici, et medici hortarentur, ut causas agere desisterem; quodvis potiùs periculum mihi adeundum, quàm à speratâ dicendî gloriâ discedendum putavi. Sed, cùm censerem, remissione, et moderatione vocis, et commutato genere dicendi, me et periculum vitare posse, et temperatiùs dicere: ut consuetudinem dicendi mutarem, ea causa mihi in Asiâ proficiscendi fuit. Itaque cùm essem biennium versatus in causis, et jam in foro celebratum meum nomen esset, Româ sum profectus.

Cùm venissem Athenas, sex menses cum Antiocho, veteris Academiæ nobilissimo, et prudentissimo philosopho, fui, studiumque philosophiæ nunquam intermissum, à primâque adolescentiâ cultum, et semper auctum, hoc rursus summo auctore, et doctore renovavi. Eodem ta-

men

men tempore Athenis apud Demetrium Syrum, veterem, et non ignobilem dicendi magistrum, studiosè exerceri solebam. Post à me Asia tota peragrata est, cum summis quidem oratoribus, quibuscum exercebar ipsis lubentibus: quorum erat princeps Menippus Stratonicensis, meo iudicio, totâ Asiâ, illis temporibus, disertissimus, et si nihil habere molestiarum, nec ineptiarum, Atticorum est, hic orator in illis numerari rectè potest. Assiduissimè autem mecum fuit Dionysius Magnes. Erat etiam Æschylus Cnidius, Adramytenus Xenocles. Hi tum in Asiâ rhetorum principes numerabantur. Quibus non contentus, Rhodum veni, meque ad eundem, quem Romæ audiveram, Molonem applicavi, cum actorem in veris causis, scriptoremque præstantem, tum in notandis animadvertendisque vitiis, et instituendo docendoque prudentissimum. Is dedit operam (si modò id consequi potuit) ut nimis redundantes nos, et superfluentes juvenili quâdam dicendi impunitate et licentiâ, reprimeret, et quasi extra ripas diffuentes coerceret.

Ita recepi me biennio pòst, non modò exercitior, sed propè mutatus. Nam et contentio nimia vocis reciderat, et quasi reserverat oratio, lateribusque vires, et corporis mediocris habitus accesserat. Duo tum excellebant oratores, qui me imitandi cupiditate incitarent, Cotta et Hortensius: quorum alter remissus, et lenis, et propriis verbis comprehendens solutè et facilè sententiam: alter ornatus, acer, et non talis, qualem tu eum, Brute, jam deflorescentem cognovisti, sed verborum et actionis genere commotior. Itaque cum Hortensio mihi magis arbitrabar rem

F

esse,

esse, quòd et dicendi ardore eram propior, et ætate coniunctior. Etenim videram in iisdem causis, ut pro M. Canulcio, pro Cn. Dolabellâ consulari, cùm Cotta princeps adhibitus esset, priores tamen agere partes Hortensium. Acrem enim oratorem, incensum, et agentem, et canorum, concursus hominum, forique strepitus desiderat. Unum igitur annum, cùm rediissemus ex Asiâ, causas nobiles egimus. Interim me quæstorem Siciliensis excepit annus. Cùm autem anno pòst è Siciliâ me recepissem, iamv idebatur illud in me, quidquid esset, esse perfectum, et habere maturitatem quandam suam. Nimis multa videor de me, ipse præsertim : sed omni huic sermoni propositum est, non ut ingenium, et eloquentiam meam perspicias, unde longè absum, sed ut laborem, et industriam. Cùm igitur essem in plurimis causis, et in principibus patronis quinquennium ferè versatus, tum in patrociniò Siciliensi maximè in certamen veni, designatus ædilis cum designato consule Hortensio.

Sed quoniam omnis hic sermo noster non solùm enumerationem oratorum, verùm etiam præcepta quædam desiderat ; quid tanquam notandum, et animadvertendum sit in Hortensio, breviter licet dicere. Nam is post consulatum (credo quòd videret, ex consularibus neminem esse secum comparandum, negligeret autem eos, qui consules non fuissent) summum illud suum studium remisit, quo à puero fuerat incensus, atque in omnium rerum abundantiam voluit beatiùs, ut ipse putabat, remissiùs certè vivere. Primus, et secundus annus, et tertius tantum quasi de picturæ veteris colore detraxerat, quantum non quivis unus ex populo,

populo, sed existimator doctus et intelligens posset cognoscere. Longiùs autem procedens, et in cæteris eloquentiæ partibus, tum maximè in celeritate et continuatione verborum adhærescens, sui dissimilior videbatur fieri quotidie. Nos autem non desistebamus, cùm omni genere exercitationis, tum maximè stilo, nostrum illud quod erat, augere, quantumcunque erat. Atque (ut multa omittam) in hoc spatio, et in iis post ædilitatem annis, et prætor primus, et incredibili populari voluntate sum factus. Nam cùm propter assiduitatē in causis, et industriam, tum propter exquisitius, et minimè vulgare orationis genus, animos hominum ad me dicendi novitate converteram.

Itaque cùm jam pænè evanuisset Hortensius, et ego anno meo, sexto autem post illum consulem, consul factus essem, revocare se ad industriam cœpit: ne, cùm pares honore essemus, aliquâ re superiores videremur. Sic duodecim post meum consulatum annos in maximis causis, cùm ego mihi illum, sibi me ille anteferebat, conjunctissimè versati sumus: consulatusque meus, qui illum primò leviter perstrinxerat, idem nos rerum mearum gestarum, quas ille admirabatur, laude conjunxerat. Maximè vero perspecta est utriusque nostrum exercitatio, paulò antè quàm perterritum armis hoc studium, Brute, nostrum conticuit subitò, et obmutuit: cùm lege Pompeiâ ternis horis ad dicendum datis, ad causas simillimas inter se, vel potiùs easdem, novi veniebamur quotidie.

Sed, si quærimus, cur adolescens magis floruerit dicendo, quàm senior Hortensius; causas reperiemus verissimas duas: Primùm, quòd genus erat orationis Asiaticum, ado-

lescentiæ magis concessum, quàm senectuti. Genera autem Asiaticæ dictionis, duo sunt: unum sententiosum, et argutum, sententiis non tam gravibus, et severis, quàm concinnis et venustis. Aliud autem genus est non tam sententiis frequentatum, quàm verbis volucre, atque incitatum; qualis est nunc Asia tota, nec flumine solùm orationis, sed etiam exornato, et faceto genere verborum. Hæc autem (ut dixi) genera dicendi, aptiora sunt adolescentibus: in senibus gravitatem non habent. Itaque Hortensius utroque genere florens, clamores faciebat adolescens. Habebat enim illud studium crebrarum venustarumque sententiarum, in quibus erant quædam magis venustæ, dulcesque sententiæ, quàm aut necessariæ, aut interdum utiles. Et erat oratio cùm incitata, et vibrans, tum etiam accurata, et polita. Non probantur hæc senibus (sæpe videbam cùm iridentem, tum etiam irascentem, et stomachantem Philippum,) sed mirabantur adolescentes, multitudo movebatur. Erat excellens iudicio vulgi, et facilè primas tenebat adolescens. Etsi enim genus illud dicendi auctoritatis habebat parum, tamen aptum esse ætati videbatur. Sed, cùm jam honores, et illa senior auctoritas gravius quiddam requireret, remanebat idem, nec decebat idem: quòdque exercitationem, studiumque dimiserat, quod in eo fuerat acerrimum, concinnitas illa, crebritasque sententiarum pristina manebat, sed ea vestitu illo orationis, quo consueverat, ornata non erat. Hòc tibi ille, Brute, minus fortasse placuit, quàm placuisset, si illum flagrantem studio, et florentem facultate audire potuisses.

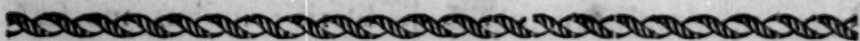
Ille à Crasso consule, et Scævola usque ad Paullum et Marcellum

Marcellum consules floruit : nos in eodem cursu fuimus à Sullâ dictatore, ad eosdem ferè consules. Sic Q. Hortensii vox extincta fato suo est : nostra publico. Meliùs quæso, ominare, inquit Brutus. Sit sanè ut vis, inquam : et id non tam meâ causâ, quàm tuâ : sed fortunatus illius exitus, qui ea non vidit, cùm fierent, quæ providit futura. Sæpe enim inter nos impendentes casus deflevimus cùm belli civilis causas in privatorum cupiditatibus inclusas, pacis spem à publico consilio esse exclusam videremus. Sed illum videtur felicitas ipsius, quâ semper est usus, ab eis miseriis, quæ consecutæ sunt, morte vindicâsse.

Nos autem, Brute, quoniam post Hortensii, clarissimi oratoris, mortem orbæ eloquentiæ quasi tutores relictî sumus, domi teneamus eam septam liberali custodiâ : et hos ignotos atque impudentes procos repudiemus ; tueamurque, ut adultam virginem, castè, et ab armatorum impetu, quantum possumus, prohibeamus. Equidem, etsi doleo me, in vitam paulò serius, tanquam in viam, ingressum, priusquam confectum iter sit, in hanc reipublicæ noctem incidisse ; tamen eâ consolatione sustentor, quam tu mihi, Brute, adhibuisti tuis su vissimis literis : quibus me fortî animo esse oportere ceniebas, quòd ea gessissem, quæ de me, etiam me tacente, ipsa loquerentur, mortuoque viverent. Quæ, si rectè esset, salutis reipublicæ ; sin secus, interitu ipso, testimonium meorum de reipublicâ consiliorum darent.

Sed in te intuens, Brute, doleo, cujus in adolescentiam, per medias laudes quasi quadrigis vehentem, transversa incurrit misera fortuna reipublicæ. Hic me dolor tangit,
hæc

hæc me cura sollicitat, et Atticum hunc mecum, socium ejusdem et amoris, et judicii. Tibi favemus, te tuâ frui virtute cupimus: tibi optamus eam rempublicam, in quâ duorum generum amplissimorum renovare memoriam, atque augere possis. Tuum enim forum, tuum erat illud curriculum; tu illuc veneras unus, qui non linguam modò acuisset exercitatione dicendi, sed et ipsam eloquentiam locupletavisset graviorum artium instrumento, et iisdem artibus decus omne virtutis cum summâ eloquentiæ laude junxisset. Ex te duplex nos afficit sollicitudo, quòd et ipse republicâ careas, et illa te. Tu tamen (etsi cursum ingenii tui, Brute, premit hæc importuna clades civitatis) contine te in tuis perennibus studiis, et effice id, quod jam propemodum, vel planè potiùs effeceras, ut te eripias ex eâ, quam ego congeffi in hunc sermonem, turbâ patronorum. Nec enim decet te ornatum uberrimis artibus, (quas, cùm domo haurire non posses, accessivisti ex urbe eâ, quæ domus est semper habita doctrinæ,) numerari in vulgo patronorum.

PROOEM. Lib. DE PERFECTO ORATORE.

De summæ absolutæque perfectionis formâ et specie; quam etsi nullo sensu percipimus, cogitatione tamen complecti possumus.

UTRUM difficilius, aut majus esset negare tibi sæpius idem roganti, an efficere id, quod rogares, diu multùmque, Brute, dubitavi. Nam et negare ei, quem unicò

unicè diligerem, cuique me charissimum esse sentirem, præfertim et iusta petenti, et præclara cupienti, durum admodum mihi videbatur : et suscipere tantam rem, quantam non modò facultate consequi difficile esset, sed etiam cogitatione complecti, vix arbitrabar esse ejus, qui vereretur reprehensionem doctorum, atque prudentium. Quid enim est majus, quàm cùm tanta sit inter oratores bonos dissimilitudo, judicare, quæ sit optima species, et quasi figura dicendi? Quod quoniam me sæpius rogas, aggrediar, non tam perficiendi spe, quàm experiendi voluntate. Malo enim, cùm studio tuo sim obsecutus, desiderari à te prudentiam meam, quàm, si id non fecerim, benevolentiam.

Quæris igitur, idque jam sæpius, quod eloquentiæ genus probem maximè, et quale mihi videatur illud, cui nihil addi possit, quod ego summum, et perfectissimum judicem. In quo vereor, ne, si id, quod vis, effecero, eumque oratorem, quem quæris, expressero; tandem studia multorum, qui desperatione debilitati, experiri id nolent, quod se assequi posse diffident. Sed par est omnes omnia experiri, qui res magnas, et magno opere expetendas concupiverunt. Quòd si quem aut natura sua, aut illa præstantis ingenii vis fortè deficiet, aut minùs instructus erit magnarum artium disciplinis; teneat tamen eum cursum quem poterit. Prima enim sequentem, honestum est in secundis, tertiisque consistere.

Nam in poëtis, non Homero soli locus est (ut de Græcis loquar) aut Archilochi, aut Sophocli, aut Pindaro: sed horum vel secundis, vel etiam infra secundos. Nec verò Aristotelem in philosophiâ deterruit à scribendo amplitudo

plītudo Platonis : nec ipse Aristoteles admirabili quādā sciētiā et copiā, cæterorum studia restinxit. Nec solū ab optimis studiis excellentes viri deterriti non sunt, sed ne opifices quidem se artibus suis removerunt, qui aut Ialyfi, quem Rhodi vidimus, non potuerunt, aut Coæ Veneris pulchritudinem imitari. Nec simulachro Jovis Olympii, aut Doryphori statuā deterriti, reliqui minū experti sunt, quid efficere, aut quò progredi possent : quorum tanta multitudo fuit, tanta in suo cujusque genere laus, ut, cū summa miraremur, inferiora tamen probaremus. In oratoribus verò, Græcis quidem, admirabile est quantum inter omnes unus excellat. Attamen, cū esset Demosthenes, multi oratores magni et clari fuerunt, et antea fuerant, nec postea defecerunt. Quare non est cur eorum, qui se studio eloquentiæ dediderunt, spes infringatur, aut languescat industria. Nam neque illud ipsum, quod est optimum, desperandum est : et in præstantibus rebus, magna sunt ea, quæ sunt optimis proxima.

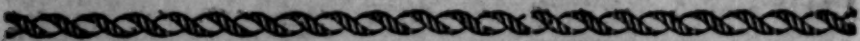
Atque ego in summo oratore fingendo talem informabo, qualis fortasse nemo fuit. Non enim quæro quis fuerit, sed quid sit illud, quo nihil possit esse præstantius : quod in perpetuitate dicendi, non sæpe, atque haud scio an unquam, in aliquā, autem parte eluceat aliquando, idem apud alios densius, apud alios fortasse rarius. Sed ego sic statuo, nihil esse in ullo genere tam pulchrum, quo non pulchrius id sit, unde illud, ut ex ore aliquo quasi imago, exprimatur ; quod neque oculis, neque auribus, neque ullo sensu percipi potest ; cogitatione tantū, et mente complectimur. Itaque et Phidiæ simulacris, quibus nihil in illo genere perfectius

perfectius videmus, et his picturis, quæ nominavi, cogitare tamen possumus pulchriora. Nec verò ille artifex, cum faceret Jovis formam, aut Minervæ, contemplabatur aliquem, è quo similitudinem duceret; sed ipsius in mente insidebat species pulchritudinis eximia quædam, quam intuens, in eaque defixus, ad illius similitudinem artem et manum dirigebat. Ut igitur in formis, et figuris est aliquid perfectum, et excellens, cujus ad excogitatam speciem imitando referuntur ea, quæ sub oculos ipsa cadunt; sic perfectæ eloquentiæ speciem animo videmus, effigiem auribus quærimus.

M. Antonius, cui vel primas eloquentiæ patrum nostrorum tribuebat ætas, vir naturâ peracutus, et prudens, in eo libro, quem unum reliquit, disertos ait se vidisse multos, eloquentem omnino neminem. Insidebat videlicet in ejus mente species eloquentiæ, quam cernebat animo, re ipsâ non videbat. Vir autem acerrimò ingenio (sic enim fuit) multa et in se, et in aliis desiderans, neminem planè, qui rectè appellari eloquens posset, videbat. Quo in genere, ipsi quoque usque eò difficiles ac morosi sumus, ut nobis non satisfaciat ipse Demosthenes. Qui, quanquam unus eminet inter omnes in omni genere dicendi, tamen non semper implet aures meas: ita sunt avidæ, et capaces, et semper aliquid immensum infinitumque desiderant.

Tenemus autem, Brute, quem quærimus; sed animo: nam manu si prehendissem, nè ipse quidem suâ tantâ eloquentiâ mihi persuasisset, ut se dimitterem. Sed inventus profectò est ille eloquens, quem nunquam vidit Antonius. Quis est igitur is? Complectar brevi, disseram pluribus,

pluribus. *Is est enim eloquens, qui et humilia subtiliter, et magna graviter, et mediocria temperatè potest dicere.*

PROOEM. Lib. I. De ACADEM. QUÆST.

VARRONI *Philosophiam commendat* CICERO.

IN Cumano nuper cùm mecum Atticus noster esset, nuntiatum est nobis à M. Varrone, venisse eum Româ pridie vesperi, et nisi de viâ fessus esset, continuò ad nos venturum fuisse. Quod cùm audivissemus, nullam moram interponendam putavimus, quin videremus hominem, nobiscum et studiis iisdem, et vetustate amicitiae conjunctum. Itaque confestim ad eum ire perreximus: paullùmque cùm ejus villâ abessemus, ipsum ad nos venientem vidimus: atque illum complexi, (ut mos amicorum est,) satis eum longo intervallo ad suam villam reduximus.

Hic pauca primò, atque ea, percunctantibus nobis, ecquid fortè Roma novi: Atticus, omitte ista, quæ nec percunctari, nec audire sine molestiâ possumus, quæso, inquit: et quære potiùs, ecquid ipse novi. Silent enim diutiùs Musæ Varronis, quam solebant: nec tamen istum cessare, sed celare, quæ scribat, existimo. Minimè verò, inquit ille: intemperantis enim esse arbitror, scribere quod occultari velit. Sed habeo opus magnum in manibus; quòd jampridem ad hunc eum ipsum (me autem dicebat) quædam institui, quæ et sunt magna sanè, et limantur à me politius. Et ego, ista quidem, inquam Varro, jam diu expectans, non audeo tamen flagitare. Audi vi enim è

Libone

Libone nostro, cujus nôsti studium (nihil enim ejusmodi celare possumus) non ea te intermittere, sed accuratiùs tractare, nec de manibus unquam deponere. Illud autem mihi ante hoc tempus nunquam in mentem venit à te requirere: sed nunc, posteaquam sum ingressus res eas, quas tecum simul didici, mandare monumentis philosophiamque veterem illam, à Socrate ortam, Latinis literis illustrare; quæro, quid sit, cur, cùm multa scribas, genus hoc prætermittas; præsertim cùm et ipse in eo excellas, et id studium, totaque ea res longè cæteris et studiis et artibus antecedit.

Tum ille, Rem à me sæpe deliberatam, et multùm agitatam requiris. Itaque non multùm hæsitans, respondebo: sed ea dicam, quæ mihi sunt in promptu, quòd istà ipsà de re multùm, ut dixi, et diu cogitavi. Nam cùm philosophiam viderem diligentissimè literis Græcis explicatam, existimavi, si qui de nostris ejus studio tenerentur, si essent Græcis doctrinis eruditi, Græca potiùs, quàm nostra lecturos: sin à Græcorum artibus, et disciplinis abhorrent, ne hæc quidem curaturos, quæ sine eruditione Græcâ intelligi non possunt. Itaque ea nolui scribere, quæ nec indocti intelligere possent, nec docti legere curarent. Sed meos amicos, in quibus est studium, in Græciam mitto (id est ad Græcos ire jubeo) ut ea à fontibus potiùs hauriant, quàm rivulos confectentur. Quæ autem nemo adhuc docuerat, nec erat unde studiosi scire possent, ea, quantum potui, (nihil enim magnopere meorum miror) feci, ut essent nota nostris: à Græcis enim peti non poterant.

Tum ego, Sunt, inquam, ista, Varro. Nam nos, in nostrâ urbe peregrinantes errantesque, tanquam hospites, tui libri quasi domum deduxerunt, ut possemus aliquando, qui, et ubi essemus, agnoscere. Tu ætatem patriæ, tu descriptiones temporum, tu sacrorum jura, tu sacerdotum; tu domesticam, tu bellicam disciplinam, tu sedem regionum et locorum, tu omnium divinarum, humanarumque rerum nomina, genera, officia, causas aperuisti: plurimùmque poëtis nostris, omninoque Latinis et literis luminis attulisti, et verbis: atque ipse varium, et elegans omni ferè numero poëma fecisti: philosophiamque multis locis inchoasti, ad impellendum satis, ad docendum parum.

Ego autem (dicam enim, ut res est) dum me ambitio, dum honores, dum causæ, dum reipublicæ non solum cura, sed quædam etiam procuratio multis officiis implicatum, et constrictum tenebat, hæc inclusa habebam et ne obsolescerent, renovabam, cum licebat, legendo. Nunc verò et fortunæ gravissimo percussus vulnere, et administratione reipublicæ liberatus, doloris medicinam à philosophiâ peto, et otii oblectationem hæc honestissimam judico. Aut enim huic ætati hoc maximè aptum est: aut iis rebus, si quas dignas laude gessimus, hoc in primis consentaneum: aut etiam ad nostros cives erudiendos nihil utilius: aut si hæc ita non sunt, nihil aliud video, quod agere possimus.

PROOEM. Lib. IV. A C A D. Q U Æ S T.

Laudes L U C U L L I.

MAGNUM ingenium L. Luculli, magnumque optimarum artium studium, tum omnis liberalis et digna homine nobili ab eo percepta doctrina, quibus temporibus florere in foro maximè potuit, caruit omnino aebus urbanis. Ut enim admodum adolescens cum fratre, pari pietate et industriâ prædito, paternas inimicitias magnâ cum gloriâ est persecutus, in Asiam quæstor profectus, ibi permultos annos admirabili quâdam laude provinciæ præfuit: deinde absens factus ædilis, continuò prætor: (licebat enim celerius legis præmio) post in Africam: inde ad consulatum, quem ita gessit, ut diligentiam admirarentur omnes, ingenium cognoscerent. Post ad Mithridaticum bellum missus à senatu, non modò opinionem vicit omnium, quæ de virtute ejus erat, sed etiam gloriam superiorum.

Idque eò fuit mirabilius, quòd ab eo laus imperatoria non admodum expectabatur, qui adolescentiam in forensi operâ; quæsturæ diuturnum tempus, Murænâ bellum in Ponto gerente, in Asiæ pace consumpserat. Sed incredibile quædam ingenii magnitudo non desideravit indocilem usûs disciplinam. Itaque cùm totum iter et navigationem consumpsisset, partim in percontando à peritis, partim rebus gestis legendis, in Asiam factus imperator venit, cùm esset Româ profectus rei militaris rudis. Habuit enim divinam

vinam quandam memoriam rerum ; verborum maiorem Hortensius. Sed, quò plus in negotiis gerendis res, quàm verba profunt, hoc erat memoria illa præstantior : quam fuisse in Themistocle, quem facilè Græciæ principem ponimus, singularem ferunt. Qui quidem etiam pollicenti cuidam, se artem ei memoriæ, quæ tum primùm proferebatur, traditurum, respondisse dicitur, *oblivisci se malle discere* : credo, quòd hærebant in memoriâ quæcunque audierat, aut viderat. Tali ingenio præditus Lucullus adjunxerat etiam illam, quam Themistocles spreverat disciplinam. Itaque, ut literis consignamus, quæ monumentis mandare volumus ; sic ille in animo res insculptas habebat.

Tantus ergo imperator in omni genere belli fuit, præliis, oppugnationibus, navalibus pugnis, totiusque bellæ instrumentis et apparatu, ut ille rex post Alexandrum maximus hunc à se maiorem ducem cognitum, quàm quenquam eorum, quos legisset, fateretur. In eodem tanta prudentia fuit in constituendis, temperandisque civitatibus, tanta æquitas, ut hodie stet Asia Luculli institutis servandis, et quasi vestigiis persequendis.

Sed, etsi magnâ cum utilitate reipublicæ, tamen diutiùs, quàm vellem, tanta vis virtutis atque ingenii, peregrinata abfuit ab oculis et fori et curiæ. Quin etiam, cùm victor à Mithridatico bello revertisset, inimicorum calumniâ triennio tardiùs, quàm debuerat, triumphavit. Nos enim consules introduximus pænè in urbem currum clarissimi viri : cuius mihi consilium, et auctoritas quid tum in maximis rebus profuisset, dicerem, nisi de me ipso dicendum esset ;

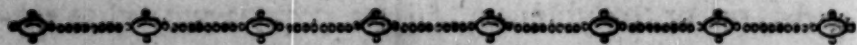
esset; quod hoc tempore non est necesse. Itaque privabo illum potius debito testimonio, quàm id cum meâ laude communicem.

Sed, quæ populari gloriâ decorari in Lucullo debuerunt, ea ferè sunt et Græcis literis, et Latinis celebrata. Nos autem illa exteriora, cum multis; hæc interiora cum paucis ex ipso sæpe cognovimus. Majore enim studio Lucullus cùm omni literarum generi, tum philosophiæ deditus fuit, quàm, qui illum ignorabant, arbitrabantur. Nec verò ineunte ætate solùm, sed et quæstor aliquot annos, et in ipso bello: in quo ita magna rei militaris esse occupatio solet, ut non multùm imperatori sub ipsis pellibus otii relinquatur. Cùm autem è philosophis, ingenio scientiâque putaretur Antiochus, Philonis auditor, excellere, eum secum et quæstor habuit, et post aliquot annos imperator. Cùmque esset eâ memoriâ, quam antè dixi, ea sæpe audiendo facîle cognovit, quæ vel semel audita meminisse potuisset. Delectabatur autem mirificè lectione librorum, de quibus audiebat.

Ac vereor interdum, ne talium personarum, cùm amplificare velim, minuam etiam gloriam. Sunt enim multi, qui omnino Græcas non ament literas: plures, qui philosophiam: reliqui, qui, etiamsi hæc non improbent, tamen earum rerum disputationem principibus civitatis non ita decoram putent. Ego autem, cùm Græcas literas M. Catonem in senectute didicisse acceperim; P. autem Africani, historiæ loquantur, in legatione illâ nobili, quam ante censuram obiit, Panætium unum omnino comitem fuisse; nec literarum Græcarum, nec philosophiæ jam ullum auctorem requiro.

Restat

Restat, ut iis respondeam, qui sermonibus hujusmodi nolint personas tam graves illigari. Quasi verò clarorum virorum aut tacitos congressus esse oporteat, aut ludicros sermones, aut rerum colloquia leviorum. Etenim, si quodam in libro verè est à nobis philosophia laudata, profectò ejus tractatio optimo atque amplissimo quoque dignissima est: nec quidquam aliud videndum est nobis, quos populus Romanus hoc in gradu collocavit, nisi ne quid privatis studiis de operâ publicâ detrahamus. Quòd si, cùm fungi munere debeamus, non modò operam nostram nunquam à populari cœtu removemus, sed ne literam quidem ullam facimus, nisi forensem; quis reprehendet nostrum otium: qui in eo non modò nosmetipsos hebescere, et languere nolumus, sed etiam, ut plurimis prosimus, enitimur? Gloriam verò non modò non minui, sed etiam augeri arbitramur eorum, quorum ad populares illustresque laudes, has etiam minùs notas, minùsque pervulgatas adjungimus.

PROOEM. Lib. I. De FINIBUS.

Cur ipse Philosophiam Latinis literis illustret.

NON eram nescius, Brute, cùm, quæ summis ingeniis, exquisitâque doctrinâ philosophi Græco sermone tractavissent, ea Latinis literis mandarem, fore, ut hic noster labor in varias reprehensiones incurreret. Nam quibusdam, et iis quidem non admodum indoctis, totum hoc

hoc displicet, philosophari. Quidam autem id non totum reprehenderunt, si remissiùs agatur ; sed tantum studium, tamque multam operam ponendam in eo non arbitrantur. Erunt etiam, et hi quidem eruditi Græcis literis contemnentes Latinas, qui se dicant in Græcis legendis operam malle consumere. Postremò aliquos futuros suspicor, qui me ad alias literas vocent : genus hoc scribendi, etsi sit elegans, personæ tamen et dignitatis esse negent.

Contra quos omnes dicendum breviter existimo. Quamquam philosophiæ quidem vituperatoribus satis responsum est eo libro, quo à nobis philosophia defensa et collaudata est, cùm esset accusata et vituperata ab Hortensio. Qui liber cùm et tibi probatus videretur, et iis, quos ego posse judicare arbitrarer, plura suscepi, veritus nē mōvere hominum studia viderer, retinere non posse.

Qui autem, si hoc maximè placeat, moderatiùs tamen id volunt fieri, difficilem quandam temperantiam postulant in eo, quod semel admissum coërceri, reprimique non potest : ut propemodum justioribus utamur illis, qui omnino avocent à philosophiâ, quàm iis, qui rebus infinitis modum constituent ; in reque eò meliore, quò major sit, mediocritatem desiderent. Sive enim ad sapientiam perveniri potest ; non paranda solùm nobis ea, sed fruenda etiam sapientia est : sive hoc difficile est ; tamen nec modus est ullus investigandi veri, nisi inveneris : et quærendi defatigatio turpis est, cùm id, quod quæritur, sit pulcherrimum. Etenim si delectamur, cùm scribimus ; quis est tam invidus, qui ab eo nos abducat ? sin laboramus ; quis est, qui alienæ modum statuatur industriæ ?

His igitur est difficilius satisfacere, qui se Latina scripta dicunt contemnere. In quibus hoc primum est, in quo admirer; cur in gravissimis rebus non delectet eos patrius sermo, cum iidem fabellas Latinas, ad verbum de Græcis expressas, non inviti legant. Quis enim tam inimicus pænè nomini Romano est, qui Ennii Medeam, aut Antio-pam Pacuvii spernat, aut rejiciat? qui se iisdem Euripidis fabulis delectari dicat, Latinas literas oderit? Synephebos ego, inquit, potius Cæcilii, aut Andriam Terentii, quam utramque Menandri legam? A quibus tantum dissentio, ut cum Sophocles vel optimè scripserit Electram, tamen malè conversam Attilii mihi legendam putem: rudem enim esse omnino in nostris poëtis, aut inertissimæ segnitiae est, aut fastidii delicatissimi. *Mihi quidem nulli satis eruditi videntur, quibus nostra ignota sunt.* An,

Utinam ne in nemore,—

nihilo minùs legimus, quàm hoc idem Græcum; quæ autem de benè beatèque vivendo à Platone disputata sunt, hæc explicari non placebit Latinè?

Quòd si nos non interpretum fungimur munere, sed tuemur ea, quæ dicta sunt ab iis, quos probamus, eisque nostrum judicium, et nostrum scribendi ordinem adjungimus: quid habent, cur Græca anteponant iis, quæ et splendide dicta sint, neque sint conversa de Græcis? Quamquam si planè sic verterem Platonem aut Aristotelem, ut verterant nostri poëtæ fabulas; malè, credo, mererer de meis civibus, si ad eorum cognitionem divina illa ingenia transferrem. Sed id neque feci adhuc, nec mihi tamen, ne faciam, interdictum puto. Locos quidem quosdam, si videbitur,

videbitur, transferam, et maximè ab iis, quos modò nominavi, cùm inciderit, ut id aptè fieri possit : ut ab Homero Ennius, Afranius à Menandro solet.

Nec verò, ut noster Lucilius, recusabo, quò minùs omnes mea legant. Ego quem timeam lectorem, cùm ad te, ne Græcis quidem cedentem in philosophiâ, audeam scribere ? Quanquam à te ipso id quidem facio provocatus gratissimo mihi libro, quem ad me de virtute misisti. Sed ex eo credo quibusdam usu venire, ut abhorreant à Latinis, quòd inciderint in inculta quædam et horrida, de malis Græcis Latinè scripta deterius. Res verò bonas, verbis electis graviter ornatèque dictatas, quis non legat ? nisi qui se planè Græcum dici velit.

Ego autem satis mirari non queo, unde hoc fit tam insolens domesticarum rerum fastidium. Non est omnino hic dicendi locus : sed ita sentio, et sæpe differui ; Latinam linguam non modò non inopem, ut vulgò putarent, sed locupletiores etiam esse, quàm Græcam. Quando enim vel nobis dicam, aut oratoribus bonis, aut poëtis, postea quidem quàm fuit quem imitarentur, ullus orationis vel copiosæ vel elègantis ornatus defuit ?

Ego verò, cùm forensibus operis, laboribus, periculis, non deseruisse mihi videor præsidium, in quo à populo Romano locatus sum ; debeo profectò, quantumcunque possim, in eo quoque laborare, ut sint operâ, studio, labore meo doctiores cives mei ; nec cum istis tantopere pugnare, qui Græca legere malint (modò legant illa ipsa, nec simulent :) et iis servire, qui vel utrisque literis uti velint, vel, si suas habent, illas non magnopere desiderent.

Qui autem alia malunt scribi à nobis, æqui esse debent, quòd et scripta multa sunt, sic ut plura nemini è nostris ; et scribentur fortasse plura, si vita suppetet : et tamen qui diligenter hæc, quæ de philosophiâ literis mandamus, legere assueverit, judicabit nulla ad legendum his esse potiora.

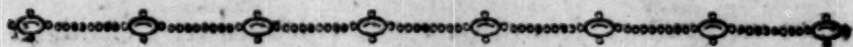
EX LIB. II. DE FINIBUS.

L. THORIUS BALBUS, Epicureus, *cum* REGULA
comparatur.

L. Thorius Balbus fuit, Lanuvinus ; quem meminisse tu non potes. Is ita vivebat, ut nulla tam exquisita posset inveniri voluptas, quâ non abundaret. Erat et cupidus voluptatum, et cujusvis generis ejus intelligens et copiosus : ita non superstitiosus, ut illa plurima in suâ patriâ sacrificia, et fana contemneret : ita non timidus ad mortem, ut in acie sit ob rempublicam interfectus. Cupiditates non Epicuri divisione finiebat, sed suâ satietate. Habebat tamen rationem valetudinis : utebatur iis exercitationibus, ut ad cœnam et esuriens, et sitiens veniret ; eo cibo, qui et suavissimus esset, et idem facillimus ad concoquendum ; vino, et ad voluptatem, et ne noceret. Cætera illa adhibebat, quibus demtis negat se Epicurus intelligere, quid sit bonum. Aberat omnis dolor : qui si adesset, nec spolliter ferret, et tamen medicis plus, quàm philosophis uteretur.

uteretur. Color egregius, integra valetudo, summa gratia, vita denique conferta voluptatum omnium varietate.

Hunc verò beatum oratio quidem vestra sic cogitat. Ego, huic quem anteponam, non audeo dicere: dicet pro me ipsa virtus: nec dubitabit isti vestro beato M. Regulum anteponere. Quem quidem, cum suâ voluntate, nullâ vi coactus, præter fidem, quam dederat hosti, ex patriâ Carthaginem revertisset, tum ipsum, cum vigiliis et fame cruciaretur, clamat virtus beatiorum fuisse, quam potantem in rosâ Thorium. Bella magna gesserat is: bis consul fuerat: triumphârat: nec tamen sua illa superiora, tam magna, nec tam præclara ducebat, quam illum ultimum casum, quem propter fidem constantiamque suscepit: qui nobis miserabilis videtur audientibus, illi perpetenti erat voluptarius. Non enim hilaritate, nec lasciviâ, nec risu, aut joco, comite levitatis; sed sæpè etiam tristes, firmitate et constantiâ sunt beati.

Ex Lib. II. De FINIBUS.

Voluptatem non habendam esse summum bonum.

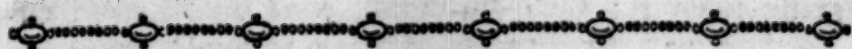
QUID tanto opus est instrumento in optimis artibus comparandis, quid tanto concursu honestissimorum studiorum, tanto virtutum comitatu, si ea nullam ad aliam rem, nisi ad voluptatem conquiruntur? Ut, si Xerxes, cum tantis classibus, tantisque equestribus et pedestribus copiis, Hellesponto juncto, Athone perfosso, maria ambulavisset, terramque navigâset, si cum tanto impetu in Græciam

ciam venisset, causam ejus quis ex eo quæreret tantarum copiarum tantique belli, mel se afferre ex Hymetto voluisse diceret, certè sine causâ videretur tanta conatus : sic nos sapientem, plurimis et gravissimis artibus atque virtutibus instructum et ornatum, non, ut illum, maria pedibus peragrantem, classibus montes, sed omne cœlum totamque cum universo mari terram mente complexum, voluptatem petere si dicemus, mellis causâ dicemus tanta molitum.

Ad altiora quædam et magnificentiora, mihi crede, Torquate, nati sumus : nec id ex animi solùm partibus, in quibus inest memoria rerum innumerabilium, et ea quidem infinita ; inest conjectura consequentium, non multum à divinatione differens ; inest moderator cupiditatis pudor ; inest ad humanam societatem justitiæ fida custodia ; inest in perpetiendis laboribus, adeundisque periculis firma et stabilis doloris, mortisque contentio. Ergo hæc in animis : tu autem etiam membra ipsa, sensusque considera : qui tibi, tu reliquæ corporis partes, non comites solùm virtutum, sed ministri etiam videbuntur. Quid, si in ipso corpore multa voluptati præponenda sunt, ut vires, valetudo, velocitas, pulchritudo ? quid tandem in animis censes ? in quibus doctissimi illi veteres inesse quiddam cœleste et divinum putaverunt.

Quòd si esset in voluptate summum bonum (ut dicitis) optabile esset in voluptate maximâ, nullo intervallo interjecto, dies noctesque versari, cùm omnes sensus dulcedine omni quasi perfusi moverentur. Quis est autem dignus nomine hominis, qui unum diem totum velit esse in isto genere voluptatis ?

PROOEM.

PROOEM. Lib. III. De FINIBUS.

DE hisce rebus sæpenumero, Brute, vereor, ne reprehendar, cùm hæc ad te scribam, qui tum in philosophiâ, tum in optimo genere philosophiæ tantùm processeris. Quod si facerem, quasi te erudiens, jure reprehenderer : sed ab eo plurimùm absum ; neque, ut ea cognoscas, quæ tibi notissima sunt, ad te mitto, sed quia facillimè in nomine tuo acquiesco, et quia te habeo æquissimum eorum studiorum, quæ mihi communia tecum sunt, æstimatorem, et judicem. Attendes igitur, ut soles, diligenter, eamque controversiam dijudicabis, quæ mihi fuit cum avunculo tuo divino, ac singulari viro.

Nam, in Tusculano cùm essem, vellemque è bibliothecâ pueri Luculli quibusdam libris uti, veni in ejus villam, ut eos ipse (ut solebam) inde promerem. Quò cùm venissem, M. Catonem, quem ibi esse nescieram, vidi in bibliothecâ sedentem, multis circumfusus Stoicorum libris. Erat enim, ut scis, in eo inexhausta aviditas legendi, nec satiari poterat : quippe qui, ne reprehensionem quidem vulgi inanem reformidans, in ipsâ curiâ soleret legere sæpe, dum senatus cogeretur, nihil operæ reipublicæ detrahens ; quò magis tum in summo otio, maximâque copiâ quasi heluo librorum (si hoc verbo in tam clarâ re utendum est) videdatur.

Quod cùm accidisset, ut alter alterum nec opinatò videremus, surrexit statim. Deinde prima illa, quæ in congressu

gressu solemus : Quid tu, inquit, huc ? à villâ enim, credo : et si ibi te esse scîssem, ad te ipse venissem. Herî, inquam, ludis commissis, ex urbe profectus veni ad vesperum. Causa enim fuit huc veniendi, ut quosdam hinc libros promerem : et quidem, Cato, totam hanc copiam jam Lucullo nostro notam esse oportebit. Nam his libris eum malo, quàm reliquo ornatu villæ delectari. Est enim mihi magnæ curæ : quanquam hoc quidem proprium tuum munus est, ut ita erudiatur, ut et patri, et Cæpioni nostro, et tibi tam propinquo respondeat. Laboro autem non sine causâ ; nam et avi ejus memoriâ moveor (nec enim ignoras, quanti fecerim Cæpionem : qui, ut opinio mea fert, in principibus jam esset, si viveret) et Lucullus mihi versatur ante oculos, vir tum omnibus excellens, tum mecum et amicitîâ, et omni voluntate sententiâque conjunctus.

Præclarè, inquit, facis, cùm et eorum memoriam tenes, quorum uterque tibi testamento liberos suos commendavit, et puerum diligis. Quod autem meum munus dicis, non equidem recuso : sed te adjungo socium. Addo etiam illud, multa jam mihi dare signa puerum et pudoris, et ingenii : sed ætatem vides. Video equidem, inquam : sed infici tamen jam debet iis artibus, quas si, dum est tener, combiberit, ad majora veniet paratior.

PROOEM. Lib. V. De FINIBUS.

*Movemur nescio quo pacto locis ipsis, in quibus eorum, quos
admiramur, adsunt vestigia.*

CUM audivissem Antiochum, Brute, ut solebat, cum
M. Pisone in eo gymnasio, quod Ptolemæium vo-
catur, unaque nobiscum Q. frater, et T. Pomponius, et
L. Cicero, frater noster cognatione patruells, amore ger-
manus; constituimus inter nos, ut ambulationem postme-
ridianam conficeremus in Academiâ; maximè quòd is lo-
cus ab omni turbâ id temporis vacuus esset. Itaque ad
tempus ad Pisohem omnes. Inde, vario sermone, sex illa
à Diplo stadia confecimus. Cùm autem venissemus in
Academiâ, non sine causâ nobilitata spatia, solitudo erat
ea, quam volueramus.

Tum Piso, naturâ nobis hoc, inquit, datum dicam;
an errore quodam; ut cùm ea loca videamus, in quibus
memoriâ dignos viros acceperimus multum esse versatos;
magis moveamur, quam si quando eorum ipsorum aut
facta audiamus, aut scriptum aliquod legamus? velut ego
nunc moveor. Venit enim mihi Platonis in mentem:
quem accepimus primum hîc disputare solitum: cujus
etiam illi hortuli propinqui non memoriam solum mihi as-
ferunt, sed ipsum videntur in conspectu meo hîc ponere.
Hîc Speusippus, hîc Xenocrates, hîc ejus auditor Polemo:
cujus ipsa illa sessio fuit, quam videmus. Equidem etiam

curiam nostram (Hostiliam dico, non hanc novam, quæ mihi minor esse videtur, posteaquàm est major) solebam intuens, Scipionem, Catonem, Lælium, nostrum verò in primis avum cogitare. Tanta vis admonitionis inest in locis; ut non sine causâ ex his memoriæ ducta sit disciplina.

Tum Quintus, est planè Piso, ut dicis, inquit. Nam me ipsum huc modò venientem convertebat ad sese Coloneus ille locus, cujus incola Sophocles ob oculos versabatur. Quem scis quàm admirer, quàmque eo delecter. Me quidem ad altioremem memoriâ Cœdipodis huc venientis, et illo mollissimo * carmine, quænam essent ipsa hæc loca, requirentis species quædam commovit, inanis scilicet, sed commovit tamen.

Tum Pomponius, At ego, quem vos, ut deditum Epicuro, insectari soletis, sum multùm equidem cum Phædro, quem unicè diligo, ut scitis, in Epicuri hortis, quos modò præteribamus: sed veteris proverbii admonitu, *vivorum memini*: nec tamen Epicuri licet oblivisci, si cupiam: ejus imaginem non modò in tabulis nostri familiares, sed etiam in poculis, et in annulis habent.

Hic ego, Pomponius quidem, inquam, noster joculari videtur, et fortasse suo jure. Ita enim Athenis se collocavit, ut sit pænè unus ex Atticis, ut id etiam cognomen videatur habiturus. Ego autem tibi, Piso, assentior, usu hoc evenire, ut acriùs aliquantò et attentius de claris viris, locorum admonitu, cogitemus. Scis enim me quodam tempore Metapontum venisse tecum, nec ad hospitem antè divertisse, quàm Pythagoræ ipsum illum locum, ubi

* *Soph. Oedip. Col. in init.*

vitam ediderat, sedemque viderim. Hoc autem tempore, etsi multa in omni parte Athenarum sunt in ipsis locis indicia summorum virorum; tamen ego illâ moveor exedrâ. Modò enim fuit Carneades: quem videre videor. Est enim nota imago: à sedeque ipsâ, tantâ ingenii magnitudine orbatâ, desiderari illam vocem puto.

Tum Piso, Quoniam igitur aliquid omnes, quid Lucius noster, inquit? an eum locum libenter invisit, ubi Demosthenes, et Æschines inter se decertare soliti sunt? suo enim quisque studio maximè ducitur. Et ille, cùm erubisset, Noli, inquit, ex me quærere, qui in Phalericum etiam descenderim: quo in loco ad fluctum aiunt declamare solitum Demosthenem, ut fremitum assuesceret voce vincere. Modò etiam paullulùm ad dextram de viâ declinavi, ut ad Periclis sepulchrum accederem. Quanquam id quidem infinitum est in hâc urbe: quacunque enim ingredimur, in aliquam historiam vestigium ponimus.

Tum Piso, Atqui, Cicero, inquit, ista studia, si ad imitando summos viros spectant, ingeniosorum sunt: sin tantummodò ad indicia veteris memoriæ cognoscenda, curiosorum. Te autem hortamur omnes, currentem quidem, ut spero, ut eos, quos novisse vis, etiam imitari velis. Hîc ego, Etsi facit hic quidem, inquam, Piso (ut vides) ea quæ præcipis; tamen mihi grata est hortatio tua. Tum ille amicissimè, ut solebat. Nos verò, inquit, omnes omnia ad hujus adolescentiam conferamus, in primisque ut aliquid suorum studiorum philosophiæ quoque impertiat, vel ut te imitetur, quem amat; vel ut illud ipsum, quod studet, facere possit ornatiùs. Sed utrùm hortandus

es nobis, Luci, inquit, an etiam tuâ sponte propensus es ? mihi quidem Antiochum, quem audis, satis bellè videris attendere. Tum ille timidè, vel potius verecundè, Facio, inquit, equidem ; sed audistine modò de Carneade ? rapior illuc. Revocat autem Antiochus : nec est præterea, quem audiam.

Tum Piso, Etsi hoc, inquit, fortasse non poterit sic abire, cùm hic adsit (me autem dicebat) tamen audebo te ab hâc Academiâ novâ ad veterem illam vocare : in quâ ut dicere Antiochum audiebas, non ii soli numerantur, qui Academici vocantur, Speusippus, Xenocrates, Polemo, Crantor, cæterique ; sed etiam Peripatetici veteres, quorum princeps Aristoteles, quem, excepto Platone, haud scio, an rectè dixerim principem philosophorum. Ad eos igitur converte te, quæso ; ex eorum enim scriptis et institutis cùm omnis doctrina liberalis, omnis historia, omnis sermo elegans sumi potest, tum varietas est tanta artium, ut nemo sine eo instrumento ad ullam rem illustriorem satis ornatus possit accedere. Ab his oratores, ab his imperatores, ac rerum publicarum principes exstiterunt. Ut ad minora veniam, mathematici, poëtæ, musici, medici denique ex hâc, tanquam ex omnium artium officina, profecti sunt.

PROOEM. Lib. I. TUSCUL. QUÆST.

CUM defensionum laboribus, senatoriisque muneribus aut omnino, aut magnâ ex parte essem aliquando liberatus, retuli me, Brute, te hortante maximè, ad ea studia, quæ retenta animo, remissa temporibus, longo intervallo intermissa revocavi. Et cum omnium artium, quæ ad rectam vivendi viam pertinerent, ratio et disciplina studio sapientiæ, quæ philosophia dicitur, contineretur; hoc mihi Latinis literis illustrandum putavi. Non qui philosophia Græcis et literis, et doctoribus percipi non posset; sed meum judicium semper fuit, omnia nostros aut invenisse per se sapientiùs, quàm Græcos; aut accepta ab illis fecisse meliora, quæ quidem digna statuissent, in quibus elaborarent.

Nam mores, et instituta vitæ, resque domesticas ac familiares nos profectò et meliùs tuemur et lautiùs. Rem verò publicam nostri majores certè melioribus temperaverunt et institutis, et legibus. Quid loquar de re militari? in quâ cum virtute nostri multùm valuerunt, tum plus etiam disciplinâ. Jam illa, quæ naturâ, non literis affecti sunt, neque cum Græcis, neque ullâ cum gente sunt conferenda. Quæ enim tanta gravitas, quæ tanta constantia, magnitudo animi, probitas, fides, quæ tam excellens in omni genere virtus in ullis fuit, ut sit cum majoribus nostris comparanda?

Doctrina

Doctrinâ Græcia nos, et omni literarum genere superabat: in quo erat facile vincere non repugnantes. Nam cum apud Græcos antiquissimum è doctis sit genus poëtarum (si quidem Homerus fuit, et Hesiodus ante Romam conditam, Archilochus regnante Romulo) seriùs poëticam nos accepimus. Annis enim ferè DX. post Romam conditam, Livius fabulum dedit, C. Claudio, Cæci filio, M. Tuditano, consulibus, anno ante natum Ennium: qui fuit major natu quàm Plautus, et Nævius. Serò igitur à nostris poëtæ vel cogniti, vel recepti. Quanquam est in* Originibus solitos esse in epulis canere convivæ ad tibicinem de clarorum hominum virtutibus. Honorem tamen huic generi non fuisse, declarat oratio Catonis, in quâ objecit, ut probrum, Marco Nobiliori, quòd is in provinciam poëtas duxisset. Duxerat autem consul ille in Ætoliâ, ut scimus, Ennium. Quò minus ergo honoris erat poëtis, eò minora studia fuerunt. Nec tamen, siqui magnis ingeniis in eo genere exstiterunt, non satis Græcorum gloriæ responderunt.

An censemus, si Fabio, nobilissimo homini, laudi datum esset, quòd pingeret, non multos etiam apud nos futuros Polycletos et Parrhasios fuisse? Honos alit artes, omnesque incenduntur ad studia gloriâ; jacentque ea semper, quæ apud quosque improbantur. Summam eruditionem Græci sitam censebant in nervorum, vocumque cantibus. Igitur et Epaminondas, princeps, meo judico, Græciæ,

* M. Porcii Catonis, de quibus Cic. in Bruto: "Jam verò Origines Catonis quem florem, aut quod lumen eloquentiæ non habent?"

fidibus præclarè cecinisse dicitur : Themistoclesque aliquot antè annis, cùm in epulis recusâset lyram, hibitus est indoctior. Ergo in Græciâ musici floruerunt, discebantque id omnes : nec, qui nesciebat, satis excultus doctrinâ putabatur. In summo apud illos honore geometria fuit : itaque nihil mathematicis illustrius. At nos, metiendi ratiocinandique utilitate, hujus artis terminavimus modum.

At contrà oratorem celeriter complexi sumus : nec eum primò eruditum, aptum tamen ad dicendum : pòst autem eruditum. Nam Galbam, Africanum, Lælium, doctos fuisse, memoriæ traditum est : studiosum autem eum, qui hos ætate anteibat, Catonem : pòst verò Lepidum, Carbonem, Gracchos : deinde ita magnos, nostram ad ætatem, ut non multùm, aut nihil omnino Græcis cederetur.

Philosophia jacuit usque ad hanc ætatem, nec ullum habuit lumen literarum Latinarum : quæ illustranda, et excitanda nobis est ; ut, occupati profuimus aliquid civibus nostris, proximus etiam, si possumus, otiosi. In quo eò magis nobis est elaborandum, quòd multi jam esse Latini libri dicuntur scripti inconsideratè ab optimis illis quidem viris, sed non satis eruditis. Fieri autem potest, ut rectè quis sentiat, et id quod sentit, politè eloqui non possit. Sed mandare quenquam literis cogitationes suas, qui eas nec disponere, nec illustrare possit, nec delectatione aliquâ allicere lectorem, hominis est intemperanter abutentis et otio, et literis. Itaque suos libros ipsi legunt cum suis, nec quisquam attingit, præter eos, qui eandem licentiam scribendi sibi permitti volunt. Quare si aliquid oratoriæ laudi nostrâ attulimus industriâ, multò studiosiùs philo-

philosophiæ fontes aperiemus, è quibus etiam illa manabant.

Sed, ut Aristoteles, vir summo ingenio, scientiæ copiâ, cum motus esset Isocratis rhetoris gloriâ, dicere etiam coepit adolescentes docere, et prudentiam cum eloquentiâ jungere: sic nobis placet nec pristinum dicendi studium deponere, et in hac maiore et uberiore arte versari. Hanc enim perfectam philosophiam semper judicavi, quæ de maximis questionibus copiosè posset, ornatèque dicere. In quam exercitationem ita nos studiosè operam dedimus, ut jam etiam scholas Græcorum more habere auderemus: ut nuper, tuum post discessum, in Tusculano, cum essent complures mecum familiares, tentavi, quid in eo genere possem. Ut enim antea declamitabam causas, quod nemo me diutius fecit; sic hæc mihi nunc senilis est declamatio. Ponere jubebam, de quo quis audire vellet: et id aut sedens, aut ambulans disputabam. Itaque dierum quinque scolas, ut Græci appellant, in totidem libros contuli. Fiebat autem ita ut, cum is, qui audire vellet, dixisset, quid sibi videretur, tum ego contrà dicerem. Hæc est enim, ut scis, vetus, et Socratica ratio contra alterius opinionem differendi. Nam ita facillimè, quod verisimillimum esset, inveniri posse Socrates arbitrabatur,

EX LIB. I. TUSCUL. DISPUTAT.

De morte contemnendâ.

PELLANTUR istæ ineptiæ pænè aniles, ante tempus mori, miserum esse. Quod tandem tempus? naturæne? At ea quidem dedit usuram vitæ, tanquam pecuniæ, nullâ præstitutâ die. Quid est igitur, quod querare, si repetit cum vult; eâ enim conditione acceperas. Idem, si puer parvus occidit, æquo animo ferendum putant; si verò in cunis, ne querendum quidem. Atqui ab hoc acerbius exegit natura, quod dederat. Nondum gustaverat, inquit, vitæ suavitatem: hic autem jam sperabat inagna, quibus frui cœperat. At id quidem ipsum in cæteris rebus melius putatur, aliquam partem, quàm nullam, attingere. Cur in vitâ secus? Quanquam non malè ait Callimachus, *multò sæpius lacrymâsse Priamum, quàm Troilum.*

Contemnamus igitur omnes ineptias: (quod enim levius huic levitati nomen imponam?) totamque vim bene vivendi in animi robore, ac magnitudine; et in omnium rerum humanarum contemtione ac despicientiâ, et in omni virtute posamus. Nam nunc quidem cogitationibus molliissimis effœminamur; ut, si antè mors adventet, quàm Chaldæorum promissâ consecuti sumus, spoliati magnis quibusdam bonis, illusi, destituti videamur.

Quod si expectando, et desiderando pendemus animis, cruciamur, angimur; prohi, dii immortales! quàm opta-

biliter iter illud ineundum est, quo confecto, nulla reliqua cura, nulla sollicitudo futura sit ! quàm me delectat Theramenes, quàmque elato animo est ! etsi enim flemus, cum legimus, tamen non miserabiliter vir clarus emoritur. Qui cum coniectus in carcerem triginta jussu tyrannorum, venenum ut sitiens obbibisset, reliquum sic è poculo ejecit, ut id resonaret, quo sonitu reddito, ridens, *Propino*, inquit, *hoc pulchro Critiæ*, qui in eum fuerat teterrimus. Græci enim in conviviis solent nominare, cui poculum tradituri sint. Lufit vir egregius extremo spiritu, cum jam præcordiis conceptam mortem contineret : verèque ei, qui venenum præbuerat, mortem est eam auguratus, quæ brevi consecuta est.

Vadit in eundem carcerem, atque in eundem paucis post annis scyphum Socrates, eodem scelere judicum, quo tyrannorum Theramenes. Ille nec patronum quæsit ad iudicium capitis, nec iudicibus supplex fuit ; adhibuitque liberam contumaciam, à magnitudine animi ductam, non à superbiâ ; et, cum facilè posset educi è custodiâ, noluit ; et, cum panè in manu jam mortiferum illud teneret poculum, locutus ita est, ut non ad mortem trudi, verùm in cælum, videretur ascendere. Ita enim censebat, itaque differuit : “ Duas esse vias, duplicesque cursus animorum è
“ corpore excedentium : nam qui se humanis vitiis con-
“ taminâssent, et se totos libidinibus dedidissent, quibus cæ-
“ cati vel in domesticis vitiis atque flagitiis se inquinâssent,
“ vel in republicâ violandâ fraudes inexpiabiles conce-
“ pissent ; iis devium quoddam iter esse, seclusum à concilio Deorum. Qui autem se integros castosque servavif-
“ sent,

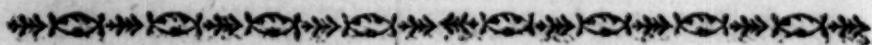
“sent, quibusque fuisset minima cum corporibus contagio,
 “seleque ab his semper sevocassent, essentque in corpori-
 “bus humanis vitam imitati Deorum; his ad illos, à
 “quibus essent profecti, reditum facilem patere”.

Quæ est autem ejus oratio, quâ facit eum Plato usum apud judices, jam morte multatum? *Magna me, inquit, spes tenet, judices, bene mihi evenire, quòd mittar ad mortem. Neesse est enim, sit alterum de duobus, ut aut sensus omnino mors omnes auferat, aut in alium quendam locum ex his locis morte migretur. Quamobrem, siue sensus extinguitur, morsque ei somno similis est, qui nonnunquam, etiam sine visis somniorum, placatissimam quietam offert: Dii boni! quid lucri est emori? aut quàm multi dies reperiri possunt, qui tali nocti anteponantur; cui similis futura est perpetuitas omnis consequentis temporis? quis me beatior?*

Sin verà sunt, quæ dicuntur, migrationem esse mortem in eas oras, quas, qui è vitâ exceßerunt, incolunt; id multo jam beatius est, te, cùm ab iis, qui se judicum numero haberi volunt, evaseris, ad eos venire, qui verè judices appellantur, Minoëm, Rhadamantum, Æacum, Triptolemum; convenireque eos, qui justè et cum fide vixerint. Hæc peregrinatio mediocris vobis videri potest? ut verò colloqui cum Orpheo, Musæo, Homero, Hesiodo liceat, quanti tandem aestimatis? equidem sæpe mori, si fieri posset, vellem, ut ea, quæ dico, mihi liceret invenire. Quantâ delectatione autem afficerer, cùm Palamedem, cùm Ajacem cùm alios judicio iniquorum circumventos convenirem: tentarem etiam

summi regis, qui maximas copias duxit ad Trojam, et Ulyssis, Sisyphique prudentiam : nec ob eam rem, cum hæc exquirerem, sicut hic faciebam, capite damnarer.

Ne vos quidem, iudices ii qui me absolvistis, mortem timueritis. Nec enim cuiquam bono mali quidquam evenire potest, nec vivo nec mortuo : nec unquam ejus res à diis immortalibus negligentur. Nec mihi ipsi hoc accidit fortuito. Nec verò ego iis, à quibus accusatus sum, aut à quibus condemnatus, habeo quod succenseam, nisi quòd mihi nocere se crediderunt. Et hoc quidem hoc modo : nihil autem melius æstimo. Sed tempus est, inquit, jam hinc abire me, ut moriar, vos, ut vitam agatis. Utrum autem sit melius, dii immortales sciunt : hominem quidem scire arbitror, neminem. Næ ego haud paulò hunc animum malim, quàm eorum omnium fortunas, qui de hoc judicaverunt. Et si, quod præter deos negat scire quenquam, id scit ipse, utrum melius sit : nam dixit antè. Sed suum illud, nihil ut affirmet, tenet ad extremum. Nos autem teneamus, ut nihil censeamus esse malum, quod sit à naturâ datum omnibus.

PROOEM. Lib. II. TUSCUL. QUÆST.

NEOPTOLEMUS quidem apud Ennium philosophi sibi ait necesse esse, sed paucis : nam omnino, haud placere. Ego autem, Brute, necesse quidem mihi esse arbitror philosophari : nam quid possum, præsertim nihil agens, agere melius ? sed non paucis, ut ille. Difficile

cile est enim in philosophiâ pauca esse ei nota, cui non sint aut pleraque, aut omnia. Nam nec pauca, nisi è multis, eligi possunt; nec, qui pauca percepit, non idem reliqua eodem studio persequetur.

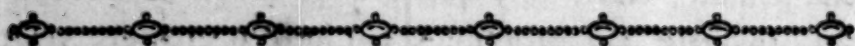
Sed in vitâ tamen occupatâ, atque, ut Neoptolemi tum erat, militari, pauca ipsa multum sæpe profunt, et ferunt fructus, si non tantos, quanti ex unâversâ philosophiâ percipi possunt; tamen eos, quibus aliquâ ex parte interdum aut cupiditate, aut ægritudine, aut metu liberemur: velut ex eâ disputatione, quæ mihi nuper habita est in Tusculano, magna videbatur mortis effecta contemtio, quæ non minimùm valet ad animum metu liberandum.

Quamquam non sumus ignari, multos studiosè contrâ esse dicturos; quod vitare nullo modo potuimus; nisi nihil omnino scriberemus. Sed tamen tantum abest, ut scribi contra nos nolimus, ut id etiam maximè optemus: in ipsâ enim Græciâ philosophia tanto in honore nunquam fuisset, nisi doctissimorum contentionibus dissensionibusque viguisset.

Quamobrem hortor omnes, qui facere id possunt, ut hujus quoque generis laudem jam languenti Græciæ eripiant, et perferant in hanc urbem, sicut reliquas omnes, quæ quidem erant expetendæ, studio atque industriâ suâ majores nostri transtulerunt. Atque oratorum quidem laus ita ducta ab humili venit ad summum, ut jam, quod natura fert in omnibus ferè rebus, senescat, brevique tempore ad nihilum ventura videatur. Philosophia nascatur Latinis quidem literis ex his temporibus; eamque nos adjuvemus: nosque ipsos redargui, refellique patiamur.

Quod

Quod ii ferunt animo iniquo, qui certis quibusdam, destinatisque sententiis quasi addicti et consecrati sunt, eaque necessitate constricti, ut etiam, quæ non probare soleant, ea cogantur constantiæ causâ defendere. Nos, qui sequimur probabilia, nec ultra id, quàm quod verisimile occurrerit, progredi possumus, et refellere sine pertinaciâ, et refelli sine iracundiâ, parati sumus.

PROOEM. Lib. III. TUSCUL. QUÆST.

QUIDNAM esse, Brute, causæ putem, cur, cum constemus ex animo et corpore, corporis curandi tuendique causâ quæsitâ sit ars, atque ejus utilitas deorum immortalium inventioni consecrata: animi autem medicina nec tam desiderata sit, antequàm inventa, nec tam culta, posteaquàm cognita est, nec tam multis grata et probata, pluribus etiam suspecta et invisa? an quòd. corporis gravitatem et dolorem animo judicamus, animi morbum corpore non sentimus? ita fit, ut animus de se ipse tum judicet, cum id ipsum, quod judicat, ægrotet.

Quòd si tales nos natura genuisset, ut eam ipsam intueri et perspicere, eademque optimâ duce cursum vitæ conficere possemus; haud erat sanè, quòd quisquam rationem ac doctrinam requireret. Nunc parvulos nobis dedit igniculos, quos celeriter malis moribus, opinionibusque depravatis sic restringimus, ut nusquam naturæ lumen appareat. Sunt enim ingeniis nostris semina innata virtutum: quæ si adolescere liceret, ipsa nos ad beatam vitam

natura

natura perduceret. Nunc autem simul atque editi in lucem, et suscepti sumus, in omni continuò pravitate, et in summâ opinionum perversitate versamur: ut pænè cum lacte nutricis errorem suxisse videamur. Cùm verò parentibus redditi, demum magistris traditi sumus, tum ita variis imbuimur erroribus, ut vanitati veritas, et opiniononi confirmatæ natura ipsa cedat. Accedunt etiam poëtæ: qui cùm magnam speciem doctrinæ sapientiæque præ se tulerunt, audiuntur, leguntur, ediscuntur, et inhærescunt penitus in mentibus.

Cùm verò accedit eodem, quasi maximus quidam magister, populus, atque omnis undique ad vitia consentiens multitudo, tum planè inficimur opinionum pravitate, à naturâque ipsâ desciscimus: ut nobis optimam naturam invidisse videantur, qui nihil melius homini, nihil magis expetendum, nihil præstantius honoribus, imperiis, populari gloriâ judicaverunt; ad quam fertur optimus quisque, veramque illam honestatem expetens, quam unam natura maximè inquirit, in summâ inanitate versatur; confectaturque nullam eminentem effigiem virtutis, sed adumbratam imaginem gloriæ. Est enim gloria solida quædam res, et expressa, non adumbrata. Ea est consentiens laus bonorum, incorrupta vox bene judicantium de eccellente virtute: ea virtuti resonat, tanquam imago gloriæ. Quæ, quia rectè factorum plerumque comes est, non est à bonis viris repudianda.

Illa autem, quæ se ejus imitatricem esse vult, temeraria, atque inconsiderata, et plerumque peccatorum vitiorumque laudatrix, fama popularis, simulatione honestatis formam
ejus

ejus pulchritudinemque corrumpit. Quâ cæcitate, homines, cum quædam etiam præclara cuperent, eaque nescirent nec ubi, nec qualia essent, funditus alii everterunt suas civitates, alii ipsi occiderunt. Atque hi quidem optima petentes, non tam voluntate, quam cursûs errore falluntur.

Quid, qui pecuniæ cupiditate, qui voluptatum libidine feruntur; quorumque ita perturbantur animi, ut non multum absint ab insanîâ, quod insipientibus contingit omnibus, his nullane est adhibenda curatio? utrûm, quod minus noceant animi ægrotationes, quam corporis? An, quod corpora curari possint, animorum nulla medicina sit? At et morbi perniciosiores, pluresque sunt animi, quam corporis. Hi enim ipsi odiosi sunt, quod ad animum pertinent, eumque sollicitant; animusque æger, ut ait Ennius, semper errat, neque pati, neque perpeti potest: cupere nunquam desinit. Quibus duobus morbis (ut omitam alios) ægitudine et cupiditate, quâ tandem possunt in corpore esse graviores? quâ verò probari potest, ut sibi mederi animus non possit? Est profectò animi medicina, philosophia: cuius auxilium non, ut in corporis morbis, petendum est foris: omnibusque opibus viribusque, ut nosmetipsi nobis mederi possimus, elaborandum est.

PROÏEM.

PROOEM. Lib. V. TUSCUL. DISPUTAT.

QUINTUS hic dies, Brute, finem faciet Tusculanarum disputationum : quo die est à nobis eâ de re, quam tu ex omnibus maximè probas, disputatum. Placere enim tibi admodum sensi ex eo libro, quem ad me accuratissimè scripsisti, et ex multis sermonibus tuis, virtutem ad beatè vivendum se ipsâ esse contentam. Quod etsi difficile est probatu, propter tam variâ, et tam multa tormenta fortunæ ; tale tamen est, ut elaborandum sit, quò faciliùs probetur. Nihil est enim omnium, quæ in philosophiâ tractantur, quod graviùs, magnificentiusque dicatur.

Nâm cum ea causa impulerit eos, qui primi se ad philosophiæ studium contulerunt, ut omnibus rebus posthabitis, totos se in optimo vitæ statu exquirendo collocarent ; profectò, spe beatè vivendi, tantam in eo studio curam operamque posuerunt. Quòd si ab iis inventa et perfecta virtus est, et si præsidii ad beatè vivendum in virtute satis est ; quis est, qui non præclare et ab illis positam, et à nobis susceptam operam philosophandi arbitretur ? sin autem virtus subiecta sub varios incertosque casus, famula fortunæ est, nec tantarum virium est, ut se ipsa tueatur ; vereor, ne non tam virtutis fiduciâ nitendum nobis ad spem beatè vivendi, quàm vota faciendâ videantur.

Equidem eos casus, in quibus me fortuna vehementer exercuit, mecum ipse considerans, huic incipio sententiæ diffidere : interdum etiam humani generis imbecillitatem

fragilitatemque extimescere. Vereor enim, ne natura, cùm corpora nobis infirma dedisset, iisque et morbos insanabiles, et dolores intolerabiles adjunxisset, animos quoque dederit et corporum doloribus congruentes, et separatim suis angoribus et molestiis implicatos.

Sed in hoc me ipse castigo, quòd ex aliorum, et ex nostrâ fortasse mollitie, non ex ipsâ virtute, de virtutis robore existimo. Illa enim, si modò est ulla virtus (quam dubitationem avunculus tuus, Brute, sustulit) omnia, quæ cadere in hominem possunt, subter se habet; eaque despicieus, casus contemnit humanos: culpâque omni carens, præter se ipsam nihil censet ad se pertinere. Nos autem omnia adversa tum venientia metu augentes, tum mœrore præsentia, rerum naturam, quàm errorem nostrum, damnare malumus.

Sed et hujus culpæ, et cæterorum vitiorum peccatorumque nostrorum omnis à philosophiâ petenda correctio est. Cujus in finem cùm à primis temporibus ætatis nostræ voluntas studiumque nos contulisset; his gravissimis casibus in eundem portum, ex quo eramus egressi, magnâ jactati tempestate confugimus. O vitæ philosophiæ dux! O virtutum indagatrix, expultrixque vitiorum! quid non modò nos, sed omnino vita hominum sine te esse potuisset! tu urbes peperisti: tu dissipatos homines in societatem vitæ convocasti: tu eos inter se primò domiciliis, deinde conjugis; tum literarum et vocum communione junxisti: tu inventrix legum, tu magistra morum, et disciplinæ fuisti. Ad te confugimus: à te opem petimus: tibi nos, ut antea magnâ ex parte, sic nunc penitus, totosque tradimus. Est
autem

autem unus dies bene et ex præceptis tuis actus peccanti immortalitati anteponendus. Cujus igitur potius opibus utamur quàm tuis? quæ et vitæ tranquillitatem largita nobis es, et terrorem mortis sustulisti.

At Philosophia quidem tantùm abest, ut perinde, ac de hominum est vitâ merita, laudetur, ut à multis etiam vituperetur. Vituperare quisquam vitæ parentem, et hoc parricidio se inquinare audet? et tam impiè ingratus esse, ut eam accuset, quam vereri deberet, etiamsi minùs percipere potuisset? Sed, ut opinor, hic error, et hæc indoctorum animis offusa caligo est, quòd tam longè retrò respicere non possunt: nec eos, à quibus vita hominum instructa primò sit, fuisse philosophos arbitrantur. Quam rem antiquissimam cùm videamus, nomen tamen esse confitemur recens.

Nam Sapientiam quidem ipsam quis negare potest non modò re esse antiquam, verùm etiam nomine? quæ divinarum humanarumque rerum, tum initiorum, causarumque, tum cujusque rei cognitione hoc pulcherrimum nomen apud antiquos assequebatur. Itaque et illos septem, qui à Græcis Σοφοί, Sapientes à nostris, et habebantur et nominabantur, et multis antè seculis Lycurgum (cujus temporibus Homerus etiam fuisse, ante hanc urbem conditam, traditur) etiam heroicis ætatibus Ulyssen et Nestorem accepimus et fuisse, et habitos esse Sapientes.

Nec verò Atlas sustinere cœlum, nec Prometheus affixus Caucaaso, nec stellatus Cepheus cum uxore, genero, filiâ traderetur, nisi cœlestium divina cognitio nomen eorum ad errorem fabulæ traduxisset. A quibus ducti deinceps

omnes, qui in rerum contemplatione studia ponebant, Sapientes et habebantur, et nominabantur.

Idque eorum nomen usque ad Pythagoræ manavit ætatem : quem (ut scribit auditor Platonis Ponticus Heraclides, vir doctus in primis) Phliuntem ferunt venisse, eumque cum Leonte, principe Phliafiorum, doctè et copiosè differuisse quædam. Cujus ingenium et eloquentiam cum admiratus esset Leon, quæsisset ex eo, quâ maximè arte confideret. At illum, artem quidem se scire nullam, sed esse Philosophum. Admiratum Leontem novitatem nominis, quæsisset, quinam essent Philosophi, et quid niterentur eos, et reliquos interesset. Pythagoram autem respondisse, similem sibi videri vitam hominum, et mercatum eum, qui haberetur maximo ludorum apparatu totius Græciæ celebritate. Nam ut illic alii corporibus exercitatis gloriam, et nobilitatem coronæ peterent ; alii emendi aut vendendi quæstu, et lucro ducerentur ; esset autem quoddam genus eorum, idque vel maximè ingenuum, qui nec plausum, nec lucrum quærerent, sed visendi causâ venirent, studioseque perspicerent quid ageretur, et quo modo : item nos, quasi in mercatûs quâdam celebritate ex urbe aliquâ, sic in hanc vitam ex aliâ vitâ et naturâ profectos ; alios gloriæ servire, alios pecuniæ : raros esse quosdam, qui, cæteris omnibus pro nihilo habitis, rerum naturam studiosè intuerentur : hos se appellare sapientiæ studiosos, id est enim Philosophos : et ut illic liberalissimum esset, spectare, nihil sibi acquirentem ; sic in vitâ longè omnibus studiis contemplationem rerum, cognitionemque præstare.

Nec

Nec verò Pythagoras nominis solùm inventor, sed rerum etiam ipsarum amplificator fuit. Qui, cùm post hunc Phliasium sermonem in Italiam venisset, exornavit eam Græciam, quæ Magna dicta est, et privatim et publicè, præstantissimis et institutis, et artibus. Cujus de disciplinâ aliud tempus fuerit fortasse dicendi. Sed ab antiquâ philosophiâ usque ad Socratem (qui Archelaum, Anaxagoræ discipulum, audierat) numeri, motusque tractabantur, et unde omnia orirentur, quòve recederent: studiosèque ab his siderum magnitudines, intervalla, cursus inquirebantur, et cuncta cœlestia. Socrates autem primus philosophiam devocavit è cœlo, et in urbibus collocavit, et in domos etiam introduxit, et coëgit de vitâ et moribus, rebusque bonis et malis quærere.

Cujus multiplex ratio disputandi, rerumque varietas, et ingenii magnitudo, Platonis memoriâ et literis consecrata, plura genera efficit dissentientium philosophorum. E quibus nos id potissimùm consecrati sumus, quo Socratem usum arbitramur, ut nostram ipsi sententiam tegeremus, errore alios levaremus, et in omni disputatione, quid esset simillimum veri, quæreremus.

Ex

Ex Lib. V. TUSCUL. QUÆST.

De Dionysio Syracusano.

DUODEQUADRAGINTA annos tyrannus Syracusanorum fuit Dionysius, cùm v. et xx. natus annos dominatum occupasset. Quâ pulchritudine urbem, quibus autem opibus præditam, servitute oppressam tenuit civitatem? Atqui de hoc homine à bonis auctoribus sic scriptum accepimus; summam fuisse ejus in victu temperantiam, in rebusque gerendis virum acrem, et industrium. Ex quo omnibus, bene veritatem intuentibus, videri necesse est miserrimum: ea enim ipsa, quæ concupiscerat, nectum quidem, cùm omnia se posse censebat, consequebatur.

Qui, cùm esset bonis parentibus, atque honesto loco natus (etsi id quidem alius alio modo tradit) abundaretque et æqualem familiaritatibus, et consuetudine propinquorum, credebat eorum nemini: sed iis, quos ex familiis locupletum servos delegerat, quibus nomen servitutis ipse detraxerat, et quibusdam convenis, et feris barbaris corporis custodiam committebat. Ita propter injustam dominatûs cupiditatem in carcerem quodammodo ipse se incluserat. Quinetiam, ne tonsori collum committeret, tondere filias suas docuit. Ita sordido ancillarique artificio regię virgines, ut tonstriculæ, tondebant barbam, et capillum patris. Et tamen ab iis ipsis, cùm jam essent adultæ, ferrum removit, instituitque ut candentibus juglandium putaminibus barbam sibi, et capillum adurerent.

Cùmque

Cùmque duas uxores haberet, sic noctu ad eas ventitabat, ut omnia specularetur, et perscrutaretur antè. Et, cùm fossam latam cubiculari lecto circumdedisset, ejusque fossæ transitum ponticulo ligneo conjunxisset; eum ipsum, cùm fores cubiculi clauserat, detorquebat. Idemque cùm in communibus suggestis consistere non auderet, concionari ex turri altâ solebat. Atque is cùm pilâ ludere vellet (studiosè enim id factitabat) tunicamque poneret, adolescentulo, quem amabat, tradidisse gladium dicitur. Hic cùm quidam familiaris jocans dixisset: *Huic quidem certe vitam tuam committis*; arrisissetque adolescens; utrumque jussit interfici: alterum, quia viam demonstravisset interimendi sui: alterum, quia id dictum risu approbavisset. Atque eo facto sic doluit, ut nihil gravius tulerit in vitâ. Quem enim vehementer amaret, occiderat. Sic distrahuntur in contrarias partes impotentium cupiditates. Cùm huic obsecutus sis, illi est repugnandum.

Quanquam hic quidem tyrannus ipse indicavit, quàm esset beatus. Nam cùm quidam ex ejus assentatoribus, Damocles, commemoraret in sermone copias ejus, opes, majestatem dominatûs rerum abundantiam, magnificentiam ædium regiarum; negaretque unquam beatiorem quenquam fuisse: Visne igitur, inquit, Damocle, quoniam hæc te vita delectat, ipse eandem degustare, et fortunam experiri meam? Cùm se ille cupere dixisset, collocari jussit hominem in aureo lecto, strato pulcherrimo textili stragulo, magnificis operibus picto; abacosque complures ornavit argento auroque coelato. Tum ad mensam eximiâ formâ pueros delectos jussit consistere, eosque ad nutum illius in-

tuentes

tuentes diligenter ministrare. Aderant unguenta, coronæ; incendebantur odores; mensæ conquistissimis epulis exstruebantur. Fortunatus sibi Damocles videbatur.

In hoc medio apparatu fulgentem gladium è lacunari, setâ equinâ appensum, demitti jussit, ut impenderet illius beati cervicibus. Itaque nec pulchros illos administratores adspiciebat, nec plenum artis argentum, nec manum porrigebat in mensam: jam ipsæ defluebant coronæ: denique exoravit tyrannum, ut abire liceret, quòd jam beatus nallet esse.

Satisne videtur declarâsse Dionysius, nihil esse ei beatum, cui semper aliquis terror impendeat? Atque ei ne integrum quidem erat, ut ad justitiam remigraret, civibusque libertatem et jura redderet: iis enim se adolescens improvidâ ætate irretierat erratis, eaque commiserat, ut salvus esse non posset, si sanus esse cœpisset.

Quantopere verò amicitias desideraret, quarum infidelitatem extimescebat, declaravit in Pythagoreis duobus illis: quorum cùm alterum vadem mortis accepisset, alter, ut vadem suum liberaret, præstò fuisset ad horam mortis destinatam; utinam ego, inquit, tertius vobis amicus adscriberer. Quam huic erat miserum carere consuetudine amicorum, societate victus, sermone omni familiari? homini præsertim docto à puero, et artibus ingenuis erudito. Musicorum verò perstudiosum accepimus poëtam etiam tragicum: quàm bonum, nihil ad rem: in hoc enim genere nescio quo pacto magis quàm in aliis, suum cuique pulchrum est. Adhuc neminem cognovi poëtam (et mihi fuit cum Aquino amicitia) qui sibi non optimus videretur.

Sic

Sic se res habet: te tua, me delectant mea. Sed ut ad Dionysium redeamus: omni cultu, et victu humano carebat: vivebat cum fugitivis, cum facinorosis, cum barbaris: neminem, qui aut libertate dignus esset, aut vellet omnino liber esse, sibi amicum arbitrabatur.

Non ergo jam cum hujus vitâ, quâ tetrius, miserius, detestabilius excogitare nihil possum, Platonis, aut Archytæ vitam comparabo, doctorum hominum, et planè sapientium. Ex eâdem urbe humilem homunculum à pulvere et radio excitabo, qui multis annis post fuit, Archimedem. Cujus ego quæstor ignoratum ab Syracusanis, cum esse omnino negarent, septum undique et vestitum vepris et dumetis indagavi sepulcrum: tenebam enim quosdam senariolos, quos in ejus monumento esse inscriptos acceperam; qui declarabant, in summo sepulcro sphaeram esse positam cum cylindro. Ego autem, cum omnia collustrarem oculis (est enim adportas * Agragianas magna frequentia sepulcrorum) animadverti columellam non multum è dumis eminentem; in quâ inerat sphaeræ figura, et cylindri. Atque ego statim Syracusanis (erant autem principes mecum) dixi, me illud ipsum arbitrari esse, quod quærerem. Immissi cum falcibus multi purgarunt et aperuerunt locum. Quò cum patefactus esset aditus, ad adversam basim accessimus. Apparebat epigramma exesis posterioribus partibus versiculorum, dimidiatis ferè. Ita nobilissima Græciæ civitas, quondam verò etiam doctissima, sui civis, unius acutissimi, monumentum ignorasset, nisi ab homine Arpinate didicisset.

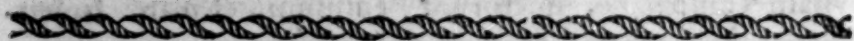
* Sed redeat, unde aberravit oratio. Quis est enim om-

* *Acbradinas*, Cod. Ursinian: probante Stephano.

M

nium,

nium, qui modò cum musis, id est, cum humanitate et cum doctrinâ habeat aliquod commercium, qui se non hunc mathematicum malit, quàm illum tyrannum? Si vitæ modum actionemque quærimus; alterius mens rationibus agitando, exquirendisque alebatur, cum oblectatione solertiæ; qui est unus suavissimus pastus animorum: alterius cæde, et injuriis, cum et diurno et nocturno metu.

Ex Lib. V. TUSCUL. QUÆST.

De dolore tolerando.

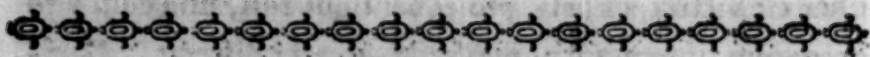
DOLOR esse videtur acerrimus virtuti adversarius: is ardentes faces intentat: is fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam se debilitaturum minatur. Huic igitur succumbet virtus? huic beata sapientis et constantis viri vita cedit? quàm turpe, ô dî boni! Pueri Spartiæ non ingemiscunt verberum dolore laniati. Adolescentium greges Lacedæmone vidimus ipsi incredibili contentione certantes pugnis, calcibus, unguibus, morfu denique, ut exanimarentur prius, quàm se victos faterentur. Quæ barbaria Indiâ vastior, aut agrestior? in eâ tamen gente primum ii, qui sapientes habentur, nudi ætatem agunt, et Caucafi nives, hiemalemque vim perferunt sine dolore: cùmque ad flammam se applicuerint, sine gemitu adurantur. Mulieres verò in Indiâ, cùm est cujusvis earum vir mortuus, in certamen iudiciumque veniunt, quam plurimum ille dilexerit: (plures enim singulis solent esse nuptæ.)

Quæ

Quæ est victrix, ea læta, prosequentibus suis, unà cum viro in rogum imponitur: illa victa, mœsta discedit. Nunquam naturam mos vinceret: est enim ea semper invicta. Sed nos umbris, deliciis, otio, languore, desidiâ animum infecimus: opinionibus, maloque more delinitum molli-
vimus. Egyptiorum morem quis ignorat? quorum imbutæ mentes pravitatis erroribus, quamvis carnificinam prius subierint, quàm ibim, aut aspidem, aut felem, aut canem, aut crocodilum violent: quorum etiam si imprudentes quippiam fecerint, pœnam nullam recusent.

De hominibus loquor. Quid bestię? nonne frigus, non famem, non montivagos atque silvestres cursus, lustrationesque patiuntur? nonne pro suo partu ita propugnant, ut vulnera excipiant? nullos impetus, nullos ictus reformident? omitto, quæ perferant, quæque patiantur ambitiosi, honoris causâ: laudis studiosi, gloriæ: amore incensi, cupiditatis: plena vita exemplorum est.

Dabit, dabit, inquam, se in tormenta vita beata: nec justitiam, temperantiam, in primisque fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam profecuta, cùm tortoris os viderit, consistet; virtutibusque omnibus sine ullo animi terrore ad cruciatum profectis, resistet extra fores, (ut antè dixi) limenque carceris. Quid enim eâ scœdus, quid deformius solâ relictâ, comitatu pulcherrimo segregatâ? quod tamen fieri nullo pacto potest. Nec enim virtutes sine beatâ vitâ cohærere possunt, nec illa sine virtutibus. Itaque eam tergiversari non sinent, secumque rapient ad quemcumque ipsæ dolorem, cruciatumque ducentur.

Ex Lib. V. TUSCUL. DISPUTAT.

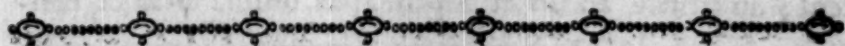
QUIS non paupertatem extimescit? neque tamen quisquam Philosophorum. Hi verò ipsi quàm parvo sunt contenti? Etenim quæ res pecuniæ cupiditatem afferunt, ut amor, ut ambitioni, ut quotidianis sumptibus copiæ suppetant; cùm procul ab iis omnibus rebus absint, cur pecuniam magnopere desiderant, vel curent omnino?

An Scythes Anacharsis potuit pro nihilo pecuniam ducere; nostrates Philosophi non poterunt? Illius epistola fertur his verbis: “Anacharsis Hannoni salutem. Mihi
“ amictus est, Scythicum tegmen: calceamentum, solo-
“ rum callum: cubile, terra: pulpamentum, fames: lacte,
“ caseo, carne vescor. Quare ut ad quietum me licet ve-
“ nias. Munera autem ista, quibus es delectatus, vel ci-
“ vibus tuis, vel Diis immortalibus dona.” Omnes ferè Philosophi omnium disciplinarum, nisi quos à rectâ ratione naturâ vitiosa detorsisset, hoc eodem animo esse potuerunt.

Socrates, in pompâ cùm magnâ vis auri argentique ferretur, Quàm multa non desidero, inquit. Xenocrates, cùm legati ab Alexandro quinquaginta ei talenta attulissent (quæ erat pecunia temporibus illis, Athenis præsertim, maxima) adduxit legatos ad cœnam in Academiam: iis apposuit tantùm quod satis esset, nullo apparatu. Cùm postridie rogarent eum, cui numerari juberet. Quid? vos hesternâ, inquit, cœnulâ non intellexistis, me pecuniâ non egere?
quos

quos cum tristiores vidisset, triginta minas accepit, ne aspernari regis liberalitatem videretur.

At verò Diogenes liberiùs, ut Cynicus, Alexandro roganti, ut diceret, si quid sibi opus esset, "Nunc quidem paullulum," inquit, "à sole absis." Offecerat videlicet apricanti. Et hic quidem disputare solebat, quanto regem Persarum vitâ fortunâque superaret. Sibi nihil deesse: illi nihil satis unquam fore. Se ejus voluptates non desiderare, quibus nunquam satiari ille posset; suas eum consequi nullo modo posse.

PROOEM. Lib. I. de Naturâ DEORUM.

CUM multæ res in Philosophiâ nequaquam satis adhuc explicatæ sint, tum perdifficilis, Brute, (quod tu minimè ignoras) et perobscura quæstio est de naturâ deorum: quæ et ad agnitionem animi pulcherrima est, et ad moderandam religionem necessaria. De quâ tam variæ sunt doctissimorum hominum, tamque discrepantes sententiæ, ut magno argumento esse debeat, causam, id est, principium philosophiæ esse incipientiam; prudenterque Academicos à rebus incertis assensionem cohibuisse. Quid est enim temeritate turpius? aut quid tam temerarium, tamque indignum sapientis gravitate atque constantiâ, quàm aut falsum sentire, aut, quod non satis exploratè perceptum sit et cognitum, sine ullâ dubitatione defendere?

¶ Velut

Velut in hâc quæstione, plerique, (quod maximè verisimile est, et quò omnes duce naturâ vehimur) deos esse dixerunt: dubitare se Protagoras: nullos esse omnino Diagoras Melius, et Theodorus Cyrenaicus putaverunt. Qui verò deos esse dixerunt, tantâ sunt in varietate ac dissensione constituti, ut eorum molestum sit enumerare sententias. Nam et de figuris deorum, et de locis atque sedibus, et actione vitæ multa dicuntur: deque his summâ philosophorum dissensione certatur. Quod verò maximè rem causamque continet, est, utrùm nihil agant, nihil moliantur, ac ab omni curatione et administratione rerum vacent; an contrâ ab his et à principio omnia facta et constituta sint, et ad infinitum tempus regantur, atque moveantur; in primisque magna dissensio est: eaque nisi dijudicatur, in summo errore necesse est homines, atque in maximarum rerum ignorance versari.

Sunt enim philosophi et fuerunt, qui omnino nullam habere censerent humanarum rerum procurationem deos. Quorum si vera sententia est, quæ potest esse pietas? quæ sanctitas? quæ religio? hæc enim omnia purè ac castè tribuenda deorum numini ita sunt, si animadvertuntur ab his, et si est aliquid à diis immortalibus hominum generi tributum. Sin autem dii neque possunt nos juvare, nec volunt, nec curant omnino, nec, quid agamus, animadvertunt, nec est quod ab his ad hominum vitam permanare possit; quid est, quòd ullos diis immortalibus cultus, honores, preces adhibeamus? In specie autem fictæ simulationis, sicut reliquæ virtutes, ita pietas inesse non potest; cum quâ simul et sanctitatem, et religionem tolli necesse est:

est: quibus sublati perturbatio vitæ sequitur, et magna confusio. Atque haud scio, an, pietate adversus deos sublata, fides etiam, et societas humani generis, et una excellentissima virtus, justitia, tollatur.

Sunt autem alii philosophi, et hi quidem magni atque nobiles, qui deorum mente atque ratione omnem mundum administrari et regi censeant. Neque verò id solùm, sed etiam ab iisdem vitæ hominum consuli et provideri. Nam et fruges, et reliqua, quæ terra pariat, et tempestates, ac temporum varietates, cœlique mutationes, quibus omnia, quæ terra gignat, maturata pubescant, à diis immortalibus tribui generi humano putant: multaque colligunt, quæ talia sunt, ut * ea ipsa dii immortales ad usum hominum fabricati pænè videantur.

Res autem nulla est, de quâ tantopere non solùm indocti, sed etiam docti dissentiant. Quorum opiniones cùm tam variæ sint, tamque inter se dissidentes; alterum fieri profectò potest, ut earum nulla, alterum certè non potest, ut plus unâ vera sit. Quâ quidem in causâ et benevolos objurgatores placare, et invidos vituperatores confutare possumus, ut alteros reprehendisse poeniteat, alteri se didicisse gaudeant. Nam qui admonent amicè, docendi sunt: qui inimicè insectantur, repellendi.

Multum autem fluxisse video de libris nostris, quos complures brevi tempore edidimus, variumque sermonem, partim admirantium, unde hoc philosophandi nobis subito studium exstitisset; partim, quid quâque de re certi habe-

* Legunt "et ipsi dii" Boherius et Davilius: cui lectioni favent etiam Tillotson et Jortin.

remus, scire cupientium. Multis etiam sensi mirabile videri, * eam nobis potissimum probatam esse philosophiam, quæ lucem eriperet, et quasi noctem quandam rebus offunderet, desertæque disciplinæ et jampridem relictæ patrocinium nec opinatum à nobis esse susceptum.

Nos autem nec subito coepimus philosophari: nec mediocrem à primo tempore ætatis in eo studio operam curamque consumimus; et, cum minimè videbamus, tum maximè philosophabamur. Quòd et orationes declarant refertæ philosophorum sententiis, et doctissimorum hominum familiaritates, quibus semper domus nostra floruit; et principes illi, Diodotus, Philo, Antiochus, Posidonius, à quibus instituti sumus. Et, si omnia philosophiæ præcepta referuntur ad vitam, arbitramur nos et publicis et privatis in rebus ea præstitisse, quæ ratio et doctrina præscripserit.

Sin autem quis requirit, quæ causa nos impulerit, ut hæc tam serò literis mandaremus, nihil est, quod expedire tam facile possimus. Nam cum otio langueremus, et is esset reipublicæ status, ut eam † unius consilio atque curâ gubernari necesse esset; primum ipsius reipublicæ causâ philosophiam nostris hominibus explicandam putavi, magni existimans interesse ad decus et laudem civitatis, res tam graves, tamque præclaras Latinis etiam literis contineri. Eoque me minus instituti mei poenitet, quòd facile sentio quàm multorum non modò discendi, sed etiam scribendi, studia commoverim. Complures enim Græcis institutionibus eruditi, ea, quæ didicerant, cum civibus suis com-

* Academicam.

† Cæsaris.

municare non poterant; quod illa, quæ à Græcis accepissent, Latine dici posse diffiderent. Quo in genere tantum profecisse videmur, ut à Græcis ne verborum quidem copiâ vinceremur.

Hortata est etiam, ut me ad hæc conferrem, animi ægritudo, fortunæ magnâ et gravi commota injuriâ. Cujus si majorem aliquam levationem reperire potuissem, non ad hanc potissimum confugissem. Eâ verò ipsâ nullâ ratione melius frui potui, quàm si me non modò ad legendos libros, sed etiam ad totam philosophiam pertractandam dedissem. Omnes autem ejus partes, atque omnia membra tum facillimè noscuntur, cum totæ quæstiones scribendo explicantur. Est enim admirabilis quædam continuatio seriesque rerum, ut alia ex aliâ nexa, et omnes inter se aptæ colligatæque videantur.

Qui autem requirunt, quid quæque de re ipsi sentiamus, curiosius id faciunt, quàm necesse est. Non enim tam auctores in disputando, quàm rationis momenta quærenda sunt. Quinetiam obest plerumque iis, qui discere volunt, auctoritas eorum, qui se docere profitentur. Desinunt enim suum judicium adhibere: id habent ratum, quod ab eo, quem probant, judicatum vident. Nec verò probare soleo id, quod de Pythagoricis accepimus: quos ferunt, si quid affirmarent in disputando, cum ex iis quaereretur, quare ita esset, respondere solitos, *Ipsæ dixit*. Ipse autem erat Pythagoras. Tantum opinio præjudicata poterat, ut etiam sine ratione valeret auctoritas.

Qui autem mirantur, nos hanc potissimum disciplinam secutos, his quatuor Academicis libris satis responsum vi-

detur. Nec verò desertarum relictarumque rerum patrocinium suscepimus. Non enim hominum interitu sententiæ quoque occidunt; sed lucem auctoris fortasse desiderant: ut hæc in philosophiâ ratio contra omnia differendi, nullamque rem apertè judicandi, profecta à Socrate, repetita ab Arcefilâ, confirmata à Carneade, usque ad nostram viguit ætatem: quam nunc propemodum orbam esse in ipsâ Graciâ intelligo. Quod non Academiæ vitio, sed tarditate hominum arbitror contigisse. Nam si singulas disciplinas percipere magnum est, quantò majus omnes? quod facere iis necesse est, quibus propositum est, veri reperiendi causâ, et contra omnes philosophos, et pro omnibus dicere. Cujus rei tantæ, tamque difficilis facultatem consecutum esse me non profiteor; secutum esse præ me fero.

Nec tamen fieri potest, ut, qui hâc ratione philosophentur, ii nihil habeant, quod sequantur. Non enim sumus ii, quibus nihil verum esse videatur; sed ii, qui omnibus veris falsa quædam adjuncta esse dicamus. Neque nostræ disputationes quidquam aliud agunt, nisi ut, in utramque partem differendo, eliciant et exprimant aliquid, quod aut verum sit, aut ad id quam proximè accedat.

Ex Lib. II. de Naturâ DEORUM.

Esse præstantem aliquam, divinamque naturam. pulchritudo mundi, ordoque rerum omnium cogit confiteri.

HIC ego non mirer esse quenquam, qui sibi persuadeat corpora quædam solidâ atque individua vi et gravitate ferri, mundumque effici ornatissimum et pulcherrimum ex eorum corporum concussione fortuitâ? Hoc qui existimat fieri potuisse, non intelligo, cur non idem putet, si innumerabiles unius et viginti formæ literarum aliquò conjiciantur, posse ex his in terram excussis annales Ennii, ut deinceps legi possint, effici: quod nescio an ne in uno quidem versu possit tantum valere fortuna. Quòd si mundum efficere potest concursus atomorum, cur porticum, cur templum, cur domum, cur urbem non potest? quæ sunt minùs operosa, et multò quidem faciliora. Certè ita temerè de mundo effutiunt, ut mihi quidem nunquam hunc admirabilem cœli ornatum, (qui locus est proximus) suspexisse videantur.

Præclarè Aristoteles, Si essent, inquit, qui sub terrâ semper habitavissent, bonis et illustribus domiciliis, quæ essent ornata signis atque picturis, instructaque rebus, iis omnibus, quibus abundant ii, qui beati putantur, nec tamen exissent unquam supra terram; accepissent autem famâ et auditione, esse quoddam numen, et vim deorum: deinde aliquo tempore, patefactis terræ faucibus, ex illis abditis sedibus evadere in hæc loca, quæ nos incolimus, atque exire potuissent; cum

repenit terram, et maria, cælumque vidissent; nubium magnitudinem, ventorumque vim cognovissent; adspexissentque solem, ejusque tum magnitudinem pulchritudinemque, tum etiam efficientiam cognovissent, quod is diem efficeret, tota cælo luce diffusa; cum autem terras nox opacasset, tum cælum totum cernerent astris distinctum et ornatum, lunæque luminum varietatem tum crescentis, tum senescentis, eorumque omnium ortus et occasus, atque in omni æternitate ratos immutabilesque cursus: hæc cum viderent, profectò et esse deos, et hæc tanta opera deorum esse arbitrarentur. Atque hæc ille quidem.

Nos autem tenebras cogitemus tantas, quanta quondam eruptione Aetnæorum ignium finitimas regiones obscuravisse dicuntur (ut per biduum nemo hominem homo agnosceret; cum autem tertio die sol illuxisset, tum ut revixisse sibi viderentur) Quod si hoc idem ex æternis tenebris contingeret, ut subito lucem adspiceremus; quamnam species cæli videretur? Sed assiduitate quotidianâ, et consuetudine oculorum, assuescunt animi; neque admirantur, neque requirunt, rationes earum rerum, quas semper vident: perinde, quasi novitas nos magis, quam magnitudo rerum, debeat ad exquirendas causas excitare.

Quis enim hunc hominem dixerit, qui, cum tam certos cæli motus, tam ratos astrorum ordines, tamque omnia inter se connexa et apta viderit, neget in his ullam inesse rationem, eaque casu fieri dicat, quæ quanto consilio gerantur, nullo consilio assequi possumus? an cum machinatione quâdam moveri aliquid videmus, ut sphaeram, ut horas, ut alia permulta? non dubitamus, quin illa opera
sint

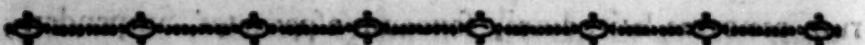
fiat rationis: cū autem impetum cœli admirabili cum celeritate moveri vertique videamus, constantissimè conficientem vicissitudines annivērsarias, cum summā salute et conservatiōe rerum omnium: dubitamus, quin ea non solū ratione fiant, sed etiam excellēti quādam, divināque ratione?

Licet enim jam, remotā subtilitate disputandi, oculis quodammodo contemplari pulchritudinem rerum earum, quas divinā providentiā dicimus constitutas. Ac principio terra universa cernatur, locata in mediā mundi sede, solida, et globosa, et undique ipsa in sese nutibus suis conglobata, vestita floribus, herbis, arboribus, frugibus: quorum omnium incredibilis multitudo insatiabili varietate distinguitur. Adde huc fontium gelidas perennitates, liquores perlucidos amnium, riparum vestitus viridissimos, speluncarum concavas latitudines, saxorum asperitates, impendentium montium altitudines, immensitatesque camporum: adde etiam reconditas auri argenti que venas, infinitamque vim marmoris. Quæ verò, et quàm varia genera bestiarum, vel cicurum, vel ferarum? qui volucrum lapsus, atque cantus? qui pecudum pastus? quæ vita sivestrium? Quid jam de hominum genere dicam? qui quasi cultores terræ constituti, non patiuntur eam nec immanitate belluarum efferari, nec stirpium asperitate vastari: quorumque operibus agri, insulæ, litora que collucent, distincta tectis et urbibus. Quæ si, ut animis, sic oculis videre possemus, nemo cunctam intuens terram, de divinā ratione dubitaret.

Roges me, quid aut quale sit Deus? Auctore utar. Si monide?

monide : de quo cū quæsiuisset hoc idem tyrannus Hiero, deliberandi causā sibi unum diem postulavit. Cū idem ex eo postridie quæreret, biduum petiuit. Cū sæpius duplicaret numerum dierum, admiransque Hiero requireret, cur ita faceret : *Quod quantò, inquit, diutius considero, tantò mihi res videtur obscurior.* Sed Simonidem arbitror (non enim poëta solum suavis, verum etiam cæteroqui doctus, sapiensque traditur) quia multa venirent in mentem acuta atque subtilia, dubitantem, quid eorum esset verissimum, desperasse omnem veritatem.

Nec verò Deus ipse, qui intelligitur à nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quædam ac libera, segregata ab omni concretionē mortali, omnia sentiens et mouens, ipsaque prædita motu sempiterno.

Ex Lib. II. de Naturâ DEORUM.

FACILIUS intelligetur, à diis immortalibus hominibus esse prouisum, si erit tota HOMINIS fabricatio perspecta, omnisque humanæ naturæ figura, atque perfectio. Sensus interpretes ac nuntii rerum, in capite, tanquam in arce, mirificè ad usus necessarios et facti et collocati sunt. Nam oculi tanquam speculatores, altissimum locum obtinent ; ex quo plurima conspicientes fungantur suo munere. Et aures cū sonum percipere debeant, qui naturâ in sublime fertur, rectè in altis corporum partibus collocatæ sunt. Itemque nares, eò quòd omnis odor ad superiora fertur, rectè sursum sunt : et quòd cibi et potio-

nis

nis iudicium magnum earum est, non sine causâ vicinitatem oris consecutæ sunt. Jam gustatus, quia sentire eorum, quibus vescimur, genera debet, habitat in eâ parte oris, quâ esculentis et poculentis iter natura patefecit. Tactus autem toto corpore æquabiliter fusus est, ut omnes ictus, omnesque nimios et frigoris et caloris appulsus sentire possimus. Atque, ut in ædificiis architecti avertunt ab oculis et naribus dominorum ea, quæ profluentia necessariò tetri essent aliquid habitura; sic natura res similes procul amandavit à sensibus.

Quis verò opifex, præter naturam, quâ nihil potest esse callidius, tantam sollertiam persequi potuisset in sensibus? quæ primùm oculos membranis tenuissimis vestivit et sepsit: quas perlucas fecit, ut per eas cerni posset; firmas autem, ut continerent. Sed lubricos oculos fecit et mobiles, ut et declinarent, siquid noceret; et adspectum, quò vellent, facillè converterent. Aciesque ipsa, quâ cernimus, quæ pupilla vocatur, ita parva est, ut ea, quæ nocere possint, facillè vitet. Palpebræque, quæ sunt tegumenta oculorum, mollissimæ tactu, ne læderent aciem, apertissime factæ et ad claudendas pupillas, nequid incideret, et ad aperiendas: idque providit, ut identidem fieri posset cum maximâ celeritate. Munitæque sunt palpebræ tanquam vallô pilorum: quibus, et apertis oculis, si quid incideret, repelleretur; et somno conniventibus, cum oculis ad cernendum non egeremus, ut tanquam involuti, quiescerent. Latent præterea utiliter, et excelsis undique partibus sepiuntur. Primùm enim superiora superciliis obducta, sudorem à capite et fronte defluentem repellunt. Genæ
deinde

deinde ab inferiore parte tutantur, subjunctæ leviterque eminentes. Nasus ita locatus est, ut quasi murus oculis interjectus esse videatur.

Auditus autem semper patet : ejus enim sensu etiam dormientes egemus : à quo cum sonus est acceptus, etiam è somno excitamur. Flexuosum iter habet, ne quid intrare possit. Provisum etiam, ut, si qua minima bestiola conaretur irrepere, in sordibus aurium, tanquam in visco, inhæresceret. Extrà autem eminent, quæ appellantur aures, et tegendi causâ factæ tutandique sensus ; et ne adjunctæ voces laberentur, atque errarent, priusquam sensus ab his pulsus esset. Sed duros et quasi corneolos habent introitus, multisque cum flexibus, quòd his naturis relatus amplificatur sonus. Quocirca et in fidibus testudine resonatur, aut cornu : et ex tortuosis locis et inclusis referuntur ampliores. Similiter nares, quæ semper propter necessarias utilitates patent, contractiores habent introitus, ne quid in eas, quod noceat, possit pervadere : humoremque semper habent ad pulverem, multaue alia depellenda, non inutilem. Gustatus præclarè septus est : ore enim continetur, et ad usum aptè, et ad incolumitatis custodiam.

Jam verò animum ipsum, mentemque hominis, rationem, consilium, prudentiam, qui non divinâ curâ perfectâ esse perspicit, is his ipsis rebus mihi videtur carere. Jam verò domina rerum eloquendi vis, quàm est præclara, quàmque divina? quæ primùm efficit, ut ea, quæ ignoramus, discere, et ea, quæ scimus, alios docere possimus. Deinde hâc cohortamur, hâc persuademus, hâc consolamur

mur afflictoſ, hâc deducimus perterritoſ à timorè, hâc geſtientes comprimimus, hâc cupiditates, iracundiaſque reſtinguimus. Hâc noſ juris, legum, urbium ſociedade devinxit: hâc à vitâ immani, et ferâ ſegregavit. Ad uſum autem orationis, incredibile eſt, niſi diligenter attenderis, quantâ operâ machinata natura ſit. Primùm enim à pulmonibus vox, principium à mente ducens, percipitur, et funditur. Deinde in ore ſita lingua eſt, finita dentibus. Ea vocem immoderatè profuſam fingit, et terminat. Quæ ſonos vocis diſtinctoſ, et preſſoſ efficit, cùm et ad dentes et ad alias partes pellit oris.

Quàm verò aptaſ, quàmque multarum artium miniſtras manus natura homini dedit! digitorum enim contractio facilis, facilisque porrectio, propter molles commiſſuras et artus nullo in motu laborat. Itaque ad pingendum, ad fingendum, ad ſculpendum, ad nervorum eliciendos ſonos ac tiliarum, apta manus eſt, admotione digitorum. Atque hâc oblectationis: illa neceſſitatis; cultus dico agrorum, extruccioneſque tectorum, tegumenta corporum vel texta, vel ſuta, omnemque fabricam æriſ, et ferri: ex quo intelligitur, ad inventâ animo, perceptâ ſenſibus, adhibitis opificum manibus, omnia noſ conſecutoſ, ut tecti, ut veſtiti, ut ſalvi eſſe poſſemus; urbeſ, mureſ, domicilia, delubra haberemus.

Jam verò operibus hominum, id eſt, manibus, cibi etiam varietas invenitur, et copia. Nam et agri multa ferunt manu quæſita, quæ vel ſtatim conſumantur, vel mandentur condita vetuſtati. Et præterea veſcimur beſtiis, et terrenis, et aquatilibus, et volatilibus, partim capiendò,

O

partim

partim alendo. Efficimus etiam domitu nostro quadrupedum vectiões: quorum celeritas atque vis nobis ipsis affert vim, et celeritatem. Nos onera quibusdam bestiis, nos iuga imponimus: nos elephantorum acutissimis sensibus: nos sagacitate canum ad utilitatem nostram abutimur: nos è terræ cavernis ferrum eliciamus, rem ad colendos agros necessariam: nos æris, argenti, auri venas, penitus abditas, invenimus et ad usum aptas, et ad ornatum decoras: arborum autem confectiõe, omnique materiâ, et cultâ et silvestri, partim ad calefaciendum corpus igni adhibito, et ad mitigandum cibum utimur; partim ad ædificandum, ut tectis septi, frigora caloresque pellamus. Magnos verò usus affert ad navigia facienda, quorum cursibus suppeditantur omnes undique ad vitam copię: quasque res violentissimas natura genuit, earum moderationem nos soli habemus, maris, atque ventorum, propter nauticarum rerum scientiam: plurimisque maritimis rebus fruimur, atque utimur. Terrenorum item commodorum omnis est in homine dominatus. Nos campis, nos montibus fruimur: nostri sunt amnes, nostri lacus: nos fruges serimus, nos arbores: nos aquarum inductionibus terris fecunditatem damus: nos flumina arcemus, dirigimus, avertimus nostris denique manibus in rerum naturâ quasi alteram naturam efficere conamur.

Ex Lib. I. de DIVINATIONE.

De Somniis.

VIDE, quid Socrates in Platonis Politiâ loquatur. Dicit enim ; * *Cùm dormientibus ea pars animi, quæ mentis et rationis particeps sit, sopita langueat ; illa autem, in quâ feritas quædam sit atque agrestis immanitas, cùm sit immoderato tumefacta potu atque pastu, exsultare eam in somno, immoderatèque jactari. Itaque huic omnia visa obijciuntur, à mente ac ratione vacua : ut cùm trucidare aliquem, et impiè cruentari, multaque facere videamur cum temeritate atque impudentiâ.*

At qui salubri et moderato cultu atque victu quieti se tradiderit, eâ parte animi, quæ mentis et consilii est, agitatâ et erectâ, saturatâque bonarum cogitationum epulis ; eâque parte animi, quæ voluptate alitur, nec inopiâ enectâ, nec satietate affluenti, (quorum utrumque præstringere aciem mentis solet, sive deest naturæ quippiam, sive abundat atque affluit) illâ etiam tertiâ parte animi, in quâ irarum existit ardor, sedatâ atque restinctâ : tum eveniet, duabus animi temerariis partibus compressis, ut illa tertia pars rationis et mentis eluceat, et se vegetam ad somniandum, acremque præbeat : tum ei visa quietis occurrent tranquilla atque veracia. Hæc verba ipsa Platonis expressi.

Quid singulari vir ingenio Aristoteles, et pænè divino ? ipsene errat, an alios vult errare ? cùm scribit, Eudemum

* Plato Lib. 9. de Republ:

Cyprium familiarem suum, iter in Macedoniam facientem Pheras venisse; quæ erat urbs in Thessaliâ tum admodum nobilis, ab Alexandro autem tyranno crudeli dominatu premebatur: in eo igitur oppido ita graviter agrum Eudemum fuisse, ut omnes medici diffiderent: ei visum esse in quiete egregiâ facie juvenem dicere, fore ut brevi convalesceret, paucisque diebus interiturum Alexandrum tyrannum, ipsum autem Eudemum quinquennio post domum esse rediturum. Atque ita quidem prima statim scribit Aristoteles consecuta, et convaluisse Eudemum, et ab uxoris fratribus interfectum tyrannum: quinto autem anno exeunte, cum esset spes ex illo somnio in Cyprium illum ex Siciliâ esse rediturum, præliantem eum ad Syracusas occidisse: ex quo ita illud somnium esse interpretatum, ut, cum animus Eudemi ex corpore excesserit, tum domum revertisse videatur.

Quid? illa duo somnia, quæ creberrimè commemorantur à Stoicis, quis tandem potest contemnere? unum de Simonide: qui, cum ignotum quendam projectum mortuum vidisset, eumque humavisset, haberetque in animo navem conscendere, moneri visus est, ne id faceret, ab eo quem sepulturâ affecerat: si navigâisset, eum naufragio esse periturum: itaque Simonidem rediisse: periisse ceteros, qui tum navigâssent.

Alterum ita traditum, clarum admodum somnium. Cum duo quidam Arcades familiares iter unâ facerent, et Megaram venissent, alterum ad cauponem divertisse; ad hospitem, alterum. Qui ut cœnati quiescerent, concubiâ nocte visum esse in somniis ei, qui erat in hospitio, illum
alterum

alterum orare, ut subveniret, quòd sibi à caupone interitus pararetur : eum primò perterritum somnio surrexisse : deinde cùm se collegisset, idque visum pro nihilo habendum esse duxisset, recubuisse : tum ei dormienti eundem illum visum esse rogare, ut, quoniam sibi vivo non subvenisset, mortem suam ne inultam esse pateretur : se interfectum in plaustrum à caupone esse coniectum, et suprà stercus injectum : petere, ut manè ad portam adesset, priusquam plaustrum ex oppido exiret. Hoc verò somnio eum commotum manè bubulco præstò ad portam fuisse : quæsisse ex eo, quid esset in plaustrò : illum perterritum fugisse : mortuum erutum esse : cauponem, re patefactâ, poenas dedisse.

Venio nunc ad * tuum. Audiui equidem ex te ipso ; sed mihi sæpius † Sallustius noster narravit : cùm in illâ fugâ, nobis gloriosâ, patriæ calamitosâ, in villâ quâdam campi Atinatis maneres, magnamque partem noctis vigilâsses, ad lucem denique arctè et graviter dormire coepisse. Itaque, quanquam iter instaret, te tamen silentium fieri iussisse, neque esse passum te excitari : cùm autem expectatus esses horâ secundâ fere, te sibi somnium narravisse. Visum tibi esse, cùm in locis solis mœstus errares, C. Marium cum fascibus laureatis quærere ex te, quid tristis esses : cùmque tuâ te tu patriâ vi pulsum esse dixisses, prehensisse eum dextram tuam, et bono animo te iussisse esse, lictorique proximo tradidisse, ut te in monumentum suum deduceret ; et dixisse, in eo tibi salutem fore. Tum et se exclamâsse Sallustius narrat, reditum tibi celerem et glorio-

* Quintus Cicero M. Tullium fratrem hîc alloquitur.

† M. Ciceronis libertus.

sum paratum, et te ipsum visum somnio delectari. Nam illud mihi ipsi celeriter nuntiatum est; ut audivisses, in monumento Marii de tuo reditu magnificentissimum illud S. C. esse factum, referente optimo et clarissimo viro consule, idque frequentissimo theatro, incredibili clamore et plausu comprobatum; dixisse te, nihil illo Atinati somnio fieri posse divinius.

PROOEM. Lib. II. de DIVINATIONE.

Studiorum suorum rationem exponit CICERO.

QUÆRENTI mihi, multumque et diu cogitanti, quânam re possem prodesse quàm plurimis, ne quando intermitterem consulere reipublicæ nulla major occurrebat, quàm si optimarum artium vias traderem meis civibus: quod compluribus jam libris me arbitror consecutum. Nam et cohortati sumus, ut maximè potuimus, ad philosophiæ studium eo libro, qui est inscriptus *Hortensius*; et, quod genus philosophandi minimè arrogans, maximèque et constans et elegans arbitraremur, *quatuor Academicis* libris ostendimus.

Cùmque fundamentum esset philosophiæ positum in *finibus bonorum et malorum*, perpurgatus est is locus à nobis quinque libris, ut, quid à quoque, et quid contra quemque philosophum diceretur, intelligi posset. Totidem subsecuti libri *Tusculanarum disputationum* res ad beatè vivendum maximè necessarias aperuerunt: primus
epim

enim est de contemnendâ morte; secundus de tolerando dolore; de ægritudine leniendâ tertius; quartus de reliquis animi perturbationibus; quintus eum locum complexus est, qui totam philosophiam maximè illustrat; docet enim ad beatè vivendum virtutem se ipsâ est contentam.

Quibus rebus editis, tres libri perfecti sunt *de Naturâ Deorum*: in quibus omnis ejus loci quæstio continetur. Quæ ut plenè esset cumulatèque perfecta, *de Divinatione* ingressi sumus his libris scribere. Quibus (ut est in animo) *de Fato* si adjunxerimus, erit abundè satisfactum toti huic quæstioni. Atque his libris annumerandi sunt sex *de Republicâ*, quos tunc scripsimus, cùm gubernacula reipublicæ tenebamus: magnus locus, philosophiæque proprius, à Platone, Aristotele, Theophrasto, totâque Peripateticorum familiâ tractatus uberrimè. Nam quid ego de *Consolatione* dicam? quæ mihi quidem ipsi fanè aliquantum medetur, cæteris item multum illam profuturam puto. Interjectus etiam est nuper is, quem ad nostrum Atticum *de Senectute* misimus. In primisque quoniam philosophiâ vir bonus efficitur et fortis, *Cato* noster in horum librorum numero ponendus est.

Cùmque Aristoteles, itemque Theophrastus, excellentes viri cùm subtilitate, tum copiâ, cum philosophiâ dicendi etiam præcepta conjunxerint; nostri quoque *oratorii libri* in eundem numerum referendi videntur. Ita tres erunt *de Oratore*: quartus, *Brutus*: quintus, *Orator*. Adhuc hæc erant. Ad reliqua acri tendebamus animo, sic parati, ut nisi quæ causa gravior obstitisset, nullum philosophiæ locum

locum esse pateremur, qui non Latinis literis illustratus pateret. Quod enim munus reipublicæ afferre majus meliusve possumus, quàm si docemus, atque erudimus juventutem? his præsertim moribus, atque temporibus; quibus ita prolapsa est, ut omnium opibus refrænanda atque coërcenda sit.

Nec verò id effici posse confido (quod ne postulandum quidem est) ut omnes adolescentes se ad hæc studia convertant. Pauci utinam! quorum tamen in republicâ latè patere poterit industria. Equidem ex his etiam fructum capio laboris mei, qui jam ætate provecti in nostris libris acquiescunt: quorum studio legendi meum scribendi studium vehementiùs in dies incitatur: quos quidem plures, quàm rebar, esse cognovi. Magnificum illud etiam, Romanisque hominibus gloriosum, ut Græcis de philosophiâ literis non egeant. Quod assequar profectò, si instituta perfecero.

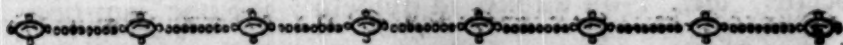
Ac mihi quidem explicandæ philosophiæ causam attulit gravis casus civitatis; cùm in armis civilibus nec tueri meo more rempublicam, nec nihil agere poteram: nec, quod potiùs, quod quidem me dignum esset, agerem, reperiëbam. Dabunt igitur mihi veniam mei cives, vel gratiam potiùs habebunt, quòd, cùm esset in unius* potestate respublica, neque ego me abdidi, neque deserui, neque affixi, neque ita gessi, quasi homini aut temporibus iratus; neque ita porrò aut adulatus, aut admiratus fortunam sum alterius, ut me meæ poeniteret. Id enim ipsum à Platone, philosophiâque didiceram, naturales esse conversiones quasdam rerum publicarum, ut eæ tum à princi-

* *Jul. Caesaris.*

pibus

pibus tenerentur, tum à populis, aliquando à singulis.

Quod cum accidisset nostræ reipublicæ, tum pristinis orbatî muneribus hæc studia renovare cœpimus, ut et animus molestiis hæc potissimum relevaretur, et prodessemus civibus nostris, quâ re eumque possemus. In libris enim sententiam dicebamus, concionabamur, philosophiam nobis pro reipublicæ procuratione substitutam putabamus. Nunc, quoniam de reipublicæ consuli cœpti sumus, tribuenda est opera reipublicæ, vel omnis potius in eâ cogitatio et cura ponenda : tantum huic studio relinquendum, quantum vacabit a publico officio et munere.

PROOEM. Lib. I. De LEGIBUS.

MARCUS T. CICERO, QUINTUS, M. *frater*, ATTICUS.

Atticus.

LUCUS quidem ille, et hæc Arpinatium quercus agnoscitur, sæpe à me lectus in * Mario. Si manet illa quercus, hæc est profectò. Etenim est sanè vetus. *Qu.* Manet verò, Attice noster, et semper manebit. Sata est enim ingenio. Nullius autem agricolæ cultu stirps tam diuturna, quam poëtæ versu seminari potest. *Att.* Quo tandem modo, Quinte? aut quale est istud, quod poëtæ ferunt? mihi enim videris, frätrem laudando suffragari tibi. *Qu.* Sit ita sanè : verum tamen, dum Latinæ

* *Ciceronis Poëmate.*

P

loquentur

loquentur literæ, quercus huic loco non deerit, quæ Mariana dicatur : eaque, ut ait Scævola de fratris mei Mario, *Canescet sæclis innumerabilibus*. Nisi fortè Athenæ tuæ sempiternam in arce oleam tenere potuerunt, aut, quòd Homericus Ulysses Deli se proceram et teneram palmam vidisse dixit, hodie monstrant eandem. Multaque alia multis locis diutiùs commemoratione manent, quàm naturâ stare potuerunt. Quare glandifera illa quercus, ex quâ olim evolavit.

Nuntia fulva Jovis mirandâ visa figurâ.

nunc sit hæc : sed cùm eam tempestas, vetustasve consumserit, tamen erit his in locis, quam Marianam quercum vocent. *Att.* Non dubito id quidem : sed hoc jam non ex te, Quinte, quæro, verùm ex ipso poëtâ, tuine versus hanc quercum severint, an ita factum de Mario, ut scribis, acceperis ?

Mar. Respondebo tibi equidem, sed non ante quam tu ipse mihi responderis, Attice : certène, non longè à tuis ædibus inambulans post excessum suum Romulus Proculo Julio dixerit, se deum esse, et Quirinum vocari, templumque sibi dedicari in eo loco jusserit ? et Athenis, non longè item à tuâ illâ antiquâ domo, Orithyiam Aquilo sustulerit ? sic enim est traditum. *Att.* Quorsum tandem, aut cur ista quæris ? *Mar.* Nihil sanè, nisi ne nimis diligenter inquiras in ea, quæ isto modo memoriæ sint prodita. *Att.* Atqui multa quærantur in Mario, fictane, an vera sint ; et à nonnullis, quòd et in recenti memoriâ, et in Aripinatti homine : sed veritas à te postulatur. *Mar.* Et mehercule, ego me cupio non mendacem putari :

putari: sed tamen nonnulli isti, Tite, faciunt imperitè, qui in isto opusculo, non ut à poëtâ, sed ut à teste, veritatem exigant. Nec dubito, quin iidem, et cum *Ægeriâ* collocutum Numam, et ab aquilâ Tarquinio apicem impositum putent. *Qu.* Intelligo, te, frater, alias in historiâ leges observandas putare, alias in poëmate. *Mar.* Quippe cùm in illâ ad veritatem, *Quinte*, referantur, in hoc ad delectationem pleraque. Quanquam et apud Herodotum, patrem historiæ, et apud Theopompum sunt innumerabiles fabulæ.

Att. Teneo quam optabam occasionem, neque omittam. *Mar.* Quam tandem, Tite? *Att.* Postulatur à te jamdiu, vel flagitatur potius historia. Sic enim putant, te illam tractante, effici posse, ut in hoc etiam genere Græciæ nihil cedamus. Atque, ut audias, quid ego ipse sentiam, non solum mihi vidêris eorum studiis, qui literis delectantur, sed etiam patriæ debere hoc munus; ut ea, quæ salva per te est, per te eundem sit ornata. Abest enim historia literis nostris, ut et ipse intelligo, et ex te persæpe audio. Potest autem tu profectò satisfacere in eâ, quippe cùm sit opus, ut tibi quidem videri solet, unum hoc oratorium maximè. Quamobrem aggredere, quæsumus, et sume ad hanc rem tempus, quæ est à nostris hominibus aut adhuc ignorata, aut relicta. Tuum est munus: hoc à te expectatur: nisi quid Quinto videtur secus.

Qu. Mihi verò nihil: et sæpe de isto collocti sumus. Sed est quædam inter nos parva dissensio. *Att.* Quæ tandem? *Qu.* A quibus temporibus scribendi capiatur exordium. Ego enim ab ultimis censeo, quoniam illa sic scripta
P 2 sunt,

sunt, ut ne legantur quidem : ipse autem æqualem ætatis suæ memoriā deposcit, ut ea complectatur, quibus ipse interfuit. *Att.* Ego verò huic potius assentior. Sunt enim maximæ res in hâc memoriâ, atque ætate nostrâ : tum autem hominis amicissimi, Cn. Pompeii, laudes illustrabit ; incurret etiam in illum memorabilem annum suum, quem ab isto malo prædicari, quàm, ut aiunt, de Remo et Romulo. *Mar.* Intelligo equidem à me istum laborem jamdiu postulari, Attice : quem non recusarem, si mihi ullum tribueretur vacuum tempus, et liberum. Neque enim occupatâ operâ, neque impedito animo, res tanta suscipi potest. Utrumque opus est, et curâ vacare, et negotio. *Att.* Quid ? ad cætera, quæ scripsisti plura, quàm quisquam è nostris, quod tibi tandem tempus vacuum fuit concessum ? *Mar.* Subseciva quædam tempora incurrunt : quæ ego perire non patior : ut siqui dies ad rusticandum dati sint, ad eorum numerum accommodentur, quæ scribimus. Historia verò nec institui potest, nisi præparato otio ; nec exiguo tempore absolvi : et ego animi pendere soleo, cum semel quid orsus, traducor aliò ; neque tam facile interrupta contexo, quàm absolvo instituta.

PROOEM. Lib. II. De LEGIBUS.

Atticus.

SED visne, quoniam et satis jam deambulatum est, et tibi aliud dicendi initium sumendum est, locum mutemus, et in insulâ, quæ est in Fibreno (nam id opinor illi alteri flumini nomen esse) sermoni reliquo demus operam sedentes? *Mar.* Sanè quidem. Nam illo loco libentissimè soleo uti, sive quid mecum ipse cogito, sive aliquid scribo, aut lego.

Att. Equidem, qui nunc primùm huc venerim, fatiari non queo: magnificasque villas, et pavimenta marmorea, et laqueata tecta contemno. Ductus verò aquarum, quos isti Nilos et Euripos vocant, quis non, cùm hæc videat, irriserit? Itaque, ut tu paulò antè de lege et jure differens, ad naturam referebas omnia; sic in his ipsis rebus, quæ ad quietem animi, delectationemque quæruntur, natura dominatur. Quare antea mirabar (nihil enim his in locis nisi saxa et montes cogitabam: idque ut facerem, et orationibus inducebar tuis, et versibus) sed mirabar, ut dixi, te tam valde hoc loco delectari. Nunc contrà miror, te, cùm Româ absis, usquam potiùs esse.

Mar. Ego verò, cùm licet plures dies abesse, præsertim hoc tempore anni, et amœnitatem et salubritatem hanc sequor; rarò autem licet. Sed nimirum me alia quoque causa delectat, quæ te non attingit ita. *Att.* Quæ tandem

ista

ista causa est? *Mar.* Quia, si verum dicimus, hæc est mea, et hujus fratris mei germana patria: hinc enim orti stirpe antiquissimâ sumus: hîc sacra, hîc gens, hîc majorum multa vestigia. Quid plura? hanc vides villam, ut nunc quidem est, lautius ædificatam patris nostri studio; qui, cùm esset infirmâ valetudine, hîc ferè ætatem egit in literis. Sed hoc ipso in loco cùm avus viveret, et antiquo more parva esset villa, (ut illa Curiana in Sabinis) me scito esse natum. Quare inest nescio quid, et latet in animo ac sensu meo, quo me plus hic locus fortasse delectet: si quidem etiam ille sapientissimus vir, Ithacam ut videret, immortalitatem scribitur repudiâsse.

Att. Ego verò tibi istam justam causam puto, cur huc libentiùs venias, atque hunc locum diligas. Quin ipse, verè dicam, sum ipsi villæ amicior modò factus, atque huic omni solo, in quo tu ortus et procreatus es. Movemur enim nescio quo pacto locis ipsis, in quibus eorum, quos diligimus, aut admiramur, adfunt vestigia. Me quidem ipsæ illæ nostræ Athenæ non tam operibus magnificis, exquisitisque antiquorum artibus delectant, quàm recordatione summorum virorum, ubi quisque habitare, ubi sedere, ubi disputare fit solitus: studiosèque eorum etiam sepulcra contemplor. Quare istum, ubi tu es natus, plus amabo posthac locum.

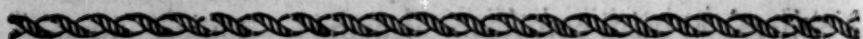
Mar. Gaudeo igitur, me incunabula pænè mea tibi ostendisse. *Att.* Et quidem me cognôsse admodum gaudeo. Sed illud tamen quale est, quod paulò antè dixisti: hunc locum (idem ego te accipio dicere Arpinum) germanam patriam esse vestram? numquid vos duas habetis patrias? an est

est illa una patria communis? nisi fortè sapienti illi Catoni fuit patria non Roma, sed Tusculum, *Mar.* Ego mehercule et illi, et omnibus municipibus duas esse censeo patrias: unam naturæ, alteram civitatis: ut ille Cato, cùm esset Tusculi natus, in populi Romani civitatem susceptus est: itaque, cùm ortu Tusculanus esset, civitate Romanus, habuit alteram loci patriam, alteram juris: ut vestri Attici, priusquam Theseus eosdem migrare ex agris, et in astu, quod appellatur, omnes se conferre iussit, et Sunii erant iidem et Attici: sic nos et eam patriam dicimus, ubi nati; et illam, quâ excepti sumus. Sed necesse est, caritate eam præstare, in quâ reipublicæ nomen et universæ civitatis est: pro quâ mori, et cui nos totos dedere, et in quâ nostra omnia ponere, et quasi consecrare debemus. Dulcis autem non multò secus est ea, quæ genuit, quàm illa quæ excepta: itaque ego esse hanc meam patriam prorsus nunquam negabo, dum illa sit major, et hæc in eâ contineatur.

Att. Rectè igitur Magnus ille noster, me audiente, posuit in iudicio, cùm pro Balbo tecum simul diceret, reipublicam nostram iustissimas huic municipio gratias agere posse, quòd ex eo duo sui conservatores exstitissent: ut jam videar adduci, hanc quoque, quæ te procreavit, esse patriam tuam.

Sed ventum in insulam est. Hæc verò nihil est amœnium: Etenim hoc quasi rostro finditur Fibrenus, et divisus æqualiter in duas partes latera hæc alluit, rapidèque dilapsus citò in unum confluit, et tantum complectitur, quod satis sit modicæ palæstræ, loci. Quo effecto, tantquam id habuerit operis ac muneris, ut hanc nobis efficeret sedem

sedem ad disputandum, statim præcipitat in Lirem, et, quasi in familiam patritiam venerit, amittit nomen obsecrarius, Liremque multò gelidorem facit. Nec enim ullum hoc frigidius flumen atigi, cum ad multa accesserim, ut vix pede tentare id possim; quod in Phædro Platonis facit Socrates. *Mar.* Est verò ita: sed tamen huic amœnitati, quam ex Quinto sæpe audio, Thyamis Epirotestuus ille nihil, opinor, concesserit. *Qu.* Est ita, ut dicis: cave enim putes Attici nostri Amaltheo, plantanisque illis quidquam esse præclarius. Sed, si videtur, confidamus hîc in umbrâ. Atque ad eam partem sermonis, ex quâ egressi sumus, revertamur.

PROOEM. Lib. I. De OFFICIIS.

QUANTUAM te, Marce fili, annum jam audientem Cratippum, idque Athenis, abundare oportet præceptis institutisque philosophiæ, propter summam et doctoris auctoritatem, et urbis; quorum alter te scientiâ augere potest, altera exemplis; tamen, ut ipse ad meam utilitatem semper cum Græcis Latina conjunxi, neque id in philosophiâ solum, sed etiam in dicendi exercitatione feci; idem tibi censeo faciendum, ut par sis in utriusque orationis facultate. Quam quidem ad rem, nos (ut videmur) magnum attulimus adjumentum hominibus nostris; ut non modò Græcarum literarum rudes, sed etiam docti aliquantum se arbitrentur adeptos, et ad dicendum, et ad judicandum.

Quamobrem

Quamobrem discēs tu quidem à principe hujus ætatis philosophorum, et discēs, quamdiu volēs: tamdiu autem debebis, quoad te, quantum proficiās, non pœnitebit. Sed tamen nostra legens, non multum à Peripateticis diffidentia (quoniam utrique et Socratici, et Platonici esse volumus) de rebus ipsis utere tuo iudicio; nihil enim impedio; orationem autem Latinam profectò legendis nostris efficies pleniorē. Nec verò arroganter hoc dictum existimare velim. Nam philosophandi scientiam concedens multis; quod est oratoris proprium, aptè, distincte, ornate dicere, quoniam in eo studio ætatem consumsi, si id mihi assumo, videor id meo jure quodammodo vindicare.

Quamobrem magnopere te hortor, mi Cicero, ut non solum orationes meas, sed hos etiam de philosophiâ libros, qui jam se illis ferè æquarunt, studiosè legas. Vis enim dicendi major est in illis: sed hoc quoque colendum est æquabile, et temperatum orationis genus. Et id quidem nemini video Græcorum adhuc contigisse, ut idem utroque in genere laboraret, sequereturque et illud forense dicendi, et hoc quietum disputandi genus. Nos autem quantum in utroque profecerimus, aliorum sit iudicium; utrumque certè secuti sumus.

Sed cùm statuissem aliquid hoc tempore ad te scribere, et multa posthac, ab eo ordiri volui maxime, quod et ætati tuæ esset aptissimum, et auctoritati meæ. Nam cùm multa sint in philosophiâ et gravia et utilia, accuratè copiosèquè à philosophis disputata, latissimè patere videntur ea, quæ *de officiis* tradita ab illis præcepta sunt. Nulla enim vitæ pars neque publicis, neque privatis, nequē

forensibus, neque domesticis in rebus, neque si tecum agas quid, neque si cum altero contrahas, vacare officio potest : in eoque colendo sita vitæ est honestas omnis, et in negligendo turpitudine.

EX PROOEM. Lib. II. De OFFICIIS.

QUANTUAM libri nostri complures non modò ad legendi, sed etiam ad scribendi studium excitaverunt ; tamen interdum vereor, ne quibusdam bonis viris philosophiæ nomen sit invisum ; mirenturque in eâ tantum me operæ, et temporis ponere. Ego autem quamdiu respublica per eos gerebatur, quibus se ipsâ commiserat, omnes meas curas cogitationesque in eam conferebam : cum autem dominatu unius omnia tenerentur, neque esset usquam consilio, aut auctoritati locus ; socios denique tuendæ reipublicæ summos viros amissem : nec me angoribus dedidi, (quibus essem confectus, nisi iis restissem,) nec rursus indignis homine docto voluptatibus.

Atque utinam respublica stetisset, quo cœperat, statu, nec in homines non tam commutandarum rerum, quàm evertendarum cupidos incidisset. Primum enim, ut stante republicâ facere solebamus, in agendo plus, quàm in scribendo, operæ poneremus ; deinde ipsis scriptis non ea, quæ nunc, sed actiones nostras mandarem, ut sæpe fecimus. Cum autem respublica, (in quâ omnis mea cura, cogitatio, opera poni solebat,) nulla esset omnino, illæ scilicet literæ conticuerunt forenses, et senatoriæ. Nihil autem agere

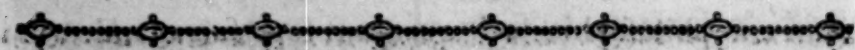
cum

cùm animus non posset; in his studiis ab initio versatus ætatis, existimavi honestissimè ea deponi posse, si me ad philosophiam retulissem. Cui cùm multum adolescens, discendi causâ, temporis tribuisssem; postea quàm honoribus inservire cœpi, meque totum reipublicæ tradidi, tantum erat philosophiæ loci, quantum superfuerat amicorum et reipublicæ temporibus. Id autem omne consumebatur in legendo: scribendi otium non erat.

Maximis igitur in malis hoc tamen boni affecuti videmur, ut ea literis mandaremus, quæ nec satis erant nota nostris, et erant cognitione dignissima. Quid est enim, per deos, optabilius sapientiâ? quid præstantius? quid homini melius? quid homine dignius? Hanc igitur, qui expetunt, philosophi nominantur: nec quidquam aliud est philosophia, si interpretari velis, quàm studium sapientiæ. Sapientia autem est (ut à veteribus philosophis definitum est) *rerum divinarum et humanarum, causarumque, quibus hæ res continentur, scientia*: cujus studium qui vituperat, haud sanè intelligo, quidnam sit, quod laudandum putet.

Nam sive oblectatio quæritur animi, requiesque curarum; quæ conferri cum eorum studiis potest, qui semper aliquid anquirunt, quod spectet et valeat ad bene beatèque vivendum? sive ratio constantiæ virtutisque ducitur; aut hæc ars est, aut nulla omnino, per quam eas assequamur. Nullam verò dicere maximarum rerum artem esse, cùm minimarum sine arte nulla sit, hominum est parum consideratè loquentium, atque in maximis rebus errantium. Si autem est aliqua disciplina virtutis, ubi ea quæretur, cùm ab hoc discendi genere discefferis? Sed hæc, cùm ad philo-

sophiam cohortamur, accuratius solent disputari; quod aliq
quodam libro fecimus. Hoc autem tempore tantum nobis
declarandum fuit, cur orbatî reipublicæ muneribus, ad hoc
nos studium potissimum contulissemus.

Ex Lib. III. De OFFICIIS.

PUBLIUM Scipionem, Marce fili, eum, qui pri-
mus Africanus appellatus est, dicere solitum scripsit
Cato (qui fuit fere ejus æqualis) *nunquam se minus otiosum
esse, quam cum otiosus: nec minus solum, quam cum solus
esset.* Magnifica verò vox, et magno viro ac sapiente dig-
na; quæ declarat, illum et in otio de negotiis cogitare, et
in solitudine secum loqui solitum: ut neque cessaret un-
quam, et interdum colloquio alterius non egeret. Itaque
duæ res, quæ languorem afferunt cæteris, illum acuebant,
otium et solitudo.

Vellem, nobis hoc idem verè dicere liceret; sed si
minus imitatione tantam ingenii præstantiam consequi pos-
sumus, vultate certè proximè accedimus: nam et à re-
pub. forensibusque negotiis, armis impiis vique prohibiti,
otium persequimur: et ob eam causam, urbe relictâ, rura
peragantes sæpe soli sumus. Sed nec otium hoc cum
Africani otio, nec hæc solitudo cum illâ comparanda est.
Ille enim requiescens à reipublicæ pulcherrimis muneribus
otium sibi sumebat aliquando, et à cœtu hominum fre-
quentiâque interdum, tanquam in portum, se in solitudi-
nem

nem recipiebat. Nostrum autem otium, negotii inopiâ, non requiescendi studio, constitutum est. Exstincto enim senatu, deletisque judiciis, quid est, quod dignum nobis aut in curiâ, aut in foro agere possimus?

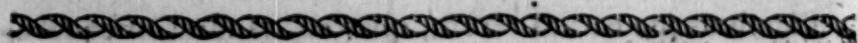
Ita qui in maximâ celebritate, atque in oculis civium quondam viximus, nunc fugientes conspectum sceleratorum, quibus omnia redundant, abdimus nos, quantum licet, et sæpe soli sumus. Sed quia sic ab hominibus doctis accepimus, *non solum ex malis eligere minima oportere; sed etiam excerpere ex his ipsis, siquid inesset boni*; propterea et otio fruor, non illo quidem, quo debeat is, qui quondam peperisset otium civitati: nec eam solitudinem languere patior, quam mihi adfert necessitas, non voluntas.

Quamquam Africanus majorem laudem meo judicio assequebatur; nulla tamen ejus ingenii monumenta mandata literis, nullum opus otii, nullum solitudinis munus exstat; ex quo intelligi debet, illum mentis agitatione, investigationeque earum rerum, quas cogitando consequebatur, nec otiosum, nec solum unquam fuisse. Nos autem, qui non tantum roboris habemus, ut cogitatione tacitâ à solitudine abstrahamur, ad hanc scribendi operam omne studium curamque convertimus. Itaque plura brevi tempore, eversâ, quàm multis annis, stante republicâ, scripsimus.

Sed cum tota philosophia, mi Cicero, frugifera et fructuosa, nec ulla pars ejus inculta ac deserta sit; tum nullus feracior in eâ locus est, nec uberior, quàm de officiis; à quibus constanter honestèque vivendi præcepta ducuntur. Quare, quamquam à Cratippo nostro, principe hujus
memoriæ

memoriæ philosophorum, hæc te assiduè audire atque accipere confido; tamen conducere arbitror, talibus aures tuas vocibus undique circumsonare, nec eas, si fieri possit, quidquam aliud audire.

Quod cum omnibus est faciendum, qui vitam honestam ingredi cogitant, tum haud scio, an nemini potius, quam tibi. Sustines enim non parvam expectationem imitandæ industriæ nostræ, magnam honorum, nonnullam fortasse nominis. Suscepisti onus præterea grave, et Athenarum, et Cratippi: ad quos cum tanquam ad mercaturam bonarum artium sis profectus, inanem redire turpissimum est, dedecorantem et urbis auctoritatem et magistri. Quare quantum conniti animo potes, quantum labore contendere, (si discendi labor est potius, quam voluptas) tantum fac ut efficias; neve committas, ut, cum omnia suppeditata sint à nobis, tute tibi defuisse videare.

Ex Lib. III. De OFFICIIS.

CAIUS Canius, eques Romanus, homo nec infacetus, et satis literatus, cum se Syracusas otiandi causâ, non negotiandi, ut ipse dicere solebat, contulisset: dictitabat, se hortulos aliquos velle emere, quò invitare amicos, et ubi se oblectare sine interpellatoribus posset. Quod cum percrebuisset, Pythius ei quidam, qui argentariam faceret Syracusis, dixit venales quidem se hortos non habere, sed licere uti Canio, si vellet, ut suis; et simul ad coenam hominem

minem in hortos invitavit in posterum diem. Cùm ille promississet, tum Pythius, qui esset, ut argentarius, apud omnes ordines gratiofus, piscatores ad se convocavit; et ab his petivit, ut ante suos hortulos posterâ die piscarentur: dixitque, quid eos facere vellet. Ad coenam tempore venit Canius: opiparè paratum erat convivium: cymbarum ante oculos multitudo: pro se quisque quod ceperat, afferebat: ante pedes Pythii pisces abiciebantur.

Tum Canius, Quæso, inquit, quid est hoc, Pythi? tantumne piscium? tantumne cymbarum? Et ille, Quid mirum? inquit: hoc loco est, Syracusis quidquid est piscium: hîc aquatio: hâc villâ isti carere non possunt. Incensus Canius cupiditate, contendit à Pythio, ut venderet. Gravate ille primò. Quid multa? impetrat: emit homo cupidus et locuples tanti, quanti Pythius voluit; et emit instructos: nomina facit: negotium conficit.

Invitat Canius, posterâ die familiares suos: venit ipse maturè: scalmum nullum videt. Quærit ex proximo vicino, num feriæ quædam piscatorum essent, quòd eos nullos videret. Nullæ (quod sciam) inquit ille: sed hîc piscari nulli solent. Itaque heri mirabar, quid accidisset. Stomachari Canius. Sed quid faceret? nondum enim Aquilius, collega, et familiaris meus protulerat de dolo malo formulas: in quibus ipsis cùm ex eo quærerem, quid esset dolus malus; respondebat, cùm esset aliud simulatum, aliud actum. Hoc quidem sanè luculenter, ut ab homine perito definiendi. Ergo et Pythius, et omnes aliud agentes, aliud simulantes, perfidi, improbi, malitiosi sunt.

Ex

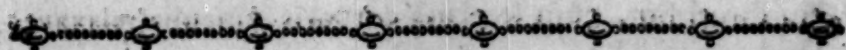
Ex Lib. III. De OFFICIIS.

REGULUS.

M. Atilius Regulus, cū consul iterum in Africā ex infidiis captus esset, duce Xantippo Lacedæmonio; imperatore autem, patre Hannibalis, Hamilcare; juratus missus est ad senatum, ut, nisi redditi essent Pœnis captivi nobiles quidam, rediret ipse Carthaginem. Is cū Romam venisset, utilitatis speciem videbat; sed eam, ut res declarat, falsam judicavit; quæ erat talis. Manere in patriâ, esse domi suæ cum uxore, cum liberis; quam calamitatem accepisset in bello, communem fortunæ bellicæ judicantem, tenere consularis dignitatis gradum: quis hæc neget esse utilia? quid censes? magnitudo animi et fortitudo negat.

An locupletiores quæris auctores? Harum enim est virtutum proprium nil extimescere; omnia humana despiciere; nihil, quod homini accidere possit, intolerandum putare. Itaque quid fecit? In senatum venit: mandata exposuit: sententiam ne diceret, recusavit: quamdiu jurejurando hostium teneretur, non esse se senatorem. Atque illud etiam (ô stultum hominem, dixerit quispiam, et repugnantem utilitati suæ!) reddi captivos, negavit esse utile: illos enim adolescentes esse, et bonos duces; se jam confectum senectute. Cujus cū valuisset auctoritas, captivi retenti sunt: ipse Carthaginem rediit: neque eum caritas patriæ

patriæ retinuit, nec suorum. Neque verò tum ignorabat, se ad crudelissimum hostem, et ad exquisita supplicia proficisci, sed iusjurandum conservandum putabat. Itaque tum, cum vigilando necabatur, erat in meliore causâ, quam si domi senex captivus, perjurus, et consularis remansisset.

Ex Lib. De SENECTUTE.

APUD Xenophontem moriens Cyrus major, hæc dicit. “Nolite arbitrari, o mihi carissimi filii, me, cum à vobis discessero, nusquam, aut nullum fore. Nec enim, dum eram vobiscum, animum meum videbatis: sed eum esse in hoc corpore, ex iis rebus, quas gerebam, intelligebatis. Eundem igitur esse creditote, etiam si nullum videbitis.

“Nec verò clarorum virorum post mortem honores permanerent, si nihil eorum ipsorum animi efficerent, quò diutius memoriam sui tuerentur. Mihi quidem nunquam persuaderi potuit, animos, dum in corporibus essent mortalibus, vivere; cum exissent ex iis, emori: nec verò tum animum esse insipientem, cum ex insipienti corpore evasisset: sed cum omni admixtione corporis liberatus, purus et integer esse cœpisset, tum esse sapientem.

“Atque etiam, cum hominis natura morte dissolvitur, cæterarum rerum perspicuum est quò quæque discedant: abeunt enim illuc omnia, unde orta sunt: ani-

“ mus autem solus, nec cùm adest, nec cùm discedit,
 “ apparet.

“ Jam verò videtis, nihil esse mortì tam simile, quàm
 “ somnum. Atqui dormientium animi maximè decla-
 “ rant divinitatem suam. Multa enim, cùm remissi et li-
 “ beri sunt, futura prospiciunt. Ex quo intelligitur, qua-
 “ les futuri sint, cùm se planè corporis vinculis relaxave-
 “ rint. Quare, si hæc ita sunt, sic me colitote, ut deum.
 “ Sin unà est interiturus animus cum corpore, vos tamen
 “ deos verentes, qui hanc omnem pulchritudinem tuen-
 “ tur et regunt, memoriam nostrì piè inviolatèque ser-
 “ vabitis.” Cyrus quidem hæc moriens. Nos (si placet)
 nostra videamus.

Nemo unquam mihi, Scipio, persuadebit, aut patrem
 tuum Paullum, aut duos avos, Paullum et Africanum, aut
 Africani patrem, aut patruum*, aut multos præstantes vi-
 ros, quos enumerare non est necesse, tanta esse conatos, quæ
 ad posteritatis memoriam pertinerent; nisi animo cernerent,
 posteritatem ad se pertinere. An censes (ut de me ipso
 aliquid more senum gloriè) me tantos labores diurnos
 nocturnosque, domi militiæque suscepturum fuisse, si isdem
 finibus gloriam meam, quibus vitam essem terminaturus?
 nonne melius multò fuisset, otiosam ætatem et quietam
 sine ullo labore et contentione traducere? sed nescio quo-
 modo animus erigens se, posteritatem semper ita prospicie-
 bat, quasi, cùm excessisset è vita, tum denique victurus
 esset. Quod quidem ni ita se haberet, ut animi immorta-
 les essent, haud optimi cujusque animus maximè ad immor-
 talitatis gloriam niteretur.

* *Uterque periit in Hispaniâ.*

Quid,

Quid, quòd sapientissimis quisque æquissimo animo moritur, stultissimus iniquissimo? Nonne vobis videtur animus is, qui plus cernat et longiùs, videre, se ad meliora proficisci: ille autem, cujus obtusior sit acies, non videre?

Equidem efferor studio patres vestros, quos colui et dilexi, videndi; neque verò eos solos convenire aveo, quos ipse cognovi; sed illos etiam, de quibus audiui, et legi, et ipse conscripsi. Quò quidem me proficiscentem haud sanè quis facile retraxerit, ne si tanquam Peliam recoxerit; et si quis Deus mihi largiatur, ut ex hâc ætate repuerascam, et in cunis vagiam, valde recusem: nec verò velim, quasi decurso spatio, ad carceres a calce revocari.

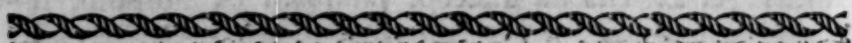
Quid enim habet vita commodi? quid non potius laboris? sed habeat sanè. Habet certè tamen aut satietatem, aut modum. Non lubet enim mihi deplorare vitam, quod multi, et ii docti, sæpe fecerunt; neque me vixisse poenitet: quoniam ita vixi, ut non frustra me natum existimem: et ex vitâ ita discedo, tanquam ex hospitio, non tanquam ex domo. Commorandi enim natura diversorum nobis, non habitandi, dedit.

O præclarum diem, cùm ad illud divinum animorum concilium cœtumque proficiscar, et cùm ex hâc turbâ et colluvione discedam! proficiscar enim non ad eos solùm viros, de quibus antè dixi; sed etiam ad Catonem meum, quo nemo vir melior natus est, nemo pietate præstantior: cujus à me corpus crematum est; quod contrâ decuit ab illo meum. * Animus verò non me deferens, sed respectans, in ea profectò loca discessit, quò mihi ipsi cernebat esse ve-

* *Catonis filii, e vitâ discedentis.*

niendum; quem ego meum casum fortiter ferre visus sum; non quod æquo animo ferrem; sed me ipse consolabar, existimans, non longinquum inter nos digressum et discessum fore.

His mihi rebus, Scipio (id enim te cum Lælio admirari solere dixisti) levis est senectus, nec solum non molesta, sed etiam jucunda. Quod si in hoc erro, quod animos hominum immortales esse credam, lubenter erro; nec mihi hunc errorem, quo delector, dum vivo, extorqueri volo. Sin mortuus (ut quidam minuti * philosophi censent) nihil sentiam; non vereor, ne hunc errorem meum mortui philosophi irrideant: quod si non sumus immortales futuri, tamen extingui homini suo tempore optabile est. Nam habet natura, ut aliarum omnium rerum, sic vivendi modum. Senectus autem peractio ætatis est, tanquam fabulæ: cujus defatigationem fugere debemus, præsertim adjunctâ satietate.

EX LIB. DE AMICITIA.

QUONIAM ita ratio comparata est vitæ naturæque nostræ, ut alia ætas oriatur ex aliâ; maximè quidem optandum est, ut cum æqualibus possis, quibuscum tanquam è carceribus emissus sis, cum iisdem, ad calcem, ut dicitur, pervenire. Sed quoniam res humanæ fragiles caducæque sunt, semper aliqui anquirendi sunt, quos diligamus, et à quibus diligamur. Caritate enim, benevolentiaque sublata, omnis est e vita sublata jucunditas.

* *Cyrenaici, Epicurej.*

Mihi

Mihi quidem Scipio, quanquam est subito ereptus, vivit tamen, semperque vivet. Virtutem enim semper amavi illius viri, quæ extincta non est: nec mihi soli versatur ante oculos, qui illam semper in manibus habui; sed etiam posteris erit clara et insignis. Nemo unquam animo, aut spe majora suscipiet, qui sibi non illius memoriam atque imaginem proponendam putet.

Equidem ex omnibus rebus, quas mihi aut fortuna, aut natura tribuit, nihil habeo, quod cum amicitia Scipionis possim comparare. In hac mihi de republica consensus, in hac rerum privatarum consilium; in eadem requies plena-plectationis fuit. Nunquam illum ne minimam quidem re offendi, quod quidem senserim: nihil audivi ex eo ipse, quod nollem. Una domus erat, idem victus, isque communis: neque solum militia, sed etiam peregrinationes, rusticationesque communes. Nam quid ego de studiis dicam cognoscendi semper aliquid, atque discendi? in quibus remoti ab oculis populi, omne otiosum tempus contrivimus.

Quarum rerum recordatio et memoria si una cum illo occidisset, desiderium conjunctissimi atque amantissimi viri ferre nullo modo possem. Sed nec illa extincta sunt; alunturque potius et augentur cogitatione et memoria: et si planè istis orbatus essem, magnum tamen afferret mihi ætas ipsa solatium: diutius enim jam in hoc desiderio esse non possum. Omnia autem breviter, tolerabilia esse debent, etiam si magna sint.

PARADOXON IV.

Omnem stultum insanire. In CLODIUM.

EGO verò te non stultum, ut sæpe ; non improbum, ut semper ; sed dementem, et insanum rebus vincam necessariis. Sapientis animus magnitudine consilii, tolerantia rerum humanarum, contemtionem fortunæ, virtutibus denique omnibus, ut mœnibus, septus, vincetur et expugnabitur, qui ne civitate quidem pelli potest ? quæ est enim civitas ? omnisne conventus ferorum, et immanium ? omnisne etiam fugitivorum ac latronum congregata unum in locum multitudo ? certè negabis. Non igitur erat illa tum civitas, cùm leges in ea nihil valebant : cùm judicia jacebant : cùm mos patrius occiderat : cùm, ferro pulsus magistratibus, senatûs nomen in republicâ non erat. Prædonum ille concursus, et te duce latrocinium in foro constitutum, et reliquæ conjurationis à Catalinæ furiis ad tuum scelus furoremque conversæ, non civitas erat. Itaque pulsus ego civitate non sum, quæ tum nulla erat : accersitus in civitatem sum, cùm esset in republicâ * consul, qui tum nullus fuerat ; esset senatus, qui tum occiderat ; esset consensus populi liberi ; esset juris et æquitatis (quæ vincula sunt civitatis) repetita memoria.

At vide, quàm ista tui latrocinii tela contempserim. Jac tam et immisam à te nefariam in me injuriam semper duxi : pervenisse tamen ad me nunquam putavi : nisi fortè, cùm

* P. Lentulus, auctor et princeps in revocando Cicerone.

parietes • disturbabas, aut cùm tectis sceleratas faces inferbas, meorum aliquid ruere, aut deflagrare arbitrabare. Nihil neque meum est, neque cuiusquam, quod auferri, quod eripi, quod amitti potest. Si mihi eripuisses divinam animi mei constantiam, meas curas, vigilias, consilia, quibus respublica te invitissimo stat: si hujus æterni beneficii immortalem memoriam delevisse: multò etiam magis si illam mentem, unde hæc consilia manarunt, mihi eripuisses: tum ego accepisse me confiterer injuriam. Sed si hæc nec fecisti, nec facere potuisti; reditum mihi gloriosum injuria tua dedit, non exitum calamitosum.

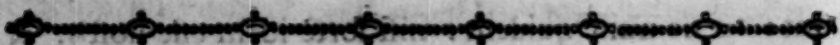
Ergo ego semper civis; et tum maximè, cùm meam salutem senatus exteris nationibus, ut civis optimi, commendabat: tu ne nunc quidem: nisi fortè idem esse hostis, et civis potest. An tu civem ab hoste naturà ac loco, non animo factisque distinguis? Cædem in foro fecisti: armatis latronibus templa tenuisti; privatorum domos, ædesque sacras incendiisti. Cur hostis Spartacus, si tu civis? potes autem esse tu civis, propter quem aliquando civitas non fuit? et me exulem tuo nomine appellas, cùm omnes meo discessu exulasse rempublicam putent?

Nunquamne, homo amentissime, te circumspices? nunquamne, quid facias, considerabis, nec quid loquare? nescis exilium scelerum esse poenam? meum illud iter ob præclarissimas res à me gestas esse susceptum? Omnes scelerati atque impii, quorum tu te ducem esse profiteris, quos leges exilio affici volunt, exules sunt, etiam si solum non mutarunt. An cùm omnes leges te exulem esse jubeant, non eris tu exul? Non appellatur inimicus, qui

• *Æversa Ciceronis domus est in Palatio.*

cum

eum telo fuerit? ante senatum tua fida deprehensa est. Qui hominem occiderit? tu plurimos occidisti. Qui incendiū fecerit? ædes Nympharum manu tuâ deflagavit. Qui templa * occupaverit? in foro etiam castra posuisti. Sed quid ego communes leges profero, quibus omnibus es exul? Familiarissimus tuus de te privilegium tulit, ut, si in opertum Bonæ Deæ accessisses, exulares. At te id fecisse etiam gloriari soles. Quomodo igitur tot legibus in exilium eiektus, nomen exulis non pethorrescis? Romæ sum, inquis: Et tu quidem in operto fuisti. Non igitur, ubi quisque erit, ejus loci jus tenebit; si ibi eum legibus esse non oportebit.

EX PARADOX. V.

Solum sapientem liberum esse, et stultum omnem, servum;

IN LUCULLUM.

LAUDETUR verò hic imperator, aut etiam appellatur, aut hoc nomine dignus putetur. Quomodo? aut cui tandem hic libero imperabit, qui non potest cupiditatibus suis imperare? Refrænet primùm libidines, spernat voluptates, iracundiam teneat, coërceat avaritiam, cæteras animi labeſ repellat: tum incipiat aliis imperare, cùm ipse improbissimis dominis, dedecori ac turpitudini patere defierit. Dum quidem his obediēt, non † modò imperator, sed liber habendus omnino non erit.

* *Templa sunt loca sub dio patentia, auspiciis capiendis apta:*

† *Pro "non modo non" ut passim.*

An ille mihi liber, cui mulier imperat? cui leges imponit, præscribit, jubet, vetat, quod videtur? qui nihil imperanti negare potest, nihil recusare audet? poscit? dandum est: vocat? veniendum: ejicit? abeundum: minatur? extimescendum. Ego verò istum non modò servum, sed nequissimum servum, etiam si in amplissimâ familiâ natus sit, appellandum puto.

Magna, inquis, bella gessi; magnis imperiis et provinciis præfui. Gere igitur animum laude dignum. Echionis tabula te stupidum detinet, aut signum aliquod Polycleti. Omitto, unde sustuleris, et quomodo habeas. Intuentem te, admirantem, clamores tollentem cùm video, servum te esse ineptiarum omnium judico. Nonne igitur sunt illa festiva? sunt. Nam nos quoque oculos eruditos habemus. Sed obsecro te, ita venusta habeantur ista, non ut vincula virorum sint, sed ut oblectamenta puerorum. Quid enim censes? si L. Mummius aliquem istorum videret matellionem Corinthium cupidissimè tractantem, cùm ipse totam Corinthum contempsisset; utrùm illum civem excellentem, an atriensem diligentem putaret? Reviviscat M. Curius, aut eorum aliquis, quorum in villâ ac domo nihil splendidum, nihil ornatum fuit, præter ipsos; et videat aliquem summis populi beneficiis usum, barbatulos mullos expectantem de piscinâ, et pertractantem, et murænarum copiâ gloriantem; nonne hunc hominem ita servum judicet, ut ne in familiâ quidem dignum majore aliquo negotio putet?

An eorum servitus dubia est, qui cupiditate peculii nullam conditionem recusant durissimæ servitutis? hæreditatis spes quid iniquitatis in serviendo non suscipit? quem

nutum locupletis orbi senis non observat? loquitur ad voluntatem: quicquid denuntiatur sit, facit: assentatur, affidet, miratur. Quid horum est liberi, quid denique non servi inertis?

Quid? jam illa cupiditas, quæ videtur esse liberalior, honoris, imperii, provinciarum, quàm dura est domina! quàm imperiosa! quàm vehemens! Cethego, homini non probatissimo, servire coegit eos, qui sibi esse amplissimi videbantur; munera, mittere noctu venire domum ad eum, precari, denique supplicare. Quæ servitus est, si hæc libertas existimari potest?

Quid? cum cupiditatum dominatus excessit, et alius est dominus exortus ex conscientia peccatorum, timor? quàm est illa misera, quàm dura servitus! adolescentibus paulò loquacioribus est serviendum: omnes, qui aliquid scire videntur, tanquam domini, timentur. Judex verò quantum habet dominatum? quo timore nocentes afficit? an non est omnis metus, servitus?

Sed hæc hæctenus. Ille videat, quomodo imperator esse possit: cum eum ne liberum quidem esse ratio et veritas ipsa convincat.

EX PARAD. VI.

Solum sapientem esse divitem. IN CRASSUM.

QUÆ est ista in commemorandâ pecuniâ tuâ tam insolens ostentatio? solusne tu dives? Prô dii immortales? egone me audivisse aliquid et didicisse, non gaudeam? Solusne tu dives? Quid si ne dives quidem? quid si pauper etiam?

Quem enim intelligimus divitem? aut hoc verbum in quo homine ponimus? opinor, in eo, cui tanta possessio est, ut ad liberaliter vivendum facilè contentus sit; qui nihil quærat, nihil appetat, nihil optet ampliùs. Animus oportet tuus te judicet divitem, non hominum sermo, neque possessiones tuæ: nihil sibi deesse putet, nihil curet ampliùs. Satiatus est, aut contentus etiam pecuniâ? concedo, dives es. Sin autem propter aviditatem pecuniæ nullum quæstum turpem putas (cùm isti * ordini ne honestus quidem possit esse ullus:) si quotidie fraudas, decipis, poscis, pacisceris, auferis, eripis; si socios spolias, ærarium expilas; si testamenta amicorum expectas, aut ne expectas, quidem, atque ipse supponis; hæc utrùm abundantis, an egentis signa sunt? Animus hominis dives, non arca appellari solet. Quamvis illa sit plena, dum te inanem videbo, divitem non putabo.

Etenim ex eo, quantum cuique satis, est, metiuntur

* *Senatorio.*

S 2

homines

homines divitiarum modum. Filiam quis habet? pecuniâ est opus. Duas? majore. Plures? majore etiam. Et si, ut aiunt, Danaï quinquaginta sunt filiæ, tot dotes magnam quærunt pecuniam. Quantum enim cuique opus est, ad id accommodatur, ut antè dixi, divitiarum modus. Qui igitur non filias plures, sed innumerabiles cupiditates habet, quæ brevi tempore maximas copias exhaurire possint; hunc quo modo ego appellabo divitem, cùm ipse etiam egere se sentiat?

Multi ex te audierunt, cùm diceres, neminem esse divitem, nisi qui exercitum alere posset suis fructibus: quod populus Romanus tantis vectigalibus jampridem vix potest. Ergo hoc proposito, nunquam eris dives antè, quàm tibi ex tuis possessionibus tantum reficiatur, ut eo tueri sex legiones, et magna equitum ac peditum auxilia possis. Jam fateris igitur non esse te divitem, cui tantum deficit, ut expleas id, quod exoptas. Itaque istam paupertatem, vel potiùs egestatem, ac mendicitatem tuam nunquam obscurè tulisti.

Nam ut iis, qui honestè rem quærunt mercaturis faciendis, operis dandis, publicis sumendis, intelligimus opus esse quæsito: sic, qui videt domi tuæ pariter accusatorum atque judicum consociatos greges; qui nocentes et pecuniosos reos eodem te auctore corruptelam judicii molientes; qui tuas mercedum pactiones in patrociniis; intercessionem pecuniarum in coitionibus candidatorum; dimissiones libertorum ad descenderandas diripiendasque provincias; qui expulsionem vicinorum; qui latrocinia in agris; qui cum servis, cum libertis, cum clientibus societates; qui possessiones

possessiones vacuas; qui proscriptiones locupletium; qui cædes municipiorum; qui illam Syllani temporis messem recordetur; qui testamenta subiecta; qui sublato tot homines; qui denique omnia venalia, delectum, decretum, alienam, suam sententiam, forum, domum, vocem, silentium: quis hunc non putet confiteri, sibi quæsito opus esse; cui autem quæsito opus sit, quis unquam hunc verè dixerit divitem? est enim divitiarum fructus in copiâ: copiam autem declarat satietas rerum, atque abundantia: quam tu quoniam nunquam assequere, nunquam omnino es futurus dives.

Meam autem quoniam pecuniam contemnis, et rectè (est enim ad vulgi opinionem mediocris: ad tuam, nulla; ad meam modica) de me filebo: de re loquar. Si censenda nobis atque æstimanda res sit, utrùm tandem pluris æstimabimus pecuniam Pyrrhi, quam Fabricio dabat; an continentiam Fabricii, qui illam pecuniam repudiabat? utrùm, aurum Samnitum, an responsum M. Curii? hæreditatem L. Paulli, an liberalitatem Africani, qui ejus hæreditatis Q. Maximo fratri partem suam concessit. Hæc profectò, quæ sunt summarum virtutum, pluris æstimanda sunt, quàm illa, quæ sunt pecuniæ. Quis igitur, (si quidem, ut quisque, quod plurimi sit, possideat, ita ditissimus habendus sit,) dubitet, quin in virtute divitiæ sint? quoniam nulla possessio, nulla vis auri et argenti, pluris, quàm virtus æstimanda est.

O dii immortales! non intelligunt homines, quam magnum vectigal sit parsimonia! Venio enim ad sumptuosos: relinquo istum quæstuosum. Capit ille ex suis prædiis
sexcenta

sexcenta sestertia : ego centena ex meis : illi aurata testa in villis, et sola marmorea facienti, et signa, tabulas, supellectilem, et vestem infinitè concupiscenti, non modò ad sumptum ille est fructus, sed etiam ad fœnus, exiguus : ex meo tenui vestigali, detractis sumptibus cupiditatis, aliquid etiam redundabit. Uter igitur est ditior ? cui deest, an cui superat ? qui eget, an qui abundat ? cujus possessio quo est major, eo plus requirit ad se tuendam ; an quæ suis se viribus sustinet ? Sed quid ego de me loquor, qui morum ac temporum vitio aliquantum etiam ipse fortasse in hujus seculi errore verfer ? M. Manilius patrum nostrorum memoriâ (ne semper Curios et Luscinios loquamur) pauper tandem fuit, Habuit enim ædículas in Carinis, et fundum in Labicano. Nos igitur ditiores, qui plura habemus ? utinam quidem. Sed non æstimatione censûs, verùm victu atque cultu terminatur pecuniæ modus. Non esse cupidum, pecunia est : non esse emacem, vestigal est : contentum verò suis rebus esse, maximæ sunt certissimæque divitiæ.

Etenim si isti callidi rerum æstimatores prata et areas quasdam magno æstimant, quòd ei generi possessionum minimè quasi noceri potest ; quanti est æstimanda virtus, quæ nec eripi, nec furripi potest unquam ; neque naufragio, neque incendio amittitur ; nec tempestatum, nec temporum permutatione mutatur ? quâ præditi qui sunt, soli sunt divites.

EX SOMNIO SCIPIONIS.

SCIPIO *loquitur.*

CUM in Africam venissem, M. Manilio consuli ad quartam legionem tribunus (ut scitis) militum; nihil mihi potius fuit, quàm ut Masinissam convenirem, regem familiæ nostræ justis de causis amicissimum. Ad quem ut veni, complexus me senex collacrymavit, aliquantoque pòst suspexit in cœlum: et “Grates,” inquit, “tibi
“ago, summe Sol, vobisque, reliqui cœlites, quòd antè
“quàm ex hâc vitâ migro, conspicio in meo regno, et his
“tectis P. Cornelium Scipionem, cùjus ego nomine ipso
“recreor: ita nunquam ex animo meo discedit illius op-
“timi atque invictissimi viri memoria.”

Deinde ego illum de suo regno; ille me de nostrâ republicâ percontatus est: multisque verbis ultro citroque habitis, ille nobis consumptus est dies. Post autem regio apparatu accepti, sermonem in multam noctem produximus, cùm senex nihil nisi de Africano loqueretur, omniaque ejus non solùm facta, sed etiam dicta meminisset.

Deinde, ut cubitum discessimus, me et fessum de viâ, et qui ad multam noctem vigilassem, arctior, quàm solebat, somnus complexus est. Hic mihi (credo equidem ex hoc, quod eramus locuti: fit enim fere ut cogitationes sermonesque nostri pariant aliquid in somno tale, quale de Homero scribit Ennius, de quo videlicet sæpissime vigilans
solebat

solebat cogitare et loqui) Africanus se ostendit illâ formâ, quæ mihi ex imagine ejus, quàm ex ipso, erat notior. Quem ut agnovi, equidem cohorruui.

Sed ille, "Ades," inquit, "animo, et omitte timorem, "Scipio, et quæ dicam, trade memoriæ. Videsne illam urbem, quæ parere populo Romano coacta per me, renovat "pristina bella, nec potest quiescere" (ostendebat autem Carthaginem de excelso et pleno stellarum, illustri et claro quodam loco) "ad quam tu oppugnandam nunc venis "penè miles? hanc hoc biennio consul evertes, eritque "cognomen id tibi per te partum, quod habes adhuc a nobis "hereditarium. Cùm autem Carthaginem deleveris, triumphum egeris, censorque fueris, et obieris legatus Ægyptum, Syriam, Asiam, Græciâ, deligere iterum absens COS. bellumque maximum conficies, Numantiâ excindes.

"Sed cùm eris curru Capitolium inVectus, offendes "republicam perturbatam consiliis * nepotis mei. Hic tu, Africane, ostendas oportebit patriæ lumen animi, ingenii, consiliique tui. Sed ejus temporis ancipitem video "quasi fatorum viam. Nam cùm ætas tua septenos octies "solis anfractus reditusque converterit, duoque hi numeri "circuitu naturali summam tibi fatalem confecerint; in te unum, atque in tuum nomen, se tota convertet civitas; te senatus, te omnes boni, te socii, te Latini intuebuntur: tu eris unus, in quo nitatur civitatis salus; ac, ne multa, dictator rempublicam constituas oportet, si impias "propinquorum manus effugeris."

* *Tibi Gracchi.*

Hic

Hic cum exclamâset Lælius, ingemuissentque cæteri vehementiùs : leniter arridens Scipio, " Quæso," inquit, " ne me à somno excitetis, et parumper audite cætera."

" Sed quò sis, Africane, alacrior ad tutandum rempublicam, sic habeto : omnibus, qui patriam conservarint, adjuverint, auxerint, certum esse in cœlo definitum locum, ubi beati ævo sempiterno fruuntur. Nihil est enim illi principi Deo, qui omnem hunc mundum regit, quod quidem in terris fiat, acceptius, quàm consilia cœtusque hominum jure sociati, quæ civitates appellantur : harum rectores et conservatores hinc profecti, huc revertuntur."

Hic ego, etsi erant perterritus, non tam metu mortis, quàm insidiarum à meis, quæsiui tamen, viveretne ipse pater Paulus, et alii, quos nos extinctos arbitremur. " Imò verò," inquit, " ii vivunt, qui ex corporum vinculis, tanquam è carcere, evolaverunt : vestra verò, quæ dicitur vita, mors est. Quin tu aspicias ad te venientem Paulum patrem." Quem ut vidi, equidem vim lacrymarum profudi. Ille autem me amplexus atque osculans flere prohibebat.

Atque ego, ut primùm fletu represso loqui posse cœpi, " Quæso," inquam, " pater sanctissime atque optime, quando hæc est vita (ut Africanum audio dicere) quid motor in terris, quin huc ad vos venire propero" ? " Non est ita," inquit ille. Nisi enim Deus is, cujus hoc templum est omne, quod conspicias, istis te corporis custodiis liberaverit, huc tibi aditus patere non potest. Homines enim sunt hâc lege generati, qui tuerentur illum globum, quem in hoc templo medium vides, qui terra dicitur. Quare et tibi, Publi, et piis omnibus retinendus est animus in cus-

todiâ corporis : nec injussu ejus, à quo ille est vobis datus, ex hominum vitâ migrandum est ; ne munus humanum assignatum à Deo defugisse videamini. Sed sic, Scipio, ut avus hic tuus, ut ego, qui te genui, justitiam cole, et pietatem : quæ cum sit magna in parentibus, et propinquis, tum in patriâ maxima est. Ea vita, via est in cœlum, et in hunc cœtum eorum, qui jam vixerunt, et corpore laxati, illum incolunt locum, quem vides." Erat autem is splendidissimo candore inter flammâs elucens circulus, quem vos, ut à Graiis accepistis, orbem lacteum nuncupatis : ex quo omnia mihi contemplanti, præclara cætera et mirabilia videbantur. Erant autem eæ stellæ, quas nunquam ex hoc loco vidimus : et eæ magnitudines omnium, quas esse nunquam suspicati sumus : ex quibus erat illo minima, quæ ultima cœlo, citima terris, luce lucebat alienâ. Stellarum autem globi terræ magnitudinem facilè vincebant. Jam verò ipsa terra ita mihi parva visa est, ut me imperiî nostri, quo quasi punctum ejus attingimus, pœniteret.

Quam cum magis intuerer, "Quæso," inquit "Africanus, quousque humi defixa tua mens erit ? Nonne adspicis, quæ in templa veneris" ? Quæ cum intuerer stupens, ut me recepi, "Quis hic," inquam, "quis est, qui complet aures meas, tantus et tam dulcis sonus" ? "Hic est", inquit ille, "qui impulsu et motu ipsorum orbium conficitur : qui acuta cum gravibus temperans, varios æquabiliter concentus efficit. Nec enim silentio tanti motus incitari possunt. Hoc sonitu oppletæ aures obsurduerunt ; nec est ullus hebetior sensus in vobis. Sicut ubi Nilus ad illa, quæ Catadupa nominantur, præcipitat ex altissimis montibus,

ea gens, quæ illum locum accolit, propter magnitudinem sonitûs, sensu audiendi caret. Hic verò tantus est totius mundi incitatissima conversione sonitus, ut eum aures hominum capere non possint : sicut intueri solem adversum, nequitis ejusque radiis acies vestra sensusque vincitur."

Hæc ego admirans, referebam tamen oculos ad terram identidem. Tum Africanus, "Sentio," inquit, "te sedem etiam nunc hominum ac domum : contemplari quæ si tibi parva (ut est) ita videtur, hæc cœlestia semper spectato : illa humana contemnito. Tu enim quam celebritatem sermonis hominum, aut quam expetendam gloriam consequi potes ? Vides habitari in terrâ raris et angustis in locis ; et in ipsis quasi maculis, ubi habitatur, vastas solitudines interjectas : hosque, qui incolunt terram, non modò interruptos ita esse, ut nihil inter ipsos ab aliis ad alios manare possit ; sed partim obliquos, partim averfos, partim etiam adversos stare vobis : à quibus expectare gloriam certè nullam potestis. Cernis autem terram eandem, quasi quibusdam redimitam et circumdatam cingulis : è quibus duos maximè inter se diversos, et cœli verticibus ipsis ex utrâque parte subnixos, obriguissè pruina vides : medium autem illum et maximum solis ardore torrerî. Duo sunt habitabiles : quorum, australis ille, in quo qui insistant, adversa vobis urgent vestigia, nihil ad vestrum genus. Hic autem alter subjectus aquiloni, quem incolitis, cerne, quàm vos tenui parte contingat. Omnis enim terra, quæ colitur à vobis, angusta verticibus, lateribus latior, parva quædam insula est, circumfusa illo mari, quod Atlanticum,

quod Magnum, quod Oceanum appellatis in terris; qui tamen tanto nomine, quàm sit parvus, vides.

Ex his ipsis cultis notisque terris, num aut tuum, aut cuiusquam nostrum nomen, vel Caucasum hunc, quem cernis, transcendere potuit, vel illum Gangem transnare? quis in reliquis Orientis, aut obeuntis solis ultimis, aut aquilonis, austrive partibus tuum nomen audiet? quibus amputatis cernis profectò, quantis in angustiis vestra gloria se dilatari velit.

Ipsi autem qui de vobis loquuntur, quàm diu loquuntur? Quinetiam, si cupiat proles illa futurorum hominum deinceps laudes uniuscujusque nostrum à patribus acceptas posteris prodere, tamen propter eluviones exustionesque terrarum, quas accidere tempore certo necesse est, non modò non æternam, sed ne diuturnam quidem gloriam assequi possumus.

Quid autem interest, ab iis qui postea nascentur, sermonem fore de te, cùm ab iis nullus fuerit, qui antè nati sint; qui nec pauciores, et certè meliores fuerunt viri? cùm præsertim apud eos ipsos, à quibus nomen nostrum potest audiri, nemo unius * Magni anni memoriam consequi possit.

Quocirca si reditum in hunc locum desperaveris, in quod omnia sunt magnis et præstantibus viris; quanti tandem

** Homines populariter Annum tantummodo solis, reditu metiuntur: cùm autem ad idem, unde semel profecta sunt, cuncta astra redierint, eademque totius cæli descriptionem longis intervallis retulerint, tum ille verè vertens Annus appellari potest. Isque annus horum quos vocamus annorum 12854 complectitur. Cic.*

est

est ista hominum gloria, quæ pertinere vix ad unius anni partem exiguam potest? Igitur altè spectare si voles, atque hanc sedem et æternam domum contueri; neque sermonibus vulgi dederis te, nec in præmiis humanis spem posueris rerum tuarum: suis te illecebris oportet ipsa virtus trahat ad verum decus. Quid de te alii loquantur, ipsi videant; sed loquentur tamen. Sermo autem omnis ille et angustiis cingitur iis regionum, quas vides, nec unquam de ullo perennis fuit: et obruitur hominum interitu, et oblivione posteritatis exstinguitur."

Quæ cum dixisset, "Ego verò," inquam, "ô Africane, siquidem bene meritis de patriâ quasi limes ad cœli aditum patet, quanquam à pueritiâ vestigiis ingressus patriis et tuis, decori vestro non defui: nunc tamen, tanto præmio proposito, enitar multò vigilantius." Et ille, "Tu verò enitere, et sic habeto *te* non esse mortalem, sed *corpus* hoc. Nec enim tu is es, quem forma ista declarat: sed mens cuiusque, is est quisque; non ea figura, quæ digito demonstrari potest. Deum te igitur scito esse: si quidem Deus est, qui viget, qui sentit, qui meminit, qui prævidet; qui tam regit, et moderatur, et movet id corpus, cui præpositus est, quàm hunc mundum princeps ille Deus: et ut mundum ex quâdam parte mortalem ipse Deus æternus, sic fragile corpus animus sempiternus movet.

Hunc tu exerce in optimis rebus. Sunt autem hæ optimæ, curæ de salute patriæ: quibus agitatus et exercitatus animus, velocius in hanc sedem et domum suam pervolabit: idque ocyùs faciet, si jam tum, cum erit inclusus in corpore, eminebit foràs, et ea, quæ extra erunt, contemplans,

templans, quàm maximè se à corpore abstrahet. Nam eorum animi, qui se corporis voluptatibus dediderunt, earumque se quasi ministros præbuerunt, impulsuque libidinum voluptatibus obedientium, deorum et hominum jura violaverunt; corporibus elapsi circum terram ipsam voluntantur: nec in hunc locum, nisi multis exagitati seculis, revertuntur."

. Ille discessit: ego somno solutus sum.

PRO CN. PLANCIO

Oratio.

ARGUMENTUM.

Marcus Laterensis homo Consularis, et Cn. Plancius equestris ordinis, ædilitatem simul petierunt. Declaratus est ædilis Plancius, suoque competitori binis in comitiis præpositus fuit. Ægrè Laterensis tulit, se ab equite Romano suffragiis esse superatum; quare Plancium ex lege Liciniâ ambitus accusavit, quòd ædilitatem non legitimè, sed largitione consecutus esset. Hæc igitur oratione Cicero defendit Plancium, à quo ab urbe profugus in Macedoniâ humaniter exceptus erat, rebusque omnibus adjutus: et honestè illum ad ædilitatem pervenisse probat.

PERSONÆ.

Reus est Plancius; accusatores Laterensis, et L. Cassius; patronus M. Tullius Cicero; quæstor Flavius, ut patet ex peroratione.

TEMPUS.

Habita est hæc oratio anno urbis conditæ 699. L. Domitio Ahenobarbo, et Ap. Claudio Pulchro consulibus, mense Septembri, ut ipse scribit Cicero epist. 1. lib. 3. ad Q. fratrem, anno ætatis suæ 53.

CAUSA.

Causa publica est, et in genere judiciali, an Cn. Plancius reus sit ambitus?

PARTES.

PARTES.

Hæc oratio habet quinque partes; Exordium, Propositionem, Partitionem, Contentionem, et Perorationem.

EXORDIUM.

CUM propter egregiam et singularem Cn. Plancii, Judices, in meâ salute custodiendâ fidem, tam multos et bonos viros ejus honori viderem esse fautores, capiebam animo non mediocrem voluptatem, quòd, cujus officium mihi saluti fuisset, ei meorum temporum memoriam suffragari videbam. Cùm autem audirem, meos partim inimicos, partim invidos, huic accusationi esse fautores, eandemque rem adversarium esse in judicio Cn. Plancio, quæ in petitione fuisset adjutrix, dolebam, Judices, et acerbè ferebam, si hujus salus ob eam ipsam causam esset infestior. quòd is meam salutem, atque vitam suâ benevolentia, præsidio, custodiâque texisset. Nunc autem vester, Judices, conspectus et confessus iste reficit et recreat mentem meam, cùm intueor et contemplor unumquemque vestrûm. Video enim hoc in numero neminem, cui mea salus chara non fuerit, cujus non exstet in me suum meritum; cui non sim obstrictus memoriâ beneficii sempiternâ. Itaque non eximesco, ne Cn. Plancio custodia meæ salutis apud eos obfit, qui me ipsum maximè salvum videre voluerunt. Sæpiusque, Judices, mihi venit in mentem admirandum esse, M. Laterensem, hominem studiosissimum, et diligentissimum salutis meæ, reum sibi hunc potissimum delegisse, quàm metuendum, ne vobis id ille magnâ ratione fecisse videatur.

Quam-

Quanquam mihi non fumo tantum, Iudices, neque ar-
rogo, ut Cn. Plancium suis erga me meritis impunitatem
consecuturum putem, nisi ejus integerrimam vitam, mode-
stissimos mores, summam fidem, continentiam, pietatem,
innocentiam, ostendero; nihil de poenâ recusabo. Sin
omnia præstitero, quæ sunt à bonis viris expetenda; petam
à vobis, Iudices, ut, ejus misericordiâ salus mea custodita
sit, ei vos vestram misericordiam, me deprecante, tribuatis.
Equidem ad reliquos labores, quos in hac causâ majores
suscipio, quàm in cæteris, etiam hanc molestiam assumo;
quòd mihi non solùm pro Cn. Plancio dicendum est, cu-
jus ego salutem non secùs ac meam tueri debeo; sed etiam
pro me ipso: de quo accusatores plura poenè, quàm de
te, reoque dixerunt. Quanquam, Iudices, si quid est in
me ipso ita reprehensum ut id ab hoc alienum sit, non me
id magnoperè conturbat. Non enim timeo ne, quia per-
rarò grati homines reperiantur, idcirco cùm me nimium
gratum illi esse dicant, id mihi criminofum esse possit. Quæ
verò ita sunt agitata ab illis, ut aut merita Cn. Plancii erga
me minora esse dicerent, quam à me ipso prædicarentur;
aut si essent summa, negarent ea tamen ita magni; ut ego
putarem, ponderis apud vos esse debere: hæc mihi sunt
tractanda, Iudices, et modicè, ne quid ipse offendam; et
tum denique, cùm respondero criminibus, ne non tam in-
nocentiâ reus suâ, quàm recordatione meorum temporum
defensus esse videatur.

C O N T E N T I O .

SED mihi in causâ facili atque explicatâ perdifficilis, Judices, et lubrica defensionis ratio proponitur. Nam si tantummodò mihi necesse esset contrà Laterensem dicere : tamen id ipsum esset in tanto usu nostro, tantâque amicitia molestum. Vetus enim est lex illa justæ veræque amicitiae, quæ mihi cum illo jam diu est, ut idem amici semper velint : neque est ullum certius amicitiae vinculum, quàm consensus et societas consiliorum et voluntatum. Mihi autem non id est in hâc re solùm molestum, contrà illum dicere ; sed multò id magis, quòd in eâ causâ contradicendum est, in quâ quædam hominum ipsorum videtur facienda esse contentio. Quærit enim Laterensis, atque hoc uno maximè urget, quâ se virtute, quâ laude Plancius, quâ dignitate superarit. Ita si cedo illius ornamentis, quæ multa et maxima sunt ; non solùm hujus dignitatis jactura facienda est, sed etiam largitionis recipienda suspicio est : sin hunc illi antepono ; contumeliosa habenda est oratio, et dicendum est id, quod ille me flagitat, Laterensem à Plancio dignitate esse superatum. Ita aut amicissimi hominis existimatio offendenda est, si illam accusationis conditionem sequar, aut optimè de me meriti salus deferenda est. Sed ego, Laterensis, cæcum me et præcipientem ferri confitear in causâ, si te aut à Plancio, aut ab ullo dignitate potuisse superari dixerò. Itaque discedam ab eâ contentione, ad quam tu me vocas, et veniam ad illam, ad quam me causa ipsa deducit. Quid ? tu non inanem dignitatis judicem putas esse populum ? fortasse nonnunquam est :

est : utinam verò semper esset : sed est perrarò : et, si quando est, in iis magistratibus est mandandis, quibus salutem suam committi putat. His levioribus comitiis diligentia, et gratia petitorum honos paritur, non iis ornamentis, quæ esse in te videmus. Nam quod ad populum pertinet, semper dignitatis iniquus iudex est, cui aut invidet, aut faver.

Quamquam nihil potes in te, Laterensis, constituere, quod sit proprium laudis tuæ, quin id tibi sit commune cum Plancio. Sed hoc totum agetur alio loco : nunc tantum disputo de jure populi, qui et potest, et solet nonnunquam dignos præterire : nec, si à populo præteritus est, quem non oportuit, à iudicibus condemnandus est, qui præteritus non est. Nam si ita esset ; quod patres apud majores nostros tenere non potuerunt, ut reprehenses essent comitorum, id haberent iudices : vel quod multò etiam minùs est ferendum. Tum enim magistratum non gerebat is qui ceperat, si patres auctores non erant facti : nunc postulatur à vobis, ut ejus exilio, qui creatus sit, iudicium populi Romani reprehendatis. Itaque quamquàm quâ nolui, januâ sim ingressus in causam, sperare videor tantum abfuturam esse orationem meam à minimâ suspitione offensionis tuæ, te ut potius objurgem, quòd iniquum in discrimen adducas dignitatem tuam, quàm ut ego eam ullâ contumeliâ coner attingere. Tu continentiam, tu industriam, tu animum in Rempublicam, tu virtutem, tu innocentiam, tu fidem, tu labores tuos, quòd ædilis non sis factus, fractos esse, et abjectos, et repudiatos putas ? Vide tandem, Laterensis, quantum à te dissentiam :

si medius fidius decem soli essent in civitate viri boni, sapientes, iusti, graves, qui te indignum ædilitate iudicavissent; gravius de te iudicatum putarem, quàm est hoc, quod tu metuis, ne à populo iudicatum esse videatur. Non enim comitiis iudicat semper populus, sed movetur plerumque gratiâ, cedit precibus, facit eos, à quibus est maxime ambitus: denique si iudicat, non delectu aliquo, aut sapientiâ ducitur ad iudicandum, sed impetu nonnunquam, et quâdam etiam temeritate. Non est enim consilium in vulgo, non ratio, non discrimen, non diligentia: semperque sapientes ea, quæ populus fecisset, ferenda, non semper laudanda duxerunt. Quare, cum te ædilem fieri oportuisse dicis, populi culpam, non competitoris accusas.

At fueris dignior quàm Plancius: de quo ita tecum contendam paulò post, ut conservem dignitatem tuam: sed ut fueris dignior: non competitor, à quo es victus; sed populus, à quo es præteritus, in culpâ est. In quo primum illud debes putare, comitiis, præsertim ædilitiis, studium esse populi, non iudicium: eblandita illa, non enucleata esse suffragia: eos qui suffragium ferant, quid denique ipsi debeant, considerare sæpius, quàm quid cuique à Republicâ videatur deberi. Sin autem mavis esse iudicium, non tibi id rescindendum est, sed ferendum. Malè iudicat populus; at iudicavit. Non debuit; at potuit. Non fero; at multi clarissimi, et sapientissimi cives tulerunt. Est enim conditio liberorum populorum, præcipuèque huius principis populi, et omnium gentium domini atque victoris, posse suffragiis vel dare, vel detrahere, quod velit, cuique: nostrum autem est, qui in hac tempestate
populi

populi jactemur ac fluctibus, ferre modicè populi voluntates, allicere alienas, retinere partas, placare turbatas : honores si magni non putemus, non servire populo : sin eos repetamus, non defatigari supplicando. Venio nunc ad ipsius populi partes, ut illius contra te oratione potius, quàm meâ disputem : qui si tecum congregiatur, et si unâ voce loqui possit, hæc dicat ; Ego tibi, Laterensis, Plancium non anteposui ; sed cùm essetis æquè boni viri, meum beneficium potiùs ad eum detuli, qui à me contenderat, quàm ad eum qui mihi non nimis submissè supplicarat. Respondebis, credo, te splendore et vetustate familiæ fretum, non valdè ambiendum putasse. At verò te ille ad sua instituta, suorumque majorum exempla revocabit : semper se dicet rogari voluisse, semper sibi placuisse : M. Sejum, qui ne equostrem quidem splendorem incolumem à calamitate judicii retinere potuisset, homini nobilissimo, M. Pisoni, prætulisse : præposuisse se Q. Catulo in summâ familiâ nato, sapientissimo et sanctissimo viro, non dico C. Serenum subtilissimum hominem (fuit enim, et animi fastis magni, et consilii,) sed Cn. Manlium non solum ignobilem, verùm sine virtute, sine ingenio, vitâ etiam contemptâ ac sordidâ. Desiderarunt te, inquit, oculi mei, cùm tu esses Cyrenis : me enim, quàm socios, tuâ frui virtute malebam : et quo plus intererat, eò plus aberas à me : certè non videbam. Deinde sitientem me virtutis tuæ deseruisti ac dereliquisti. Cœperas enim petere tribunatum plebis temporibus iis ; quæ istam eloquentiam et virtutem requirebant : quam petitionem cùm reliquisses, si hoc indicasti, tantâ in tempestate te gubernare non posse ;

de virtute tuâ dubitavi : si nolle, de voluntate : sin, quod magis intelligo, temporibus te aliis reservasti ; ego quoque, inquam, et Respublica ad ea te tempora revocavi, ad quæ tu te ipse servaras. Pete igitur eum magistratum, in quo mihi magnæ utilitati esse possis. Ædiles quicunque erunt, iidem mihi sunt iudices parati : tribuni plebis permagni interest qui sint : quare aut redde mihi quod ostenderas : aut, si, quod meâ minus interest, id te magis fortè delectat ; reddam tibi istam ædilitatem etiam negligenter petenti. Sed amplissimos honores ut pro dignitate tua consequare, condiscas censeo mihi paulò diligentius supplicare.

Hæc populi oratio est : mea verò, Laterensis, hæc : Quarè victus sis, non debere iudicem quærere, modò ne largitione sis victus. Nam si quotiescunque præteritus erit is, qui non debuerit præteriri, toties oportebit eum, qui factus erit, condemnari : nihil jam est quod populo supplicetur : nihil quod diribitio, nihil quod supplicatio magistratuum, renuntiatio suffragiorum expectetur : simul ut qui sint professi, video quid dicam : Hic familiâ consulari est, ille prætoriâ : reliquos video esse ex equestri loco ; sunt omnes sine maculâ, sunt æquè boni viri atque integri ; sed servari necesse est gradum : cedat consulari generi prætorium : nec contendat cùm prætorio equester locus : sublata sunt studia, extinctæ suffragationes, nullæ contentiones, nulla libertas populi in mandandis magistratibus, nulla expectatio suffragiorum : nihil, ut plerumque evenit, præter opinionem accidet : nulla erit posthac varietas comitiorum. Sin hoc persæpè accidit, ut et factos aliquos, et non factos esse miremur : si campus, atque illæ undæ comitiorum,

mitiorum, ut mare profundum et immensum, sic efferves-
cunt quodam quasi æstu, ut ad alios accedant, ab aliis au-
tem recedant : in tanto nos impetu studiorum, et motu
temeritatis, modum aliquem, et consilium, et rationem re-
quiramus ?

Quarè noli me ad contentionem vestram revocare, Late-
rensis. Etenim si populo grata esset tabella, quæ frontes
aperit hominum, mentes tegit, datque eam libertatem, ut,
quod velint, faciant ; promittant autem, quod rogentur :
cur tu in iudicio exprimis, quod non fit in campo ? hic,
quàm ille dignior : perquàm grave est dictu. Quomodo
igitur est æquum ? sic credo, quod agitur : quod satis est
iudici ; hic factus est. Cur iste potius quàm ego ? vel
nescio, vel non dico, vel denique, quòd mihi gravissimum
esset sic dicere, sed impunè tamen deberem dicere ; Non
rectè. Nam quid assequerere, si illâ extremâ defensione
uterer, Populum, quod voluisset, fecisse, non quod debu-
isset ?

Quid, si populi quoque factum defendo, Laterensis, et
doceo Cn. Plancium non obrepisse ad honorem, sed eo
venisse cursu, qui semper patuerit omnibus hoc nostro
equestri loco : possum-ne eripere orationi tuæ contentio-
nem vestrâ, quæ tractari sine contumeliâ non potest, et
te ad causam crimenque deducere ? Si, quòd equitis Ro-
mani filius est, inferior esse debuit, omnes tecum equitum
Romanorum filii petiverunt. Nihil dico amplius : hoc
tamen miror, cur tu huic potissimum irascare, qui longissi-
mè à te absuit. Equidem, si quando, ut fit, jactor in tur-
bâ, non illum accuso, qui est in summâ sacrâ viâ, cum
ego

ego ad Fabium fornicem impellor : sed eum, qui in hunc ipsum incurrit, atque incidit. Tu neque Q. Pedio, forti viro, succenses, neque huic A. Plotio, ornatissimo homini, familiari meo : et ab eo, qui hos dimovit, potius quam ab iis, qui in te ipsum incubuerunt, te depulsum putas. Sed tamen hæc tibi est prima cum Plancio generis vestri familiarique contentio, quâ abs te vincitur. Cur enim non confitear, quod necesse est ? sed non hic magis quam ego à meis competitoribus et aliâs, et in consulatûs petitione vincebar. Sed vide ne hæc ipsa, quæ despicias, huic suffragata sint. Sic enim conferamus : Est tuum nomen utraque familiâ consulare. Num dubitas igitur, quin omnes, qui favent nobilitati, qui id putant esse pulcherrimum, qui imaginibus, qui nominibus vestris ducuntur, te ædilem fecerint ? Equidem non dubito. Sed si parum multi sunt, qui nobilitatem ament, nûm ista est nostra culpa ? etenim ad caput et ad fontem utriusque generis veniamus.

Tu es ex municipio antiquissimo Tusculano, ex quo plurimæ familiæ sunt consulares, in quibus est etiam Juventia quot è reliquis municipiis omnibus non sunt. Hic est è præfecturâ Atinati, non tam priscâ, non tam honoratâ, non tam suburbanâ. Quantum interesse vis ad rationem petendi ? primûm utrûm magis favere putas Atinates, an Tusculanos suis ? Alteri (scire enim hoc propter vicinitatem facilè possum) cûm hujus ornatissimi, atque optimi viri, Cn. Saturnini, patrem ædilem, cûm prætorem viderunt, quod primus ille non modò in eam familiam, sed etiam in præfecturam illam sellam curulem attulisset,

attulisset, mirandum in modum lætati sunt. Alteros (credo quia refertum est municipium consularibus : nam malevolos non esse, certò scio) nunquam intellexi vehementiùs hospitem suorum honore lætari. Habemus hoc nos, habent nostra municipia. Quid ego de me, de fratre meo loquar : quorum honoribus agri prope dicam ipsi, montesque faverunt ? Num aliquandò vides Tusculanum aliquem de M. Catone, illo in omni virtute principe, num de T. Coruncanio, municipe suo, num de tot Fabiis gloriari ? verbum nemo facit. At in quemcunque Arpinatem incideris, etiam si nolis, erit tamen tibi fortasse de nobis aliquid, aliquid certè de C. Mario audiendum. Primùm igitur hic habuit studia suorum ardentia : tu tanta, quantà in hominibus jam saturatis honoribus esse potuerunt. Deinde tui municipes sunt, illi quidem splendidissimi homines, sed tamen pauci, si quidem cum Atinatibus conferantur : hujus præfectura, plena virorum fortissimorum, sic, ut nulla totà Italià frequentior dici possit. Quam quidem nunc multitudinẽ videtis, Iudices, in squalore et luctu supplicem vobis. Hi tot equites Romani, tot tribuni ærarii (nam plebem à judicio dimisimus, quæ cunctà comitiis adfuit) quid roboris, quid dignitatis hujus petitioni attulerunt ? Non enim tribum Terentinam, de quâ dicam alio loco, sed dignitatem, sed oculorum conjectum, sed solidam, et robustam, et assiduam frequentiam præbuerunt.

Jam municipia conjunctione etiam vicinitatis vehementer moventur. Omnia quæ dico de Plancio, dico expertus in nobis : sumus enim finitimi Atinatibus. Laudanda est, vel etiam amanda vicinitas, retinens veterem illum officii

morem, non infuscata malevolentia, non assueta mendaciis, non fucata non fallax, non erudita artificio simulationis vel suburbano, vel etiam urbano. Nemo Arpinas non Plancio studuit, nemo Soranus, nemo Calfinas, nemo Aquinas, totus ille tractus celeberrimus, Venafranus, Alifanus : tota denique nostra illa aspera, et montosa, at fidelis, et simplex, et faulrix suorum regio, se hujus honore ornari, se augeri dignitate arbitrabatur : iisdem nunc à municipiis adfunt equites Romani publicè cum legationis testimonio, nec minore nunc sunt sollicitudine, quàm tum erant studio. Etenim est gravius spoliari fortunis, quàm non augeri dignitate. Ergo ut alia in te erant illustriora, Laterensis, quæ tibi majores tui reliquerant : sic te Plancius hoc non solùm municipii, verum etiam vicinitatis genere vincebat. Nisi fortè te Lavicana, aut Bovillana, aut Gabina vicinitas adjuvabat : quibus è municipiis vix jam, qui carnem Latinis petant, inveniuntur. Adjungam, si vis, id, quod tu etiam huic obesse putas, patrem publicanum. Qui ordo quanto adjumento sit in honore, quis nescit? flos enim equitum Romanorum, ornamentum civitatis, firmamentum Reip. publicanorum ordine continetur. Quis est ergo, qui neget, ordinis ejus studium fuisse in honore Plancii singulare? neque injurià : vel quòd erat pater is, qui est princeps jamdiu publicanorum ; vel quòd is ab sociis unicè diligebatur ; vel quòd diligentissimè rogabat ; vel quia pro filio supplicabat ; vel quia hujus ipsius in illum ordinem summa officia quæsturæ tribunatûsque constabant ; vel quòd illi in hoc ornando ordinem se ornare, et consulere liberis suis arbitrabantur.

Aliquid

Aliquid præterea, (timidè dico, sed tamen dicendum est :) non enim opibus, non invidiosâ gratiâ, non potentiâ vix ferendâ, sed commemoratione beneficii, sed misericordiâ, sed precibus aliquid attulimus etiam nos. Appellavi populum, tribubus submisi me, et supplicavi : ultrò me hercules se mihi etiam offerentes, ultrò pollicentes rogavi : valuit causa rogandi, non gratia : nec si vir amplissimus, cui nihil est, quod roganti concedi non jure possit, de aliquo, ut dicis, non impetravit, ego sum arrogans, quòd me valuisse dico. Nam, ut omittam illud, quòd ego pro eo laborabam, qui valebat ipse per sese ; rogatio ipsa semper est gratiosissima, quæ est officio necessitudinis conjuncta maximè. Neque ego sic rogabam, ut petere viderer, quia familiaris esset meus, quia vicinus, quia hujus parente semper plurimum essem usus : sed ut quasi parenti, et custodi meo. Non potentia mea, sed causa rogationis fuit gratiosa. Nemo meâ restitutione lætatus est, nemo injuriâ doluit, cui non hujus in me misericordia grata fuerit. Etenim si ante reditum meum Cn. Plancio se vulgò viri boni, cum hic tribunatum peteret, ultrò offerebant : cui nomen meum absentis honori fuisset, ei meas præsentis preces non putas profuisse ? An Minturnenses coloni, quòd C. Marium ex civili errore, atque ex impiis manibus eripuerunt, quòd tecto receperunt, quòd fessum inediâ fluctibusque recrearunt, quòd viaticum congesterunt, quòd navigium dederunt ; quòd eum liquentem terram eam, quam servaverat, lacrymis, votis, atque omnibus prosecuti sunt, æternâ in laude versantur : Plancio, quòd me vel vi pulsam, vel ratione cedentem tempori

receperit, juerit, custodierit, his, et senatui populoque Romano, ut haberent quod reducerent, conseruari: honori hanc, fidem, misericordiam, virtutem fuisse miraris?

Vitia mehercule, res hæ, Cn: Plancii, de quibus dixi, tegere potuerunt, ne tu in eâ vitâ, de quâ jam dicam, tot, et tanta adjumenta huic honori fuisse mirere. Hic est enim, qui adolescentulus cum A. Torquato profectus in Africam, sic ab illo gravissimo et sanctissimo, atque omni laude et honore dignissimo viro dilectus est, ut et contubernii necessitudo, et adolescentuli modestissimi pudor postulabat: qui si adesset, non minùs ille declararet, quàm hic illius frater patruelis, et socer T. Torquatus, illi omni virtute et laude par: qui est quidem cum illo maximis vinculis, et propinquitatis et affinitatis conjunctus, sed itâ magni amoris, ut illæ necessitudinis causæ leves esse videantur. Fuit in Cretâ postea contubernalis Saturnini, propinqui sui: miles hujus Q. Metelli, quibus cum fuerit probatissimus, hodieque sit, omnibus esse se probatum debet sperare. In eâ provinciâ legatus fuit C. Sacerdos, quâ virtute! quâ constantiâ vir! L. Flaccus, qui homo! qui civis! qualem hunc putent, assiduitate, testimonioque declarant. In Macedoniâ tribunus militum fuit: in eâdem provinciâ postea quæstor. Primum Macedonia sic cum diligit, ut indicant hi, principes civitatum suarum: qui cum missi sint ob aliam causam, tamen hujus repentino periculo commoti huic assident, pro hoc laborant: huic si præstò fuerint, gratius se civitatibus suis facturos putant, quàm si legationem, et mandata sua confecerint. L. vero Apulejus hunc tanti facit, ut morem illum majorum,

rum, qui præscribit in parentum loco quæstoribus suis prætores esse oportere, officiis benevolentiaque superarit. Tribunus plebis fuit non fortasse tam vehemens, quàm isti, quos tu jure laudas : sed certè talis, quales si omnes semper fuissent, nunquam desideratus vehemens esset tribunus. Omitto illa, quæ si minùs necessaria sunt, at certè, cùm sunt prolata, laudantur : ut vivat cum suis : primum cum parente (nam meo judicio pietas fundamentum est omnium virtutum) quem veretur, ut deum (neque enim multò secus parens liberis) amat verò, ut sodalem, ut fratrem, ut æqualem quid dicam cum patruo ? cum affinibus ? cum propinquis ? cum hoc Cn. Saturnino, ornatissimo viro ? cujus quantam honoris hujus cupiditatem fuisse creditis, cùm videatis luctus societatem ? quid de me dicam, qui mihi in hujus periculo reus esse videor ? quid de his tot viris talibus : quos videtis veste mutatà ? Atqui hæc sunt indicia solida, Judices, et expressa ; hæc signa probitatis, non fucata forensi specie, sed domesticis inusta notis veritatis. Facilis est illa occurratio, et blanditia popularis : aspicitur, non attrectatur : procul apparet, non excutitur, non in manus sumitur. Omnibus igitur rebus ornatum hominem, quàm externis, quàm domesticis : nonnullis rebus inferiorem, quàm te, generis et nominis dico : superiorem aliis, municipum, vicinorum, societatum studio, temporum meorum memorià : parem virtute, integritate, modestià ; ædilem factum esse miraris ?

CONFU-

CONFUTATIO.

Eorum quæ objecta sunt Plancio à Laterensi.

HUNC tu vitæ splendorem maculis aspergis istis? Jacis adulteria, quæ nemo non modò nomine, sed ne suspitione quidem possit agnoscere. Bimaritum appellas, ut verbaingas, non solùm crimina: ductum esse ab eo in provinciam aliquem dicis libidinis causâ: quod non crimen est, sed impunitum in maledico mendacium. Raptam esse mimulam: quod dicitur Atinæ factum à juvene, vetere quodam in scenicos jure, maximèque oppidano. O adolescentiam traductam eleganter! cui quidem cùm, quod licuerit, objiciatur, tamen id ipsum falsum reperiatur. Emissus aliquis è carcere, et quidem emissus (ut cognostis) necessarii hominis, optimique adolescentis rogatu: idem postea prætoris mandatu requisitus. Atque hæc, nec ulla alia, sunt conjecta maledicta in ejus vitam, de cujus vos pudore, religione, integritate dubitetis. Pater verò, inquit, etiam obesse filio debet. O vocem duram atque indignam tuâ probitate, Laterensis! pater ut in judicio capitis, pater ut in dimicatione fortunarum, pater ut apud tales viros obesse filio debeat? qui si esset turpissimus, sordidissimus, tamen ipso nomine patrio valeret apud clementes judices, et misericordes: valeret, inquam, communi sensu omnium, et dulcissimâ commendatione naturæ. Sed eùm sit Cn. Plancius is eques Romanus, eâ primùm vetustate equestris ordinis, ut pater, ut avus, ut majores ejus omnes equites Romani fuerint, summum in præfecturâ

turâ florentissimâ gradum tenuerint, et dignitatis, et gratiæ: deinde ut ipse in legionibus P. Crassi imperatoris, inter ornatissimos homines, equites Romanos, summo splendore fuerit: ut postea princeps inter suos: plurimarum rerum sanctissimus et justissimus iudex: maximarum societatum auctor, plurimarum magister, si non modò in eo nihil unquam reprehensum, sed laudata sunt omnia: tamen is oberit honestissimo filio pater, qui vel minùs honestum et alienum tueri vel auctoritate suâ, vel gratiâ possit? Asperius, inquit, locutus est aliquid aliquando. Immò fortasse liberius. At id ipsum, inquit, non est ferendum. Ergò hi ferendi sunt, qui queruntur libertatem equitis Romani se ferre non posse? ubinam ille mos? ubi illa æquitas juris? ubi illa antiqua libertas, quæ malis oppressa civilibus extollere jam caput, et aliquando recreata se erigere debebat? Equitum ego Romanorum etiam in homines nobilissimos maledicta, publicanorum in Q. Scævola, virum omnibus ingenio, justitiâ, integritate præstantem, asperè, et ferociter, et liberè dicta commemorem? Consuli P. Nasicæ præco Granius medio in foro, cùm ille edicto iustitio domum descendens rogasset Granium, quid tristis esset: an quòd auctiones essent? Immò verò, inquit, quòd legiones. Idem tribuno plebis, potentissimo homini, M. Druso, sed multa in Rempublicam molienti, cùm ille eum salutasset, ut fit, dixissetque, Quid agis Grani? respondit, Immò verò tu, Druse, quid, agis? Ille L. Crassi, ille M. Antonii voluntatem asperioribus facetiis perstrinxit impune: nunc usque eò oppressa vestrà arrogantia civitas est,

est, ut, quæ fuit olim præconi in ridendo, nunc equiti Romano in plorando non sit concessa libertas.

Quæ enim unquam fuit Plancio vox contumeliæ potius quàm doloris? quid est autem unquam questus, nisi cùm directur, quo minus, id quod hostibus semper erat tributum, responsum equitibus Romanis redderetur: omnibus illa injuria dolori publicanis fuit: sed eum ipsum dolorem hic tulit paulò apertiùs. Communis ille sensus, in aliis fortasse latuit: hic, quod cum cæteris animo sentiebat, id magis, quàm cæteri, et vultu promptum habuit et linguâ. Quanquam Judices, (agnosco enim ex me) permulta in Plancium, quæ ab eo numquam dicta sunt, conferuntur. Ego quia dico aliquid aliquando, non studio adductus sed contentione dicendi, aut laceffitus, et quia, ut fit in multis, exit aliquando aliquid, si non perfacetum, attamen fortasse non rusticum; quod quisque dixit, me id dixisse dicunt. Ego autem si quid est, quod mihi scitum esse videatur, et homine ingenuo dignum, atque docto, non aspernor: stomachor verò, cùm aliorum non me digna in me conferuntur. Nam quòd primus scivit legem de publicanis, tùm, cùm vir amplissimus consul id illi ordini per populum dedit, quod per senatum, si licuisset, dedisset: si in eo crimen est, quia suffragium tulit, quis non tulit publicanus? si quia primus scivit, utrùm id fortis esse vis, an ejus, qui illam legem ferebat? si fortis; nullum crimen est in casu: si consulis; splendor etiam Planciù, hunc à summo viro principem ordinis judicatum.

Sed

Sed aliquando veniamus ad causam, in quâ tu nomine legis Liciniæ, quæ est de sodalitiis, omnes ambitus leges complexus es. Neque enim quidquam aliud in hac lege, nisi edititios iudices, es secutus. Quod genus iudiciorum si est æquum, nullâ in re, nisi hanc tributariâ; non intelligo quamobrem senatus hoc uno in genere tribus edi voluerit ab accusatore, neque eandem editionem transtulerit in cæteras causas: de ipso denique ambitu, de rejectione fieri voluerit iudicium alternorum: cumque nullum genus acerbitatis prætermitteret, hoc tamen unum prætereundum putarit. Quid? hujus rei obscura causa, est? an et agitata, cum ista in senatu res agebatur, et disputata hesternio die copiosius à Q. Hortensio? cui tum est senatus assensus. Hoc igitur sensimus: cuiuscunque tribus largitor esset, et per consensionem magistratum, quæ honestè sodalitas nominaretur, quam quisque tribum turpi largitione corrumpere, eum maximè iis hominibus, qui ejus tribus essent, esse notum. Ita putavit senatus, cum seo tribus ederentur eæ, quas is largitione devinctas haberet, eosdem fore testes et iudices. Acerbum omnino genus iudicii: sed tamen, si vel sua, vel ea quæ maximè esset cuique conjuncta, tribus ederetur, vix recusandum. Tu autem, Laterensis, quas tribus edidisti? Terentinam, credo: fuit certè in æquum, et certè expectatum est, et fuit dignum constantiâ tuâ: ejus tu tribus venditorem et corruptorem, et sequestrem Plancum fuisse clamitas; eam tribum profectò, severissimorum præsertim hominum et gravissimorum, edere debuisti. At Voltiniam: libet enim tibi nescio quid etiam de illâ tribu criminari: hanc igitur ip-

sam cur non edidisti? quid Plancio cum Lemoniâ? quid cum Vejentinâ? quid cum Cruſtuminâ? nam tertiam etiam, non quæ judicaret, sed quæ rejiceretur, esse voluisti. Dubitatis igitur, Judices, quin vos M. Laterensis suo judicio non ad sententiam legis, sed ad suam spem aliquem de civitate delegerit? dubitatis quin eas tribus, in quibus magnas necessitudines habet Plancius, cum ille non ediderit, judicari officiis ab hoc observatas, non largitione? quid enim potest dicere, cur ista editio non summam habeat acerbitem, remotâ ratione illâ, quam in decernendo secuti sumus?

Tu deligas ex omni populo aut amicos tuos, aut inimicos meos, aut denique eos, quos inexorabiles, quos inhumanos, quos crudeles existimes? tu me ignaro, nec opinante, inscio, notes et tuos, et tuorum necessarios, vel iniquos meos, vel etiam defensorum meorum? eodemque adjungas, quos naturâ putes asperos, atque omnibus iniquos? deinde effundas repentè, ut antè confessum eorum judicium videam, quàm potuerim, qui essent futuri, suspicari? apud eosque me, ne quinque quidem rejectis, quod in proximo reo de consilii sententiâ constitutum est, cogas causam de fortunis omnibus dicere? non enim, si aut Plancius ita vixit, ut offenderet sciens neminem, aut tu ita errasti, ut eos ederes imprudens, ut nos, invito te, tamen ad judices, non ad carnifices veniremus, idcirco ista editio per se non acerba est. An verò nuper clarissimi cives nomen editi judicis non tulerunt, cum ex cxxv Judicibus, principibus equestris ordinis, quinque et lxx reus

rejiceret,

rejiceret, & referret, omniaque potius permiscuerunt, quàm ei legi conditionique parerent: nos neque ex delectis iudicibus, sed ex omni populo, neque editos ad rejiciendum, sed ab accusatore constitutos iudices ita feremus, ut neminem rejiciamus? Neque ego nunc legis iniquitatem queror, sed factum tuum à sententiâ legis doceo discrepare; et illud acerbum iudicium, si, quemadmodum senatus censuit, populusque iussit, ita fecisses, ut in hunc et suam, et ab hoc observatas tribus ederes; non modò non quererer, sed hunc iudicibus editis, qui testes iidem esse possent, absolutum putarem. Neque nunc multò secus existimo. Cùm enim has tribus edidisti; ignotis te iudicibus uti malle, quàm notis indicavisti. Fugisti sententiam legis: æquitatem omnem rejecisti: in tenebris, quàm in luce, causam versari maluisti. Voltinia tribus ab hoc corrupta: Terentinam habuerat venalem: quid diceret apud Voltinenses, aut tribules suos iudices? Immò verò tu quid diceres? quem iudicem ex illis aut tacitum testem haberes, aut verò etiam excitares? etenim si reus tribus ederet, Voltinam fortasse Plancius propter vicinitatem ac necessitudinem suam non edidisset: et, si quæsitore edendus fuisset, quem tandem potius quàm hunc C. Alfium, quem habet cui notissimus esse debet, vicinum, tribulem, gravissimum hominem, iustissimumque edidisset? Cujus quidem æquitas et meæ similis voluntas erga Cn. Plancii salutem, quam ille sine ullâ cupiditatis suspitione præ se fert, facilè declarat non fuisse fugiendum tribulem huic iudicem, cui quæsitorem tribulem exoptandum fuisses videatis.

Neque ego nunc consilium reprehendo tuum, quod non eas tribus, quibus hic maximè notus erat, edideris : sed à te doceo consilium non servatum senatûs. Etenim quis te tum audiret illorum? aut quid diceret? sequestrem ne Plancium? respuerent aures : nemo agnosceret : repudiaretur : an gratiosum? illi libenter audirent : nos non timidè confiteremur. Noli enim putare, Laterensis, legibus istis quas senatus de ambitu sancire voluerit, id esse actum ut suffragatio, ut observantia, ut gratia tolleretur. Semper fuerunt boni viri, qui apud tribules suos gratiosi esse vellent. Neque verò tam durus in plebem noster ordo fuit, ut eam coli nostrâ modicâ liberalitate noluerit : neque hoc liberis nostris interdendum est, ne observent tribules suos, ne diligant, ne reficere necessariis suis suam tribum possint, ne par ab iis munus in suâ petitione respectent : hæc enim plena sunt officii, plena observantiæ, plena etiam antiquitatis. Isto in genere et fuimus ipsi, cùm ambitionis nostræ tempora postulabant, et clarissimos viros esse vidimus, et hodie esse videmus quamplurimos gratiosos. Decuriatio tribulium, descriptio populi, suffragia largitione devincta, severitatem senatûs, et bonorum omnium vim, ac dolorem excitarunt. Hæc doce, hæc profer, huic incumbe, Laterensis, decuriasse Plancium, conscripsisse, sequestrem fuisse, pronuntiasse, divisisse : tum mirabor te iis armis uti, quæ tibi lex dabat noluisse. Tribulibus enim iudicibus, non modò severitatem illorum, si ista vera sunt, sed ne vultus quidem ferre possemus. Hanc tu rationem cùm fugeris, cùmque eo iudices habere nolueris, quorum in huius delicto cùm scientia certissima, tum dolor gravissimus

mus esse debuerit: quid apud hos dices, qui abs te taciti requirunt, cur hoc sibi oneris imposueris, cur se potissimum delegeris, cur denique se divinare malueris, quam eos, qui scirent, judicare? Ego Plancium, Laterensis, et ipsum gratiosum esse dico, et habuisse in petitione multos cupidos sui gratiosos: quos tu si sodales vocas, officiosam amicitiam nomine inquinans criminoso: sin quia gratiosi sunt, accusandos putas: noli mirari, te id, quod tua dignitas postularit, repudiandis gratiosorum amicitiiis non esse assecutum. Jam, ut ego doceo, gratiosum esse tribulibus Plancium, quod multis benignè fecerit, pro multis sponderit, in operas plurimos patris auctoritate, et gratiâ miserit: quod denique omnibus officiis per se, per patrem, per majores suos totam Atinatem præfecturam comprehenderit: sic tu doce, sequestrem fuisse, largitum esse, conscripisse, tribules decuriavisse. Quod si non potes, noli tollere ex ordine nostro liberalitatem, noli maleficio putare esse gratiam, noli observantiam sancire poenâ. Itaque hæsitantem te in hoc sodalitiis tribuario crimine ad communem ambitus causam contulisti, in quâ definamus aliquando (si videtur) vulgari et pervagatâ declamatione contendere. Sic enim tecum ago.

Quam tibi commodum est, unam tribum delige tu: doce id, quod debes, per quem sequestrem, quo divisore corrupta sit: ego, si id facere non potueris, quod, ut opinio mea fert, ne incipies quidem, per quem tulerit, docebo. Estne hæc vera contentio? placetne sic agi? non possum magis pedem conferre (ut aiunt) aut propius accedere. Quid taces? quid dissimulas? quid tergiversaris? etiam,
atque

atque etiam insto, atque urgeo, insector, posco, atque adeò flagito crimen. Quamcunque tribum, inquam, delegeris, quam tulerit Plancius, tu ostendito, si poteris, vitium : ego quâ ratione tulerit, docebo. Nec erit hæc alia ratio Plancio, ac Laterensi. Nam ut, quas tribus tu tulisti, si jam ex te requiram, possis, quorum studio tuleris, explicare : sic ego hoc contendo, me tibi ipsi adversario, cujuscunque tribus rationem poposceris, redditurum. Sed cur ego sic ago? quasi non comitiis jam superioribus sit Plancius designatus ædilis : quæ comitia primùm habere cœpit consul cùm omnibus in rebus summâ auctoritate, tum harum ipsarum legum ambitus auctor : deinde habere cœpit, præter opinionem omnium : ut ne si cogitasset quidem quispiam largiri, daretur spatium comparandi. Vocatæ tribus, latum suffragium, descriptæ, renuntiatae. Longè plurimum valuit Plancius : nulla largitionis nec fuit, nec esse potuit suspicio. An tandem una centuria prærogativa tantum habet auctoritatis, ut nemo unquam prior eam tulerit. quin renuntiatus sit : tu aut his ipsis comitiis consularibus, aut certè in illum annum ædilem Plancium factum miraris, in quo non exigua pars populi, sed universus populus voluntatem suam declararit? cujus in honore non unius tribus pars, sed comitia tota comitiis fuerint prærogata. Quo quidem tempore, si id, Laterensis, facere voluisses, aut si gravitatis esse putasses tuæ, quod multi nobiles sæpe fecerunt, ut cùm minus valuissent suffragiis, quàm putassent, postea prolatis comitiis prosternerent se, et populo Romano, fracto animo, atque humili supplicarent : non dubito, quin omnis ad te conversura se fuerit multitudo.

Nunquam

Nunquam enim nobilitas, integra præsertim atque innocens, à populo Romano supplex repudiata fuit. Sed si tibi gravitas tua, et magnitudo animi pluris fuit, sicut esse debuit, quàm ædilitas; noli, cùm habeas id, quod malueris, desiderare id quod minoris putaris. Equidem primùm, ut honore dignus essem maximè semper laboravi: secundò, ut existimarer: tertium mihi fuit illud, quod plerisque primum est, ipse honos: qui iis denique debet esse jucundus, quorum dignitati populus Romanus testimonium, non beneficium ambitioni dedit.

Quæris etiam, Laterensis, quid imaginibus tuis, quid ornatissimo atque optimo viro, patri tuo, respondeas mortuo? Noli ista meditari: atque illud cave potius, ne tua ista querela dolorque nimius ab illis sapientissimis viris reprehendatur. Vidit enim pater tuus, Appium Claudium, nobilissimum hominem, vivo patre suo, potentissimo et clarissimo cive, C. Claudio, ædilem non esse factum, et eundem sine repulsâ factum esse consulem: vidit, hominem sibi maximè conjunctum, egregium virum, L. Volcatium: vidit, M. Pisonem in istâ ædilitate offensiunculâ acceptâ, summos à populo Romano, esse honores adeptos. Avus vero tuus et P. Nasicæ tibi ædilitiam prædicaret repulsam, quo cive neminem ego statuo in hâc Republicâ fortiolem: et C. Marii, qui duabus ædilitatis acceptis repulsis, septies consul est factus, et L. Cæsaris, Cn. Octavii, M. Tulli, quos omnes scimus, ædilitate præteritos, consules esse factos. Sed quid ego ædilitias repulsas colligo? quæ sæpe ejusmodi habitæ sunt, ut iis, qui præteriti essent, benignè à populo factum videretur. Tribunus militum,
L. Philippus,

L. Philippus, summâ nobilitate et eloquentiâ, quæstor C. Cœlius, clarissimus ac fortissimus adolescens, tribuni pleb. Rutilius Rufus, C. Fimbria, C. Cassius, Cn. Orestes facti non sunt: quos tamen omnes consules factos scimus esse. Quæ tibi ultrò pater, et maiores tui non consolandi tui gratiâ decerent, neque verò quo te liberent aliquâ culpa, quam tu vereris, ne à te suscepta videatur: sed ut te ad cursum istum tenendum, quem à primâ ætate suscepisti, cohortentur. Nihil est enim, mihi crede, Laterensis, de te detractum: detractum dico? si, mehercules, verè, quod accidit, interpretari velis, est aliquid etiam de virtute significatum tuâ. Noli enim existimare, non magnum quendam motum fuisse illius petitionis tuæ, de quâ ne aliquid jurares, destitisti. Denuntiasti homo adolescens, quid de summâ Reipublicæ sentires. Fortiùs tu quidem, quàm nonnulli defuncti honoribus, sed apertiùs, quàm vel ambitionis, vel ætatis tuæ ratio postulabat. Quamobrem in dissentiente populo noli putare nullos fuisse, quorum animos tuus ille fortis animus offenderet: qui te incautum fortasse nunc tuo loco demovere potuerunt, providentem ante, et præcaventem nunquam, certè movebunt. An te illa argumenta duxerunt? Dubitabis, inquit, quin coitio facta sit, cùm tribus plerasque cum Plotio tulerit Plancius? An unâ fieri potuerunt, si unâ tribus non tulissent? At nonnullas punctis pœnè totidem: quippe cùm jam facti propè superioribus comitiis declaratique venissent: quanquam ne id quidem suspicionem coitionis habuerit. Neque enim unquam maiores nostri sortitionem constituissent ædilitiam, nisi viderent accidere posse, ut competi-

competitores pares suffragiis essent. Et ais, prioribus comitiis Aniensem à Plotio, Terentinam à Plancio tibi esse concessam: nunc ab utroque eas avullas, ne in angustum venirent. Quàm convenit, nondum cognitâ populi voluntate, hos, quos jam tum conjunctos fuisse dicis, jacturam suarum tribuum, quò vos adjuvaremini, fecisse: eosdem, cùm jam essent experti quid valerent, restrictos, et tenaces, fuisse? Etenim verebantur, credo, angustias, quasi res in contentionem, aut in discrimen aliquod posset venire. Sed tamen tu an Plotium, virum ornatissimum, in idem crimen vocandum judicas; an dicis, eum te arripuisse, à quo non sis rogatus? Nam quòd questus es, plures te testes habere de Voltinia, quàm quot in eâ tribu puncta tuleris? indicas aut eos testes te adducere, qui, quia, nummos acceperint, te præterierint; aut te ne gratuita quidem eorum suffragia tulisse.

Illud verò crimen de nummis, quos in eireo Flaminio deprehensos esse dixisti, caluit re recenti: nunc in causâ refrixit. Neque enim qui illi nummi fuerint, nec quæ tribus, nec qui divisor, ostenderis. Atque is quidem adductus ad consules, qui tum in crimen vocabatur, se iniquè à tuis jactatum graviter querebatur. Qui si erat divisor, præsertim ejus, quem tu habebas reum, cur abs te reus non est factus? cur non ejus damnatione aliquid ad hoc judicium præjudicii comparasti? Sed neque tu habes hæc, neque eis confidis: alia te ratio, alia cogitatio ad spem hujus opprimendi excitavit: magnæ sunt in te opes: latè patet gratia: multi amici, multi cupidi tui, multi fautores laudis tuæ: multi huic invident: multis etiam pater, op-

timus vir, nimirum retinens equestris juris et libertatis videtur: multi etiam communes inimici reorum omnium? qui ita semper testimonium de ambitu dicunt, quasi aut moveant animos suis testimoniis, aut gratum populo Romano sit, aut ab eo facilius ob eam causam, dignitatem, quam volunt, consequantur. Quibuscum me, Judices, pugnantem meo more pristino non videbitis: non quod mihi fas sit, quidquam defugere, quod salus Plancii postulet: sed, quia neque necesse est, me id persequi voce, quod vos mente videatis; et quod ita de me meriti sunt illi ipsi, quos ego testes video paratos, ut eorum reprehensionem vos vestrae prudentiae assumere, meae modestiae remittere debeatis. Illud unum vos magnopere oro, atque obsecro, Judices, cum hujus, quem defendo, tum communis periculi causa, ne fictis auditionibus, ne disseminato, dispersoque sermoni fortunas innocentium subjiciendas putetis. Multi amici accusatoris, nonnulli etiam nostri iniqui, multi communes obtrectatores, atque omnium invidi, multa finxerunt. Nihil est autem tam volucre, quam maledictum: nihil facilius emittitur, nihil citius excipitur, nihil latius dissipatur. Neque ego, si fontem maledicti reperietis, ut aut negligatis, aut dissimuletis, unquam postulabo: sed, si quid sine capite manabit, aut, si quid erit ejusmodi ut non exstet auctor, qui audierit; aut ita negligens vobis esse videbitur, ut unde audierit oblitus sit; aut ita levem habebit auctorem, ut memoriâ dignum non putarit; hujus illa vox vulgaris AUDIVI, ne quid reo innocenti noceat, oramus.

Sed

Sed venio jam ad L. Cassium, familiarem meum, cujus ex oratione ne illum quidem Juventium tecum expostulavi: quem ille omni, et virtute, et humanitate ornatus adolescens primum de plebe ædilem curulem factum esse dixit. In quo, Cassi, si ita tibi respondeam, nescisse id populum Rom. neque fuisse qui id nobis narraret, præsertim mortuo Longino; non, ut opinor, admirere, cum ego ipse non abhorrens à studio antiquitatis, me hîc id ex te primum audisse confitear. Et quoniam tua fuit perelegans ac persubtilis oratio, digna equitis Rom. vel studio, vel pudore; quoniamque sic ab his es auditus, ut magnus honos, et ingenio, et humanitati tuæ tribueretur: respondebo ad ea, quæ dixisti, quæ pleraque de ipso fine fuerunt: in quibus ipsi aculei, si quos habuisti in me reprehendendo, tamen mihi non ingrati acciderunt. Quæfisti, utrum mihi putarem, equitis Rom. filio faciliorem fuisse ad adipiscendos honores viam, an futuram esse filio meo, qui esset familiâ consulari? Ego verò quanquam illi omnia malo, quàm mihi; tamen illi honorum aditus nunquam faciliores optavi, quàm mihi fuerunt: quin etiam, ne fortè ille sibi me potiùs perperisse jam honores, quàm iter demonstrasse adipiscendorum putet; hæc illi soleo præcipere (quanquam ad præcepta ætas non est gnati) quæ ille à Jove ortus suis præcipit filiis

Vigilandum est semper: multæ insidiæ sunt bonis.

nostris cætera. *Non te id, quod multi invideant, quæ scripsit gravis ille et ingeniosus poëta, scripsit, non ut illos regios queros, qui jam nusquam erant, sed ut nos, et nostros li-*

beros ad laborem et laudem excitaret. Quæris quid poterit amplius assequi Plancius, si Cn. Scipionis fuisset filius? magis ædilis fieri non potuisset: sed hoc præstare, quod ei minus invideretur. Etenim honorum gradus summis hominibus, et infimis sunt pares, gloriæ dispares. Quis nostrum se dicit M. Curio, quis C. Fabricio, quis P. Duellio parem? quis Atilio Calatino? quis Cn. et P. Scipionibus? quis Africano, Marcello, Maximo? tamen eosdem sumus honorum gradus, quos illi, assecuti. Est enim in virtute multis ascensus: ut is gloriâ maximè excellat, qui virtute plurimum præstet. Honorum populi finis est consulatus: quem magistratum jam octingenti ferè consecuti sunt. Horum, si diligenter quæras, vix decima partem reperiās gloriâ dignam. Sed nemo unquam sic egit, ut tu: Cur iste sit consul? quid potuit amplius, si L. Brutus esset, qui civitatem dominatu regio liberavit? honore nihil amplius, laude multum. Sic igitur Plancius nihilo minus quæstor est factus, et tribunus pleb. et ædilis, quam si esset summo loco natus: sed hæc, pari loco orti, sunt innumerales alii consecuti. Profers triumphos Tib. Gracchi, et C. Marii, et quæris, quid simile in Plancio. Quasi verò isti, quos commemoras, propterea magis laude fuerint digni, quod triumpharunt, et non quia commissi sunt iis magistratus, in quibus, re bene gestâ, triumpharent. Rogas, quæ castra viderit: qui et miles in Cretâ, Metello hoc imperatore, et tribunus in Macedoniâ militum fuerit, et quæstor tantum ex re militari detraxerit temporis, quantum in me custodiendum transferre maluerit. Quæris num disertus. Immo id quod secundum est, ne sibi quidem

quidem videtur. Num Jurisconsultus. Quasi quisquam fit, qui sibi hunc falsum de jure respondisse dicat. Omnes enim istiusmodi artes in iis reprehenduntur, qui, cum professi fuerint, satisfacere non possunt: non in iis qui abfuisse se ab his studiis confitentur. Virtus, probitas, integritas in candidato, non linguæ volubilitas, non ars, non scientia requiri solet. Ut nos in mancipiis parandis, quamvis frugi hominem, si pro fabro, aut pro textore emimus, ferre molestè solemus, si eas artes, quas in emendo secuti sumus, fortè nesciverit: sin autem emimus, quem villicum imposeremus, quem pecori præficeremus, nihil in eo, nisi frugalitatem, laborem, vigilantiam, esse curamus: sic populus Romanus deligit magistratus, quasi Reipublicæ villicos, in quibus, si qua præterea est ars, facile patitur: sin minùs, virtute eorum, et innocentia contentus est. Quotus enim quisque disertus? quotus quisque juris peritus est, ut eos numeres, qui volunt esse? quòd si præterea honore dignus nemo, quidnam tot optimis et ornatissimis civibus est futurum?

Jubes Plancium de vitiis Laterensis dicere: nihil potest, nisi eum nimis in se iracundum putabis fuisse. Idem effers Laterensem laudibus. Facile patior id te agere multis verbis, quod ad judicium non pertineat: et id te accusantem tamdiu dicere, quod ego defensor sine periculo possim confiteri. Atqui non modò confiteor summa in Laterense ornamenta esse: sed te etiam reprehendo, quòd ea non enumeres: alia quædam inania et levia conquiras. Præneſte fecisse ludos: quid? alii quæsttores nonne fecerunt? Cyrenis liberalem in publicanos, justum in socios fuisse: quis

quis negat? sed ita multa Romæ geruntur, ut vix ea quæ fiunt in provinciis, audiantur. Non vereor ne mihi aliquid, Judices, videar arrogasse, si de quæsturâ meâ dixerò. Quamvis enim illa floruerit, tamen cum me postea fuisset in maximis rebus arbitror, ut non ita mihi multum sit ex quæsturæ laude repetendum. Sed tamen non vereor ne quis audeat dicere, ullius in Sicilia quæsturam aut graviorem, aut clariorem fuisse. Verè, mehercules, hoc dicam: sic tum existimabam, nihil homines unquam aliud Romæ, nisi de quæsturâ meâ, loqui. Frumenti in summâ caritate maximum numerum miseram: negotiatoribus comis, mercatoribus justus, municipibus liberalis, sociis abstinens, omnibus eram visus in omni officio diligentissimus. Ex-cogitati quidam erant à Siculis honores inauditi. Itaque hâc spe discedebam, ut mihi populum Romanum ultrò omnia delaturum putarem. At ego, cùm casu diebus iis itineris faciendi causâ decedens è provinciâ Puteolos fortè venissem: cùm plurimi et lautissimi solent esse in iis locis, concidi penè, Judices, cum ex me quidam quæsisset, quo die Româ exissem, et num quid in eâ esset novi. Cui cùm respondissem, me è provinciâ decedere: Etiam mehercules, inquit, ut opinor, ex Africâ. Huic ego jam stomachans fastidiosè, Imò ex Siciliâ, inquam. Tum quidam, quasi qui omnia sciret, Quid? tu nescis, inquit, hunc Syracusis quæstorem fuisse? quid multa? destiti stomachari, et me unum ex iis feci, qui ad aquas venissent.

Sed ea res, Judices, haud scio an plus mihi profuerit, quàm si mihi tum essent omnes congratulati. Nam posteaquam sensi populum Rom. aures habetiores, oculos acres
atque

atque acutos habere : destiti, quid de me audituri essent homines, cogitare : feci, ut postea quotidie me præsentem viderent : habitavi in oculis : pressi forum : neminem à congressu meo, neque janitor meus, neque somnus absteruit. Ecquid ego dicam de occupatis meis temporibus, cui fuerit ne otium quidem unquam otiosum ? Nam quas tu commemoras, Cassi, legere te solere orationes, cùm otiosus sis ? has ego scripsi ludis et feriis, ne omnino unquam essem otiosus. Etenim M. Catonis illud quod in principio scripsit Originum suarum, semper magnificum et præclarum putavi, CLARORUM VIRORUM ATQUE MAGNORUM NON MINUS OTII QUAM NEGOTII RATIONEM EXSTARE OPORTERE. Ita, si quam habeo laudem, quæ quanta sit nescio, parta Romæ est, quæ sita in foro : meaque privata consilia, publici quoque casus comprobaverunt, ut etiam summa Respublica mihi domi fuerit gerenda, et urbs in urbe servanda. Eadem igitur, Cassi, via munita Laterensi est, idem virtutis cursus ad gloriam ; hoc facilior fortasse, quòd ego huc à me ortus, et per me nixus ascendi : istius egregia virtus adjuvabitur commendatione majorem. Sed ut redeam ad Plancium, nunquam ex urbe abfuit, nisi forte lege, necessitate. Non valuit rebus iisdem, quibus fortasse nonnulli : at valuit assiduitate, at valuit observandis amicis, valuit liberalitate : fuit in oculis : petivit : eâ est usus ratione, quâ, minimâ invidiâ, novi homines plurimè eisdem honores consecuti sunt.

SECUNDÆ PARTIS CONTENTIO.

De Cicerone.

NAM quod ais, Cassi, non plus me Plancio debere, quàm bonis omnibus, quòd iis æquè mea salus chara fuerit; ego me debere bonis omnibus fateor: sed etiam illi, quibus ego debeo, boni viri, et cives ædilitiis comitiis aliquid se meo nomine debere Plancio dicebant. Verùm fac me multis debere, et in iis Plancio: utrùm igitur me centurbare oportet, an cæteris, cùm cujusque dies venerit, hoc nomen quod urget, nunc, cùm petitur, dissolvere? quanquam dissimilis est pecuniæ debitio, et gratiæ: nam qui pecuniam dissolvit, statim non habet id quod reddidit: qui autem debet, æs retinet alienum: gratiam autem et qui refert, habet; et qui habet, in eo ipso, quod habet, refert. Neque ego nunc Plancio desinam debere, si hoc solvero: nec minùs ei redderem voluntate ipsâ, si hoc molestiæ non accidisset. Quæris à me, Cassi, quid pro fratre meo, qui mihi est charissimus, quid pro meis liberis, quibus nihil potest mihi esse jucundius, amplius, quàm pro Plancio facio, facere possim: nec vides istorum ipsorum caritate ad hujus salutem defendendam maximè stimulari me, atque excitari. Nam neque illis hujus salute, à quo meam sciunt esse defensam, quidquam est optatius: et ego ipse nunquam illos aspicio, quin per hunc me his conservatum esse meminerim, hujusque meriti in me recorder. Opimium damnatum esse commemoras, servatorem ipsum Reipublicæ Calidium adjungis, cujus lege Q.

Metellus

Metellus in civitatem sit restitutus : reprehendis meas pro Plancio preces, quòd nec Opimius suo nomine liberatus sit, nec Q. Metelli Calidius. De Calidio tibi tantum respondeo, quod ipse vidi : Q. Metellium Pium, consulem, prætoriis comitiis, petente Q. Calidio, populo Romano supplicasse, cum quidem non dubitaret et consul, et homo nobilissimus patronum illum esse suum, et familiæ suæ nobilissimæ, dicere. Quo loco quæro ex te, num id in iudicio Calidii putes, quod ego in Plancii facio, aut Metellum Pium, si Romæ esse potuisset, aut patrem ejus, si vixisset, non fuisse facturum ? Nam Opimii quidem calamitas utinam ex hominum memoriâ posset evelli : vulnus illud Reipublicæ, dedecus hujus imperii, turpitudine populi Romani, non iudicium, putandum est. Quam enim illi iudices, si iudices, et non parricidæ patriæ nominandi sunt, graviolem potuerunt Reipublicæ infligere securim quàm cum illum è civitate ejecerunt, qui prætor finitimo, consul domestico bello Rempublicam liberarat ? At enim nimis ego magnum beneficium Plancio facio, et, ut ais, id verbis exaggero. Quasi verò ræ tuo arbitrato, et non meo gratum esse oporteat. Quod istius tantum meritum, inquit ? an quia te non jugulavit ? immò verò quia jugulari passus non est. Quo quidem tu loco, Cassi, etiam purgasti inimicos meos, meæque vitæ nullas ab illis infidias fuisse dixisti : posuit hoc idem Laterensis. Quamobrem de isto paulò post plura dicam : de te tantum requiro, utrùm putes odium in me mediocre inimicorum fuisse. Quod fuit ullorum tantum ? requiro, utrùm putes odium unquam barbarorum tam immane, ac tam crudele in hos-

tem: an fuisse in iis aliquem famæ metum, aut pœnæ, quorum vidisti toto illo anno ferrum in foro, flammam in delubris, vim in totâ urbe versari: nisi forte existimas, eos idcirco vitæ meæ pepercisse, quòd de reditu meo non timerent. Ecquam putas fuisse tam excordem, qui, vivis his, stante urbe et curiâ, rediturum me, si viverem, non putaret? Quamobrem non debet is homo, et is civis prædicare, vitam meam, quæ fidelitate amicorum conservata sit, inimicorum modestiâ non esse appetitam.

Respondebo tibi nunc, Laterensis, minùs fortasse vehementer, quàm abs te sum provocatus: sed profectò nec consideratè minùs, nec minùs amicè. Nam primùm illud fuit asperius, me, quæ de Plancio dicerem, mentiri, et temporis causâ fingere. Scilicet homo sapiens excogitavi, quam ob rem viderer maximis beneficii vinculis constrictus, cùm liber essem, et solutus: quid enim? mihi ad defendendum Plancium parum multæ, parum justæ necessitudines erant familiaritatis, vicinitatis, patris amicitie! quæ si non essent, vereor, credo, ne turpiter facerem, si hoc splendore, et hâc dignitate hominem defenderem. Pingenda fuit mihi, Iudices, causa peracuta, ut ei, quem mihi debere oporteret, ego me omnia debere dicerem. At id etiam gregarii milites faciunt inviti, ut coronam dent civicam, et se ab aliquo servatos esse fateantur: non quò turpe sit protectum in acie, hostium manibus eripi, (nam id accidere, nisi forti viro, et pugnanti cominus non potest;) sed onus beneficii reformidant, quòd permagnum est, alieno debere idem quod parenti. Ego cùm ceteri vera beneficia, etiam minora dissimulent, ne obligati esse videantur

videantur, eo me beneficio obstrictum essem ementiar, cui ne referri quidem gratia posse videatur? An hoc tu, Laterensis, ignoras? qui, cum mihi esses amicissimus, cum vel periculum vitæ tuæ mecum sociare voluisses: cum me in illo tristi et acerbò luctu atque discessu, non lacrymis solum tuis, sed animo, corpore, copiis prosecutus esses: cum meos liberos, et uxorem, me absente, tuis opibus auxilioque defendisses: sic mecum semper egisti, te mihi remittere atque concedere, ut omne studium meum in Cn. Plancii honorem consumerem, quod ejus in me meritum tibi etiam gratum esse dicebas. Nihil autem me novi, nihil temporis causâ dicere: nonne etiam illa testis est oratio, quæ est à me prima habita in senatu? in quâ cum perpauis nominatim egissem gratias, quod omnes enumerari nullo modo possent, scelus autem esset quenquam præteriri, statuissemque eos solum nominare, qui causæ nostræ duces, et quasi signiferi fuissent, in his Plancio gratias egi. Recitetur oratio, quæ propter ejus magnitudinem dicta de scripto est: in quâ ego homo astutus ei me dedam, cui nihil magnopere deberem, et hujus tanti officii servitutem astringam testimonio sempiterno. Nolo cætera, quæ à me mandata sunt litteris, recitare: prætermitto illa, ne aut proferre videar ad tempus, aut eo genere uti litterarum, quod meis studiis aptius quàm consuetudini judiciorum esse videatur.

Atque etiam clamitas, Laterensis: quousque ista dicis? nihil in Cispio profecisti: absolutæ jam sunt preces tuæ. De Cispio mihi-ne tu objicies, quem ego de me benè meritum, quia te teste cognoveram, te eodem auctore defendi?

et ei dices, Quousque, quem negas, quod pro Cispio contenderit, impetrare potuisse? Nam istius verbi, Quousque, hæc poterat esse invidia: Datus est tibi ille, condonatus ille: non facis finem: ferre non possumus. Ei quidem, qui pro uno laborarit, et ipsum id non obtinuerit, dici, Quousque, iridentis magis est, quàm reprehendentis. Nisi fortè ego unus ita me gessi in judiciis; ita et cum his, et inter hos vixi: is in causis patronus, is in Republicâ civis, et sum, et semper fui, solus ut à te constituar, qui nihil à iudicihus debeam unquam impetrare: et mihi lacrymulam Cispiani iudicii objectas: sic enim dixisti, Vidi ego tuam lacrymulam, Vide, quàm me verbi tui poeniteat: non modò lacrymulam, sed multas lacrymas, et fletum cum singultu videre potuisti. An ego, qui meorum lacrymis, me absente, commotus, simulates, quas mecum habebat, deposuisset, meæque salutis non modò non oppugnator (ut inimici mei putarant) sed etiam defensor fuisset, huius in periculo non dolorem meum significarem? Tu autem, Laterensis, qui tum lacrymas meas gratas esse dicebas nunc, eadem vis invidiosas videri. Negas tribunatum Plancio quidquam attulisse adjumenti dignitati meæ: atque hoc loco (quod verissime facere potes) L. Racilii, fortissimi et constantissimi viri, divina in me merita commemoras: cui quidem ego, sicut in Plancio, nunquam dissimulavi me plurimum debere, semperque pax me feram. Nullas enim sibi ille neque contentiones, neque inimicitias, neque vitæ dimicationes, nec pro Republicâ, nec pro me defugiendas putavit. Atque utinam, quàm ego sum in illum gratus, tam liquisset per hominum vim, et injuriam populi Romani,

ni, ei gratiam referri. Sed si non eadem contendit in tribunatu Plancius: existimare debes, non huic voluntatem defuisse: sed me, cum jam Plancio deberem, Racilij beneficiis fuisse contentum. An verò putas iudices idcirco minus meâ causâ facturos, quod me esse gratum crimine-
ris? An, cum populus Romanus illo senatusconsulto, quod in monumento Marii factum est, quo mea salus omnibus est gentibus commendata, uni Cn. Plancio gratias egerit (unus enim fuit de magistratibus defensor salutis meæ: cui senatus pro me gratias agendas putavit) ei ego à me referendam gratiam non puem? Atqui, cum vides, quo me tandem animo in te putas esse, Laterensis? ullum esse tantum periculum, tantum laborem, tantam contentionem, quam ego non modo pro salute tuâ, sed etiam pro dignitate defugerem? Quo quidem etiam magis sum, non dicam miser (nam hoc quidem abhorret à virtute verbum,) sed certe exercitus; non quia multis debeo (leve enim onus beneficii gratia) sed quia saepe concurrunt propter aliquorum de me meritorum inter ipsos contentiones, ut eodem tempore in omnes verear ne vix possim gratus videri. Sed ego hoc meis ponderibus examinabo, non solum quid cuique debeam, sed etiam quid cuiusque interfit, et quid à me cuiusque tempus poscat.

Agitur studium tuum, vel etiam, si vis, existimatio, laus, ædilitas: at Cn. Plancii salus, patria, fortunæ. Salvum tu me esse cupisti: hic fecit etiam, ut esse possem. Distineor tamen, et divellor dolore, et in causâ dispari offendi te à me, doleo: sed medius fidius multò citiùs meam salutem pro te objecero, quàm Cn. Plancii salutem tradidero

dero contentioni tuæ. Etenim, Iudices, cùm omnibus virtutibus me affectum esse cupiam, tamen nihil est, quod malim, quàm me et gratum esse, et videri. Hæc est enim una virtus non solùm maxima, sed etiam mater virtutum omnium reliquarum. Quid est pietas, nisi voluntas grata in parentes? qui sunt boni cives? qui belli, qui domi de patriâ benè merentes, nisi qui patriæ beneficia meminerunt? qui sancti, qui religionem colentes, nisi qui meritam diis immortalibus gratiam justis honoribus, et memorie mente persolvunt? quæ potest esse jucunditas vitæ, sublati amicitii? quæ porrò amicitia potest esse inter ingratos? Quis est nostrum liberaliter educatus, cui non educatores, cui non magistri sui, atque doctores, cui non locus ille mutus, ubi altus, aut doctus est, cum gratâ recollectione in mente versetur? cujus opes tantæ esse possunt, aut unquam fuerunt, quæ sine multorum amicorum officiis stare possint? quæ certè, sublatâ memoriâ et gratiâ nulla exstare possunt. Equidem nil tam proprium hominis existimo, quàm non modò beneficio, sed etiam benevolentie significatione alligari: nihil porrò tam inhumanum, tam immane, tam ferum, quàm committere, ut beneficio, non dicam indignus, sed victus esse videare. Quæ cùm ita sint, jam succumbam, Laterensis, isti tuæ orationi: in eo ipso, in quo nihil potest esse nimium, quoniam ita tu vis, nimium me gratum esse concedam: petamque à vobis Iudices, ut eum beneficio complectamini, quem qui reprehenderit, in eo reprehendit, quòd gratum præter modum dicat esse. Neque enim ad negligendam meam gratiam debet valere, quod dixit idem, vos nec nocentes, nec litigiosos esse, quo minus

minùs me apud vos valere oporteret. Quasi verò in amicitia meâ non hæc præsidia (si qua fortè sunt in me) parata semper amicis esse maluerim, quàm necessaria. Et enim ego de me tantùm audeo dicere, amicitiam meam voluptati pluribus, quàm præsidio fuisse: meque vehementer vitæ meæ poeniteret, si in meâ familiaritate locus esset nemini, nisi litigioso aut nocenti.

Sed hoc nescio quo modo frequenter in me congefisti, saneque in eo creber fuisti, te idcirco in locos causam conjicere voluisse, ne ego meâ consuetudine aliquid de thenfis misericordiæ causâ dicerem, quod in aliis ædilibus ante fecissem. Nonnihil egisti hoc loco: nam mihi eripuisti ornamentum orationis meæ: deridebor si mentionem thenfarum fecero, cùm tu id prædixeris. Sine thenfis autem quid potero dicere? Hic etiam addidisti, me idcirco meâ lege ex isto ambitu traxisse, ut miserabiliores epilogos possem elicere: non vobis videor cum aliquo declamatore, non causâ laboris, et fori disputare? Rhodi enim, inquit, non fui: me vult fuisse: sed fui, inquit (putabam in Nicæis dicturum) bis in Bithyniâ: si locus habet reprehensionis ansam aliquam, nescio cur severiorem Nicæam putes, quam Rhodum: si spectanda causa est, et tu in Bithyniâ summâ cum dignitate fuisti, et ego Rhodi non minore. Nam quòd in eo me reprehendisti, quòd nimium multos defenderim, utinam et tu, qui potes, et cæteri, qui defugiunt, vellent me labore hoc levare: sed fit vestrâ diligentia, qui in causis ponderandis omnes ferè repudiatis, ut ad nos pleræque confluant, qui miseris et laborantibus nihil negare possumus. Admonuisti etiam quòd
in

in Cretâ fuisses, dictum aliquod in petitione tuâ dici potuisse: me id perdidisse. Uter igitur nostrum est cupidior dicti? egone, qui quod dici potuit, non dixerim: an tu, qui etiam ipse in te dixeris? te agebas de tuis rebus gestis nullas litteras misisse quod mihi meæ, quas ad aliquem misissem, obfuisent. Quas ego mihi obfuisse non intelligo, Reipub. video prodesse potuisse.

Sed sunt hæc leviora; illa vero graviora, atque magna, quod meum discessum, quem sæpe defleras, nunc quasi reprehendere, et subaccusare voluisti. Dixisti enim non auxilium mihi, sed me auxilio defuisse. Ego verò fateor mehercule, quod viderim mihi auxilium non deesse, idcirco me illi auxilio pepercisse. Quis enim status, quod discrimen, quæ fuerit in Republicâ tempestas illa, quis nescit? Tribunitius me terror, an consularis furor movit? decertare mihi ferro magnum fuit cum reliquiis eorum, quos ego florentes, atque integros sine ferro viceram? Consules post hominum memoriam teterrimi, atque turpissimi, sicut et illa principia, et hi recentes rerum exitus declararunt: quorum alter exercitum perdidit, alter vendidit; emptis provinciis, à senatu, à Repub. à bonis omnibus defecerant: qui exercitibus, qui armis, qui opibus plurimum poterant, cum, quid sentirent, nesciretur, furialis illa vox nefariis stupris, religiosis altaribus effoeminata, secum et illos, et consules facere acerbissimè perfonabat: egentes in locupletes, perditum in bonos, servi in dominos armabantur. Aderat mecum senatus, et quidem veste mutatâ: quod pro me uno post hominum memoriam publico consilio susceptum est. Sed recordare, qui tum fuerint

fueringt consulum nomine hostes, qui soli in hac urbe senatum senatui parere non siverint: edictoquo suo non luctum patribus conscriptis, sed luctus indicia ademerint. Aderat mecum cunctus equester ordo: quem quidem in concionibus saltator ille Catilinæ consul, proscriptionis denuntiatione terrebat, ac tota Italia convenerat: cui quidem belli intestini, et vastitatis metus inferebatur. Hisce ego auxiliis studentibus, atque incitatis uti me, Laterensis, potuisse confiteor: sed erat non jure, non legibus, non disceptando decertandum (nam profecto, praesertim tam bonâ in causâ, nunquam, quo cæteri abundarunt, id mihi ipsi auxilium mecum defuisset,) armis fuit, armis, inquam, fuit dimicandum: quibus à servis, atque à servorum ducebatur eadem fieri senatus, et bonorum, Reipub. exitiosum fuisset. Vincere autem improbos à bonis, fateor fuisse præclarum, si finem eum vincendi viderem: quem profecto non videbam. Ubi enim præstò fuisset mihi aut tam fortis consul, quàm L. Opimius? quàm C. Marius? quàm L. Flaceus? quibus ducebus improbos cives Respub. vicit armatis: aut, si minùs fortes, attamen tam justis, quàm P. Mucius, qui arma, quæ privatus P. Scipio sumpterat, ea, T. Graccho interempto, jure optimo sumpta esse defendit? Effet igitur pugnandum cum consulibus: nihil amplius dico, nisi illud, Victoriæ nostræ graves adversarios paratos: interitus nullos ultores esse videbam. Hisce ego auxiliis salutis meæ si idcirco defui, quia nolui dimicare: fatebor, id quod vis, non mihi auxilium, sed me auxilio defuisse: sin autem, quò majora studia in me bonorum fuerunt, hoc iis magis consulendum, parcendum putavi:

tu id in me reprehendis, quod Q. Metello laudi datum est, hodieque est, et semper erit maximæ gloriæ? quem, ut pōtes ex multis audire, qui tum affuerunt, invictissimis viris, constat bonis cecisse: nec fuisse dubium, quin contentione, et armis superior posset esse. Ergo ille cū suum, non cū senatū factum defenderet: cū perseverantiam sententiæ suæ, non salutem Reip. retinisset: tamen ob illam constantiam, quā illud voluntarium vulnus accepit, iustissimos omnium Metellorum, et clarissimos triumphos gloriæ laude superavit, quod et illos ipsos improbissimos cives interfici noluit, et, ne quis bonus interiret in eadem cæde, providit: ego tantis periculis propositis, cum, si victus essem, interitus Reipublicæ: si vicissem, infinita dimicatio pararetur: committerem, ut idem perditor Reipub. nominarer, qui servator fuisset?

Mortem me timuisse dicis. Ego verò ne immortalitatem quidem contra Remp. accipiendam putarem, nedum emori cum perniciē Reip. vellem: nam, qui pro Repub. vitam reddiderunt (licet me desipere dicatis) nunquam me hercule eos mortem potius, quā immortalitatem affectos putavi. Ego verò, si tum illorum impiorum ferro, ac manu concidissem, in perpetuum Respub. civile præsidium salutis suæ perdidisset. Quin etiam, si me vis aliqua morbi, aut natura ipsa consumpsisset; tamen auxilia posteritatis essent imminuta, quod peremptum esset meā morte id exemplum, qualis futurus in me retinendo fuisset senatus, populusque Rom. An, si unquam in me vitæ cupiditas fuisset, ego mense Decembri mei consulatū, omnium parricidarum tela commossem? quæ, si viginti quiessem dies, in
aliorum

aliorum jugulum consulum recidissent. Quamobrem, si vitæ cupiditas contra Rempub. est turpis; certè multò mortis cupiditas mea turpior fuisset cum pernicie civitatis. Nam quòd te in Repub. liberum esse gloriatus es; id ego et fateor, et lætor; et tibi etiam in hoc gratulor: quod me autem negasti, in eo neque te, neque quenquam diutius patiar errare. Nam, si quis idcirco aliquid de libertate meâ diminutum putat, quòd non ab omnibus eisdem, à quibus antea solitus sum dissentire, dissentiam: primum, si benè de me meritis gratum me præbeo, non desino incurrere in crimen hominis nimium memoris, nimiumque grati: fin autem sine ullo Reipub. detrimento respicio etiam aliquando salutem tum meam, tum meorum; certè non modò non sum reprehendendus, sed etiam si ruere vellem, boni viri me, ut id ne facerem, rogarent: res verò ipsa publica, si loqui posset, ageret mecum, ut, quoniam sibi servissem semper, nunquam mihi: fructus autem ex sese non, ut oportuisset, lætos et uberes, sed magnâ acerbitate permixtos tulissem: ut jam mihi servirem, consulerem, meis: se non modò satis habere à me, sed etiam vereri, ne parùm mihi pro eo, quod tum à me haberet, reddidisset. Quid, si horum ego nihil cogito? et idem sum in Repub. qui fui semper? tamenne tu libertatem requires meam? quam tu ponis in eo, si semper cum iis, quibuscum aliquando contendimus, depugnemus, quod est longe secus. Stare enim omnes debemus tanquam in orbe aliquo Reipub. qui quoniam versetur, eam deligere partem debemus, ad quam nos illius utilitas salusque converterit.

Ego autem Cn. Pompejum, non dico auctorem, ducem, defensorem salutis meae, (nam haec privatem fortasse officiorum memoriam, et gratiam quaerunt) sed dico hoc, quod ad salutem Reipub. pertinet: ego eum non tuear, quem omnes in Repub. principem esse concedunt? ego C. Caesaris laudibus desim, quas primum populi Romani, nunc etiam senatus, cui me semper addixi, plurimis, atque amplissimis judiciis videam esse celebratas? Tum hercule me confitear non iudicium aliquod habuisse de Reipub. utilitate, sed hominibus amicum, aut inimicum fuisse. An, cum videam navem secundis ventis cursum tenentem suum, si non ea eum petat portum, quem ego aliquando probavi, sed alium non minus tutum atque tranquillum: cum tempestate pugnem periculosè potius, quam illi, salute praesertim proposita, obtemperem et paream? Neque enim inconstantis puto, sententiam tanquam aliquod navigium, atque cursum, ex Reipub. tempestate moderari. Ego verò haec didici, haec vidi, haec scripta legi: haec de sapientissimis et clarissimis viris, et in hac Republ. et in aliis civitatibus monumenta nobis litterae prodiderunt non: semper easdem sententias ab iisdem, sed quascunque Reipub. status, inclinatio temporum, ratio concordiae postularet, esse defendendas: quod ego et facio, Laterensis, et semper faciam: libertatemque, quam in me requiris, quam ego neque dimisi unquam, neque dimittam, non in perti-
naciâ, sed in quâdam moderatione positam putabo.

Nunc venio ad illud extremum, quod dixisti, dum Plan-
cii in me meritum verbis extollerem, me arcem facere ex
cloacâ, lapidemque è sepulchro venerari pro deo; neque
enim

enim mihi insidiarum periculum ullum, neque mortis fuisse. Cujus ego temporis rationem explicabo brevi, neque invitus : nihil enim ex meis est temporibus, quod minùs pervagatum, quodque minùs aut meâ commemoratione celebratum sit, aut hominibus auditum, atque notum. Ego enim, Laterensis, ex illo incendio legum, juris, senatûs, bonorum omnium, cedens, cum mea domus ardore suo deflagrationem urbi atque Italiæ toti minaretur, nisi quievisssem Siciliam petivi animo, quæ et ipsa erat mihi sicut domus una, conjuncta : et obtinebatur à C. Virgilio : quo-cum me uno vel maximè cum vetusta amicitia, tum mei fratris collegia, tum Respub. sociarat. Vide nunc caliginem temporum illorum. Cum ipsa penè insula mihi sese obviam ferre vellet : prætor ille ejusdem tribuni pleb. concionibus propter eandem Reipubl. causam sæpe vexatus, nihil amplius dico, nisi me in Siciliam venire noluit. Quid dicam ? C. Virgilio, tali civi, et viro, benevolentiam in me, memoriam communium temporum, pietatem, humanitatem, fidem defuisse ? nihil videlicet est eorum : sed, quam tempestatem nos vobiscum non tulissemus, metuit ut eam ipse posset opibus suis sustinere. Tum consilio repentè mutato, iter à Vibone Brundisium terrâ petere contendit : nam maritimos cursus præcludebat hyemis magnitudo. Cum omnia illa municipia, quæ sunt à Vibone Brundisium, in fide meâ, Judices, essent ; iter mihi tutum, multis minitantibus, magno cum suo metu præstiterunt. Brundisium veni, vel potius ad mœnia accessi : urbem unam mihi amicissimam declinavi, quæ se vel potius excindi, quàm è suo complexu ut eriperer, facillè pateretur.

teretur. In hortos me M. Lenii Flacci contuli : cui cùm omnis metus, publicatio bonorum, exilium, mors proponeretur, hæc perpeti, si acciderent, maluit, quàm custodiam mei capitis dimittere. Hujus ego, et parentis ejus prudentissimi, atque optimi senis, et utriusque filiorum manibus, in navi tutâ ac fideli collocatus, eorumque preces et vota de meo reditu exaudiens, Dyrrhachium, quod erat in fide meâ, petere contendi. Quò cum venisse, cognovi, id quod audieram, refertam esse Græciam sceleratissimorum hominum, ac nefariorum : quorum impium ferrum ignesque pestiferos meus ille consulatus è manibus extorserat : qui antequàm de meo adventu audire potuissent, cùm tum abessent aliquorum dierum viam, in Macedoniam, ad Planciumque perrexi. Hic verò simulatque me mare transisse cognovit : (audi, atque attende, Laterensis, ut scias, quid ego Plancio debeam : confiteareque aliquandò, quod faciam, me et gratè, et piè facere : huic, quæ pro salute meâ fecerit, si minùs profutura sint, obesse certè non oportere.) Nam, simulac me Dyrrhachium attigisse audivit : statim ad me, lictoribus dimissis, insignibus abjectis, veste mutatâ, profectus est.

O acerbam mihi, Judices, memoriam temporis illius, et loci, cùm hic in me incidit, complexus est, consperfitque lacrymis, nec loqui præ mœrore potuit ! ô rem cùm auditu crudelem, tùm visu nefariam ? ô reliquos omnes dies noctesque eas quibus iste à me non recedens, Thessalonicam me in quæstoriumque perduxit ! Hic ego nunc de prætore Macedoniae nihil dicam amplius, nisi, eum et civem optimum semper, et mihi amicum fuisse : sed eadem timuisse,
quæ

quæ cæteros. Cn. Plancium fuisse unum, non qui minùs timeret, sed, si accederent ea, quæ timerentur, mecum ea subire et perpeti vellet. Qui, cum ad me L. Tubero, meus necessarius, qui fratri meo legatus fuisset, decedens ex Asiâ venisset, easque insidias, quas mihi paratas ab exulibus conjuratis audierat, animo amicissimo detulisset; in Asiam me ire, propter ejus provinciæ metum, et cum meo fratre necessitudinem comparatam, non est passus. Vi me, inquam, Plancius, et complexu suo retinuit, multosque menses à capite meo non discessit, abjectâ quæstoriâ personâ, comitisque sumptâ.

PERORATIO.

O Excubias tuas, Cn. Planci, miseras! ô flebiles vigilias! ô noctes acerbæ! ô custodiam etiam mei capitis infelicem! si quidem ego tibi vivus non prosum, qui fortasse mortuus profuissem: memini enim, memini, neque unquam obliviscar noctis illius, cum tibi vigilantem, affidentem, moerentem, vana quædam miser, atque inania, falsâ spe inductus, pollicebar: me, si essem in patriam restitutus, præsentem, tibi gratiam relaturum: sin autem vitam mihi fors ademisset, aut vis aliqua major reditum peremisset: hos, hos (quos enim ego tum alios animo intuebar?) omnia tibi illorum laborum præmia pro me persoluturos. Quid me aspectas? quid mea promissa repetis? quid meam fidem imploras? nihil tibi ego tum de meis opibus pollicebar, sed horum erga me benevolentiam promittebam: hos pro me lugere, hos gemere, hos decertare
pro

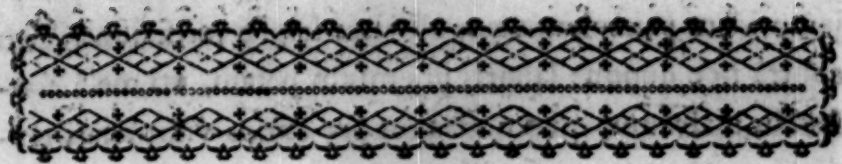
pro meo capite, vel vitæ periculo veile videbam : de eorum desiderio, luctu, querelis quotidie aliquid tecum simul audiebam : nunc timeo, ne nihil tibi, præter lachrymas, queam reddere : quas tu in meis acerbitatibus plurimas effudisti. Quid enim possum aliud, nisi mœrere ? nisi flere ? nisi te cum meâ salute complecti ? salutem tibi iidem dare possunt, qui mihi reddiderunt. Huc exsurge tamen, quæso : retinebo, et complectar : nec me solum deprecatorem fortunarum tuarum, sed comitem sociumque profitebor : atque (ut spero) nemo erit tam crudeli animo, tamque inhumano, nec tam immemor meorum non dicam in bonos meritorum, sed bonorum in me, qui à me mei servatorem capitis divellat, ac distrahat. Non ego meis ornatum beneficiis à vobis deprecor, Iudices, sed custodem salutis meæ : non opibus contendo, non auctoritate, non gratiâ ; sed precibus, sed lachrymis, sed misericordiâ : mecumque vos simul miserrimus, et optimus obtestatur parens, et pro uno filio duo patres deprecamur. Nolite, Iudices, per vos, per fortunas vestras, per liberos, inimicis meis, his præsertim, quos ego pro vestrâ salute suscepi, date lætitiâ, gloriantibus vos jam oblitos mei, salutisque ejus, à quo mea salus conservata est, hostes exstitisse : nolite animum meum debilitare tum luctu, tum etiam metu commutatae vestrae voluntatis ergà me : finite me, quod vobis fretus huic sæpe promisi, id à vobis ei persolvere. Teque, C. Flavi, oro et obtestor, qui meorum consiliorum in consulatu socius, periculorum particeps, rerum quas gessi, adjutor fuisti, meque non modò salvum semper, sed etiam ornatum, florentemque esse voluisti : ut mihi per hos con-

serve

erves eum, per quem me tibi et his conservatum vides. Plura ne dicam, tuæ me etiam lachrymæ impediunt, vestraque, Judices, non solum meæ: quibus ego, magno in metu meo, subito inducor in spem, vos eosdem in hoc conservando futuros, qui fueritis in me: quoniam istis vestris lachrymis de illis recordor, quas pro me sæpe et multum profudistis.

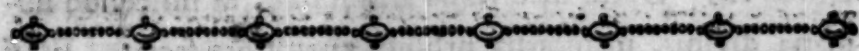

...et quia me non est his...
...et quia me non est his...
...et quia me non est his...
...et quia me non est his...
...et quia me non est his...
...et quia me non est his...
...et quia me non est his...
...et quia me non est his...

E X

L I V I O.

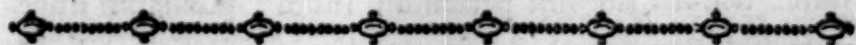
P R Æ F A T I O.

FACTURUSNE operæ pretium sim, si à primordiis urbis res populi Romani perscripserim; nec satis scio: nec si sciam, dicere aúsim. Quippe qui quum veterem tum vulgatam esse rem videam, dum novi semper scriptores, aut in rebus certius aliquid allaturos se, aut scribendi arte rudem vetustatem superaturos, credunt. Ut cunque erit, juvabit tamen rerum gestarum memoriæ principis terrarum populi, pro virili parte, et meipsum consuluisse; et, si in tantâ scriptorum turbâ mea fama in obscuro sit, nobilitate ac magnitudine eorum, meo qui nō mini officient, me consoler. Res est præterea et immensi operis, ut quæ supra septingentesimum annum repetatur, et quæ ab exiguis profecta initiis, eò creverit, ut jam magnitudine laboret suâ: et legentium plerisque haud dubito, quin primæ origines, proximaque originibus, minus præ-

bitura voluptatis sint, festinantibus ad hæc nova, quibus jampridem prævalentis populi vires seipsæ conficiunt. Ego contrâ hoc quoque laboris præmium petam, uti me à conspectu malorum, quæ nostra tot per annos vidit ætas, tantisper certè, dum prisca illa totâ mente repeto, avertam; omnis expers curæ, quæ scribentis animum, etsi non flectere à verò, sollicitum tamen efficere possit.

Quæ ante conditam condendamve urbem, poëticis magis decora fabulis, quàm incorruptis rerum gestarum monumentis traduntur, ea nec affirmare, nec refellere, in animo est. Datur hæc venia antiquitati, ut miscendo humana divinis, primordia urbium augustiora faciat. Et, si cui populo licere oportet consecrare origines suas, et ad Deos referre auctores; ea belli gloria est populo Romano, ut quum suum, conditorisque sui parentem Martem potissimum ferat; tam et hoc gentes humanæ patientur æquo animo, quàm imperium patiuntur. Sed hæc et his similia, utcunque animadversa aut existimata erunt, haud in magno equidem ponam discrimine. Ad illa mihi pro se quisque acriter intendat animum, quæ vita, qui mores fuerint: per quos viros quibusque artibus, domi militiæque, et partum et auctum imperium sit. Labente deinde paulatim disciplinâ, velut desidentes primò mores sequatur animo: deinde ut magis magisque lapsi sint, tum ire cœperint præcipites; donec ad hæc tempora, quibus nec vitia nostra, nec remedia pati possumus, perventum est. Hoc illud est præcipuè in cognitione rerum salubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta in illustri posita monumento intueri: inde tibi tuæque reipublicæ quod imitere, capias:

capias : inde foedum inceptu, foedum exitu, quod vites. Cæterum aut me amor negotii suscepti fallit, aut nulla unquam respublica nec major, nec sanctior, nec bonis exemplis ditior fuit : nec in quam tam seræ avaritia luxuriaque immigraverint : nec ubi tantus ac tam diu paupertati ac parsimoniz honos fuerit. Adeò, quanto rerum minus, tanto minus cupiditatis erat. Nuper divitiæ avaritiam, et abundantes voluptates desiderium, per luxum atque libidinem pereundi perdendique omnia invexere. Sed querelæ, ne num quidem gratæ futuræ, quum forsitan et necessariæ erunt, ab initio certè tantæ ordiundæ rei absint. Cum bonis potiùs omnibus votisque ac precationibus Deorum Dearumque, si, ut poëtis, nobis, quòque mos esset, libentiùs inciperemus, ut oris tanti operis successus prosperos darent.

HORATIONUM et CURIATIONUM *Certamen*. Lib. I.
U. C. 85.

REGNANTE Tullo Hostilio, inter agrestes Romanos et Albinos causam jurgii agitur. Utrunque legatis frustrà ad res repetendas missis, bellum utrinque summâ ope parabatur ; Fortè in duobus tum exercitibus erant trigemini fratres, nec ætate nec viribus dispare. Cum trigeminis agunt reges, ut pro suâ quisque patriâ dimicent ferro. Ibi imperium fore, unde victoria fuerit. Nihil recusatur : tempus et locus convenit. Priusquam dimicarent,

dimicarent, foedus iectum inter Romanos et Albanos est his legibus, ut cujusque populi cives eo certamine vicissent, is alteri populo cum bonâ pace imperitaret.

Quum sui utrosque adhortarentur, *Deos patrios, patriam ac parentes, quicquid civium domi, quicquid in exercitu sit, illorum tunc arma, illorum intueri manus*; feroces et suapte ingenio, et pleni adhortantium vocibus, in medium inter duas acies procedunt. Confederant utrinque pro castris duo exercitus, periculi magis præsentis quam curæ expertes: quippe imperium agebatur, in tam paucorum virtute atque fortunâ positum. Itaque ergo erecti suspensique in minimè gratum spectaculum animo intenduntur.

Datur signum. Infestisque armis, velut acies, terni juvenes magnorum exercituum animos gerentes, concurrunt: nec his nec illis periculum suum; publicum imperium servitiumque obversatur animo; futuraque ea deinde patriæ fortuna, quam ipsi fecissent. Ut primo statim concursu increpuere arma, micantesque fulsere gladii, horror ingens spectantes perstringit: et neutro inclinâtâ spe, torpebat vox spiritusque. Consertis deinde manibus, quum jam non motus tantùm corporum, agitatioque anceps telorum armorumque, sed vulnera quoque et sanguis spectaculo essent; duo Romani, super alium alius vulneratis tribus Albanis, expirantes corruerunt. Ad quorum casum quum conclamâisset gaudio Albanus exercitus, Romanas legiones jam spes tota, nondum tamen cura deseruerat exanimes vice unius, quem tres Curiatii circumferebant.

Fortè

Fortè is integer fuit, ut universis solus nequaquam par, sic adversus singulos ferox. Ergo, ut segregaret pugnam eorum, capeffit fugam, ita ratus secuturos, ut quemque vulnere affectum corpus fineret. Jam aliquantum spatii ex eo loco, ubi pugnatum est, aufugerat, quum respiciens videt magnis intervallis sequentes : unum haud procul ab sese abesse. In eum magno impetu redit. Et dum Albanus exercitus inclamat Curiatiis, ut opem ferant fratri, jam Horatius, cæso hoste victor, secundam pugnam petebat. Tum clamore, qualis ex insperato faventium solet, Romani adjuvant militem suum : et ille defungi prælio festinat. Priùs itaque quàm alter, qui nec procul aberat, consequi posset, et alterum Curiatium conficit. Jamque æquato Marte singuli supererant, sed nec spe nec viribus pares.

Alterum intactum ferro corpus et geminata victoria ferocem in certamen tertiam dabant : alter fessum vulnere, fessum cursu trahens corpus, victusque fratrum ante se strage, victori objicitur hosti. Nec illud prælium fuit, Romanus exultans, *Duos, inquit, fratrum Manibus dedi : tertium, causæ belli hujusce, ut Romanus Albano imperet, dabo.* Malè sustinenti arma, gladium supernè jugulo defigit : jacentem spoliat. Romani ovantes ac gratulantes Horatium accipiunt : eo majore cum gaudio, quo prope metum res fuerat. Ad sepulturam inde suorum nequaquam paribus animis vertuntur, quippe imperio alteri aucti, alteri ditionis alienæ facti. Sepulcra extant, quo quisque loco cecidit. Duo Romana uno loco propius Albam,

Albam, tria Albana Romam versus ; sed distantia locis, ut et pugnatum est.

Exercitus inde domos abducti. Princeps Horatius ibat, tergemina spolia præ se gerens : cui soror virgo, quæ desponsa uni ex Curiatiis fuerat, obvia ante portam Capenam fuit : cognitoque super humeros fratris paludamento sponsi, quod ipsa confecerat, solvit crines, et flebiliter nomine sponsum mortuum appellat. Movet feroci juveni animum comploratio sororis, in victoriâ suâ tantoque gaudio publico. Stricte itaque gladio, simul verbis increpans, transfigit puellam, *Abi hinc cum immatura amore ad sponsum, inquit, oblita fratrum mortuorum vivique, oblita patriæ. Sic eat, quæcumque Romana lugebit hostem. Atrox visum id facinus Patribus plebique : sed recens meritum facto obstabat. Tamen raptus in jus ad regem. Rex, ne ipse tam tristis ingratiue ad vulgus judicii, aut secundum judicium, supplicii auctor esset ; concilio populi advocato, Duumviros, inquit, * qui Horatio perduellionem judicent secundum legem, facio. Lex horrendi carminis erat : Duumviri perduellionem judicent. Si à Duumviris provocarit, provocatione certato : si vincent, caput obnubito : infelici arbori recte suspendito : verberato vel intra pomærium, vel extra pomærium. Hâc lege Duumviri creati, qui se absolvere non rebantur eâ lege † ne innoxium*

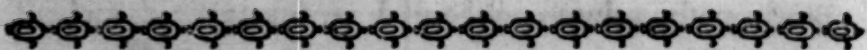
* i. e. Qui sententiam ferant in Horatium, tanquam perduellionis manifestum : non qui judicent, an perduellis sit. Crevier.

† i. e. Ne si justa quidem ipsi causa fuisse videretur occidendæ sororis. Idem.

quidem posse, quum condemnâssent, tum alter ex his, *P. Horati tibi perduellionem judico*, inquit : *I, licitor, colliga manus.* Accesserat licitor, injiciebatque laqueum. Tum Horatius auctore Tullo, clemente legis interprete, *Provoco*, inquit. Ita de provocatione certatum ad populum est.

Moti homines sunt in eo judicio, maximè *P. Horatio* patre proclamante, se filiam jure cæsam judicare. Ni ita esset, * patrio jure in filiam animadversurum fuisse. Orabat deinde, ne se, quem paulò antè cum egregiâ stirpe conspexissent, orbui liberis facerent. Inter hæc senex, juvenem amplexus, spolia Curiationum fixa eo loco, qui nunc *Pila Horatia* appellatur, ostentans. *Huncine*, aiebat, *quem modò decoratū ovantemque victoriâ incedentem vidistis, Quirites, cum sub furcâ vinctum inter verbera et cruciatus videre potestis? quod vix Albanorum oculi tam deformè spectaculum ferre possent.* *I, licitor, colliga manus, quæ paulò ante armatæ imperium populo Romano pepererunt. I, caput obnube liberatoris urbis hujus. Arbori infelici suspende; verbera vel intra pomærium, modò inter illa pila, et spolia hostium: vel extra pomærium, modò intra sepulchra Curiationum. Quo enim ducere hunc juvenem potestis, ubi non sua decora eum à tantâ fœditate supplicii vindicent?* Non tulit populus nec patris lacrymas, nec ipsius parem in omni periculo animum: absolveruntque admiratione magis virtutis, quàm jure causæ.

* Ex lege Romuli jus vitæ necisque patri in liberis erat. Crev.

ALBÆ Excidium. Lib. I. U. C. 87.

INTER hæc jam præmissi Albani erant equites, qui multitudinem traduceret Romam. Legiones deinde ductæ ad diruendam urbem. Quæ, ubi intravere portas, non quidem fuit tumultus ille, nec pavor, qualis captarum esse urbium solet, quum effractis portis, stratisve ariete muris, ut arce vi captâ, clamor hostis, et cursus per urbem armatorum omnia ferro flammâque miscet: sed silentium triste, ac tacita mœstitia ita defixit omnium animos, ut præ metu obliti quid relinquerent, quid secum ferrent, deficiente consilio, rogitantisque alii alios, nunc in liminibus starent, nunc errabundi domos suas, ultimum illas visuri, pervagarentur. Ut verò jam equitum clamor exire jubentium instabat, jam fragor tectorum quæ diruebantur, ultimis urbis partibus audiebatur; pulvisque ex distantibus locis ortus, velut nube inductâ omnia impleverat; raptim quibus quisque poterat elatis, quum larem ac penates tectaque in quibus natus quisque educatusque esset, relinquentes exirent; jam continens agmen migrantium impleverat vias: et conspectus aliorum mutuâ miseratione integrabat lacrymas. Vocesque etiâ miserabiles exaudiebantur, mulierum præcipuè, quum obsessa ab armatis templa augusta præterirent, ac velut captos relinquerent Deos. Egressis urbem Albanis, Romanus passim publica privataque omnia tecta adæquat solo, unâque horâ quadringentorum annorum opus, quibus Alba steterat, excidio

cidio ac ruinis dedit. Templis tamen Deum (ita enim edictum ab rege fuerat) temperatum est.

GABII à TARQUINIO fraude ac dolo capti. Lib. I.
circiter U. C. 230.

EXCEPIT deinde Tarquinium lentium spe bellum, quo Gabios propinquam urbem nequicquam vi adortus, quum obsidendi quoque urbem spes pulso à mœnibus adempta esset, postremò, minimè arte Romanâ, fraude ac dolo aggressus est. Nam quum, velut posito bello, urbanis operibus intentum se esse simularet: Sextus filius ejus, qui minimus ex tribus erat, transfugit ex composito Gabios, patris in se sævitiam intolerabilem conquerens; Jam ab alienis in suos vertisse superbiam: et liberorum quoque cum frequentia tædere, ut quam in curiâ solitudinem fecerit, domi quoque facit: ne quam stirpem ne quem hæredem regni relinquat. Se quidem inter tela ac gladios patris elapsus, nihil usquam sibi tutum, nisi apud hostes L. Tarquinii credidisse. Nam, ne errarent, manere his bellum, quod posuit simulctur: et per occasionem eum incautos invasurum. Quòd si apud eos supplicibus locus non sit, pererraturum se omne Latium: pulsumque se inde, Volscos et Æquos, et Hernicos petiturum: donec ad eos perveniat, qui à patrum crudelibus atque impiis suppliciis tegere liberas sciant. Forsitan etiam ardoris aliquid ad bellum armaque se adversus superbissimum regem ac ferocissimum populum inventurum. Quum, si nihil morarentur, infen-

sus irâ porrò inde abiturus videretur; benignè ab Gabinis excepitur. Vetant mirari, si qualis in cives, qualis in socios, talis ad ultimum in liberos esset. In seipsum postremò sàviturum, si alia desint. Sibi verò gratum adventum ejus esse: futurumque credere brevi, ut illo adjuvante, ab portis Gabinis sub Romana moenia bellum transferatur.

Inde in consilia publica adhiberi. Ubi quum de aliis rebus assentire se veteribus Gabinis diceret, quibus hæ notiores essent; ipse identidè belli auctor esse, in eo sibi præcipuam prudentiam assumere, quòd utriusque populi vires nòsset, sciretque invisam profectò superbiam regiam civibus esse, quam ferre ne liberi quidem potuissent. Itaque quum sensim ad rebellandum primores Gabinorum incitaret, ipse cum promptissimis juvenum prædatum atque in expeditiones iret, et dictis factisque omnibus ad fallendum instructis vana accresceret fides; dux ad ultimum belli legitur. Ibi quum, insciâ multitudine quid ageretur, prælia parva inter Romam Gabiosque fierent, quibus plerumque Gabina res superior esset, tum certatim summi infimique Gabinorum Sex. Tarquinius dono Deum sibi missum ducem credere. Apud milites verò, obeundo pericula ac labores, pariter prædam munificè largiendo, tantâ caritate esse, ut non pater Tarquinius potentior Romæ, quàm filius Gabiis esset. Itaque postquam satis virium collectum ad omnes conatus videbat; tum è suis unum sciscitatum Romam ad patrem mittit, quidnam se facere vellet? quandoquidè, ut omnia unus Gabiis posset, ei

Dii dedissent. Huic nuncio, quia credo dubiæ fidei videbatur, nihil voce responsum est.

Rex velut deliberabundus, in hortum ædium transit, sequente nuncio filii: ibi inambulans tacitus, summa papaverum capita dicitur baculo decussisse. Interrogando expectandoque responsum nuncius fessus, ut re imperfectâ, redit Gabios: quæ dixerit ipse, quæque viderit, refert: *seu irâ, seu odio, seu superbiâ insitâ ingenio, nullam eum vocem emisisse.* Sexto ubi quid vellet parens, quidve præciperet tacitis ambagibus, patuit; primores civitatis, criminando alios apud populum, alios suâ ipsos invidiâ opportunos interemit. Multi palam; quidam, in quibus minùs speciosa criminatio erat futura, clam interfecti. Patuit quibusdam volentibus fuga, aut in exilium acti sunt, absentiumque bona juxta atque interemptorum divisa fuere. Largitionis inde prædæque et privati dulcedine commodi, sensus malorum publicorum adimi, donec orba consilio auxilioque Gabina res, regi Romano sine ullâ dimicatione in manum traditur.

LUCRETIA *per vim stuprata, unde TARQUINIÏ Româ expulsi.* Lib. I. U. C. 245.

ARDEAM Rutuli habebant, gens, ut in eâ regione atque in eâ ætate, divitiis præpollens. Eaque ipsa causa belli fuit, quod rex Romanus tum ipse ditari, exhaustus magnificentiâ publicorum operum, tum prædâ delinire

delinire popularum animos studebat. Tentata res est, si primo impetu capi Ardea possit. Ubi id parum processit, obsidione munitionibusque coepti premi hostes. In iis stativis, ut sit longo magis quàm acri bello, satis liberi commeatus erant : primoribus tamen magis, quàm militibus.

Regii quidem juvenes interdum otium conviviis comestationibusque inter se terebant. Fortè potantibus his apud Sextum Tarquinium, ubi et Collatinus coenabat Tarquinius, Egerii filius, incidit de uxoribus mentio : suam quisque laudare miris modis. Inde certamine accenso, Collatinus negat *verbis opus esse ; paucis id quidem horis posse sciri, quantum cæteris præstet Lucretia sua. Quin, si vigor juventæ inest, conscendimus equos, invisimusque præsentis nostrarum ingenia ? Id cuique spectatissimum sit, quod nec opinato viri adventu occurrerit oculis.* Incaluerunt vino. * *Age sanè.*

Omnes citatis equis advolant Romam. Quò quum primis se intendentibus tenebris pervenissent, pergunt inde Collatiam : ubi Lucretiam, haudquaquam ut regias nurus, quas in convivio luxuque cum æqualibus viderant tempus terentes, sed nocte ferà deditam lanæ inter lucubrantès ancillas in medio ædium sedentem inveniunt. Muliebris certaminis laus penes Lucretiam fuit adveniēns vir Tarquiniique excepti benignè. Victor maritus comiter invitat regios juvenes. Ibi Sextum Tarquinium mala libido Lucretiæ per vim stuprandæ capit. Tum forma, tum

* *Verbo Tarquiniarum assentientium dictis Collatini.*

spectata

spectata castitas incitat. Et tum quidem ab nocturno juvenili ludo in castra redeunt.

Paucis interjectis diebus, Sextus Tarquinius, inscio Collatino, cum comite uno, Collatiam venit. Ubi exceptus benignè ab ignavis consilii, quum post coenam in hospitale cubiculum deductus esset; amor ardens, postquam fatis omnia tuta circà, sopitque omnes videbantur, stricto gladio ad dormientem Lucretiam venit, sinistrâque manu mulieris pectore oppresso, *Tace Lucretia*, inquit, *Sextus Tarquinius sum: ferrum in manu est: moriere, si miseris vocem.* Quum pavida è somno mulier nullam opem prope, mortem imminentem videret; tum Tarquinius fateri amorem, orare, miscere precibus minas, versare in omnes partes muliebre animus. Ubi obstinatum videbat, et ne mortis quidem metu inclinari, addit ad metum dedecus. Cum mortuâ jugulatum servum nudum positurum, ait, ut in sordido adulterio necata dicatur. Quo terrore quum vicisset obstinatum pudicitiam velut vitrix libido, profectusque inde Tarquinius, ferox expugnato decore muliebri esset; Lucretia, mœsta tanto malo, nuncium Romam eundem ad patrem, Ardeamque ad virum mittit, ut cum singulis fidelibus amicis veniant: *ita facto maturatoque opus esse: rem atrocem incidisse.*

Sp. Lucretius cum P. Valerio Volesi filio, Collatinus cum L. Junio Bruto venit; cum quo fortè Romam rediens, ab nuncio uxoris erat conventus. Lucretiam sedentem mœstam in cubiculo inveniunt. Adventu suorum lacrymæ obortæ quærentique viro: *Satin' Salvæ? minimè*, inquit: *quid enim salvi est mulieri amisâ pudicitia?*

etiam? Vestigia viri alieni, Collatine, in lecto sunt tuo: Ceterum corpus est tantum violatum, animus insons. Mors testis erit. Sed date dexteras fidemque, haud impune adultero fore. Sextus est Tarquinius, qui hostis pro hospite priore nocte vi armatus mihi, sibi que, si vos viri estis, pestiferum hinc abstulit gaudium. Dant ordine omnes fidem: consolantur ægram animi, advertendo noxam ab coactâ in auctorem delicti. Mentem peccare, non corpus: et unde consilium abfuerit, culpam abesse. Vos, inquit, videritis, quid illi debeat: ego me, etsi peccato absolvo, supplicio non libero, nec ulla deinde impudica Lucretiæ exemplo vivet. Cultrum, quem sub veste abditum habebat, eum in corde defigit: prolapsaque in vulnus, moribunda cecidit. Conclamant vir paterque.

Brutus, illis luctu occupatis, cultrum ex vulnere Lucretiæ extractum, manantem cruore præ se tenens, *Per hunc, inquit, castissimum ante regiam injuriam sanguinem juro, vosque Dii, testes facio, me L. Tarquinium Superbum, cum sceleratâ conjuge, et omni liberorum stirpe, ferro, igni, quâcunque dehinc vi possim exsecuturum: nec illos, nec alium quenquam regnare Romæ passurum.* Cultrum deinde Collatino tradit; inde Lucretio ac Valerio, stupentibus miraculo rei, unde novum in Bruti pectore ingenium. Ut præceptum erat, jurant: totique ab luctu versi in iram, Brutum jam inde ad expugnandum regnum vocantem sequuntur ducem. Elatum domo Lucretiæ corpus, in forum deferunt, concientque miraculo, ut fit, rei novæ atque indignitate homines: pro se quisque scelus regium ac vim queruntur.

Movit

Movet tum patris moestitia, tum Brutus, castigato lacrymarum atque inertium querelarum, auctorque, quod viros, quod Romanos deceret, arma capiendi adversus hostilia ausos. Ferocissimus quisque juvenum cum armis voluntarius adest. Sequitur et cætera juvenus. Inde pari præsidio relicto Collatiæ ad portas, custodibusque datis, ne quis eum motum regibus nunciaret; cæteri armati ducē Bruto, Romam profecti. Ubi eo ventum est, quâcunque incedit armata multitudo, pavorem ac tumultum facit. Rursus, ubi anteire primores civitatis vident, quicquid sit, haud temerè esse rentur. Nec minorem motum animorum Romæ tam atrox res facit, quàm Collatiæ fecerat.

Ergo ex omnibus locis urbis in forum curritur. Quod simul ventum est, præco ad tribunum Celerum (in quo tum magistratu fortè Brutus erat) populum advocavit. Ibi oratio habitâ, nequaquam ejus pectoris ingeniique, quod simulatum ad eam diem fuerat, de vi ac libidine Sexti Tarquinii, de stupro infando Lucretiæ et miserabili cæde, de orbitate Tricipitini, cui morte filiæ causa mortis indignior ac miserabilior esset. Addita superbia ipsius regis, miseriæque et labores plebis. Indigna Servii Tullii regis memorata cædes, et invecsta corpori patris nefatido vehiculo filia: invocatique ultores parentum Di. His atrocioribusque, cædo, aliis, quæ præsens rerum indignitas, haudquaquam relatu scriptoribus facillia subjicit, memoratis, incensam multitudinem perpulit; ut imperium regi abrogaret. exulesque esse jubetet L. Tarquinium cum conjuge ac liberis. Ipse, junioribus, qui ultrò nomina dabant, lectis armatisque, ad concitandum inde adversus re-

gem exercitum Ardeam in castra est profectus ; imperium in urbe Lucretio, præfecto urbis jam antè ab rege instituto, relinquit. Inter hunc tumultum Tullia domo profugit : execrantibus, quâcunque incedebat, invocantibusque parentum furias viris mulieribusque.

Harum rerum nunciis in castra perlatis, quum re novâ trepidus rex pergeret Romam ad comprimendos motus, flexit viam Brutus (senserat enim adventum) ne obvius fieret ; eodemque fere tempore, diversis itineribus, Brutus Ardeam, Tarquinius Romam, venerunt. Tarquinio clausæ portæ, exiliumque indictum : liberatorem urbis, læta castra accipere.

HOR. COCLITIS et C. MUCII SCÆVOLÆ fortitudo.
Lib. II. U. C. 246.

JA M Tarquini ad Lartem Porsenam, Clusinum regem, perfugerant. Ibi miscendo consilium precesque, nunc orabant, ne se, oriundos ex Etruscis, ejusdem sanguinis nominisque, egentes exulare pateretur : nunc monebant etiam, *Ne orientem morem pellendi reges inultum sine-
ret. Satis libertatem ipsam habere dulcedinis. Nisi quantâ
vi civitates eam expetant, tantâ regna reges defendant, æ-
quari summa infimis. Nihil excelsum, nihil quod supra
cætera emineat, in civitatibus fore. Adesse finem regnis,
rei inter Deos hominesque pulcherrimæ.* Porsena, tum re-
gem esse Romæ, tum Etruscæ gentis regem, amplum Tu-
scis

scis ratus, Romam infesto exercitu venit. Non unquam aliàs antè tantus terror senatum invasit. Adeò valida res tum Clusina erat, magnumque Porſenæ nomen. Nec hostes modò timebant, sed suosmet ipsi cives, ne Romana plebs, metu perculsa, receptis in urbem regibus, vel cum servitute pacem acciperet. Multa igitur blandimenta plebi per id tempus ab senatu data. Atque hæc indulgentia Patrum, asperis postmodum rebus in obsidione ac fame, adeò concordem civitatem tenuit, ut regium nomen non summi magis quàm infimi horrerent: nec quisnam unus malis artibus postea tam popularis esset, quàm tum bene imperando universus senatus fuit.

Quum hostes adessent, pro se quisque in urbem ex agris demigrant: urbem ipsam sepiunt præfidiis: alia muris, alia Tiberi objecto videbantur tuta. Pons sublicius iter penè hostibus dedit, ni unus vir fuisset, Horatius Cocles: id munimentum illo die fortuna urbis Romanæ habuit: qui positus forè in statione pontis, quum captum repentino impetu Janiculum, atque inde citatos decurrere hostes vidisset, trepidamque turbam suorum arma ordinesque relinquere, reprehensas singulos, obsistens, obtestansque Deum et hominum fidem testabatur: *nequicquam deserto præsidio eos fugere. Si transitum pontem à tergo reliquissent, jam plus hostium in Palatio Capitolioque, quàm in Janiculo fore. Itaque monere, præcipere, ut pontem ferro, igni, quâcunque vi possent, interrumpant. Se impetum hostium, quantum corpore uno posset obsisti, excepturum.* Vadit inde in primum aditum pontis: insignisque inter conspecta cedentium pugnae terga, obversis cominùs

ad ineundum prælium armis, ipso miraculo audaciæ obstupefecit hostes. Duos tamen cum eo pudor tenuit, Sp. Lartium ac T. Herminum, ambos claros genere factisque. Cum his primam periculi procellam, et quod tumultuosissimum pugnae erat, parumper sustinuit.

Deinde eos quoque ipsos exigua parte pontis relicta, revocantibus qui rescindebant, cedere in tutum coëgit. Circumferens inde truces minaciter oculos ad proceres Etruscorum, nunc singulos provocare, nunc increpare omnes, *Servitta regum superborum, suæ libertatis immemores, alienam oppugnatum venire.* Cunctati aliquamdiu sunt, dum alius alium, ut prælium incipiant, circumspectant. Pudor deinde commovit aciem, et, clamore sublato, undique in unum hostum tela conjiciunt. Quæ quum in objecto cuncta scuto hæssissent, neque ille minus obstinatus ingenti pontem obtineret gradu; jam impetu conabantur detrudere virum. Quum simul fragor rupti pontis, simul clamor Romanorum alacritate perfecti operis sublatus, pavore, subito impetum sustinuit. Tum Cocles, *Tiberine pater,* inquit, *te sancte precor, hæc arma et hunc militem propitio flumine accipias.* Ita, sic armatus in Tiberim defiluit: multisque superincidentibus telis incolumis ad suos tranavit; rem ausus plus famæ habituram ad posteros, quam fidei. Grata erga tantam virtutem civitas fuit: statua in comitio posita; agri quantum uno die circumaravit, datum. Privata quoque inter publicos honores studia eminebant. Nam in magnâ inopiâ pro domesticis copiis unusquisque ei aliquid, fraudans se ipse victu suo, contulit.

Porsena

Porfena primo conatu repulsus, consiliis ab oppugnandâ urbe ad obsidendam versis, præsidio in Janiculo locato, ipse in plano ripisque Tiberis castra posuit: navibus undique accitis, et ad custodiam, ne quid Romam frumenti subvehi sineret; et ut prædatum milites trans flumen per occasiones aliis atque aliis locis trajiceret. Brevique adeo infestum omnem Romanum agrum reddidit, ut non cætera solùm ex agris, sed pecus quoque omne in urbem compelleretur, neque quisquam extra portas propellere auderet.

Sedendo expugnaturum se urbem, spem Porfena habebat: quum C. Mucius adolescens nobilis, cui indignum videbatur, populum Romanum servientem, quum sub regibus esset, nullo bello, nec ab hostibus ullis obsessum esse; liberum eundem populum ab iisdem Etruscis obsideri, quorum sæpe exercitus fuderit: itaque magno audacique aliquo facinore eam indignitatem vindicandam ratus, primò suâ sponte penetrare in hostium castra constituit: dein metuens, ne, si consulum injussu et ignaris omnibus iret, fortè deprehensus à custodibus Romanis retraheretur ut transfuga, fortunâ tum urbis * crimen affirmante, senatum adiit: *Transire Tiberim, inquit, Patres, et intrare, si possim, castra hostium volo: non prædo, nec populationum invicem ultor. Majus, si Dii juvant, in animo est facinus.* Approbant Patres. Abdito intra vestem ferro proficiscitur. Ubi eò venit, in confertissimâ turbâ prope regium tribunal consistit. Ibi quum stipendium fortè militibus daretur, et scriba cum rege sedens pari serè ornato

* *Talem criminationem probabilem faciente.*

multa ageret, cum milites vulgò adirent; timens sciscitari uter Porfena esset, ne ignorando regem semetipse aperiret quis esset, quò temerè traxit fortuna facinus, scribam pro rege obtruncat.

Vadentem inde, quà per trepidam turbam cruento mucrone sibi ipse fecerat viam, quum concursu ad clamorem factò, comprehensum regi satellites retraxissent, ante tribunal regis destitutus, tum quoque inter tantas fortunæ minas, metuendus magis quàm metuens: *Romanus sum*, inquit, *civis: C. Mucium vocant. Hostis hostem occidere volui. Nec ad mortem minus animi est, quàm fuit ad cædem. Et facere et pati fortia, Romanum est, Nec unus in te ego hos animos gessi: longus post me ordo est idem petentium decus. Proinde in hoc discrimen, si juvat, accingere, ut in singulas horas capite dimices tuo: ferrum hostemque in vestibulo habeas regiæ. Hoc tibi juvenus Romana indicimus bellum. Nullam aciem, nullum prælium timueris. Uni tibi, et cum singulis res erit. Quum Rex, simul irâ infensus, periculoque conterritus, circumdari ignes minitabundus juberet, nisi expromeret properè, quas infidiarum sibi minas per ambages jaceret: *En tibi*, inquit, *ut sentias quàm vile corpus sit iis qui magnam gloriam vident: dextramque accenso ad sacrificium foculo injicit. Quam quum velut alienato ab sensu torreret animo; prope attonitus miraculo Rex, quum ab sede suâ profiluisset, amoverique ab altaribus juvenem jussisset: Tu vero abi*, inquit, *in te magis quàm in me hostilia ausus. Juberem macie virtute esse, si pro meâ patriâ ista virtus staret. Nunc jure belli liberum te, intactum, inviolatum-*
que*

que hinc dimitto. Tum Mucius, quasi remunerans meritum, *Quandoquidem*, inquit, *est apud te virtuti honos, ut beneficio tuleris à me, quod minis nequisti; trecenti conjuravimus principes juventutis Romanæ, ut in te hac viâ grassaremur. Mea prima sors fuit. Cæteri, ut cuique cecideret primo, quoad te opportunum fortuna dederit, suis quisque tempore aderunt.*

Mulierum legatio ad M. CORIOLANUM patriæ suæ arma inferentem. Lib. II. U. C. 266.

SP. Nautius jam, et Sex. Furius consules erant. Eos recensentes legiones, præsidia per muros, aliaque, in quibus stationes vigiliasque esse placuerat, loca distribuentes, multitudo ingens pacem poscentium primùm seditioso clamore conterrui. Deinde vocare senatum, referre delegatis ad C. Marcium mittendis coëgit. Acceperunt relationem Patres, postquam apparuit labare plebis animos; missique de pace ad Marcium oratores, atrox responsum retulerunt: *Si Volscis ager redderetur, posse agi de pace; si prædâ belli per otium frui velint, memorem se et civium injuriæ, et hospitum beneficii, adniscurum, ut appareat, exilio sibi irritatos, non fractos animos esse.* Iterum deinde iidem missi, non recipiuntur in castra. Sacerdotes quoque suis insignibus velatos isse supplices ad castra hostium, traditum est; et nihilo magis quàm legatos flexisse animum.

Tum matronæ ad Veturiam matrem Coriolani, Volum-
niamque

niamque uxorem frequentes coeunt. Id publicum consilium, an muliebris timor fuerit, parum invenio. Pervicere certè, ut et Veturia magno natu mulier, et Voluminia, duos parvos ex Marcio ferens filios secum, in castra hostium irent: et quam armis viri defendere urbem non possent, mulieres precibus lacrymisque defenderent. Ubi ad castra ventum est, nunciatumque Coriolano, adesse ingens mulierum agmen, in primo, ut qui nec publicâ majestate in legatis, nec in sacerdotibus tantâ offusâ oculis animoque religione motus esset, multo obstinatio adversus lacrymas muliebres erat. Dein familiarium quidam, qui insignem moestitiâ inter cæteras cognoverat Veturiam, inter nurum nepotesque stantem, *Nisi me frustrantur*, inquit, *oculi, mater tibi conjuxque et liberi adsunt*. Coriolanus propè ut amens consternatus, ab sede suâ quomodo ferret matri obviæ complexum; mulier in iram ex precibus versa. *Sine, priusquam complexum accipio, sciam*, inquit, *ad hostem, an ad filium venerim: captiva, materne in castris tuis sim? In hoc me longa vita et infelix senectus traxit, ut exulem te, deinde hostem viderem? Potuisti populari hanc terram, quæ te genuit atque aluit? Non tibi, quamvis infesto animo et minaci perveneras, ingredienti fines ira cecidit? non quum in conspectu Roma fuit, succurrit, intra illa mœnia domus ac penates mei sunt, mater, conjux, liberique? Ergo ego nisi peperissem, Roma non oppugnaretur. Nisi filium haberem, libera in liberâ patriâ mortua essem.* * *Sed ego nihil jam pati, nec tibi turpius*

* *Sed ego nec quidquam jam pati possum, quod non magis turpi tibi sit, quam miserum mihi; nec, etiam sim miserrima, &c.*

quàm

quàm mihi miserius, possum: nec, ut sim miserrima, diu futura sum. De his videris: quos, si pergis, aut immatura mors, aut longa servitus manet. Uxor deinde ac liberi amplexi: fletusque ab omni turbâ mulierum ortus, et comploratio sui patriæque, fregere tandem virum. Complexus inde suos, dimittit: ipse retrò ab urbe castra movit.

APPIUS et VIRGINIA. Lib. III. U. C. 305.

SEQUITUR aliud in urbe nefas ab libidine ortum, haud minùs fœdo eventu, quàm quod per stuprum eademque Lucretiæ urbe regnoque Tarquinius expulerat; ut non finis solùm idem Decemviris, qui Regibus, sed caussa etiam eadem imperii amittendi esset. Ap. Claudium virginis plebeïæ stuprandæ libido cepit. Pater virginis L. Virginius, * honestum ordinem in Algido ducebat, vir exempli recti domi militiæque. Perinde uxor instituta fuerat, liberi que instituebantur. Desponderat filiam L. Icilio tribunitio, viro acri, et pro causâ plebis expertæ virtutis. Hanc virginem adultam, formâ excellentem, Appius, amore ardens, pretio ac spe pellicere adortus; postquam omnia pudore septa animadverterat, ad crudelem superbamque vim animum convertit. M. Claudio clienti negotium dedit, † ut virginem in servitutem assereret; neque cederet

* Centuriæ militum præerat.

† Ut postularet Virginem sibi addicere, tanquàm servam suam: neque cederet iis qui postulaturi essent, ut lite pendente, Virginia in

secundùm libertatem postulantibus vindicias : quòd pater puellæ abesset, locum injuriæ esse ratus. Virgini, venienti in forum, (ibi namque in tabernis literarum ludi erant) minister Decemviri libidinis manum injecit; *servâ suâ natam* servamque appellans) *esse*: sequique se jubebat; cunctantem vi abstracturum. Pavidâ puellâ stupente, ad clamorem nutricis, fidem Quiritium implorantis, fit concursus. Virginii patris sponseque Icilio popolare nomen celebratur. Notos gratia eorum, turbam indignitas rei virgini conciliat. Jam à vi tuta erat; quùm assertor, nihil opus esse multitudine concitatâ ait, se jure grassari, non vi. Vocat puellam in jus; auctoribus, qui aderant, ut sequeretur. Ad tribunal Appii perventum est.

Notam judici fabulam petitor, quippe apud ipsum auctorem argumenti, peragit; puellam, domi suæ natam, furtoque inde in domum Virginii translatam, suppositam ei esse. Id se indicio compertum afferre: probaturumque vel ipso Virginio judice, ad quem major pars injuriæ ejus pertineat. Interim dominum sequi ancillam, æquum esse. Advocati puellæ, quùm Virginium reipublicæ causâ dixissent abesse, bîduo affuturum, si nunciatum ei sit; iniquum esse absentem de liberis dimicare; postulant, ut rem integram in patris adventum differat: lege ab ipso latâ vindicias det secundùm libertatem; neu patiatur, virginem adultam famæ priùs, quàm libertatis, periculum adire.

Appius decreto præfatus, *quàm libertati faverit, eam*

possessione libertatis maneret. Vindiciarum nomine intelligitur momentanea possessio rei controversæ, donec de ipsâ rei proprietate decretorio judicio statuatur. Crevier.

ipsam

*ipsam legem declarare, quam Virginii amici postulationi suæ prætendant. Cæterum ita in eâ firmum libertati fore præsidium, si nec causis, nec personis variet. In his enim, quæ asserantur in libertatem, quia quivis lege agere possit, * id juris esse: in eâ, quæ in patris manu sit, neminem esse alium, cui dominus possessione cedat. Placere itaque patrem arcessi. Interea juris sui jacturam assertorem non facere, quin ducat puellam, sistendamque in adventum ejus, qui pater dicatur, promittat.*

Adversus injuriam decreti quum multi magis fremerent, quàm quisquam unus recusare auderet; P. Numitorius, puellæ avunculus, et sponsus Icilius, interveniunt. Datâque inter turbam viâ, quum multitudo Icili maxime interventu resisti posse Appio crederet, licitor *decrêsse* ait: vociferantemque Icilium summovet. Placidum quoque ingenium tam atrox injuria accendisset. *Ferro hinc tibi summovendus sum, Appi, inquit, ut tacitum feras, quod celari vis. Virginem ego hanc sum ducturus, nuptam pudicamque habiturus. Proinde omnes collegurum quoque lictores convoca, expediri virgas et secures jube: non manebit extra domum patris sponsa Icili. Non, si tribunium auxilium et provocationem, plebi Romanæ duas arces libertatis tuendæ, ademistis, ideo in liberos quoque nostros conjugesque regnum vestræ libidini datum est. Sævite in tergum et in cervices nostras: pudicitia saltem in tuto sit. Huic si vis offeretur, ego præsentium Quiritium pro sponsâ, Virginii militum pro unicâ filiâ, omnes De-*

* Hoc jus servari, nempe ut vindiciæ dentur secundum libertatem. Idem.

orum hominumque implorabimus fidem. Neque tu istud unquam decretum sine cæde nostrâ referes. Postulo, Appi, etiam atque etiam consideres quò progrediare. Virginius viderit de filiâ, ubi venerit, quid agta. Hoc tantum sciat, sibi, si hujus vindictis cesserit, conditionem filiæ querendam esse. Me, vindicantem sponsam in libertatem, vita citius deseret, quàm fides.

Concitata multitudo erat, certamenque instare videbatur. Lictores Icilium circumsteterant: nec ultra minas tamen processum est. Quum Appius, *Non Virginiam defendi ab Icilio, sed inquietum hominem, et tribunatum etiam nunc spirantem, locum seditionis quærere, diceret; non præbiturum se illi eo die materiam: sed ut jam sciret, non id petulantia suæ, sed Virginio absenti et patrio nomini et libertati datum, jus eo die se non dicturum neque decretum interpositurum: à M. Claudio petiturum, ut decederet jure suo, vindicarique puellam in posterum diem pateretur. Quòd nisi pater postero die affuisset, denunciare se Icilio similibusque Iciliis, neque legi suæ latorem, neque Decemviro constantiam de fore. Nec se utique collegarum lictores convocaturum ad coercendos seditionis auctores: contentum se suis licioribus fore.* Quum dilatum tempus injuriæ esset, secessissentque advocati puellæ, placuit omnium primum fratrem Icili, filiumque Numitorii, impigros juvenes, pergere inde rectâ ad portam, et quantum accelerari posset, Virginium acciri è castris. In eo verti puellæ salutem, si postero die vindex injuriæ ad tempus præsto esset. Jussi pergunt, citatisque equis nuncium ad patrem perferunt. Quum instaret assertor puellæ, ut vindicaret, sponsoresque daret; atque id ipsum

sum agi diceret Icilius, sedulò tempus terens, dum præci-
perent iter nuncii missi in castra, manus tollere undique
multitudo, et se quisque paratum ad spondendum Icilio
ostendere. Atque ille lacrymabundus, *Gratum est, inquit;
crastinâ die vestrâ operâ utar. Sponsorum nunc satis est.*
Ita vindicatur Virginia spondentibus propinquis.

Appius, paulisper moratus, ne ejus rei causâ sedisse vi-
deretur; postquam omissis rebus aliis præ curâ unius, ne-
mo adibat, domum se recepit: collegisque in castra scribit,
ne Virginio commeatum dent, atque etiam in custodiâ habe-
ant. Improbum consilium serum, ut debuit, fuit: et jam
commeatu sumpto profectus Virginius primâ vigiliâ erat,
quum postero die manè de retinendo eo nequicquam literæ
redduntur.

At in urbe, primâ luce, quum civitas in foro expecta-
tione erecta staret: Virginius sordidatus, filiam suam ob-
soletâ veste, comitantibus aliquot matronis, cum ingenti
advocatione in forum deducit. Circumire ibi et prensare
homines cœpit: et non orare solùm precariam opem, sed
pro debitâ petere, *Se pro liberis eorum ac conjugibus quo-*
tidie in acie stare: nec alium virum esse, cujus strenuè ac
ferociter facta in bello plura memorari possent. Quid pro-
desse, si, incolumi urbe, quæ captâ ultima timeantur, libe-
ris suis sunt patienda? Hæc prope concionabundus cir-
cumibat homines. Similia his ab Icilio jactabantur, Co-
mitatus muliebris plus tacito fletu, quàm ulla vox, mo-
vebat. Adversùs quæ omnia obstinato animo Appius
tanta vis amentiae veriùs, quàm amoris, mentem turba-
verat) in tribunal ascendit: et ultrò querente pauca pe-
titore,

titore, quòd jus sibi pridie * per ambitionem dictum non esset; priusquam aut ille postulatum perageret, aut Virginio respondendi daretur locus, Appius interfatur. Quem decreto sermonem prætenderit, forsàn aliquem verum auctores antiqui tradiderint. Quia nusquam ullum in tantâ fœditate decreti verisimilem invenio; id, quod constat, nudum videtur proponendum, decreâsse vindicias secundùm servitutem. Primò stupor omnes admiratione rei tam atrocis defixit. Silentium inde aliquamdiu tenuit.

Deinde quum M. Claudius, circumstantibus matronis, iret adprehendendam virginem, lamentabilisque eum mulierum comploratio excepisset; Virginius intentans in Appium manus, Icilio, inquit, *Appi, non tibi filiam despondi: et ad nuptias, non ad stuprum educavi. Placet pecudum ferarumque ritu promiscuè in concubitus ruere? Passurine hæc isti sint, nescio. Non spero esse passuros illos, qui arma habent.* Quum repelleretur asserto virginis à globo mulierum circumstantiumque advocatorum, silentium factum per præconem.

Decemvir, alienato ad libidinem animo, negat ex hesternò tantùm convicio Icilio violentiâque Virginii, cujus testem populum Romanum habeat, sed certis quoque indiciis compertum se habere, nocte totâ cætus in urbe factos esse ad movendam seditionem. Itaque se, haud inscium ejus dimicationis, cum armatis descendisse: non ut quemquam quietum violaret, sed ut turbantes civitatis otium, pro majestate imperii cœrceret. Proinde quiesse erit melius. I, inquit, licetor, summove turbam, et da viam domino ad pre-

* Captandæ apud vulgus gratiæ causâ.

pendendum mancipium. Quum hæc intonuisset plenus iræ, multitudo ipsa se suâ sponte dimovit, desertaque præda injuriæ puella stabat. Tum Virginus, ubi nihil usquam auxilii vidit, *Quæso*, inquit, *Appi*, *primùm ignosce patrio dolori, si quid inclementius in te sum invecus: deinde finas hic coram virgine nutricem percontari, quid hoc rei sit. Ut si falsò pater dictus sum, æquiore hinc animo discedam.* Datâ veniâ, seducit filiam ac nutricem prope Cloacinæ ad tabernas, quibus nunc Novis est nomen. Atque ibi lanio cultro arrepto, *Hoc te uno, quo possum, ait, modo, filia, in libertatem vindico.* Pectus deinde puellæ transfigit: respectansque ad tribunal, *Te*, inquit, *Appi*, *tuumque caput sanguine hoc consecro.* Clamore ad tam atrox facinus orto excitus Appius, comprehendi Virginium jubet. Ille ferro, quâcunque ibat, viam facere: donec, multitudine etiam prosequentium tuente, ad portam perexit. Icilius Numitoriusque exsanguis corpus sublatum ostentant populo; scelus Appii, puellæ infelicem formam, necessitatem patris deplorant. Sequentes clamitant matronæ, *Eamne liberorum procreandorum conditionem? ea pudicitæ præmia esse?* cæteraque quæ in tali re muliebris dolor, quo est mœstior imbecillo animo, eo misabilia magis querentibus subjicit. Virorum et maximè Iciliî vox tota, tribunicia potestatis ac provocationis ad populum ereptæ, publicarumque indignationum, erat.

Clades CAUDINA. Lib. IX. U. C. 433.

SAMNITES imperatorem Caium Pontium Herennii filium, habuerunt, patre longè prudentissimo natum, primum ipsum bellatorem ducemque. Is, exercitu educto, circa Caudium castra, quàm potest occultissimè locat: inde ad Calatiam, ubi jam consules Romanos castraque esse audiebat, milites decem pastorum habitu mittit, pecoraque diversos, alium alibi, haud procul Romanis pascere jubet præfidiis: ubi inciderint in prædatores, ut idem omnibus sermo constet, legiones Samnitium in Apuliâ esse, Luceriam omnibus copiis circumfedere: nec procul abesse, quin vi capiant. Jam is etiam rumor antè de industriâ vulgatus, venerat ad Romanos: sed fidem auxere captivi; eo maximè, quòd sermo inter omnes congruebat.

Haud erat dubium, quin Lucerinis opem Romanus ferret? bonis ac fidelibus sociis; simul ne Apulia omnis ad præsentem terrorem deficeret. Ea modò, quâ irent, consultatio fuit. Duæ ad Luceriam ferebant viæ, altera præter oram superi maris patens aperta; sed quanto tutior, tanto ferè longior: altera per Furculas Caudinas brevior. Sed ita natus locus est: saltus duo alti angusti filvosique sunt; montibus circa perpetuis inter se juncti. Jacet inter eos satis patens clausus in medio campus herbidus, aquosusque, per quem medium iter est. Sed antè quàm venias ad eum, intrandæ primæ angustiae sunt, et aut eâdem, quâ te insinuaveris, retrò via repetenda: aut si ire porrò pergas, per alium saltum arctiorem impeditioremque

ditio^{rem}que evadendum. In eum campum via alia per cavam rupem Romani demisso agmine, quum ad alias angustias protinùs pergerent, septas dejectu arborum saxorumque ingentium abjacente mole invenere.

Quum fraus¹ hostilis apparuisset, præsidium etiam in summo saltu conspicitur. Citati inde retrò, quâ venerant, pergunt repetere viam: eam quoque clausam suâ obice armisque inveniunt. Sistunt inde gradum sine ullius imperio; stuporque omnia animos, ac velut torpor quidam insolitus membra tenet: intuentesque alii alios (quum alterum quisque magis mentis compotem ac consilii ducerent) diu innobiles silent. Deinde, ubi prætoriam consulum erigi videre, et expedire quosdam utilia operi, quamquam ludibrio fore munientes, perditis rebus ac spe omni ademptâ, cernebant; tamen, ne culpam malis adderent, pro se quisque, ne hortante ullo nec imperante, ad munendum versi, castra propter aquam vallo circumdant: sua ipsi opera, laboremque irritum (præterquam quòd hostes superbè increpabant) cum miserabili confessione eludentes. Ad consules mœstos, ne advocantes quidem in consilium (quando nec consilio nec auxilio locus esset) suâ sponte legati, ac tribuni conveniunt: militesque in prætorium versi, opem, quam vix Dii immortales ferre poterant, ab ducibus exposcunt.

Querentes magis quàm consultantes nox oppressit, quum pro ingenio, quisque fremerent, alius per obices viarum; alius per adversa montium, per silvas, quâ ferri arma potuerunt, eamus. Modò ad hostem pervenire liceat, quem per annos jam prope triginta vincimus; omnia æqua

ac plana erunt Romano, in perfidum Samnitum pugnanti: alius, Quò, aut quà camus? Num montes moliri sede suâ paramus? Dum hæc imminebunt juga, quà tu ad hostem venies? Armati, incermes, fortes, ignavi, pariter omnes rapti atque victi sumus. Ne ferrum quidem ad bene moriendum oblaturus est hostis: sedens bellum conficiet.

His invicem sermonibus, quâ cibi, quâ quietis immemor, nox traducta est. Ne Samnitibus quidem consilium in tam lætis suppetebat rebus. Itaque universi Herennium Pontium, patrem imperatoris, per literas consulendum censent. Jam is gravis annis, non militaribus solùm, sed civilibus quoque abscesserat muneribus: in corpore tamen affecto vigeat vis animi, consiliique. Is ubi accepit, ad Furculas Caudinas inter duos saltus clasos esse exercitus Romanos, consultus ab nuncio filii, censuit omnes inde quàm primùm inviolatos dimittendos. Quæ ubi spreta sententia est, iterumque eodem remeante nuncio consulebatur, censuit ad unum omnes interficiendos. Quæ ubi tam discordia inter se, velut ex ancipiti oraculo, responsa data sunt; quamquam filius ipse in primis jam animum quoque patris consenuisse in affecto corpore rebatur; tamen consensu omnium victus est, ut ipsum in concilium acciret.

^ Nec gravatus senex, plaustro in castra dicitur advektus: vocatusque in concilium, ita ferme locutus esse, ut nihil sententiæ suæ mutaret; causas tantùm adjiceret: *Priore se consilio, quod optimum duceret, eum potentissimo populo per ingens beneficium perpetuum firmare pacem, amicitiamque: altero consilio, in multas ætates, quibus, amissis duobus ex-*
erantibus,

ercitibus, haud facile receptura vires Romana res esset, bellum differre: tertium nullum consilium esse. Quum filius aliique principes percunctando exsequerentur. Quid si media via consilii caperetur? ut et dimitterentur incolumes, et leges iis jure belli victis imponerentur? Ista quidem sententia, inquit, ea est? quæ neque amicos parat, neque inimicos tollit. Servate modò, quos ignominia irritaveritis. Ea est Romana gens quæ victa quiescere nesciat. Vivet semper pectoribus illorum, quicquid istuc præsens necessitas inusserit; neque eos ante multiplices pœnas expetitas à vobis quiescere sinet.

Neutra sententia accepta. Herennius domum à castris est avectus, Et in castris Romanis quum frustra multi conatus ad erumpendum capti essent, et jam omnium rerum inopia esset; victi necessitate legatos mittunt, qui primùm pacem æquam peterent; si pacem non impetrarent, ut provocarent ad pugnam. Tum Pontius, *debellatum* esse, respondit: et quoniam ne victi quidem ac capti fortunam fateri scirent, inermes cum singulis vestimentis sub jugum missurum: alias conditiones pacis æquas victis ac victoribus fore; si agro Samnitium decederetur, coloniæ abducerentur, suis deinde legibus Romanum ac Samnitum æquo fœdere victurum. His conditionibus paratum se esse fœdus cum Consulibus ferire: si quid eorum displiceat, legatos redire ad se vetuit. Hæc quum legatio renunciaretur, tantus gemitus omnium subitò exortus est, tantaque mœstitia incescit, ut non graviùs accepturi viderentur, si nunciaretur omnibus eo loco mortem oppetendam esse. Quum diu silentium fuisset, nec consules aut pro fœdere

tam turpi, aut contra foedus tam necessarium, hiscere possent; tum L. Lentulus, qui tum princeps legatorum virtute atque honoribus erat: *Patrem meum, inquit, Consules, sæpe audiivi memorantem, se in Capitolio unum non fuisse auctorem senatui redimendæ auro à Gallis civitatis, quando nec fossâ valloque ab ignavissimo ad opera ac municiendum hoste clausi essent: et erumpere si non sine periculo magno, tamen sine certâ perniciæ possent. Quod si ut illis decurrere ex Capitolio armatis in hostem licuit (quo sæpe modo obsessi in obsidentes eruperunt) ita nobis æquo aut iniquo loco dimicandi tantummodo cum hoste copia esset, non mihi paterni animi indoles in consilio dando deesset. Equidem mortem pro patriâ præclaram esse fateor: et me vel devovere pro populo Romano legionibusque, vel in medios me immittere hostes paratus sum. Sed hîc patriam video: hîc quicquid Romanarum legionum est. Quæ nisi pro se ipsis ad mortem ruere volunt, quid habent quod morte suâ servent? Tecta urbis, dicat aliquis, et mœnia, et eam turbam, à quâ urbs incolitur. Imò hercule, produntur ea omnia, deleta hoc exercitu, non servantur. Quis enim ea tuebitur? Imbellis videlicet atque inermis multitudo. Tam hercule, quàm à Gallorum impetu defendit. An à Veïis exercitum, Camillumque ducem implorabunt? Hîc omnes spes opesque sunt: quas servando patriam servamus: dedendo ad necem patriam deserimus, ac prodimus. At fœda atque ignominiosa deditio est. Sed ea caritas patriæ est, ut tam ignominia eam, quàm morte nostrâ, si opus sit, servemus. Subeat ergo ista, quantacumque est indignitas: et pareatur necessitati, quam ne Dii quidem superant. Ite, Consules*

Consules, redimite armis civitatem, quam deo majores vestri redemerunt.

Consules profecti ad Pontium in colloquium, quum de fœdere victor agigaret, negarent, injussu populi fœdus fieri posse: nec sine fecialibus cæremoniâque aliâ solenni. Itaque, non, ut vulgò credunt, Claudiusque etiam scribit, fœdere pax Caudina, sed per sponsionem acta est. Quid enim aut sponsoridus in fœdere opus est aut obsidibus, ubi precatione res transfigitur? *per quem opulum fiat, quominus legibus dictis stetur, ut eum ita Juper feriat, quemadmodum à fecialibus percus feriatur* Sposponderunt consules, legati, quæstores, tribuni milium: nominaque omnium, qui sposponderunt, extant: hi, si ex fœdere acta res esset, præterquam duorum fecialium non extarent. Et propter necessariam fœderis dilationem obsides etiam sexcenti equites imperati, qui capite luent, si pacto non staretur.

Tempus inde statutum tradendis obsidibus, exercituque inermi mittendo. Redintegravit luctum castris consulum adventus, ut vix ab iis abstinerent mus, quorum temeritate in eum locum deducti essent quorum ignaviâ fœdius inde quàm venissent abituri. Ille non ducem locorum, non exploratorem fuisse: belluam modo cæcos in foveam missos. Alii alios intueri, contemplari arma mox tradenda, et inermes futuras deas, obnoxiaque corpora hosti. Proponere sibi metipsi an oculos jugum hostile, et ludibria victoris, et vultus suppositos, et per armatos inermium iter: inde fœdi agminis miserabilem viam, per sociorem urbes reditum in patriam, ac parentes, quò

quò sæpe ipsi majoresque eorum triumphantes venissent. Se solos sine vulnere, sine ferro, sine acie victos : sibi non stringere licuisselados, non manum cum hoste conferre : sibi nequicquam arma, nequicquam vires, nequicquam animos datos. Tæc frementibus hora fatalis ignominie advenit ; omnia tristiora experiundo factura, quàm quæ præceperant animis. Jam primùm cum singulis vestimentis inermes exa vallum exire jussi : et primi traditi obfides, atque in ostodiam abducti. Tum à consulibus abire lictores jussi, aludamentaue detracta, tantam inter ipsos, qui paulo anteos execrantes, dedendos lacerendosque censuerat, mirationem fecerunt, ut suæ quisque conditionis oblitus, illâ deformatione tantæ majestatis, velut ab nefando spectaculo, averteret oculos.

Primi consules ppè seminudi sub jugum missi ; tum ut quisque gradu primus erat, ita ignominie objectus : tum deinceps singæ legiones. Circumstabant armati hostes exprobranteseludentesque : gladii etiam plerisque intentati ; et vulnere quidam, necatique, si vultus eorum indignitare rerum aor victorem offendisset. Ita traducti sub jugum, et qui penè gravius erat, per hostium oculos, quum ex saltu asissent ; etsi velut ab inferis extracti tum primùm lucenspicere visi sunt ; tamen ipsa lux ita deforme intuentibusomen omni morte tristior fuit.

Itaque quum annoctem Capuam pervenire possent, incerti de fide socium, et quòd pudor præpediebat, circa viam laud proCapuâ omnium egeni corpora humi prostraverunt. Qu ubi est Capuam nunciatum, evicit miseratio justa focum superbiam ingenitam Campanis.

Confestim

Confestim insignia sua consulibus, fasces, lictores, arma, equos, vestimenta, commeatus militibus benignè mittunt: et venientibus Capuam cunctus senatus populusque obviam egressi, justis omnibus hospitalibus, privatisque et publicis funguntur officiis. Neque illis sociorum comitas, vultusque benigni, et alloquia non modò sermonem elicere, sed ne ut oculos quidem attollerent, aut consolantes amicos contra intuerentur, efficere poterant. Adeò super mœrorem pudor quidem fugere colloquia et cœtus hominum cogebat.

Postero die, quum juvenes nobiles, missi à Capuâ, ut proficiscentes ad finem Campanum prosequerentur, revertissent; vocatique in curiam, percunctantibus majoribus natu, *multo sibi mœstiores et abjectioris animi visos, referrent; adeò silens, ac prope mutum agmen incessisse: tacere indolem illam Romanam, ablatosque cum armis animos, non reddere salutem, non salutantibus dare responsum, non hiscere quemquam præ metu potuisse; tamquam ferentibus adhuc cervicibus jugum, sub quod emissi essent. Habere Samnites victoriam, non præclaram solùm, sed etiam perpetuam. Cepisse enim eos non Romam, sicut ante Gallos, sed, quod multò bellicosius fuerit, Romanam virtutem, ferociamque: quum hæc dicerentur audirenturque, et deploratum pene Romanum nomen in concilio sociorum fidelium esset; dicitur Ofilius Calavius, Ovii filius, clarus genere factisque, tum etiam ætate verendus, longè aliter se habere rem dixisse. Silentium illud obstinatum, fixosque in terram oculos, et surdas ad omnia solatia aures, et pudorem intendæ lucis, ingentem molem irarum ex alto animi cientis in-*
dicia

udicia esse. Aut se Romana ignorare ingenia, aut filientium illud Samnitibus flebiles brevi clamores gemitusque excitaturum: Caudinæque pacis aliquanto Samnitibus quàm Romanis tristioremem memoriam fore. Quippe suos quemque coràm animos habiturum, ubicumque congressuri sint; salutus Caudinos non ubique Samnitibus fore.

Jam et Romæ sua infamis clades erat. Obsessos primùm audierunt: tristior deinde ignominiosæ pacis magis, quàm periculi nuncius fuit. Ad famam obsidionis delectus haberi cœptus erat: demissus deinde auxiliorum apparatus, postquam deditionem tam scedè factam acceperunt. Extemploque sine ullâ publicâ auctoritate consensum in omnem formam luctûs est. Tabernæ circa forum clausæ, justitiumque in foro suâ sponte cœptum priùs, quàm indictum: lati clavi, annuli aurei positi; penè mœstior exercitu ipso civitas esse; nec ducibus solùm atque auctoribus sponsoribusque pacis irasci, sed innoxios etiam milites odisse, et negare urbe tectisve accipiendos. Quàm concitationem animorum fregit adventus exercitûs, etiam iratis miserabilis. Non enim tanquam in patriam revertentes ex insperato incolumes, sed, captorum habitu vultuque ingressi serò in urbem, ita se in suis quisque tectis abdiderunt, ut postero atque insequentibus diebus, nemo eorum forum aut publicum adspicere vellet. Consules in privato abditi, nihil pro magistratu agere, nisi quod expressum senatûsconsulto est, ut dictatorem dicerent comitiorum causâ.

Disputatio de ALEXANDRO M. et ROMANIS. Lib. IX.
U. C. 435.

HAUD dubiè illà ætate, quâ nulla virtutum fêracior fuit, nemo unus erat vir, quo magis innixa res Romana staret. Quin * cum parem destinarent animis Magno Alexandro ducem, si arma, Asiâ perdomitâ in Europam vertisset.

Nihil minùs quæsitum à principio hujus operis videri potest, quàm ut plus justo ab rerum ordine declinarem, varietatibusque distinguendo opere, et legentibus velut diverticula amœna, et requiem animo meo quærerem: tamen tanti regis ac ducis mentio, quibus sæpè tacitis cogitationibus volutavit animum, eas evocat in mediùm: ut quærere libeat, quinam eventus Romanis rebus, si cum Alexandro foret bellatùm futurus fuerit. Plurimum in bello pollere videntur, militum copia et virtus, ingenia imperatorum, fortuna, per omnia humanâ, maximè in res bellicas, potens. Ea, et singula intuenti et universa, sicut ab aliis regibus gentibusque, ita ab hoc quoque facîle præstant invictum Romanum imperium, Jam primùm, ut ordiatur ab ducibus comparandis, haud equidem abnuo, egregium ducem fuisse Alexandrùm: sed clariorem tamen eum facit, quòd unus fuit, quòd adolescens in incremento rerum, nondùm alteram fortunam expertus, decessit. Ut alios reges claros ducesque omittam, magna exempla ca-

* *L. Papirium Cursorem.*

suum humanorum; Cyrum, quem maximè Græci laudibus celebrant, quid nisi longa vita, sicut Magnum modò Pompeium, vertenti præbuit fortunæ? recenseam duces Romanos, nec omnes omnium ætatum, sed ipsos eos, cum quibus consulibus aut dictatoribus Alexandro fuit bellandum: M. Valerium Corvum, C. Martium Rutilum. C. Sulpicium, T. Manlium Torquatum, Q. Publium Philonem, L. Papirium Cursorem, Q. Fabium Maximum, duos Decios, L. Volumnium, Manium Curium. Deinceps ingentes sequuntur viri; si Punicum Romano prævertisset bellum, seniorque in Italiam trajecisset. Horum in quolibet tum indoles eadem, quæ in Alexandro erat, animi ingenique; tum disciplina militaris jam inde ab initiis urbis tradita per manus, in artis perpetuis præceptis ordinatæ modum venerat.

Ita reges gesserant bella: ita deinde exactores regum Junii Valeriique: ita deinceps Fabii, Quintii, Cornelii: ita Furius Camillus, quem juvenes ii, quibus cum Alexandro dimicandum erat, senem viderant. Militaria opera pugnando obeunti Alexandro (nam ea quoque haud minùs clarum eum faciunt) cessisset videlicet in acie oblatus par Manlius Torquatus, aut Valerius Corvus; insignes ante milites, quàm duces? cessissent Decii, devotis corporibus in hostem ruentes? cessisset Papirius Cursor, illo corporis robore, illo animi: victus esset consiliis juvenis unius, ne singulos nominem, senatus ille, quem * qui ex regibus constare dixit, unus veram speciem Romani senatûs cepit? Id verò erat periculum, ne solertiùs, quàm quilibet unus

* Cineas, Pyrrhi regis legatus.

ex iis, quòs nominavi, castris locum caperet, commeatus expediret, ab insidiis præcaveret, tempus pugnae deligeret, aciem instrueret, subsidiis firmaret. Non cum Dario rem esse dixisset; quem, mulierum ac spadonum agmen trahentem, inter purpurani atque auram, oneratum fortunæ suæ apparatus, prædam veriùs, quàm hostem, nihil aliud quàm benè ausus vana contemnere, incruentus devicit. Longè alius Italiæ, quàm Indiæ, per quam temulento agmine comissabundus incescit, visus illi habitus esset, saltus Apuliæ ac montes Lucanos cernenti, et vestigia recentia domesticæ cladis, ubi avunculus ejus nuper Epiri rex Alexander absumptus erat.

Et loquimur de Alexandro nondum mersò secundis rebus, quarum nemo intolerantior fuit. Qui, si ex habitu novæ fortunæ novique, ut ita dicami ingenii, quod sibi victor induerat, spectetur; Dario magis similis, quàm Alexandro, in Italiam venisset, et exercitum Macedoniæ oblitum degenerantemque jam in Persarum mores adduxisset. Réferre in tanto rege piget superbam mutationem vestis, et desideratus humi jacentium adulationes, * etiam victis Macedonibus graves, nedum victoribus; et sæda supplicia; et inter vinum et epulas cædes amicorum, et vanitatem ementiendæ stirpis. Quid si vini amor indies fieret acrior? quid, si trux ac præservida ira? (nec quicquam dubium inter scriptores refero) nullane hæc damna imperatoriis virtutibus ducimus; Id verò periculum erat, quod levissimi ex Græcis, qui Parthorum quoque contra nomen Romanum gloriæ favent, dictitare solent, ne ma-

* i. e. *Etiamsi victi fuissent.*

jestatem nominis Alexandri (quem ne famâ quidem illis notum arbitror fuisse) sustinere non potuerit populus Romanus. Et, adversus quem Athenis, in civitate fractâ Macedonum armis, cernente tum maximè prope fumantes Thebarum ruinas, concionari liberè ausi sint homines, (id quod ex monumentis orationum patet) adversus cum nemo ex tot proceribus Romanis vocem liberam missurus fuerit. Quantalibet magnitudo hominis concipiatur animo, unius tamen ea magnitudo hominis erit; collecta paulo plus decem annorum felicitate: quam qui eo extollunt, quod populus Romanus, etsi nullo bello, multis tamen præliis victis sit, Alexandro nullius pugnae non secunda fortuna fuerit; non intelligunt, se hominis res gestas, et ejus juvenes, cum populi jam octingentesimum bel-
lantis annum rebus conferre.

Miremur, si, quum ex hâc parte secula plura numerentur, quàm ex illâ anni, plus in tam longo spatio, quàm in ætate tredecim annorum, fortuna variaverit? Quin tu hominis cum homine, et ducis cum duce, fortunam cum fortunâ confers? Quot Romanos duces nominem, quibus nunquam adversa fortuna pugnae fuit? Paginas in annalibus magistratuum fastisque percurrere licet, consulum, dictatorumque quorum nec virtutis, nec fortunæ ullo die populum Romanum pœnituit. Et, quo sint mirabiliores, quàm Alexander, aut quisquam rex; denos vicenosque dies quidam dictaturam, nemo plus quàm annum consulum gessit: ab tribunis plebis delectus impediti sunt: post tempus ad bella ierunt: ante tempus, comitiorum causâ revocati sunt: in ipso conatu rerum circumegit se annus: collegæ

collegæ nunc temeritas, nunc pravitas, impedimento aut damno fuit : male gestis rebus alterius successum est : tironem, aut malâ disciplinâ institutum exercitum acceperunt. At, herculè, reges, non liberi solùm impedimentis omnibus, sed domini rerum temporumque, trahunt consiliis cuncta, non sequuntur. Inviçtus ergò Alexander cum invictis ducibus bella gessisset, et eadem fortunæ pignora in discrimen detulisset. Imò etiam eo plus periculi subisset, quòd Macedones unum Alexandrum habuissent ; multis casibus non solùm obnoxium, sed etiam offerentem se : Romanis multi fuissent Alexandro, vel gloriâ, vel rerum magnitudine, pares ; quorum suo quisque fato, sine publico discrimine viveret, morereturque.

Restat, ut copiarum copiis comparentur, vel numero, vel militum genere, vel multitudine auxiliorum. Censebantur ejus ætatis lustris ducena quinquagena millia capitum. Itaque in omni defectione sociorum Latini nominis, urbano propè delectu decem scribebantur legiones. Quaterni, quinque exercitus sæpe per eos annos, in Etruriâ, in Umbriâ, Gallis hostibus adjunctis, in Samnio, in Lucanis gerebant bellum. Latium deinde omne cum Sabinis, et Volscis, et Æquis, et omni Campaniâ, et parte Umbriæ Etruriæque et Picentibus, et Marfis, Pelignisque, ac Vestinis, atque Apulis ; adjunctâque omni orâ Græcorum inferi maris à Thuriis Neapolim et Cumas, et inde Antiop atque Ostiis tenus, Samnites, aut socios validos Romanis, aut fractos bello invenisset hostes. Ipse trajecisset mare cum veteranis Macedonibus, non plus triginta millibus hominum, et quatuor millibus equitum, maximè Thessalorum :

lorum: hoc enim roboris erat. Persas, Indos, aliasque si adjunxisset gentes, impedimentum magis quàm auxilium traheret. Adde, quòd Romanis ad manum domi supplementum esset. Alexandro (quod postea Annibali accidit) alieno in agro bellanti, exercitus consenuisset. Arma, clypeus, sarissæque illis: Romano scutum, majus corpori tegumentum, et pilum, haud paulo quàm hasta vehementius ictu missuque telum. Statarius uterque miles, ordines servans: sed illa phalanx immobilis, et unius generis: Romana acies distinctior, ex pluribus partibus constans: facilis partienti quâcunque opus esset, facilis jungenti. Jam in opere quis par Romano miles? quis ad tolerandum laborem melior? Uno prælio victus Alexander, bello victus esset. Romanum, quem Caudium, quem Cannæ non fregerunt, quæ fregisset acies? Næ ille sæpe, etiamsi prima prosperè evenissent, Persas et Indos, et imbellem et Asiam quæsisset, et cum foeminis sibi bellum fuisse dixisset: quod Epiri regem Alexandrum mortifero vulnere ictum, dixisse ferunt, sortem bellorum in Asiâ gestorum ab hoc ipso juvene cum suâ conferentem. Equidem quum per annos quatuor et viginti primo Punico bello classibus certatum cum Pœnis recorder, vix ætatem Alexandri suffecturam fuisse reor ad unum bellum. Et forsitan quum et foederibus vetustis juncta Punica res Romanæ esset, et timor par adversus communem hostem, duas potentissimas armis virisque urbes armaret, simul Punico Romanoque obrutus bello esset. Non quidem Alexandro duce, nec integris Macedonum rebus, sed experti tamen sunt Romani Macedonem hostem adversus
Antiochum,

Antiochum, Philippum, Persen, * non modò cum clade ullâ, sed ne cum periculo quidem suo. Absit invidia verò, et † civilia bella fileant, nunquam ab equite hoste, nunquam à peditè, nunquam apertâ acie, nunquam æquis, utique nunquàm nostris locis laboravimus. Equitem, sagittas, saltus impeditos, avia commeatibus loca, gravis armis miles timere potest. Mille acies graviores, quàm Macedonum atque Alexandri, avertit, avertetque; modò sit perpetuus hujus, quâ vivimus, pacis amor, et civilis cura concordia.

ANNIBAL *transit* ALPES. Lib. XXI. U. C. 534.

ANNIBAL ab Druentiâ campestri maximè itinere cum bonâ pace ad Alpes incolentium ea loca Gallorum pervenit. Tum, quamquam famâ priùs (quâ incerta in majus vero ferri solent) præcepta res erat; tamen ex propinquo visa montium altitudo, nivesque cœlo prope imministæ, tectâ informia imposita rupibus, pecora jumenta-que torrida frigore, homines intonsi et inculti, animalia inanimaque omnia rigentia gelu, cætera visu, quàm dictu, fœdiora, terrorem renovârunt. Erigentibus in primos agmen clivos apparuerunt imminentes tumulos infidentes montani: qui si valles occultiores insedissent, coorti in pugnam repentè, ingentem fugam stragemque dedissent.

* *Non modo, i. e. non modo non.*

† *i. e. De civilibus bellis non fiat mentio.*

Annibal

Annibal consistere signa jubet : Gallisque ad visenda loca præmissis, postquam comperit transitum eâ non esse, castra inter confragosa omnia præruptaque, quàm extensissimâ potest valle, locat. Tum per eosdem Gallos, haud sanè multum linguâ moribusque abhorrentes quum se immiscuissent colloquiis montanorum, edoctus interdum tantum obsidere saltum, nocte in sua quemque dilabi testâ ; luce primâ subiit tumultos, ut ex aperto atque interdum viam per angustias facturus. Die deinde simulando aliud, quàm quod parabatur, consumpto quum eodem, quo constiterant, loco castra communissent, ubi primum degreßos tumultis montanos, laxatasque censit custodias, pluribus ignibus quàm pro numero manentium in speciem factis, impedimentisque cum equite relictis, et maximâ parte perditum ; ipse cum expeditis, acerrimo quoque viro, raptim angustias evadit : iisque ipsis tumultis, quos hostes tenebant, confedit.

Primâ deinde luce castra mota, et agmen reliquum incedere cœpit. Jam montani signo dato ex castellis ad stationem solitam conveniebant : quum repente conspiciant alios, arce occupatâ suâ, super caput imminentes, alios viâ transire hostes. Utraque simul objecta res oculis animisque immobiles parumper eos defixit. Deinde ut trepidationem in angustiis, suoque ipsum tumultu misceri agmen videre equis maximè confternatis, quicquid adjecissent ipsi terroris, fatis ad perniciem fore rati, perversis rupibus, juxta invia ac devia assueti discurrunt. Tum verò simul ab hostibus, simul ab iniquitate locorum Pœni oppugnabantur ; plusque inter ipsos, (sibi quoque tenden-

te ut periculo prius evaderet) quàm cum hostibus certaminis erat. Equi maxime infestum agmen faciebant, qui et clamoribus dissonis, quos nemora etiam repercussæque valles augebant, territi trepidabant; et isti fortè aut vulnerati adeò consternabantur, ut stragem ingentem simul hominum ac sarcinarum omnis generis facerent: multosque turba, quum præcípites deruptæque utrimque angustiae essent, in immensum altitudinis dejecit; quosdam et armatos. Inde ruinæ maximæ modo jumenta cum oneribus devolvebantur. Quæ quàmquam foeda visu erant, stetit parumper tamen Annibal ac suos continuit, ne tumultum ac trepidationem augetet. Deinde, postquam interrumpi agmen vidit, periculumque esse, ne exutum impedimentis exercitum nequicquam incolumen trāduxisset, decurrit ex superiore loco; et quum impetu ipso fudisset hostem, suis quoque tumultum auxit. Sed is tumultus momento temporis, postquam liberata itinera fugâ montanorum erant, sedatur: nec per otium modò, sed prope silentio mox omnes traducti. Castellum inde, quod caput ejus regionis erat, viculosque circumjectos capit, et captivorum pecoribus per triduum exercitum aluit. Et quia nec montanis primò percussis, nec loco magnopere impediabantur, aliquantum eò triduo viæ confecit.

Perventum inde ad frequentem custoribus alium, ut inter montana; populum. Ibi non bello aperto, sed suis artibus, fraude, deinde infidlis est prope circumventus. Magno natu principes castellorum oratores ad Pœnum veniunt: *alienis malis, utili exemplo doctos, memorantes; amicitiam malle, quàm vim experiri Pœnorum: itaque obe-*

dienter imperata facturos : commeatum itinerisque duces, et ad fidem promissorum obsides acciperet, Annibal nec temerè credendo, nec aspernando, ne repudiati apertè hostes fierent, benignè quum respondisset; obsidibus quos dabant acceptis, et commeatu, quem in viam ipsi detulerant, usus; nequaquam, ut inter pacatos, incompósito agmine duces eorum sequitur. Primum agmen elephanti et equites erant: ipse post cum robore peditum, circumspèctans sollicitusque omnia, incredebat. Ubi in angustiorè viam ex parte alterà subjèctam jugo insuper imminenti ventum est, undique ex infidiis barbari à fronte et ab tergo coorti, cominus eminus petunt: saxa ingentia in agmen devolvunt: maxima ab tergo vis hominum urgebat. In eos versa peditum acies haud dubium fecit, quin, nisi firmata extrema agminis fuissent, ingens in eo saltu accipiendà clades fuerit. Tunc quoque ad extremum periculi, ac prope perniciem ventum est: nam dum cunctatur Annibal agmen demittere in angustias; quia non, ut ipse equitibus præsidio erat, ita peditibus quicquam ab tergo auxilii reliquerat; occurrentes per obliqua montani, perrupto medio agmine, viam insedère: noxque una Annibali sine equitibus atque impedimentis acta est.

Postero die, jam fegniùs intercurrentibus barbaris, junctæ copiæ, saltusque haud sine clade (majore tamen jumentorum quàm hominum pernicie) superatus. Inde montani pauciores jam, et latrocinii magis quàm belli more, concursabant; modò in primum, modò in novissimum agmen, ut cuique aut locus opportunitatem daret, aut progressi morative aliquam occasionem fecissent. Elephanti sicut

per

per arctas et præcipites vias magnâ morâ agebantur, ita tutum ab hostibus quâcumque incederent (quia insuetis ad-
eundi propiùs metus erat) agmen præbebant. Noq̃ die
in jugum Alpium perventum est, per invia pleraque et
errores, quos aut ducentium fraus, aut ubi fides non iis
esset, temerè initæ valles à conjectantibus iter, faciebant.
Biduum in jugis stativa habita: fessis labore ac pugnando
quies data militibus: jumenta que aliquot, quæ prolapsa in
rupibus erant, sequendo vestigia agminis in castris perve-
nere. Fessis tædio tot malorum, nivis etiam casus occi-
dente jam fidere Vergiliarum, ingentem terrorem adjecit.
Per omnia nive oppleta quùm signis primâ luce motis seg-
niter agmen incederet, pigritiaque et desperatio in omnium
vultu emineret; prægressus signa Annibal, in promontorio
quodam, unde longè ac latè prospectus erat, consistere
jussis militibus, Italiam ostendit, subjectosque Alpibus
montibus Circumpadanos campos: mœniaque eos tum
transcendere non Italiæ modò, sed etiam urbis Romanæ.
Cætera plana, plocivia fore: uno, aut summum altero
prælio arcem et caput Italiæ in manu ac potestate habitu-
ros. Procedere inde agmen cœpit: jam nihil ne hostibus
quidem præter parva furta per occasionem, tentantibus.
Cæterum iter multò, quàm in ascensu fuerat (ut pleraque
Alpium ab Italiâ sicut breviora, ita arctiora sunt) difficilius
fuit. Omnis enim fermè via præceps, angusta labrica erat:
ne neque sustinere se à lapsu possent, si qui paululum titu-
bassent, nec hædere afflictis vestigio suo; alique super alios
et jumenta et homines occiderent.

Ventum deinde ad multò angustiores rupes, atque ita rectis saxis, ut ægrè expeditus miles tentabundus, manibusque retinens virgulta ac stirpes circa eminentes, demittere sese posset. Naturæ locus jam ante præceps, recenti lapsu terræ, in pedum mille admodum altitudinem, abruptus erat. Ibi quum velut ad finem viæ equites constitissent, miranti Annibali quæ res moraretur agmen, nunciatur, rupem inviam esse. Digressus deinde ipse ad locum visendum. Haud dubia res visa, quin per invia circâ, nec trita antea, quamvis longa ambitu circumduceret agmen. Ea verò via insuperabilis fuit. Nam quum super veterem nivem intracta nova modicæ altitudinis esset: molli, nec præaltæ nivi facilè pedes ingredientium infistebant. Ut verò tot hominum jumentorumque incessu dilapsa est, per nudam infra glaciem, fluentemque tabem liquescentis nivis ingrediebantur. Tetra ibi luctatio erat ut à lubricâ glacie, non recipiente vestigium, et in prono citius pede se fallente: et, seu manibus in assurgendo seu genu se adjuvissent, ipsis adminiculis prolapsi iterum corruerant; nec stirpes circa radicesve, ad quas pede aut manu quisquam eniti posset, erant. Ita in levi tantum glacie tabidâque nive volutabantur. Jumenta secabant interdum et jam tum infimam ingredientia nivem, et prolapsa jactandis graviùs in continendo ungulis, penitus perfringebant: ut pleraque, velut pedicâ capta, hærent in duratâ et altè concretâ glacie.

Tandem, nequicquam jumentis atque hominibus fatigatis, castra in jugo posita; ægerrimè ad id ipsum loco purgato: tantum vivis fodiendum atque egerendum fuit.

Inde

Inde ad rupem minuendam, per quam unam via esse poterat, milites ducti, quum cædendum esset saxum, arboribus circa immanibus dejectis detruncatisque, struem ingentem lignorum faciunt : eamque (quum et vis venti apta faciendo igni coorta esset) succendunt, ardentiaque saxa infuso aceto putrefaciunt. Ita torridam incendio ruem ferro pandunt, molliuntque anfractibus modicis clivos, ut non jumenta solum, sed elephantum etiam deduci possent. Quadrimum circa rupem consumptum, jumentis prope fame absumentis : nuda enim ferè cacumina sunt ; et si quid est pabuli, obruunt nives. Inferiora vallis apricos quosdam colles habent, rivosque prope sylvas, et jam humano cultu digniora loca. Ibi jumenta in pabulum missa, et quies muniendo fessis hominibus data triduo. Inde ad planum descensum, et jam locis mollioribus et accolarum ingeniis.

Hoc maximè modo in Italiam perventum est quinto mense à Carthagine Novâ, (ut quidam auctores sunt) quinto decimo die Alpibus superatis.

Transitum APENNINI tentat ANNIBAL. Lib. XXI.

U. C. 534.

HAUD longis inde temporibus, dum intolerabilia frigora erant, quies militi data est : et ad prima ac dubia signa veris profectus ex hibernis Annibal in Etruriam ducit ; eam quoque gentem, sicut Gallos Liguresque, aut vi aut voluntate adjuncturus. Transeuntem Apenninum adeò atrox adorta tempestas est, ut Alpium foeditatem
prope

prope superaverit. Vento mixtus imber quum ferretur in ipsa ora ; primò, quia aut arma omittenda erant, aut contra enitentes vortice intorti affligebantur, constitere : dein, quum jam spiritum intercluderet, nec reciprocare animam fineret, averſi à vento parumpter confedère. Tum verò ingenti ſono cœlum ſtrepere, et inter horrendos fragores micare ignes. Capti auribus et oculis, metu omnes torpere. Tandem, effuſo imbre, quum eo magis accenſa vis venti eſſet ; ipſo illo, quo deprehenſi erant, loco caſtra ponere neceſſarium viſum eſt. Id verò laboris velut de integro initium fuit. Nam nec explicare quicquam, nec ſtatuerè poterant : nec quod ſtatutum eſſet, manebat ; omnia perſcindente vento, et rapiente : et mox aqua levata vento, quum ſuper gelida montium jùga concreta eſſet, tantum nivofæ grandinis dejecit, ut, omnibus omiſſis, procumberent homines ; tegminibus ſuis magis obruti quàm teſti. Tantaque vis frigoris infeſcuta eſt, ut ex illâ miſerabili hominum jumentorumque ſtrage, quum ſe quiſque attollere ac levare vellet, diu nequiret ; quia torpentibus rigore nervis vix ſteſtere artus poterant. Deinde, ut tandem agitando ſeſe movere ac recepere animos, et raris locis ignis fieri eſt coeptus ; ad alienam opem quiſque inops tendere. Biduum eo loco, velut obſeſſi, manſere. Multi homines, multa jumenta, elephanti quoque ex his, qui prælio ad Trebiam factò ſuperfuerant, ſeptem abſumpti.

DECII MAGII, *adversantis ANNIBALI, constantia; et*
 PEROLLÆ *audax de Pœno interficiendo consilium.*

Lib. XXIII. U. C. 536.

* **E**A ne fierent, neu legatio mitteretur ad Pœnum, summâ ope Decius Magius, vir cui ad summam auctoritatem nihil præter sanam civium mentem defuit, restiterat. Hæc (neque enim occultè agebantur) quum relata Annibali essent; primò misit, qui vocarent Magium ad sese in castra: deinde quum is ferociter negâset se iturum (nec enim Annibali jus esse in civem Campanum) concitatus irâ Pœnus, comprehendendi hominem, vinctumque attrahi ad se jussit. Veritus deinde, ne quid inter vim tumultûs, atque ex concitatione animorum, inconsulti certaminis oriretur, ipse, præmissis nuncio ad Marium Blossium prætorem Campanum, postero die se Capuæ futurum, profiscitur è castris cum modico præsidio. Marius concione advocatâ edicit, ut fræquentes cum conjugibus ac liberis obviam irent Annibali. Ab universis, id non obedienter modò, sed enixè, favore etiam vulgi, et studio visendi tot jam victoriis clarum imperatorem factum est. Decius Magius non obviam egressus est, nec, quo timorem aliquem ex conscientia significare posset, privatim se tenuit: in foro cum filio clientibusque paucis otiosè inambulavit, trepidante totâ civitate ad excipiendum Pœnum, visendumque. Annibal ingressus urbem, senatum

* *Ne scilicet Campani ad Annibalem desciscerent.*

extern-

extemplò postulat, precantibusque inde primoribus Campanorum ne quid eo die seriæ rei gereret; diemque ut ipse adventu suo festum lætus ac libens celebraret; quamquam præceps ingenio in iram erat, tamen ne quid in principio negaret, visendâ urbe magnam dici partem consumpsit.

Diversatus est apud Stenium, Pacuviumque, inclytos nobilitate ac divitiis. Eò Pacuvius Calavius, princeps factionis ejus, quæ traxerat rem ad Pœnos, filium juvenem adduxit: abstractum abs Decii Magii latere, cum quo ferocissimè pro Romanâ societate adversus Punicum foedus steterat: nec eum aut inclinata in partem alteram civitas, aut patria majestas sententiâ depulerat. Huic tum pater juveni Annibalem deprecando magis, quàm purgando, placavit; victusque patris precibus lachrymisque, etiam ad coenam eum cum patre vocari jussit: cui convivio neminem Campanum, præterquam hospites, Jubelliumque Tauream, insignem bello virum, adhibiturus erat. Coeperunt epulari de die, et convivium non ex more Punico, aut militari disciplinâ esse; sed, ut in civitatè, atque etiam domo luxuriosâ, omnibus voluptatum illecebris instructum. Unus nec dominorum invitatione, nec ipsius interdum Annibalis, Calavii filius Perolla * vinci potuit: ipse valetudinem excusans, patre animi quoque ejus haud mirabilem interturbationem caussante. Solis ferè occasu patrem Calavium, ex convivio egressum, scutus filius, ubi in secretum (hortus erat posticis ædium partibus) pervenerunt: *Consilium, inquit, affero, pater; quo non veniam solum peccati, quo defecimus ad Annibalem, impetra-*

* Adduci ut se letitia convivali permetteret.

turi ab Romanis, sed in multo majore dignitate et gratiâ
simus Campani, quàm unquam fuimus. Quum mirabun-
dus pater, quidnam id esset consilii, quæreret; togâ rejectâ
ab humero, latus succinctum gladio nudat: Jam ego, in-
quit, sanguine Annibalis sanciam Romanum fœdus. Te
id prius scire volui, si fortè abesse, dum facinus patratur,
malles.

Quæ ubi vidit audivitque senex, velut si jam agendis,
quæ audiebat, interesset, amens metu: Per ego te, inquit,
fili, quæcumque jura liberos jungunt parentibus, precor
quæsoque, ne ante oculos patris facere et pati omnia infanda
velis. Paucæ horæ sunt, intra quas jurantes per quicquid
Deorum est, dextræ dextras jungentes, fidem obstrinximus,
ut sacratis de mensis essemus: digressi ab colloquio extemplâ
in eum armaremur? Surgis ab hospitali mensâ, ad quam
tertius Campanorum adhibitus ab Annibale es, at eam ipsam
mensam cruentares hospitis sanguine? Annibalem pater filio
meo potui placare, filium Annibali non possum? Sed sit ni-
hil sancti, non fides, non religio, non pietas: audeantur in-
fanda, si non perniciem nobis cum scelere afferunt. Unus
aggressurus es Annibalem: quid illa turba tot liberorum,
servorumque? quid in unum intenti omnium oculi? quid
tot dextræ? torpescuntne in amentia illâ? Vultum ipsius
Annibalis, quem armati exercitus sustinere nequeunt, quem
horret populus Romanus, sustinebis? et alia auxilia de-
sint, meipsum ferire, corpus meum opponentem pro corpore
Annibalis, sustinebis? Atqui per meum pectus petendus ille
tibi, transfigendusque est. Deterreri hæc sine te potiùs, quàm
illic vinci. Valeant preces apud te meæ, sicut pro te hodie

K k

valuerunt.

extemplò postulat, precantibusque inde primoribus Campanorum ne quid eo die seriæ rei gereret; diemque ut ipse adventu suo festum lætus ac libens celebraret; quamquam præceptis ingenio in iram erat, tamen ne quid in principio negaret, visendâ urbe magnam dici partem consumpsit.

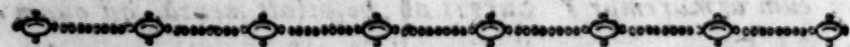
Diversatus est apud Stenium, Pacuviumque, inclytos nobilitate ac divitiis. Eò Pacuvius Calavius, princeps factionis ejus, quæ traxerat rem ad Pœnos, filium juvenem adduxit: abstractum abs Decii Magii latere, cum quo ferocissimè pro Romanâ societate adversus Punicum foedus steterat: nec eum aut inclinata in partem alteram civitas, aut patria majestas sententiâ depulerat. Huic tum pater juveni Annibalem deprecando magis, quàm purgando, placavit; victusque patris precibus lachrymisque, etiam ad coenam eum cum patre vocari jussit: cui convivio neminem Campanum, præterquam hospites, Jubelliumque Tauream, insignem bello virum, adhibiturus erat. Cœperunt epulari de die, et convivium non ex more Punico, aut militari disciplinâ esse; sed, ut in civitate, atque etiam domo luxuriosâ, omnibus voluptatum illecebris instructum. Unus nec dominorum invitatione, nec ipsius interdum Annibalis, Calavii filius Perolla * vinci potuit: ipse valetudinem excusans, patre animi quoque ejus haud mirabilem interturbationem caussante. Solis ferè occasu patrem Calavium, ex convivio egressum, secutus filius, ubi in secretum (hortus erat posticis ædium partibus) pervenerunt: *Consilium, inquit, affero, pater; quo non veniam solum peccati, quo defecimus ad Annibalem, impetra-*

* Adduci ut se lætitiæ convivali permetteret.

turi ab Romanis, sed in multo majore dignitate et gratiâ
simus Campani, quàm unquam fuimus. Quum mirabun-
dus pater, quidnam id esset consilii, quæreretur; togâ rejectâ
ab humero, latus succinctum gladio nudat: Jam ego, in-
quit, sanguine Annibalis sanciam Romanum fœdus. Te
id prius scire volui, si fortè abesse, dum facinus patratur,
malles.

Quæ ubi vidit audivitque senex, velut si jam agendis,
quæ audiebat, interesset, amens metu: Per ego te, inquit,
fili, quæcumque jura liberos jungunt parentibus, precor
quæsoque, ne ante oculos patris facere et pati omnia infanda
velis. Pauca horæ sunt, intra quas jurantes per quicquid
Deorum est, dextræ dextras jungentes, fidem obstrinximus,
ut sacratis de mensis effemus: digressi ab colloquio extemplâ
in eum armaremur? Surgis ab hospitali mensâ, ad quam
tertius Campanorum adhibitus ab Annibale es, at eam ipsam
mensam cruentares hospitis sanguine? Annibalem pater filio
meo potui placare, filium Annibali non possum? Sed sit ni-
hil sancti, non fides, non religio, non pietas: audeantur in-
fanda, si non perniciem nobis cum scelere afferunt. Unus
aggressor es Annibalem: quid illa turba tot liberorum,
servorumque? quid in unum intenti omnium oculi? quid
tot dextræ? torpescuntne in amentia illâ? Vultum ipsius
Annibalis, quem armati exercitus sustinere nequeunt, quem
horret populus Romanus, sustinebis? et alia auxilia de-
sint, meipsum ferire, corpus meum opponentem pro corpore
Annibalis, sustinebis? Atqui per meum pectus petendus ille
tibi, transfigendusque est. Deterreri hîc sine te potiùs, quàm
illic vinci. Valeant preces apud te meæ, sicut pro te hodie

valuerunt. Lacrymantem inde juvenem cernens, medium complectitur, atque osculo hærens, non ante precibus abstinit, quàm pervicit, ut gladium poneret, fidemque daret, nihil facturum tale. Tum juvenis : *Ego quidem, inquit, quam patriæ debeo pietatem, exsolvam patri. Tuam doleo vicem, cui ter proditæ patriæ sustinendum est crimen ; semel, quum defectionis ab Romanis ; iterum, quum, pacis cum Annibale fuisti auctor ; tertio hodie, quum restituendæ Romanis Capuæ mora atque impedimentum es. Tu, patria, ferrum, quo pro te armatus hanc arcem defendere volebam, hosti minimè parcens ; quando parens extorquet, recipe. Hæc quum dixisset, gladium in publicum trans maceriam horti abjecit : et quò minus res suspecta esset, se ipse convivio reddidit.*

ANNIBALIS *Exercitus CAPUÆ in hibernis corrumpitur.*
Lib. XXIII. U. C. 536.

PUDOR Annibalem ab * incepto avertit : castrisque communis ac præsidio modico imposito, ne omnia res videretur, in hiberna Capuam concessit. Ibi partem majorem hiemis exercitum in tectis habuit ; adversus omnia humana mala sæpe ac diu durantem, bonis inexpertum atque insuetum. Itaque quos nulla mali vicerat vis, perdere nimia bona ac voluptates immodicæ : et eo impensius, quo avidius ex insolentiâ in eas se merferant.

* *Ab oppugnando Cæsiline.*

Somnus

Somnus enim, et vinum, et epulæ, et scorta, balneaque, et otium, consuetudine indies blandius, ita enervaverunt corpora animosque, ut magis deinde præteritæ eos victoriæ quàm præsentis tutarentur vires: majusque id peccatum ducis apud peritos artium militarium haberetur, quàm quòd non ex Cannensi acie protinus ad urbem Romanam duxisset. Illa enim cunctatio distulisse modò victoriam videri potuit; hic error vires ademisse ad vincendum. Itaque herculè, velut si cum alio exercitu à Capuâ exiret, * nihil usquam pristinæ disciplinæ tenuit. Nam et redierunt plerique scortis impliciti. Et ubi primùm sub pellibus haberi cœpti sunt, viaque et alius militaris labor excepit, tironum modo, corporibus animisque deficiebant; et deinde per omne æstivorum tempus magna pars sine com meatibus ab signis dilabebantur: neque aliæ latebræ, quàm Capua, desertoribus erant.

* Sic in lib. vii. 38. *Jam tum minimè salubris militari disciplinæ Capua, instrumento omnium voluptatum delinitos militum animos avertit à memoriâ patriæ.*

MARCELLI, SYRACUSARUM jam mœnia ingressi, lacryma. Ibidem mox pestilentia Captâque urbe, ARCHIMEDIS mors. Lib. XXV. U. C. 540.

MARCELLUS, ut mœnia ingressus, ex superiori-
bus locis urbem, omnium fermè illâ tempestate
pulcherrimam, subjectam oculis vidit, illacrymâsse dici-
tur: partim gaudio tantæ perpetratæ rei, partim vetustâ
gloriâ urbis. Atheniensium classes demersæ, et duo in-
gentes exercitus cum duobus clarissimis * ducibus deleti,
occurrebant; et tot bella cum Carthaginensibus tanto
cum discrimine gesta; tot tam opulenti tyranni regesque;
præter cæteros Hiero, quum recentissimæ memoriæ rex,
tum ante omnia, quæ virtus ei fortunaque sua dederat, be-
neficiis in populum Romanum insignis. Ea quum uni-
versa occurrerent animo, subiretque cogitatio, jam illa
momento horæ arsurâ omnia, et ad cineres reditura; pri-
usquam signa Achradinæ admoveret, præmittit Syracusa-
nos, qui intra præsidia Romana fuerant, ut alloquio leni
perlicerent hostes ad dedendam urbem.

Accessit deinde pestilentia, commune malum, quod fa-
cilè utrorumque animos averteret à belli consiliis. Nam
tempore autumnî, et locis naturâ gravibus, multò tamen
magis extra urbem, quàm in urbe, intoleranda vis æstûs
per utraque castra omnium fermè corpora movit. Et

* Niciâ et Demosthene, qui in miserabili Atheniensium ab Sy-
racusis fugâ interierunt,

primò

primò temporis ac loci vitio et ægri erant, et morriebantur: postea curatio ipsa, et contractus ægrorum vulgabat morbos: ut aut neglecti desertique, qui incidissent, morerentur; aut assidentes curantesque eâdem vi morbi repletos secum traherent: quotidianaque funera, et mors ob oculos esset, et undique dies noctesque ploratus audirentur. Postremò ita assuetudinie mali efferaverant animos; ut * non modò lacrymis justoque comploratu prosequerentur mortuos; sed ne efferrent quidem, aut sepelirent; jacerentque strata exanima corpora in conspectu similem mortem expectantium: mortuique ægros, ægri validos, cum metu, tum tabe ac pestifero odore corporum, conficerent. Et ut ferro potius morerentur, quidam invadebant soli hostium stationes. Multò tamen major vis pestis Pœnorum castra quàm Romana, (diu circumsedendo Syracusas, coelo aquisque adsuêrant magis) affecerat. Ex hostium exercitu Siculi, ut primùm videre ex gravitate loci vulgari morbos, in suas quisque propinquas urbes dilapsi sunt. At Carthaginieneses, quibus nusquam receptus erat, cum ipsis ducibus Hippocrate atque Himilcone, ad internecionem omnes perierunt. Marcellus, ut tanta vis ingruerat mali, traduxerat in urbem suos: infirmaque corpora tecta et umbræ recreaverant. Multi tamen ex Romano exercitu eâdem peste absumpti sunt.

Urbe captâ, ac diripiendâ militi datâ, quum multa iræ, multa avaritiæ, foedo exempla ederentur, Archimeden, memoriæ proditum est, in tanto tumultu, quantum capta

* *Non modo, pro non modo non; ut supra p. 239: et passim apud Ciceronem, optimosque Latini sermonis scriptores.*

urbs in discursu diripientium militum ciere poterat, intentum formis, quas in pulvere descripserat, ab ignaro milite quis esset interfectum. Ægrè id Marcellum tulisse, sepulturæque curam habitam. Et propinquis etiam inquisitis, honori præsidioque nomen ac memoriam ejus fuisse.

P. CORNELII SCIPIONIS, Proconsulis in HISPANIAM
missi, artes apud multitudinem. Lib. XXVI.

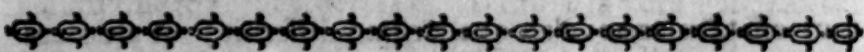
U. C. 541.

ROMÆ senatui populoque post receptam Capuam, non Italiæ jam major, quàm Hispaniæ cura erat: et exercitum augeri, et imperatorem mitti placebat. Nec tamen, quem mitterent, satis constabat; quàm illud, ubi duo summi imperatores intra dies triginta cecidissent, qui in locum duorum succederet, extraordinariâ curâ deligendum esse. Quùm alii alium nominarent; postremùm eò decursum est, ut populus proconsuli creando in Hispaniam comitia haberet; diemque comitiis consules edixerunt. Primò exspectaverant, ut qui se tanto imperio dignos crederent, domina profiterentur. Quæ ut destituta expectatio est, redintegratus luctus acceptæ cladis, desideriumque imperatorum amissorum. Mœsta itaque civitas prope inops consilii, comitiorum die tamen in campum descendit: atque in magistratus versi circumspectant ora principum, aliorum alios intuentium, fremuntque, adeò perditas res, desperatumque de republicâ esse ut nemo audeat in
Hispaniam

Hispaniam imperium accipere. Quùm subito P. Corneli-um, Publii, qui in Hispaniâ ceciderat, filius, quatuor et viginti fermè annos natus, professus se petere, in superiore, unde conspici posset, loco constitit. In quem postquam omnium ora conversa sunt, clamore ac favore ominati extemplò sunt felix faustumque imperium. Jussi deinde inire confestim suffragium, ad unum omnes non centuriæ modò, sed etiam homines, P. Scipioni imperium esse in Hispaniâ jusserunt. Cæterùm post rem actam, ut jam resederat impetus animorum ardorque, silentium subito ortum et tacita cogitatio, quidnam egissent? num favor plus valuisset, quàm ratio? ætatis maximè poenitebat: quidam fortunam etiam domûs horrebant, nomenque, ex funestis duabus familiis, in eas provincias, ubi inter sepulchra patris patruisque res gerendæ essent, proficiscentis.

Quàm ubi ab re tanto impetu actâ sollicitudinem curamque hominum animadvertit; advocatâ concione, ita de ætate suâ, imperioque mandato et bello quod gerendum esset, magno elatoque animo disseruit; ut ardorem eum qui resederat, excitaret rursus novaretque; et imple- ret homines certioris spei, quàm quantam fides promissi humani, aut ratio ex fiduciâ rerum subicere solet. Fuit enim Scipio, non veris tantùm virtutibus mirabilis, sed arte quoque quâdam ab juventâ in ostentationem earum compositus: pleraque apud multitudinem, aut per nocturnas visa species, aut velut divinitus mente monitâ, agens: sive et ipse capti quâdam superstitione animi, sive ut imperia consiliaque, velut fortè oraculi missa, sine cunctatione assequeretur. Ad hoc jam inde ab initio præparans ani-
mos,

mos, ex quo togam virilem fumpfit, nullo die priùs ullam publicam privatamque rem egit, quàm in Capitolium iret, ingressusque ædem consideret: et plerumque tempus solus in secreto ibi tereret. Hic mos, qui per omnem vitam servabatur, seu consultò, seu temerè, vulgatæ opinioni fidem apud quosdam fecit, stirpis eum divinæ virum esse, retulitque famam, in Alexandro Magno priùs vulgatam, et vanitate et fabulâ parem, anguis immianis concubitu conceptum, et in cubiculo matris ejus persæpe visam prodigii ejus speciem, interventuque hominum evolutam repente, atque ex oculis elapsam. His miraculis numquam ab ipso elusa fides est; quin potiùs aucta arte quâdam, nec abnuendi tale quicquam, nec palam affirmandi. Multa alia ejusdam generis, alia vera, alia affimulata, admirationis humanæ in eo juvene excesserant modum: quibus freta tunc civitas, ætati haudquaquam maturæ tantam molem rerum, tantumque imperium permisit.

CARTHAGINE N. captâ, SCIPIONIS Humanitas.

Lib. XXVI. U. C. 542.

SCIPIO, vocatis * obsidibus, primùm universos bonum animum habere jussit. Venisse eos in populi Romani potestatem, qui beneficio, quàm metu obligare homines malit: exterasque gentes fide ac societate junctas habere,

* Hispaniæ civitatum quibusdam, qui Pænis dati fuerant, obsidibus.

quàm

quàm tristi subiectas servitio. Deinde acceptis nominibus civitatum, recensuit captivos; quot cujusque populi essent: et nuncios domum misit, ut ad suos quisque recipiendos veniret. Si quarum fortè civitatum legati aderant, eis præsentibus suos restituit; cæterorum curam benignè tuendorum C. Flaminio, quæstori attribuit. Inter hæc è mediâ turbâ obsidum mulier magno natu, Mandonii uxor, qui frater Indibilis Iltergetum reguli erat, flens ad pedes imperatoris procubuit, obtestarique cœpit, ut curam cultumque scæminarum impensius custodibus commendaret. Quum Scipio, nihil profectò defuturum, diceret; tum rursus mulier, *Haud magni ista facimus*, inquit. *Quid enim huic fortunæ non satis est? Alia me cura, ætatem harum intuentem (nam ipsa jam extra periculum injuriæ muliebris sum) stimulat. Ætate et formâ florentes circa erant Indibilis filiæ, aliæque nobilitate pari quæ omnes eam pro parente colebant. Tum Scipio, Meæ, populi que Romani disciplinæ causâ facerem*, inquit, *ne quid, quod sanctum usquam esset, apud nos violaretur. Nunc ut id curem impensius, vestra quoque virtus dignitasque facit: quæ ne in malis quidem oblitæ decoris matrónalis estis. Spectatæ deinde integritatis viro tradidit eas, tuerique haud secus verecundè ac modestè, quàm hospitem conjuges ac matres; jussit.*

Captivâ deinde à militibus adducitur ad eum adulta virgo: adeò eximiâ formâ, ut quâcunque incedebat, converteret omnium oculos. Scipio percunctatus patriam parentesque; inter cætera accepit, desponsam eam principi Celatiberorum adolescenti: Allucio nomen erat. Extemplò

igitur parentibus sponsoque ab domo accitis, quum interim audiret deperire eum sponsæ amore; ubi primum venit, accuratione eum sermone quàm parentes alloquitur. *Juvenis, inquit, juvenem appello: quo minor sit inter nos hujus sermonis verecundia. Ego, quum sponsa tua capta à militibus nostris ad me ducta esset, audiremque eam tibi cordi esse, et forma faceret fidem; quia ipse, si frui liceret ludo ætatis, (præsertim recto et legitimo amore) et non respublica animum nostrum occupasset, veniam mihi dari sponsam impensius amanti vellem: tuo, cujus possum, amori favco. Fuit sponsa tua apud me eadem, quâ apud soceros tuos parentesque suos, verecundiâ: servata tibi est, ut inviolatum et dignum me teque dari tibi donum posset. Hanc mercedem unam pro eo munere paciscor; amicus populo Romano sis: et si me virum bonum credis esse, quales patrem patruumque meum jam ante hæ gentes narrant scias multos nostri similes in civitate Romanâ esse: nec ullum in terris populum hodie dici posse, quem minùs tibi hostem tuisque esse velis, aut amicum malis.* Adolefcens simul pudore et gaudio perfusus, dextram Scipionis tenens, Deos omnes invocare ad gratiam illi pro se referendam; quoniam sibi nequaquam satis facultatis pro suo animo atque illius erga se merito esset. Parentes inde cognatique virginis appellati. Qui, quonium gratis sibi redderetur virgo; ad quam redimendam satis magnum attulissent auri pondus: orare Scipionem, ut id ad se donum acciperet, cœperunt: haud minorem ejus rei apud se gratiam futuram esse, affirmantes, quàm redditæ inviolatæ foret virginis. Scipio, quando tanto opere peterent, accepturum se pollicitus, poni ante

ante pedes jussit : vocatoque ad se Allucio, *Super dotem*, inquit, *quam accepturus à socero es, hæc tibi à me dotalia dona accedent* ; aurumque tollere, ac sibi habere jussit. His lætus donis honoribusque dimissus domum, implevit populares laudibus meritis Scipionis : venisse Diis simillimum juvenem ; vincenrem omnia, quum armis, tum benignitate ac beneficiis. Itaque delectu clientium habito, cum delectis mille quadringentis equitibus intra paucos dies ad Scipionem revertit.

Post victum à CLAUDIO NERONE COS. ASDRUBALEM, gaudium ROMANORUM. Lib. XXVIII. U. C. 545.

N E R O, eâ nocte, quæ secuta est pugnam, citatiore quàm inde venerat agmine, die sexto ad stativa sua atque ad hostem pervenit. Iter ejus frequentia minore, quia nemo præcefferat nuncius, lætitiâ verò tantâ, vix ut compotes mentium præ gaudio essent, celebratum est. Nam Romæ neuter animi habitus satis dici enarrarique potest : nec quo incertâ expectatione eventûs civitas fuerat, nec quo victoriæ famam accepit. Numquam per omnes dies, ex quo Claudium consulem profectum fama attulit, ab orte sole ad occidentem, aut senator quisquam à curiâ atque ab magistratibus abcessit, aut populus è foro. Matronæ, quia nihil in ipsis opis erat, in preces obtestationesque versæ ; per omnia delubra vagæ suppliciiis votisque fatigare Deos. Tam sollicitæ ac suspensæ civitati fama in-

perta primò accidit, duos Narnienses equites in castra, quæ in faucibus Umbriæ opposita erant, venisse ex prælio nuntiantes, cæsos hostes : et primò magis auribus, quàm animis id acceptum erat, ut majus lætiusque, quàm quod mente capere, aut satis credere possent : et ipsa celeritas fidem impediebat, quòd biduo ante pugnatum dicebatur. Literæ deinde ab L. Manlio Acidino missæ ex castris afferuntur de Narniensium equitum adventu. Et literæ per forum ad tribunal Prætoris latæ, senatum curiâ exciverunt : tanto certamine ac tumultu populi ad fores curiæ concursus est, ut adire nuncius non posset, trahereturque à percunctantibus, vociferantibusque, ut in rostris, priusquàm in senatu, literæ recitarentur. Tandem summoti, et coërciti à magistratibus : dispensarique lætitia inter impotentes ejus animos potuit. In senatu primùm, deinde in concione literæ recitatæ sunt : et pro cujusque ingenio aliis jam certum gaudium, aliis nulla antè futura fides erat, quàm legatos, consulumve literas audissent.

Ipso deinde appropinquare legatos allatum est. Tum enimvero omnis ætas currere obvii ; primus quisque oculis auribusque haurire tantum gaudium cupientes, ad Mulvium usque pontem continens agmen pervenit. Legati erant, L. Veturius Philo, P. Licinius Verus, Q. Cæcilius Metellus. Circumfusi omnis generis hominum frequentia in forum pervenerunt ; quum alii ipsos, alii comites eorum, quæ acta essent, percunctarentur : et ut quisque audierat, exercitum hostium imperatorisque occisum, legiones Romanas incolumes, salvos consules esse : exemplò aliis porrò impertiebant gaudium suum. Quum agrè
in

in curiam perventum esset ; multo ægrius summotâ turbâ ne Patribus misceretur, literæ in senatu recitatæ sunt. Inde producti in concionem legatis. L. Veturius literis recitatis, ipse planius omnia, quæ acta erant, exposuit, cum ingenti assensu, postremò etiam clamore universæ concionis, quum vix gaudium animis caperent. Discursum inde, ab aliis circa templa Deûm, ut grates agerent ; ab aliis domus, ut conjugibus liberisque tam lætum nuncium impertirent. Senatus, quòd M. Livius et C. Claudius consules, incolumi exercitu, ducem hostium legionesque occidissent, supplicationem in triduum decrevit. Eam supplicationem C. Hostilius prætor pro concione edixit ; celebrataque à viris foeminisque est. Omnia templa per totum triduum æqualem turbam habuere : quum matronæ amplissimâ veste cum liberis, perinde ac si debellatum foret, omni solutæ mætu, Deis immortalibus grates agerent. Statum quoque civitatis ea victoria movit : ut jam inde haud secus quàm in pace, res inter se contrahere, vendendo, emendo, mutuum dando, argentum creditum solvendo, auderent. C. Claudius consul, quum in castra redisset, caput Asdrubalis, quòd servatum cum curâ attulerat, projici ante hostium stationis, captivosque Afros vinctos, ut erant, ostendi, duos etiam ex iis solutos ire ad Annibalem, et expromere quæ acta essent, jussit. Annibal tanto simul publico familiarique ictus luctu, *agnoscere se fortunam Carthaginis*, fertur dixisse : castraque inde movit, ut omnia auxilia, quæ diffusa latiùs tueri non poterat, in extemum Italiæ angulum Bruttios, contraheret.

SOPHONISBA. Lib. XXX. C. U. 549.

SYPHAX, dum obequitat hostium turmis, si pudore, si periculo suo fugam sistere posset; equo graviter icto, effusus opprimitur, capiturque: et vivus (lætum ante omnes Masanissæ præbiturus spectaculum) ad Lælium pertrahitur. Masanissa sibi quidem, dicere, nihil esse in præsentia pulchrius, quàm victorem, recuperatum tanto post intervallo, patrium invisere regnum: sed tam secundis, quam adversis, rebus non dari spatium ad cessandum. Si se Lælius cum equitatu victoque Syphace * Cirtam præcedere sinat, trepida omnia metu se oppressurum: Lælium cum peditibus subsequi modicis itineribus posse. Assentiente Lælio, prægressus Cirtam, evocari ad colloquium principes Cirtensium jubet. Sed apud ignaros regis casûs, neque quæ acta essent promendo, nec minis, nec suadendo, ante valuit, quàm rex victus in conspectum datus est. Tum ad spectaculum tam fœdum comploratio orta; et partim pavore mœnia sunt deserta, partim repentino consensu gratiam apud victorem querentium patefactæ portæ. Et Masanissa, præsidio circa portas opportunaque mœnium dimisso, ne cui fugæ pateret, exitus, ad regiam occupandam citato vadit equo. Intranti vestibulum in ipso limine Sophonisba, uxor Syphacis, filia Asdrubalis Pœni, occurrit: et quum in medio agmine armatorum Masanissam insignem, quum armis, tum cætero habitu, conspexisset; regem esse

* Cirta caput Regni Syphacis erat.

(id quod erat) rata, genibus advoluta ejus: Omnia quidem, inquit, ut posses in nos, Dii tibi dederunt, virtusque et felicitas tua. Sed si captivæ apud dominum vitæ necisque suæ vocem supplicem mittere licet, si genua, si victricem attingere dextram, precor quæsoque per majestatem regiam, in quâ paulo ante nos quoque fuimus, per gentis Numidarum nomen, quod tibi cum Syphace commune fuit, per hujusce regiæ Deos, qui te melioribus omnibus accipiant, quàm Syphacem hinc miserunt; hanc veniam supplicis des, ut ipse, quodcumque fert animus, de captivâ statuas, neque me in cujusquam Romani superbum ac crudele arbitrium venire sinas. Si nihil aliud quàm Syphacis uxor fuisset. tamen numidæ, atque in eadem mecum Africâ geniti, quàm alienigenæ et externi, fidem experiri mallet. Quid Carthaginienfi ab Romano, quid filiæ Asdrubalis timendum sit, vides. Si nullâ aliâ re potes, morte me ut vindices ab Romanorum arbitrio, oro obtestorque. Forma erat insignis et florentissima ætas. Itaque quum modo genua, modò dextram amplectans, in id, ne cui Romano traderetur, fidem exposceret, propiusque blanditias oratio esset, quàm preces; non in misericordiam modò prolapsus est animus victoris, sed amore captivæ victor captus, datâ dexterâ, in id quod petebatur, obligandæ fidei, in regiam concedit. Instat, deinde reputare secum ipse, quemadmodum promissi fidem præstaret. Quod quum expedire non posset, ab amore temerarium atque impudens mutatur consilium. Nuptias in eum ipsum diem repentè parari jubet, ne quid relinqueret integri aut Lælio, aut ipsi Scipioni consulendi velut in captivam, quæ Masanissæ jam nupta foret. Factis
nuptiis,

nuptiis, supervenit Lælius : et adeò non dissimulavit im-
probare se factum, ut primò etiam cum Syphace et cæteris
captivis detractam eam toro geniali mittere ad Scipionem
conatus sit. Victus deinde precibus Masanissæ orantis, ut
arbitrium, utrius regum duorum fortunæ accessio Sopho-
nissa esset, ad Scipionem rejiceret ; misso Syphace et cap-
tivis, cæteras urbes Numidiæ quæ præfidiis regiis tene-
bantur, adjuvante Masanissa, recepit.

Syphacem in castra adduci quum esset nunciatum, omnis
velut ad spectaculum triumphi multitudo effusa est. Præ-
cedebat ipse vinctus, sequebatur grex nobilium Numida-
rum. Tum, quantum quisque plurimum posset, mag-
nitudini Syphacis, famæ gentis, victoriam suam augendo,
addebat : *illum esse regem, cujus tantum majestati duo po-
tentissimi in terris tribuerint populi, Romanus Carthaginien-
sisque, ut Scipio imperator suus ad amicitiam ejus petendam,
relictâ provinciâ Hispaniâ exercituque, duabus quinquere-
mibus in Africam navigaverit : Asdrubal, Pænorum im-
perator, non ipse modo ad eum in regnum venerit, sed etiam
filiam ei nuptum dederit. Habuisse eum tempore uno in-
potestate duos imperatores, Pænum Romanumque. Sicut
ab Diis immortalibus pars utraque hostiis mactandis pacem
petisset, ita ab eo utrimque pariter amicitiam petitam. Jam
tantas habuisse opes, ut Masanissam regno pulsum eò rede-
gerit, ut vita ejus famâ mortis et latebris, ferarum modo,
in silvis raptò vivantis, tegeretur.* His sermonibus cir-
cumstantium celebratus rex, in prætorium ad Scipionem
est perductus. Movit et Scipionem quum fortuna pristina
viri præsentis fortunæ collata ; tum recordatio hospitii dex-
træque

træque datæ, et fœderis publice ac privatim juncti. Eadem hæc et Syphaci animum dederunt in alloquendo victore. Nam quum Scipio, quid sibi voluisset, quæreretur, qui non societatem solum abnuisset Romanam, sed ultro bellum intulisset; tum ille, *peccasse quidem sese, atque insanisse, fatebatur; sed non tum demum, quum arma adversus populum Romanum cepisset: exitum sui furoris fuisse, non principium. Tunc se insanisse, tum hospitia privata et publica fœdera omnia ex animo ejecisse, quum Carthaginensem matronam domum acceperit. Illis nuptialibus facibus regiam conflagrâsse suam: illam furiam pestemque omnibus delinimentis animum suum avertisse atque alienâsse: nec conquiesse, donec ipsa manibus suis nefaria sibi arma adversus hospitem atque amicum induerit. Perditto tamen atque afflictô sibi hoc in miseriis solatii esse, quod in omnium hominum inimicissimi sibi domum ac penates eandem pestem ac furiam transisse videat. Neque prudentiorem, neque constantiorem Masanissam, quàm Syphacem esse; etiam juventutem incautiorem. Certè stultius illum atque intemperantiùs eam, quàm se duxisse.*

Hæc non hostili modò odio, sed amoris etiam stimulis, amatam apud æmulum cernens, quum dixisset; non mediocri curâ Scipionis animum pepulit. Et fidem criminibus, raptæ prope inter arma nuptiæ, neque consulto, neque expectato Lælio, faciebant; tamque præceps festinatio, ut quo die captam hostem vidisse, eodem matrimonio junctam acciperet, et ad penates hostis sui nuptiale sacrum conficeret. Eò scœdiora hæc videbantur Scipioni, quod ipsum in Hispaniâ juvenem nullius forma pepulerat cap-

tivæ. Hæc secum voluntanti Lælius ac Masaniſſa ſuperven-
nerunt; quos quum pariter ambo et benigno vultu exce-
piſſet, et egregiis laudibus frequenti prætorio celebrâſſet;
abductum in ſecretum Maſaniſſam ſic alloquitur: “ Ali-
qua te exiſtimo, Maſaniſſa, intuentem in me bona, et
principio in Hiſpaniâ ad jungendam mecum amicitiam ve-
niſſe, et poſtea in Africâ teipſum, ſpesque omnes tuas in
fidem meam commiſiſſe. Atque nulla earum virtus eſt,
propter quas appetendus tibi viſus ſim, quâ ego æquè at-
que temperantiâ et continentîâ libidinum gloriatus fuerim.
Hanc te quoque ad cæteras tuas eximias virtutes. Maſa-
niſſa, adjeciſſe velim. Non eſt, non (mihi crede) tantum
ab hoſtibus armatis ætati noſtræ periculum, quantum ab
circumfuſis undiquè voluptatibus. Qui eas ſuâ temperan-
tiâ frenavit ac domuit, næ multò majus decus, majorem-
que victoriam ſibi peperit quàm nos Syphace victo ha-
bemus. Quæ me abſente ſtrenuè ac fortiter feciſti, li-
benter et commemoravi, et memini. Cætera teipſum re-
putare tecum, quàm me dicente, erubescere malo. Sy-
phax populi Romani auſpicio victus captuſque eſt. Ita-
que ipſe, conjux, regnum, ager, oppida, homines qui in-
colunt, quicquid denique Syphacis fuit, præda populi Ro-
mani eſt: et regem conjugemque ejus, etiamſi non civis
Carthaginienſis eſſet, etiamſi non patrem ejus imperatorem
hoſtium videremus, Romam oporteret mitti, ac ſenatus
populique Romani de eâ¹ judicium atque arbitrium eſſe;
quæ regem nobis ſocium alienâſſe, atque in arma egreſſo
præcipitem dicatur. Vince amicum. Cave deformes mul-
ta bona uno vitio, et tot meritorum gratiam majore culpâ,
quàm cauſſa culpæ eſt, corrumpas.”

Maſaniſſæ

Masanissæ hæc audienti, non rubor solùm suffusus, sed lacrymæ etiam obortæ: et quum, *se quidem in potestate futurum imperatoris* dixisset, orâissetque euni, *ut quantum res sineret, fidei suæ temerè obstrictæ consuleret*; *promisisse enim, sese in nullius potestatem eam traditurum*, ex prætorio in tabernaculum suum confusus concessit. Ibi, arbitris remotis, quum crebro suspiratu, et gemitu, quod facile, ab circumstantibus tabernaculum exaudiri posset, aliquantum temporis consumpsisset; ingenti ad postremum edito gemitu, fidum è servis vocat, sub cujus custodiâ regio more ad incerta fortunæ venenum erat, et mixtum in poculo ferre ad Sophonisbam jubet, ac simul nunciare: *Masanissam libenter primam ei fidem præstaturum fuisse, quam vir uxori debuerit. Quoniam arbitrium ejus, qui possint, adimant, secundam fidem præstare, ne viva in potestatem Romanorum veniat. Memor patris imperatoris, patriæque et duorum regum, quibus nupta fuisset, sibi ipsa consuleret.* Hunc nuncium ac simul venenum ferens minister, quum ad Sophonisbam venisset, *Accipio, inquit, nuptiale munus; nec ingratum, si nihil majus vir uxori præstare potuit. Hoc tamen nuncia; meliùs me morituram fuisse, si non in funere meo nupsissem.* Non locuta est ferociùs, quàm receptum poculum, nullo trepidationis signo dato, impavidè hausit. Quod ubi nunciatum est Scipioni, ne quid æger animi ferox juvenis gravius consuleret, accitum eum extemplò nunc solatur; nunc, quòd temeritatem temeritate aliâ luerit, tristioremq; rem, quàm necesse fuerit, fecerit, leniter castigat. Postero die, ut à præsentimotu averteret animum ejus, in tribunal ascendit et concii-

onem advocati iussit. Ibi Masanissam primum regem appellatum, eximisque ornatum laudibus, aureâ coronâ, aureâ paterâ, sellâ curuli, et scipione eburneo, togâ pictâ, et palmatâ tunicâ donat. Addit verbis honorem, *Neque magnificentius quicquam triumpho apud Romanos, neque triumphantibus ampliore eo ornatu esset quo unum omnium externorum dignum Masanissam populus Romanus ducat.* Lælium deinde, et ipsum collaudatum, aureâ coronâ donat. Et alii militares viri, prout à quodque navata opera erat, donati. Iis honoribus mollitur regis animus erectusque in spem propinquam, sublato Syphace, omnis Numidiæ potiundæ.

ANNIBALIS ex ITALIA revocati dolor. Lib. XXX.
U. C. 549.

AD Annibalem legati ab Carthagine, vocantes in Africam, venerunt. Frendens gemensque, ac vix lacrymis temperans, dicitur legatorum verba audisse. Postquam edita sunt mandata: *Jam non perplexè, inquit, sed palàm revocant, qui, vetando supplementum et pecuniam mitti, jampridem retrahabant. Vicit ergo Annibalem non populus Romanus toties cæsus fugatusque, sed senatus Carthaginienſis obtreclatione atque invidiâ. Neque hâc deformitate reditûs mei tam P. Scipio exsultabit atque efferet sese, quàm Hanno, qui domum nostram, quando aliâ re non potuit, ruinâ Carthaginis oppressit. Jam hoc ipsum præſagiens animo,*

animo, præparaverat antè naves. Itaque inutili militum turbâ præfidii specie in oppida Bruttii agri, quæ paucae magis metu, quàm fidè, continebantur, dimissâ, quod roboris in exercitu erat, in Africam transvexit: multis Italici generis (quia in Africam secuturos abnuentes concesserant in Junonis Laciniae delubrum, inviolatum ad eam diem) in templo ipso foedè interfectis. Rarò quemquam alium, patriam exilii causâ relinquentem, magis moestum abisse ferunt, quàm Annibalem hostium terrâ excedentem. Respexisse sæpe Italiae littora, et Deos hominesque accusantem, in se quoque ac suum ipsius caput execratum, *Quòd non cruentum ab Cannensi victoriâ militem Romam duxisset. Scipionem ire ad Carthaginem ausum, qui consul hostem in Italiâ Pænum non vidisset. Se, centum millibus armatorum ad Transimenum et Cannas cæsis, circa Casilinum, Cumasque et Nolam consenuisse.* Hæc accusans, querensque, ex diutinâ possessione Italiae est detractus.

Colloquium SCIPIONIS et ANNIBALIS de Pace.

Ad prælium deinde utrinque paratâ omnia.

Lib. XXX. U. C. 550.

SCIPIO quum colloquium haud abnuisset, ambo ex composito duces castra protulerunt, ut coire ex propinquo possent. Summotis pari spatio armatis, cum singulis interpretibus congressi sunt, non suæ modò ætatis maximi duces, sed omnis ante se memoriæ, omnium gentium

tium cuilibet regum imperatorumve pares. Paulisper alter alterius conspectu, admiratione mutuâ prope attoniti conticuere. Tum Annibal prior, " Si hoc ita fato datum erat, ut qui primus bellum intuli populo Romano, quique toties prope in manibus victoriam habui, is ultrò ad pacem petendam venirem; lætor te mihi forte potissimum datum, à quo peterem. Tibi quoque inter multa egregia non in ultimis laudum hoc fuerit, Annibalem, cui tot de Romanis ducibus victoriam Dii dedissent, tibi cefsisse; teque huic bello, vestris prius quàm nostris cladibus insigni, finem imposuisse. Hoc quoque ludibrium casus ediderit fortuna, ut cum patre tuo consule ceperim arma, cum eodem primùm Romano imperatore signa contulerim; ad filium ejus inermis ad pacem petendam veniam.

" Optimum quidem fuerat, eam patribus nostris mentem datam ab Diis esse, ut et vos Italiæ, et nos Africæ imperio contenti essemus: neque enim ne vobis quidem Sicilia ac Sardinia satis digna pretia sunt pro tot classibus, tot exercitibus, tot tam egrègiis amissis ducibus. Sed, præterita magis reprehendi possunt, quàm corrigi. Ita aliena appetivimus, ut de nostris dimicarem, nec in Italiâ solum vobis bellum, nobis in Africâ esset; sed et vos in portis vestris prope de mœnibus signa armaque hostium vidistis; et nos ab Carthagine fremitum castrorum Romanorum exaudimus. Quod igitur nos maximè abominaremur, vos ante omnia optaretis, in meliore vestrà fortunâ de pace agitur: agimus ii, quorum et maxime interest pacem esse, et qui quodcumque egerimus, ratum civitates nostræ

nostræ habituræ sint. Animo tantum nobis opus est non abhorrente à quietis consiliis.

“ Quod ad me attinet; jam ætas senem in patriam revertentem, unde puer profectus sum, jam secundæ, jam adversæ res, ita erudierunt, ut rationem sequi, quàm fortunam, malim. Tuam et adolescentiam, et perpetuam felicitatem, ferociora utraque, quàm quietis opus est consiliis, metuo. Non temerè incerta casuum reputat, quem fortuna nunquam decepit. Quod ego fui ad Trasimenum, ad Cannas, id tu hodie es. Vix dum militari ætate imperio accepto, omnia audacissimè incipientem nusquam fefellit fortuna. Patris et patrui persecutus mortem, ab calamitate vestræ domus decus insigne virtutis pietatisque eximie cepisti: amissas Hispanias recuperasti, quatuor inde Punicis exercitibus pulsus: consul creatus, quum cæteris ad tutandam Italiam parum animi esset, transgressus in Africam, duobus hinc exercitibus cæsis, binis eadem horâ captis simul incensisque castris, Syphace potentissimo rege capto, tot urbibus regni ejus, tot nostri imperii ereptis, me sextum-decimum jam annum hærentem in possessione Italiæ detraxisti. Potest victoriam malle, quàm pacem, animus. Novi vobis spiritus magnos magis quàm utiles. Et mihi talis aliquando fortuna affulfit.

“ Quod si in secundis rebus, bonam quoque mentem darent Dii; non ea solùm quæ evenissent sed etiam ea, quæ evenire possent, reputaremus. Ut omnium obliviscaris aliorum, satis ego documenti in omnes casus sum. Quem modò castris inter Anierem atque urbem vestram positis, ac jam prope scandentem moenia Romæ videras;
hinc

hîc cernis, duobus fortissimis viris, fratribus clarissimis imperatoribus orbatum, ante mœnia prope obsessæ patriæ, quibus terrui vestram urbem, ea pro meâ deprecantem. Maximæ cuique fortunæ minimè credendum est. In bonis tuis rebus, nostris dubiis, tibi ampla ac speciosa danti est pax : nobis petentibus magis necessaria, quàm honesta. Melior tutiorque est certa pax, quàm sperata victoria. Hæc in tuâ, illa in Deorum manu est. Cùm tuas vires, tum vim fortunæ, Martemque belli communem, propone animo. Utrumque ferrum, corpora humana erunt. Nusquam minùs quàm in bello eventus respondent. Non tantum ad id, quod datâ pace jam habere potes, si prælio vincas, gloriæ adjeceris ; quantum ademeris, si quid adversi eveniat. Simul parta ac sperata decora unius horæ fortuna evertere potest. Omnia in pace jungendâ tuæ potestatis sunt, P. Cornelii : tunc ea habenda fortuna erit, quam Dii dederint. Inter pauca felicitatis virtutisque exempla M. Attilius quondam in hac eâdem terrâ fuisset, si victor pacem petentibus dedisset patribus nostris ; sed non statuendo tandem felicitati modum, nec cohibendo efferentem se fortunam, quantò altius elatus erat, eò foedius corruit.

“ Est quidem ejus, qui dat non qui petit, condiciones dicere pacis : sed forsitan non indigni sumus, qui nobismetipsis mulctam irrogemus. Non recusamus, quin omnia, propter quæ bellum initum est, vestra sint ; Sicilia, Sardinia, Hispania ; quicquid insularum toto inter Africam Italiamque continetur mari. Carthaginienses, inclusi Africæ littoribus, vos (quando ita Diis placuit) externa
etiam

etiam terrâ marique videamus regentes imperiâ. Haud negavetim, propter non nimis sincerè petitam aut expectatam nuper pacem suspectam esse vobis Punicam fidem. Multum per quos petita sit, ad fidem tuendæ pacis pertinet, Scipio. Vestri quoque (ut audio) Patres non nihil etiam ob hoc, quia parum dignitatis in legatione erat, negaverunt pacem. Annibal peto pacem: quî neque peterem, nisi utilem crederem; et propter eandem utilitatem tuebor eam, propter quam petli. Et quemadmodum, quia à me bellum cœptum est, ne quem poeniteret, quoad ipsi invidere Dei, præstiti: ita annitar, ne quem pacis per me partæ poeniteat.

Adversus hæc imperator Romanus in hanc ferè sententiam respondit. "Non me fallebat, Annibal, adventûs tui spe Carthaginienes et præsentem induciarum fidem, et spem pacis turbâsse. Neque tu id sanè dissimulas, quî de conditionibus superioribus pacis omnia subtrahis, præter ea, quæ jampridem in nostrâ potestate sunt. Cæterum, sicut tibi curæ est, sentire cives tuos, quanto per te onere levantur: sic mihi laborandum est, ne, quæ tunc pepigerunt, hodie subtracta ex conditionibus pacis præmia perfidiæ habeant. Indigni, quibus eadem pateat conditio; ut etiam profit vobis fraus, petitis. Neque patres nostri priores de Siciliâ, neque nos de Hispaniâ fecimus bellum. Et tunc Mamertinorum sociorum periculum, et nunc Sagunti excidium nobis pia ac justa induerunt arma. Vos laceffisse, et tu ipse fateris, et Dii testes sunt: qui et illius belli excitum secundum jus fasque dederunt, et hujus dant et dabunt.

“ Quod ad me attinet, et humanæ infirmitatis memini, et vim fortunæ reputo, et omnia, quæcunque agimus, subiecta esse mille casibus scio. Cæterùm, quemadmodum superbè et violenter me faterer facere, si priusquam in Africam trajecissem, te tuâ voluntate cedentem Italiâ, et imposito in naves exercitu, ipsum venientem ad pacem petendam aspernarer : sic nunc, quum prope manu consertâ restitanti ac tergiversanti in Africam attraxerim, nullâ sum tibi verecundiâ obstrictus. Proinde si quid ad ea, in quæ tum pax conventura videbatur, (quæ sint, nôsti :) multæ navium cum commeatu per inducias expugnatarum, legatorumque violatorum adjicitur ; est quod referam ad consilium. Sin illa quoque gravia videntur, bellum parate, quoniam pacem pati non potuistis.” Ita infectâ pace, ex colloquio ad suos quum se recepissent, frustra verba jactata renunciant : armis decernendum esse, habendamque eam fortunam, quam Dii dedissent.

In castra ut est ventum, pronunciant ambo, *Arma expeditent milites, animosque ad supremum certamen, non in unum diem, sed in perpetuum, si felicitas adesset, victores. Roma an Carthago jura gentibus daret, ante crastinam noctem scituros. Neque enim Africam, aut Italiam, sed orbem terrarum victoriæ præmium fore ; par periculum præmio, quibus adversa pugnæ fortuna fuisset.* Nam neque Romanis effugium ullum patebat in alienâ ignotâque terra : et Carthagini, supremo auxilio effuso, adesse videbatur præsens excidium. Ad hoc discrimen procedunt postero die duorum opulentissimorum populorum duo longè clarissimi duces, duo fortissimi exercitus ; multa ante
parta

parta decora aut cumulaturi eo die, aut everfuri. Anceps igitur spes et metus miscebant animos: contemplantibusque modò suam, modò hostium aciem, quum oculis magis, quàm ratione pensarent vires, simul læta, simul tristitia obversabantur. Quæ ipsis suâ sponte non succurrebant, ea duces admonendo atque hortando subjiciunt. Pœnus, sedecim annorum in terrâ Italiâ res gestas, tot duces Romanos, tot exercitus occidione occisos; et sua cuique decora, ubi ad insignem alicujus pugnæ memoriâ militem venerat, referebat. Scipio, Hispanias, et recentia in Africâ proelia; et confessionem hostium: quòd neque non petere pacem propter metum, neque manere in eâ præ insitâ animis perfidiâ potuissent: ad hoc, colloquium Annibalis in secreto habitum, ac liberum fingent quâ velit, flectit. Ominatur, quibus quondam auspiciis patres eorum pugnaverint ad Ægates insulas, ea illis exeuntibus in aciem portendisse Deos. Adeffe finem belli, ac laboris. In manibus esse prædam Carthaginis, reditum domum in patriam, ad parentes, liberos, conjuges, penatesque Deos. Celsus hæc corpore, vultuque ita læto, ut vicisse jam crederes, dicebat.

SCIPIO accusatus. Lib. XXXVIII. U. C. 565.

P Scipioni Africano duo Q. Petillii diem dixerunt. Id, prout cujusque ingenium erat, interpretabantur. Alii non tribunos plebis, sed universam civitatem, quæ id pati posset, incusabant. *Duas maximas orbis terrarum urbes ingratas uno prope tempore in principes inventas: Romam ingratiorem; si quidem victa Carthago victum Annibalem in exilium expulisset; Roma victrix victorem Africanum expellat.* Alii, Neminem unum civem tantum eminere debere, ut legibus interrogari non possit: nihil tam æquandæ libertatis esse, quàm potentissimum quemque posse dicere causam. *Quid autem tulò cuiquam, nedum summam rempublicam, permitti, si ratio non sit reddenda? qui jus æquum pati non possit, in eum vim haud injustam esse.* Hæc agitata sermonibus, donec dies dicendæ causæ venit. Nec alijs antea quisquam, nec ille ipse Scipio consul censorve majore omnis generis hominum frequentia, quàm reus illo die, in forum est deductus. Jussus dicere causam, sine ullâ criminum mentione, orationem adeo magnificam de rebus ab se gestis est exorsus, ut satis constaret, neminem unquam neque meliùs, neque veriùs laudatum esse. Dicebantur enim ab eodem animo ingenioque, à quo gesta erant. Et aurium fastidium aberet; quia pro periculo, non in gloriam, referebantur.

Tribuni plebis vetera luxuriæ crimina Syracusanorum
hibernorum,

hibernorum, et Locris * Pleminianum tumultum, quum ad fidem præsentium criminum retulissent; suspicionibus magis, quàm argumentis, pecuniæ captæ reum accusârunt. *Filium captum sine pretio redditum, omnibusque aliis rebus Scipionem, tanquam in ejus unius manu pax Romana bellumque esset, ab Antiocho cultum. Dictatorem eum consuli, non legatum, in provinciâ fuisse: nec ad aliam rem eò profectum, quàm ut id quod Hispaniâ, Galliâ, Siciliâ, Africâ jampridem persuasum esset, hoc Græciâ Asiæque et omnibus ad Orientem versis regibus gentibusque appareret; unum hominem caput columenque imperii Romani esse: sub umbrâ Scipionis civitatem dominam orbis terrarum latere: nutus ejus pro decretis Patrum, pro populi jussis esse. Infamiâ intactum, invidiâ quâ possunt, urgent. Orationibus in noctem perductis, prodicta dies est. Ubi ea venit, Tribuni in rostris primâ luce confederunt. Citatus reus, magno agmine amicorum clientiumque per mediam concionem ad rostra subiit. Silentioque factò, Hoc, inquit, die, Tribuni plebis, vosque Quirites, cum Annibale et Carthaginensibus signis collatis, in Africâ bene ac feliciter pugnavi. Itaque quum hodie litibus et jurgiis supersederi æquum sit, ego hinc extemplo in Capitolium ad Jovem optimum maximum, Junonemque et Minervam, cæterosque Deos, qui Capitolio atque arci præsident, salutandos ibo: hisque gratias agam, quòd mihi et hoc ipso die, et sæpe aliàs egregie*

* 2, Pleminius, quem Locris modò receptis præfecit Scipio, multa ibi avaritiæ et crudelitatis fœda exempla edidit: de quo quum postea essent questi Locrenses, adductus ille Romam in vinculis mortuus est.

reipublicæ

reipublicæ gerendæ mentem facultatemque dederunt! Vestrum quoque quibus commodum est, ite mecum, Quirites, et orate Deos, ut mei similes principes habeatis. Ita, si ab annis septendecim ad senectutem semper vos ætatem meam honoribus vestris anteistis, ego vestros honores rebus gerendis præcessi. Ab rostris in Capitolium ascendit: simul se universa concio avertit, et secuta Scipionem est. Adeo, ut postremò scribæ viatoresque tribunos relinquerent, nec cum iis, præter servilem comitatum et præconem, qui reum ex rostris citabat, quisquam esset. Scipio non in Capitolio modò, sed per totam urbem omnia templa Deum cum populo Romano circumiit. Celebratior is prope dies favore hominum et æstimatione veræ magnitudinis ejus fuit, quàm quo triumphans de Syphace rege et Carthaginiensibus urbem est invehctus.

Hic speciosus ultimus dies P. Scipioni illuxit. Post quem, quum invidiam et certamina cum Tribunis proficeret, die longiore predictâ, in Liternum concessit; certo consilio, ne ad causam dicendam adesset. Major animus et natura erat, ac majori fortunæ affuetus, quàm ut reus esse sciret, et summittere se in humilitatem causam dicentium. Ubi dies venit, citarique absens est coeptus, L. Scipio morbum causæ esse, cur abesset, excusabat. Quam accusationem quum Tribuni, qui diem dixerant, non acciperent, et ab eadem superbiâ non venire ad causam dicendam, quâ judicium et Tribunos plebis et concionem reliquisset, arguerent; Tribunus plebis eo tempore Tib. Sempronius Gracchus (cui inimiciæ cum P. Scipione intercedebant) quum tristiore omnes sententiam expectarent,

tarent, ita decrevit: *Ad id fastigium rebus gestis, honoribus populi Romani, P. Scipionem Deorum hominumque consensu pervenisse, ut sub rostris reum stare, et præbere aures adolescentium conviciis, populo Romano magis deforme, quàm ipsi, sit.* Adjecit decreto indignationem: *Sub pedibus vestris stabit, Tribuni, domitor ille Africæ Scipio? Ideo quatuor nobilissimos duces Pænorum in Hispaniâ, quatuor exercitus fudit, fugavitque? ideo Syphacem cepit, Annibalem devicit, Carthaginem veltigalem nobis fecit, Antiochum (recepit enim fratrem consortem hujus gloriæ L. Scipio) ultra Tauri juga emovit, ut duobus Petilliis succumberet, vos de P. Africano palmam peteretis? Nullisne meritis suis, nullis vestris honoribus unquam in arcem tutam, et velut sanctam clari viri pervenient; ubi si non venerabilis, inviolata saltem senectus eorum confidat?* Movit et decretum, et adjecta oratio non cæteros modò sed ipsos etiam accusatores. Senatus deinde, concilio plebis dimisso, haberi est cœptus. Ibi gratiæ ingentes ab universo ordine, præcipuè à consularibus senioribusque Tib. Graccho actæ sunt; quòd rempublicam privatis simultatibus potiore habuisset. Et Petillii vexati sunt probris, quòd splendere alienâ invidiâ voluissent; et spolia ex Africani triumpho peterent.

Silentium deinde de Africano fuit: vitam Literni egis sine desiderio urbis. Morientem rure eo ipso loco sepeliri se jussisse ferunt, monumentumque ibi ædificari, ne funus sibi in ingratâ patriâ fieret. Vir memorabilis, bellicis tamen magis quàm pacis artibus. Memorabilior prima pars vitæ quàm postrema fuit: quia in juventâ bella assiduè gesta;

gesta ; cum senectâ res quoque defloruere ; nec præbita est materia ingenio. Quid ad primum consulum secundus, etiam si censuram adjicias ? quid Asiatica legatio, et valetudine adversâ inutilis, et filii casu deformata, et post reditum necessitate aut subeundi iudicii, aut simul cum patriâ deserendi ? Punici tamen belli perpetrati, quò nullum neque majus neque periculosius Romani gessere, unus præcipuam gloriam tulit.

PHILOPOEMENIS à MESSËNIIS capti ; ANNIBALIS,
et SCIPIONIS vitæ exitus. Lib. XXXIX.

U. C. 569.

EVENTUS memorabilis est, quòd, quum bello superiores essent Achæi, Philopoemen prætor eorum capitur, ad præoccupandam Coronen profectus, quam hostes petebant ; in valle iniquâ cum equitibus paucis oppressus. Ipsum potuisse effugere Thracum Cretensumque auxilio tradunt : sed pudor relinquendi equites, nobilissimos gentis, ab ipso nuper lectos, tenuit. Quibus dum locum ad evadendas angustias cogendo ipse agmen præbet, sustinens impetus hostium ; prolapso equo, et suo ipse casu, et onere equi super eum ruentis, haud multum absuit quin exanimaretur ; septuaginta annos jam natus, et diutino morbo, ex quo tum primùm reficiebatur, viribus admodum, attenuatis. Jacentem hostes superfusi oppresserunt : cognitumque primùm à verecundiâ memoriâque meritum,

tum; haud secus quàm ducem suum attollunt, reficiuntque, et ex valle deviâ in viam portant; vix sibimetipsi præ nec opinato gaudio credentes: par nuncios Messenem præmittunt, debellatum esse, Philopœmenem captum adduci. Primùm adeo incredibilis visa res, ut non pro vario modo, sed vix pro sano nuncius audiretur. Deinde, ut super alium alius idem omnes affirmantes veniebant; tandem facta fides; et priusquam appropinquare urbi satis scirent, ad spectaculum omnes simul liberi ac servi, pueri quoque cum sceminis, effunduntur. Itaque clauserunt portam turbæ, dum pro se quisque, nisi ipse oculis suis credidisset, vix pro competrâ tantam rem habiturus videtur. Ægrè summoventes obvios intrare portam, qui adducebant Philopœmenem, potuerunt: atque turba conferta iter reliquum clauserat. Et cùm pars maxima exclusa à spectaculo esset, theatrum repente, quod viæ propinquum erat, compleverunt; et ut eò in conspectum populi adduceretur, unâ voce omnes exposcebant. Magistratus et principes, veriti, ne quem motum misericordia præsentis tanti viri faceret, quum alios verecundiæ pristinæ majestatis collatâ præsentis fortunæ, alios recordatio ingentium meritorum mortura esset, procul in conspectu eum statuerunt. Deinde raptim ex oculis hominum abstraxerunt, Prætore Dinocrate dicente, esse quæ pertinentia ad summam belli percunctari eum magistratus vellent. Inde abducto eo in curiam, et senatu vocato, consultari cœptum.

Jam invesperascebat, et non modò caetera, sed ne in proximam quidem noctem ubi satis tutò custodiretur, expediebant. Obsupuerant ad magnitudinem pristinæ ejus

fortunæ virtutisque : et neque ipsi domum recipere custodiendum audebant, nec cuiquam uni custodiam ejus satis credebant. Admonent deinde quidam, esse thesaurum publicum sub terrâ, saxo quadrato septum. Eò vinctus demittitur, et saxum ingens, quo operitur, machinâ superimpositum est. Ita loco potiùs, quàm homini cuiquam, credendam custodiam rati, lucem insequentem exspectaverunt. Postero die multitudo quidem integra, memor pristinorum ejus in civitatem meritorum, parcendum, ac per eum remedia quærenda esse præsentium malorum, censebat : defectionis auctores, quorum in manu respublica erat, in secreto consultantes, omnes ad necem ejus consensiebant : sed, utrùm maturarent, an differrent, ambigebatur. Vicit pars avidior pœnæ ; missusque, qui venenum ferret. Accepto poculo, nihil aliud locutum ferunt, quàm quæsisse si incolumis Lycortas (is alter imperator Achæorum erat) equittesque evasisset? Posteaquam dictum est, incolumes esse ; *Bene habet*, inquit, et poculo impavidè exhausto, haud ita multò post expiravit. Nec diuturnum mortis ejus gaudium auctoribus crudelitatis fuit. Victa namque Messene bello exposcentibus Achæis noxios dedit, ossaque reddita Philopœminis sunt : et sepultus ab universo Achaïco concilio, adeo omnibus humanis congestis honoribus, ut ne divinis quidem abstineretur. Ab scriptoribus rerum Græcis Latinisque tantum huic viro tribuitur, ut à quibusdam eorum velut ad insignem notam hujus anni, memoriæ mandatum sit, tres claros imperatores eo anno decessisse, Philopœmenem, Annibalem, P. Scipionem.

nem. Adeo in æquo eum duarum potentissimarum gentium summis imperatoribus posuerunt.

Ad Prusiam regem legatus T. Quintius Flamininus venit, quem suspectum Romanis, et receptus post fugam Antiochi Annibal, et bellum adversus Eumenem motum, faciebat. Ibi, seu quia à Flaminino inter cætera objectum Prusiæ erat, hominem omnium, qui viverent, infestissimum populo Romano apud eum esse, qui patriæ suæ primùm, deinde fractis ejus opibus, Antiocho regi auctor belli adversus populum Romanum fuisset; seu quia ipse Prusias, ut gratificaretur præsentì Flaminino Romanisque, per se necandi aut tradendi ejus in potestatem consilium cepit; à primo colloquio Flaminini, milites extemplo ad domum Annibalis custodiendam missi sunt. Semper talem exitum vitæ suæ Annibal prospexerat animo; et Romanorum inexpiabile odium in se cernens, et fidei regum nihil sanè confusus. Prusiæ verò levitatem etiam expertus erat. Flaminini quoque adventum velut fatalem sibi horruerat. Ad omnia undique infesta, ut iter semper aliquod præparatum fugæ haberet, septem exitus è domo fecerat: et ex iis quosdam occultos, ne custodiâ sepirentur. Sed grave imperium regum nihil inexploratum, quod investigari volunt, efficit. Totius circuitum domus ita custodiis complexi sunt, ut nemo inde elabi posset. Annibal, posteaquam est nunciatum milites regios in vestibulo esse; postico, quod devium maximè atque occultissimi exitus erat, fugere conatus, ut id quoque occursum militum obseptum sensit, et omnia circa clausa custodiis dispositis esse, venenum (quod multò antè præparatum ad tales habebat casus)

poposcit. *Liberemus, inquit, diuturnâ curâ populum Romanum: quando mortem senis exspectare longum censent. Nec magnam nec memorabilem ex inermi proditoque Flaminio victoriam feret. Mores quidem populi Romani quantum mutaverint, vel hic dies argumento erit. Horum patres Pyrrho regi, hosti armato, exercitum in Italiâ habenti, ut à veneno caveret, prædixerunt. Hi legatum consularem, qui auctor esset Prusæ per scelus occidendi hospitii, miserunt. Execratus deinde in caput regnumque Prusæ, et hospitales Deos violatæ ab eo fidei testes invocans, poculum exhausit.*

Hic vitæ exitus fuit Annibalis. * Nunquam cuiquam ingenium idem ad res diversissimas, parendum atque imperandum, habilis fuit. Itaque haud facilè decerneres, utrùm imperatori, an exercitui carior esset: neque Asdrubal alium quemquam præficere malle, ubi quid fortiter ac strenuè agendum esset: neque milites alio duce plus confidere, aut audere. Plurimum audaciæ ad pericula capeffenda, plurimum consilii inter ipsa pericula erat. Nullo labore aut corpus fatigari, aut animus vinci poterat. Caloris ac frigoris patientia par: cibi potionisque desiderio naturali, non voluptate modus finitus: vigiliarum somnique nec die nec nocte discriminata tempora: id quod gerendis rebus superesset, quieti datum ea neque molli strato, neque silentio arcessita. Multi sæpe militari sagulo opertum humi jacentem inter custodias, stationesque militum conspexerunt. Vestitus nihil inter æquales excellens: arma atque equi conspiciebantur. Equitum pe-

* Ex Lib. XXI.

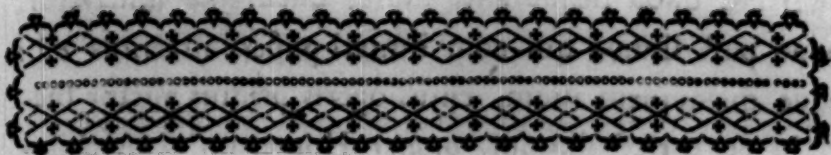
ditumque idem longè primus erat. Princeps in prælium ibat : ultimus conferto prælio excedebat. Has tantas viri virtutes ingentia vitia æquabant ; inhumana crudelitas, perfidia plus quàm Punica, nihil veri, nihil sancti, nullus Deûm metus nullum jusjurandum, nulla religio.

Trium clarissimorum suæ cujusque gentis virorum non magis tempore congruente comparabilis mors videtur esse, quàm quòd nemo eorum satis dignum splendore vitæ exitum habuit. Jam primùm omnes non in patrio solo mortui, nec sepulti sunt. Veneno absumpti Annibal et Philopœmen, exul Annibal proditus ab hospite : captus Philopœmen, in carcere, et in vinculis, exspiravit. Scipio, etsi non exul, neque damnatus, die tamen dictâ, ad quam non affuerat, reus absens citatus, voluntarium non sibimetipsum solum, sed etiam funeri suo exilium indixit.

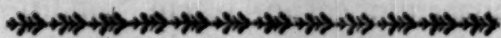
THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION
155 E. 42ND ST. N.Y.C. 17
This book is loaned to you by the
New York Public Library
and is not to be sold, lent, or
otherwise disposed of without
the permission of the
Library. It is to be returned
to the Library when called for
or at the expiration of the
loan period. The borrower
will be held responsible for
the safekeeping of the book
and for its return in the
same condition as when
loaned. The borrower will
also be held responsible for
the payment of the fine for
the loss of the book.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION
155 E. 42ND ST. N.Y.C. 17
This book is loaned to you by the
New York Public Library
and is not to be sold, lent, or
otherwise disposed of without
the permission of the
Library. It is to be returned
to the Library when called for
or at the expiration of the
loan period. The borrower
will be held responsible for
the safekeeping of the book
and for its return in the
same condition as when
loaned. The borrower will
also be held responsible for
the payment of the fine for
the loss of the book.

E X

M. VELLEIO PATERCULO.

C O D R U S.

EODEM ferè tempore Athenæ sub regibus esse defierunt : quorum ultimus rex fuit Codrus, Melanthi filius, vir non prætereundus. Quippe, cùm Lacedæmonii gravi bello Atticos premerent, respondissetque Pythius, *quorum dux ab hoste esset occisus, eos futuros superiores* ; depositâ veste regiâ, pastorem cultum induit, immixtusque castris hostium de industriâ, imprudenter rixam ciens, interemptus est. Codrum cum morte æterna gloria, Athenienses secuta victoria est. Quis eum non miretur, qui his artibus mortem quæsierit, quibus ab ignavis vita quæri solet ?

H O M E R U S.

Clarissimum deinde Homeri illuxit ingenium, sine exemplo maximum : qui magnitudine operis, et fulgore carminum, solus appellari *Poëta* meruit. In quo hoc maximum

num est, quòd neque ante illum, quem ille imitaretur, neque post illum, qui eum imitari posset, inventus est: neque quemquam alium, cujus operis primus auctor fuerit, in eo perfectissimum, præter Homerum et Archilochum, reperiemus.

SARDANAPALUS et LYCURGUS.

Insequenti tempore imperium Asiaticum ab Assyriis, qui id obtinuerant annis MLXX, translatum est ad Medos. Quippe Sardanapalum eorum regem, mollitiis fluentem et nimium felicem malo suo, (tertio et tricesimo loco ab Niro et Semiramide, qui Babylona condiderant, natum, ita ut semper successor regni paterni foret filius) Pharnaces Medus imperio vitæque privavit. Eâ ætate clarissimus Graii nominis Lycurgus Lacedæmonius, vir generis regii, fuit severissimarum justissimarumque legum auctor, et disciplinæ convenientissimæ vir; cujus quamdiu Sparta diligens fuit, excelcissimè floruit.

HESIODUS.

Hujus temporis æqualis Hesiodus fuit, circa cxx. annos distinctus ab Homeri ætate, vir perelegantis ingenii, et mollissimâ dulcedine carminum memorabilis, otii quietisque cupidissimus; ut tempore tanto viro, ita operis auctoritate proximus. Qui vitavit, ne in id, quòd Homerus, incideret, patriamque et parentes testatus est; sed patriam, quia multatus ab eâ erat, contumeliosissimè.

L. ÆMI-

L. ÆMILIUS PAULLUS.

Tum senatus populusque Romanus L. Æmilium Paulum qui et Prætor et Cof. triumphaverat, virum in tantum laudandum, in quantum intelligi virtus potest, Cof. creavit: filium ejus Paulli, qui ad Cannas quàm tergiversanter perniciosam reipublicæ pugnam inierat, tantò fortiter in eâ mortem obierat. Is Persem ingenti prælio, apud urbem nomine Pydnam in Macedoniâ, fufum fugatumque castris exuit; deletisque ejus copiis, destitutum omni spe coëgit è Macedoniâ profugere: quam ille linquens in insulam Samothraciam profugit, templique se religioni supplicem credidit. Ad eum Cn. Octavius prætor, qui classi præerat, pervenit; et ratione magis quàm vi persuasit, ut se Romanorum fidei committeret. Ita Paullus maximum nobilissimumque regem in triumpho duxit. Quo anno et Octavii prætoris navalis, et Anicii, regem Illyriorum Gentium ante currum agentis, triumphi fuere celebres. Quàm sit assidua eminentis fortunæ comes invidia, altissimisque adhæreat, etiam hoc colligi potest: quòd, cùm Anicii, Octaviique triumphum nemo interpellaret, fuere, qui Paulli impedire obniterentur: cujus tantum priores excessit, vel magnitudine regis Persei, vel specie simulacrorum, vel modo pecuniæ, ut bis millies centies H S. ærario contulerit, et omnium ante actorum comparationem amplitudine vicerit.

2. *METELLUS, P. SCIPIO ÆMILIANUS,*
et *L. MUMMIUS*

Vix ullius gentis, ætatis, ordinis hominem inveneris, cujus felicitatem fortunæ Metelli compares. Nam præter excellentes triumphos, honoresque amplissimos, et principale in republicâ fastigium, extentumque vitæ spatium, et acres innocentisque pro republicâ cum inimicis contentiones, quatuor filios sustulit: omnes adultæ ætatis vidit, omnes reliquit superstites et honoratissimos. Mortui ejus lectum pro rostris sustulerunt quatuor filii; unus consularis et censorius; alter consularis; tertius consul; quartus candidatus consulatûs, quem honorem adeptus est. Hoc est nimirum magis feliciter de vitâ migrare, quàm mori.

Universâ deinde instinctâ in bellum Achaiâ (cujus pars magna ejusdem Metelli Macedonici virtute armisque fracta erat) maximè Corinthiis in arma, cum gravibus etiam in Romanos contumeliis, instigantibus; destinatus ei bello gerendo Cos. Mummius. Et sub idem tempus, magis, quia volebant Romani, quicquid de Carthaginensibus diceretur, credere, quàm quia credenda adferebantur, statuit senatus Carthaginem excidere. Ita eodem tempore P. Scipio Æmilianus, vir avitis P. Africani, paternisque L. Paulli virtutibus simillimus, omnibus belli ac togæ dotibus, ingenique ac studiorum eminentissimus seculi sui, qui nihil in vitâ nisi laudandum aut fecit, aut dixit, ac sensit, ædilitatem petens Cos. creatus est. Bellum Carthagini, jam ante biennium à prioribus Coss. inlatum, majore vi intulit;

Intulit : cùm antè in Hispaniâ murali coronâ, in Africâ obfidionali donatus esset ; in Hispaniâ verò etiam et provocatione, ipse modicus virium, immanis magnitudinis hostem interemisset. Eamque urbem, magis invidiâ imperii quàm ullius ejus temporis noxæ invisam Romano nomini, funditus sustulit ; fecitque suæ virtutis monumentum, quod fuerat avi ejus clementiæ.

Eodem anno, quo Carthago concidit, L. Mummius Corinthum funditus eruit. Uterque imperator, devictæ à se gentis nomine honoratus, alter *Africanus*, alter appellatus est *Achaicus*. Nec quisquam ex novis hominibus prior Mummio cognomen virtute partum vindicavit. Diversi imperatoribus mores, diversa fuere studia. Quippe Scipio tam elegans liberalium studiorum, omnisque doctrinæ, et auctor et admirator fuit, ut Polybium Panætiumque, præcellentes ingenio viros, domi militiæque secum habuerit. Neque enim quisquam hōc Scipione elegantius intervalla negotiorum otio dispunxit, semperque aut belli aut pacis serviit artibus : semper inter arma ac studia versatus, aut corpus periculis aut animum disciplinis exercuit. Mummius tam rudis fuit, ut captâ Corintho, cùm maximorum artificum perfectas manibus tabulas ac statuas in Italiam portandas locaret, juberet prædici conducentibus, *si eas perdidissent, novas eos reddituros*. Non tamen puto dubites, Vinici, quin magis pro republicâ fuerit, manere adhuc rudem Corinthiorum intellectum, quàm in tantum ea intelligi : et quin hâc prudentiâ illâ imprudentia decori publico fuerit convenientior.

De temporibus, quibus potissimum floruerunt ingenia.

Cùm hæc particula operis velut formam propositi excesserit: quamquam intelligo, mihi in hâc tam præcipiti festinatione, penè magis necessaria prætereunda, quàm supervacua amplectenda; nequeo tamen temperare mihi, quin rem sæpe agitatam animo meo neque ad liquidum ratione perductam, signem stylo. Quis enim abundè mirari potest quòd eminentissima cujusque professionis ingenia, in eandem formam et in idem arctata temporis congruant spatium? Una, neque multorum annorum spatio divisa, ætas, per divini spiritûs viros, Æschylum, Sophoclem, Euripidem, illustravit tragœdias; una priscam illam et veterem, sub Cratino Aristophane et Eupolide, comœdiam: ac novam comicam Menandrus, æqualesque ejus ætatis magis quàm operis, Philemon ac Diphilus, et invenere intra paucissimos annos, neque imitanda reliquere. Philosophorum quoque omnium ingenia, Socratico ore defluentia, quanto post Platonis Aristotelisque mortem florere spatio? Quid ante Isocratem, quid post ejus auditores eorumque discipulos clarum in oratoribus fuit? Adeò quidem arctatum angustiis temporum, ut nemo memoriâ dignus alter ab altero videri nequiverint.

Neque hoc in Græcis, quàm in Romanis, evenit magis. Nam nisi aspera ac rudia repetas, et inventi laudanda nomine, in Accio circaque eum Romana tragœdia est; dulcesque Latini leporis facetiæ, per Cæcilium Terentiumque et Afranium, suppari ætate nituerunt. Historicos (ut

et

et Livium quoque priorum ætati adstruas) præter Catonem, et quosdam veteres et obscuros, minùs LXXX. annis circumdatum ævum tulit: ut nec poëtarum in antiquius citeriusve processit ubertas. At oratio ac vis forensis, perfectumque prosæ eloquentiæ decus, ut idem separatur Cato (pace P. Crassi Scipionisque, et Lælii et Gracchorum, et Fannii et Ser. Galbæ dixerim) ita universa sub principe operis sui erupit Tullio: ut delectari ante eum paucissimis, mirari verò neminem possis, nisi aut ab illo visum, aut qui illum viderit. Hoc idem evenisse grammaticis, plâstis, pictoribus, sculptoribusque, si quis temporum insisterit notis, reperiet, et eminentia cujusque operis artificissimis temporum claustris circumdata. Hujus ergò præcedentisque, inquam, sæculi ingeniorum similitudinis, congregantisque se et in studium par, et in emolumentum, causas cum semper requiro, numquam reperio, quas esse veras confidam, sed fortasse veris similes: inter quas has maximè. Alij æmulatio ingenia: et nunc invidia, nunc admiratio incitationem accendit: naturâque, quod summo studio petitum est, ascendit in summum: difficilisque in perfecto mora est; naturaliterque, quod procedere non potest, recedit: et, ut primò ad consequendos, quos priores ducimus, accendimur; ita, ubi aut præteriri, aut æquari eos posse desperavimus, studium cum spe senescit; et quod adsequi non potest, sequi definit; et, velut occupatam relinquens materiam, quærit novam; præteritoque eo, in quo eminere non possumus, aliquid in quo nitamur conquirimus; sequiturque, ut frequens ac mobilis transitus maximum perfecti operis impedimentum sit.

Transit

Transit admiratio à conditione temporum et ad urbium. Una urbs Attica pluribus annis eloquentiâ, quàm universa Græcia, uberiùsque floruit: adeò ut corpora gentis illius separata sint in alias civitates, ingenia verò solis Atheniensium muris clausa existimes.

Primò corrumpi cæpta civitas.

Potentia Romanorum prior Scipio viam aperuerat, luxuriæ posterior aperuit. Quippe, remoto Carthaginis metu, sublatâque imperii æmulâ, non gradu, sed præcipiti cursu à virtute descitum, ad vitia transcursum; vetus disciplina deserta, nova inducta? in somnum à vigiliis, ab armis ad voluptates, à negotiis in otium conversa civitas. Tum Scipio Nasica in capitolio porticus; tum Metellus; tum in circo Cn. Octavius multo amœnissimam moliti sunt: publicamque magnificentiam secuta privata luxuria est.

TIB. GRACCHUS. U. C. 622.

Immanem deditio * Mancini civitatis movit dissensionem. Quippe Tib. Gracchus, Tib. Gracchi clarissimi atque eminentissimi viri filius, P. Africani ex filiâ nepos, quo quæstore et auctore id foedus ictum erat, nunc graviter ferens aliquid à se factum infirmari, nunc similis vel iudicii vel poenæ metuens discrimen; Trib. pleb. creatus, vir alioqui vitâ innocentissimus, ingenio florentissimus, proposito sanctissimus, tantis denique adornatus virtutibus,

* Qui à senatu jussus erat Numantinis dedi, quibuscum foedus ipse turpissimum inierat.

quantas perfecta et naturâ et industriâ mortalis conditio recepit; P. Mucio Scævola, L. Calpurnio Coss. descendit à bonis; pollicitusque toti Italiæ civitatem, simul etiam promulgatis agrariis legibus, omnibus statum concupiscentibus, summa imis miscuit; et in præruptum atque anceps periculum adduxit rempublicam: Octavioque collegæ, pro bono publico stanti, imperium abrogavit: Triumviros agris dividendis coloniisque deducendis creavit se focerumque suum consularem Appium, et Gracchum fratrem, admodum juvenem.

Tum P. Scipio Nafica, ejus, qui *optimus vir* à senatu judicatus erat, nepos, privatusque et togatus, cum esset consobrinus Tib. Gracchi, patriam cognationi præferens, et quidquid publicè salutare non esset, privatim alienum existimans (ob eas virtutes primus omnium absens pontifex maximus factus est) circumdatâ lævo brachio togæ lacinia, ex superiore parte capitolii, summis gradibus insistens, hortatus est, *qui salvam vellent rempublicam, se sequerentur*. Tum optimates, senatus, atque equestris ordinis pars melior et major, et intacta perniciosi consiliis plebs, irruere in Gracchum, stantem in arêa cum catervis suis, et concientem penè totius Italiæ frequentiam. Is fugiens, decurrensque clivo capitolino, fragmine subsellii ictus, vitam, quam gloriosissimè degere potuerat, immaturâ morte finivit. Hoc initium in urbe Româ civilis sanguinis, gladiatorumque impunitatis fuit. Inde jus vi obrutum, potentiorque habitus prior; discordiæque civium, antea conditionibus sanari solitæ, ferro dijudicatæ; bellaque non causis inita, sed prout eorum merces fuit. Quod haud mirum est.

est. Non enim ibi consistunt exempla, unde cœperunt; sed quàmlibet in tenuem recepta tramitem, latissimè evagandi sibi viam faciunt: et, ubi semel recto deerratum est, in præceps pervenitur; nec quisquam sibi putat turpe, quod alii fuit fructuosum.

*Post CARTHAGINEM, ac NUMANTIAM excisas,
P. SCIPIONIS ÆMIL. mors.*

P. Scipio Africanus Æmilianus, qui Carthaginem deleverat, post tot acceptas circa Numantiam clades, creatus iterum Cos. missusque in Hispaniam, fortunæ virtutique, expertæ in Africâ, respondit in Hispaniâ; et intrâ annum ac tres menses, quàm eò venerat, circumdatam operibus Numantiam excisamque æquavit solo. Nec quisquam ullius gentis hominum ante eum clariore urbium excidio nomen suum perpetuæ commendavit memoriæ. Quippe, excisâ Carthagine ac Numantiâ, ab alterius nos metu, alterius vindicavit contumeliis. Hic, cum interrogante tribuno Carbone, *quid de Tib. Gracchi cade sentiret?* * respondit: *si is occupandæ reipublicæ animum habuisset, jure cæsum.* Reversus in urbem, intrâ breve tempus, M. Aquillio, C. Sempronio Coss. post duos consulatus, duosque triumphos, et bis excisos terrores reipublicæ manè in lectulo repertus est mortuus, ita ut quædam clissarum faucium in cervice reperirentur notæ. De tanti viri morte nulla habita est quæstio: ejusque corpus velato

* *Hic et apud Numantiam statim cùm audivisset de exitu Tib. Gracchi, Homericum illud protulit:*

ὧς ἀπόλοιτο καὶ ἄλλος, ὅτις τοιαῦτα γιγίσει.

capite

capite elatum est, cujus operâ super totum terrarum orbem Roma extulerat caput. Seu fatalem, ut plures, seu conflata in insidiis, ut aliqui prodidere memoriæ, mortem obiit; vitam certè dignissimam egit, quæ nullius ad id temporis præterquam avito fulgore vinceretur.

CAIUS GRACCHUS.

Decem deinde interpositis annis, qui Tib. Gracchum, idem Caium, fratrem ejus, occupavit furor, tam virtutibus ejus omnibus quàm huic errori similem, ingenio etiam eloquentiâque longè præstantiorem: qui cum summâ quiete animi civitatis princeps esse posset, vel vindicandæ fraternæ mortis gratiâ, vel præmuniendæ regalis potentiae, ejusdem exempli tribunatum ingressus, longè majora et acriora repetens, dabat civitatem omnibus Italicis, extendebat eam penè usque Alpes; dividebat agros; vetabat quemquam civem plus quingentis jugeribus habere; (quod aliquando lege Liciniâ cautum erat) nova constituebat portoria: novis coloniis replebat provincias; judicia à senatu transferebat ad equites; frumentum plebi dare instituerat; nihil immotum, nihil tranquillum, nihil quietum denique in eodem statu relinquebat: quin alterum etiam continuavit tribunatum. Hunc L. Opimius Cos. qui prætor Fregellas exciderat, persecutus armis, unâque Fulvium Flaccum, consularem ac triumphalem virum, æquè prava cupientem (quem C. Gracchus in locum Tiberii fratris Triumvirum nominaverat, eumque socium regalis adsumserat potentiae) morte adficit.

Qq

Hunc

Hunc Gracchi, P. Scipionis Africani nepotes, vivâ adhuc matre Corneliâ Africani filiâ, vir optimis ingeniis male usi, vitæ mortisque habuere exitum : qui si civilem dignitatis concupissent modum, quidquid tumultuando adipisci gestierunt, quætiis obtulisset respublica.

JUGURTHA, et MARIUS. U. C. 647.

Juvenis adhuc Jugurtha, ac Marius, sub eodem Africano militantes, in iisdem castris didicere, quæ postea in nontrariis facerent.

Bellum deinde Jugurthinum gestum est per Q. Metellum, nulli secundum sæculi sui. Hujus legatus fuit C. Marius, quem prædiximus, natus equestri loco, hirtus atque horridus, vitæque sanctus ; quantum bello optimus, tantum pace pessimus ; immodicus gloriæ, insatiabilis, impotens semperque inquietus. Hic, per publicanos aliosque in Africâ negotiantes, criminatus *Metelli lentitudinem, trahentis jam in tertium annum bellum, et naturalem nobilitatis superbiam, morandique in imperiis cupiditatem*, effecit, ut cum commeatu petito Romam venisset, Cos. crearetur, bellicque penè patrati à Metello, qui bis Jugurtham acie fuderat, summa committeretur sibi. Metelli tamen et triumphus fuit clarissimus, et meritum ; virtutisque cognomen *Numidici* inditum.

M. LIVIUS DRUSUS. U. C. 660.

Deinde, interjectis paucis annis, tribunatum iniiit M. Livius Drusus, vir nobilissimus, eloquentissimus, sanctissimus, meliore in omnia ingenio animoque, quàm fortunâ, usus.

usus. Qui cùm senatui priscum restituere cuperet decus, et judicia ab equitibus ad eum transferre ordinem; (quippe eam potestatem naſti equites Gracchanis legibus, cùm in multos clarissimos atque innocentissimos viros sævissent, tum P. Rutilium, virum non sæculi sui, sed omnis ævi optimum, interrogatum lege repetundarum, maximo cum gemitu civitatis damnaverant) in iis ipsis, quæ pro senatu moliebatur, senatum habuit adversarium: non intelligentem, si qua de plebis commodis ab eo agerentur, veluti inescandæ illiciendæque multitudinis causâ fieri, ut minoribus perceptis majora permetteret. Denique ea fortuna Drusi fuit, ut malefacta collegarum, quàm ejus optimè ab ipso cogitata, senatus probaret magis; et honorem, qui ab eo deferebatur, sperneret; injurias, quæ ab aliis intendebantur, æquo animo reciperet; et hujus summæ gloriæ invideret, illorum modicam ferret.

Tum conversus Drusi animus, quando bene cœpta malè cedebant, ad dandam civitatem Italiæ. Quod cùm moliens revertisset è foro, immensâ illâ et incognitâ, quæ eum semper comitabatur cinctus multitudine, in atrio domûs suæ cultello percussus, qui adfixus lateri ejus relictus est, intrâ paucas horas decessit. Sed cùm ultimum redderet spiritum, intuens circumstantium mœrentiumque frequentiam, effudit vocem convenientissimam conscientiæ suæ: *Ecquando, inquit, propinqui amicique similem mei civem habebit respublica?* Hunc finem clarissimus juvenis vitæ habuit: cujus morum minimè omittatur argumentum. Cùm ædificaret domum in Palatio, promitteretque ei architectus, *ita se eam ædificaturum, ut libera à conspectu,*

immunis ab omnibus arbitris esset, neque quisquam in eam despicere posset: Tu verò, inquit, siquid in te artis est, ita compone domum meam, ut, quidquid agam, ab omnibus perspici possit.

L. CORNELLIUS SULLA et C. MARIUS.

L. Cornelius Sulla; vir qui neque ad finem victoriæ satis laudari, neque post victoriam abundè vituperari potest. Hic, natus familiâ nobili, sextus à Cornelio Rufino, qui bello Pyrrhi inter celeberrimos fuerat duces, cùm familiæ ejus claritudo intermissa esset, diu ita se gessit, ut nullum petendi consulatum cogitationem habere videretur; deinde post præturam illustratus bello Italico, et antè in Galliâ legatione sub Mario, quâ eminentissimos duces hostium fuderat, ex successu animum sumpsit; petensque consulatum, penè omnium civium suffragiis nactus est: sed eum honorem undequingagesimo ætatis suæ anno adsecutus est.

Per ea tempora Mithridates Ponticus rex, vir neque filendus neque dicendus sine curâ; bello acerrimus; virtute eximius; aliquando fortunâ, semper animo maximus; consiliis dux; miles manu; odio in Romanos Hannibal; occupatâ Asiâ, necatisque in eâ omnibus civibus Romanis (quos quidem eâdem die atque horâ, redditis civitatibus litteris, ingenti cum pollicitatione præmiorum interim iusserat) cùm terribilis Italiæ quoque videretur imminere, forte obvenit Sullæ Asia provincia. Is, egressus urbe, cùm circa Nolam moraretur; P. Sulpicius, trib. pleb. desertus, acer, opibus, gratiâ, amicitiiis, vigore ingenii atque
animi

anini celeberrimus: cùm antea rectissimâ voluntate apud populum maximam quæsisset dignitatem, quasi pigeret eum virtutum suarum, et bene consultâ ei malè cederent, subito pravius et præceps, C. Mario, post LXX. annum omnia imperia et omnes provincias concupiscenti addixit; legemque ad populum tulit, quâ Sullæ imperium abrogaretur, C. Mario bellum decerneretur Mithridaticum; aliasque leges perniciosas et exitiabiles, neque tolerandas liberæ civitati, tulit: quinetiam Q. Pompeii Cos. filium, eundemque Sullæ generum, per emissarios factionis suæ interfecit.

Tum Sulla contracto exercitu ad urbem rediit, eamque armis occupavit; XII. auctores novarum pessimarumque rerum, inter quos Marium cum filio et P. Sulpicio, urbe exturbavit, ac lege latâ exsules fecit. Sulpicium etiam adsecuti equites in Laurentinis paludibus jugulavere; caputque ejus, erectum et ostentatum pro rostris, velut omen imminentis proscriptionis fuit. Marius post sextum consulatum annoque LXX. nudus ac limo obrutus, oculis tantummodo ac naribus eminentibus, extractus arundine-to, circa paludem Maricæ (in quam se, fugiens consecrantes Sullæ equites, abdiderat) injecto in collum loro in carcerem Minturnensium jussu duumvirali perductus est. Ad quem interficiendum missus cum gladio servus publicus, natione Germanus (qui fortè ab imperatore eo bello Cimbrico captus erat) ut agnovit Marium, magno ejulatu expromenti indignationem casûs tanti viri, abjecto gladio profugit è carcere. Tum cives, ab hoste misereri paullo antè principis viri, docti, instructum eum viatico, collatâque

tâque veste, in navem imposuerunt. At ille, adsecutus circa Ænariam filium, cursum in Africam direxit: inopemque vitam in tugurio ruinarum Carthaginiensium toleravit: cùm Marius adspiciens Carthaginem, illa intuens Marium, alter alteri possent esse solatio.

Mox C. Marius, ab exilio revocatus, pestifero civibus suis reditu, intravit Romam. Nihil illâ victoriâ fuisset crudelius, nisi mox Sullana esset secuta. Neque licentiâ in mediocres sævitum, sed excelsissimi quoque atque eminentissimi civitatis viri variis suppliciorum generibus affecti; in iis Cos. Octavius, vir lenissimi animi, jussu Cinnæ interfectus est. Merula autem, qui se sub adventum Cinnæ consulatu abdicaverat, incisus venis superfusoque altaribus sanguine, quos sæpe pro salute reipublicæ flamen Dialis precatus erat Deos, eos in execrationem Cinnæ partiumque ejus tum precatus, optimè de republicâ meritum spiritum reddidit. M. Antonius, princeps civitatis atque eloquentiæ, gladiis militum, quos ipsos facundiâ suâ moratus erat, jussu Marii Cinnæque confossus est. Q. Catulus (et aliarum virtutum et belli Cimbrici gloriâ, quæ illi cum Mario communis fuerat, celerrimus) cùm ad mortem conquireretur, conclusit se loco nuper calce arenâque perpolito, inlatoque igni, qui vim odoris excitaret, simul exitiali hausto spiritu, simul incluso suo, mortem magis voto quàm arbitrio inimicorum obiit. Omnia erant præcipitia in republicâ, nec tamen adhuc quisquam inveniebatur, qui bona civis Romani aut donare auderet, aut petere sustineret. Postea id quoque accessit, ut sævitæ causam avaritia præberet, et modus culpæ ex pecuniæ modo

modo constitueretur ; et qui fuisset locuples, fieret nocens, sui que quisque periculi merces foret ; nec quidquam videretur turpe, quod esset quæstuosum.

Secundum deinde consulatum Cinna, et septimum Marius in priorum dedecus iniit ; cujus initio morbo oppressus decessit : vir in bello hostibus, in otio civibus infestissimus, quietisque impatientissimus.

Vix quidquam in Sullæ operibus clarius duxerim, quàm quòd, cùm per triennium Cinnanæ Marianæque partes Italiam obsiderent, neque illaturum se bellum iis dissimulavit, nec quod erat in manibus omisit ; existimavitque ante frangendum hostem, quàm ulciscendum civem ; repulsoque externo metu, ubi quod alienum esset vicisset, superaret quod erat domesticum. Ante adventum L. Sullæ, Cinna seditione ortâ ab exercitu interemptus est : vir dignior, qui arbitrio victorum moreretur, quàm iracundiâ militum : de quo verè dici potest, ausum eum quæ nemo auderet bonus, perfecisse quæ à nullo nisi fortissimo perfici possent ; et fuisse eum consultando temerarium, in exsequendo virum.

Putares Sullam venisse in Italiam, non belli vindicem, sed pacis auctorem : tantâ cum quiete exercitum per Calabriam Apuliamque, cum singulari curâ frugum, agrorum, hominum, urbium, perduxit in Campaniam ; tentavitque justis legibus et æquis conditionibus bellum componere : sed iis, quibus et pessima et immodica cupiditas erat, non poterat pax placere. Crescebat interim in dies Sullæ exercitus, confluentibus ad eum optimo quòque et sanissimo. Felici deinde circa Capuam eventu Scipionem Norbanum-
que

que Coss. superat : quorum Norbanus, acie victus ; Scipio, ab exercitu suo desertus ac proditus, inviolatus à Sullâ dimissus est. Adeò enim Sulla dissimilis fuit bellator ac victor ; ut, dum vincit, iustissimo lenior, post victoriam audito fuerit crudelior. Nam et consulem, exarmatumque Sertorium (proh quanti mox belli facem !) et multos alios, potitus eorum, dimisit incolumes : credo, ut in eodem homine duplicis ac diversissimi animi conspiceretur exemplum.

PONTUS TELESINUS, Dux SAMNITIUM.

At Pontius Telesinus, dux Samnitium, vir animi bellique fortissimus, penitusque Romano nomini infestissimus, contractis circiter XLII. fortissimæ pertinacissimæque in retinendis armis juventutis, Carbone ac Mario Coss. Calendis Novembribus ita ad portam Collinam cum Sullâ dimicavit, ut ad summum discrimen et eum et rempublicam perduceret. Quæ non majus periculum adiit, Annibal intra tertium miliarium castra conspicata, quàm eo die, quo circumvolans ordines exercitûs sui Telesinus, dictitansque *adesse Romanis ultimum diem, vociferabatur erundam delendamque urbem* : adjiciens, *numquam defuturos raptores Italicæ libertatis lupos ; nisi sylva, in quam refugere solerent, esset excisa*. Post primam demum horam noctis, et Romanâ acies respiravit, et hostium cessit. Telesius postera die semianimis repertus est, victoris magis quàm morientis vultum præferens : cujus abscissum caput ferri gestarique circa Præneste Sulla jussit.

CN. POMPEIUS.

Sub adventum in Italiam L. Sullæ, Cn. Pompeius, ejus Cn. Pompeii filius, quem magnificentissimas res in consulatu gessisse bello Marfico prædiximus, XXIII. annos natus, privatis ut opibus ita consiliis magna ausus, magnificentèque conata exsecutus, ad vindicandam restituendamque dignitatem patriæ, firmum ex agro Piceno, qui totus paternis ejus clientelis refertus erat, contraxit exercitum. Cujus viri magnitudo multorum voluminum instar exigit: sed operis modus paucis eum narrari jubet. Fuit hic genitus matre Luciliâ, stirpis senatoriæ, formâ excellens, non eâ, quâ flos commendatur ætatis, sed ex dignitate constanti: quæ in illam conveniens amplitudinem, fortunam quoque ejus ad ultimum vitæ comitata est diem: innocentiam eximius, sanctitate præcipuus, eloquentiam medius; potentiam, quæ honoris causâ ad eum deferretur non ut ab eo occuparetur, cupidissimus; dux bello peritissimus; civis in togâ (nisi ubi vereretur, ne quem haberet parem) modestissimus; amicitiarum tenax, in offensis exorabilis, in reconciliandâ gratiâ fidelissimus, in accipiendâ satisfactione facillimus; potentiam suâ nunquam aut rarò ad impotentiam usus; penè omnium vitiorum expers, nisi numeraretur inter maxima, in civitate liberâ dominâque gentium, indignari, cum omnes cives jure haberet pares, quemquam æqualem dignitate conspiceret. Hic à togâ virili adfuetus commilitio prudentissimi ducis parentis sui, bonum et capax recta discendi ingenium singulari rerum militarium

R r

prudentiam

prudentiâ excoluit; ut à Sertorio Metellus laudaretur magis, Pompeius timeretur validiùs.

Q. CATULUS.

Digna est memoriâ Q. Catuli cùm auctoritas tùm verecundia: qui cùm dissuadens legem in concione dixisset, *esse quidem præclarum Cn. Pompeium, sed nimium jam liberæ reipublicæ, neque omnia in uno reponenda*: adjecissetque, *Si quid huic acciderit, quem in ejus locum substituetis?* subclamavit universa concio, *Te, Q. Catule*. Tum ille victus consensu omnium, et tam honorifico civitatis testimonio, è concione discessit. Hic hominis verecundiam, populi justitiam mirari libet: hujus, quòd non ultrà contendit: plebis, quòd dissuadentem et adversarium voluntatis suæ vero testimonio fraudare noluit.

CN. POMPEIUS, et L. LUCULLUS.

Manilius trib. pleb. semper venalis et alienæ minister potentiae, legem tulit, ut bellum *Mithridaticum* per Cn. Pompeium administraretur. Accepta ea, magnisque certatum inter imperatores jurgiis; cùm Pompeius Lucullo infamiam pecuniæ Lucullus Pompeio interminatam cupiditatem objicerit imperii; neuterque adeò, quod arguebat, mentitus argui posset. Nam neque Pompeius, ut primum ad rempublicam adgressus est, quemquam animo parem tulit: et in quibus rebus primus esse debebat, solus esse cupiebat: neque eo viro quisquam aut alia om-

nia

nia minùs, aut gloriam magis concupiit; in adpetendis honoribus immodicus, in gerendis verecundissimus: et qui eos ut libentissimè iniret, ita finiret æquo animo; et quod cupisset, arbitrio suo sumeret, alieno deponeret. Et Lucullus, summus alioqui vir, profusæ hujus in ædificiis conviçtibusque et apparatus luxuriæ primus auctor fuit: quem, ob injectas moles mari, et receptum suffossis montibus in terras mare, haud infacetè Magnus Pompeius *Xerxen togatum* vocare assueverat.

CICERO, CATILINA et M. CATO.

Per hæc tempora M. Cicero, qui omnia incrementa sua sibi debuit, vir novitatis nobilissimæ, et ut vitâ clarus ita ingenio maximus, qui effecit, ne, quorum arma vicermus, eorum ingenio vinceremur; Cos. Sergii Catilinæ Lentulique et Cethegi et aliorum utriusque ordinis virorum conjurationem singulari virtute, constantiâ, vigiliâ, curâque eripuit. Catilina metu consularis imperii urbe pulsus est. Lentulus consularis et prætor iterum, Cethegusque et alii clari nominis viri, auctore senatu, jussu Cos. in carcere necati sunt.

Ille senatûs dies, quo hæc acta sunt, virtutem M. Catonis, jam multis in rebus conspicuam atque prænitentem, altissimè illuminavit. Hic genitus proavo, M. Catone principe illo familiæ Porciæ, homo virtuti simillimus, et per omnia ingenio diis quàm hominibus propior; qui numquam rectè fecit, ut facere videretur, sed quia aliter facere non poterat; cuique id solum visum est rationem

habere, quod haberet justitiam ; omnibus humanis vitâs immunis, semper fortunam in suâ potestate habuit. Hic trib. pleb. designatus, adhuc admodum adolescens, cùm alii suaderent, ut per municipia Lentulus conjuratique custodirentur, penè inter ultimos interrogatus sententiam, tantâ vi animi atque ingenii invectus est in conjurationem, eo ardore oris orationem omnium, lenitatem suadentium, societate consilii suspectam fecit, sic impendentia ex ruinis incendiisque urbis et commutatione statûs publici pericula exposuit, ita consulis virtutem amplificavit, ut universus senatus in ejus sententiam transfiret, animadvertendumque in eos, quos prædiximus, censeret ; majorque pars ordinis ejus Catonem prosequerentur domum. At Catilina non segnius conata obiit, quàm sceleris conandi consilia iniecit : quippe fortissimè dimicans, quem spiritum supplicio debuerat, prælio reddidit.

C. CÆSAR.

Secutus deinde est consulatus C. Cæsaris : qui scribenti manum injicit, et quamlibet festinantem in se morari cogit. Hic (nobilissimâ Juliorum genitus familiâ, et, quod inter omnes antiquissimos constabat, ab Anchise ac Venere deducens genus) formâ omnium civium excellentissimus, vigore animi acerrimus, munificentiae effusissimus, animo super humanam et naturam et fidem evectus ; magnitudinis cogitationum, celeritate bellandi, patientiâ periculorum, Magno illi Alexandro, sed sobrio neque iracundo, simillimus, qui denique semper et somno et cibo in vitam, non in voluptatem, utebatur.

Hoc

Hoc Cof. inter eum et Cn. Pompeium et M. Crassum inita potentiae societas; quæ urbi orbique terrarum, nec minùs diverso quoque tempore, ipsis exitiabilis fuit. Hoc consilium sequendi Pompeius causam habuerat; ut tandem acta in transmarinis provinciis, quibus multi obtrectabant, per Cæsarem confirmarentur Consulem: Cæsar autem, quod animadvertibat se cedendo Pompeii gloriæ aucturum suam, et, invidiâ communis potentiae in illum relegatâ, confirmaturum vires suas: Crassus, ut quem principatum solus adsequi non poterat, auctoritate Pompeii, viribus teneret Cæsaris.

CLODIUS.

Per idem tempus P. Clodius, homo nobilis, disertus, audax, qui neque dicendi neque faciendi ullum, nisi quem vellet, nōset modum, malorum propositorum exsecutor acerrimus, infamis etiam sororis stupro, et actus incesti reus ob initum inter religiosissima P. R. sacra adulterium; cū graves inimicitias cum M. Cicerone exerceret (quid enim inter tam dissimiles amicum esse poterat?) et à patribus ad plebem transisset, legem in tribunatu tulit: *Qui civem R. indemnatum interemisset, ei aqua et igni interdiceretur.* Cujus verbis etsi non nominabatur Cicero, tamen solus petebatur. Ita vir optimè meritis de republicâ conservatæ patriæ pretium calamitatem exfilii tulit.

CRASS-

CRASSUS.

Crasso, bellum Parthicum in animo molienti, Syria decreta. Qui vir, cætera sanctissimus immunisque voluptatibus, neque in pecuniâ neque in gloriâ concupiscendâ aut modum nôrat, aut cupiebat terminum. Hunc, proficiscentem in Syriam diris cum ominibus, tribuni pleb. frustra retinere conati: quorum execrationes si in ipsum tantummodo valuissent, vile imperatoris damnum salvo exercitu fuisset reipublicæ. Transgressum Euphraten Crassum pententemque Seleuciam, circumfusus immanibus copiis equitum, rex Orodes unâ cum parte majore Romani exercitûs interemit.

Bellum Civile inter POMPEIUM et CÆSAREM.

Septimo fermè anno Cæsar morabatur in Gallis, cùm, medium jam ex invidiâ potentiæ malè cohærentis inter Cn. Pompeium et C. Cæsarem concordiae pignus, Julia uxor Magni decessit; atque, omnia inter destinatos tanto discrimini duces dirimente fortunâ, filius quoque parvus Pompeii, Juliâ natus, intra breve spatium obiit.

Tum in gladios cædesque civium furente ambitu (cujus neque finis reperiebatur nec modus) tertius consulatus soli Cn. Pompeio, etiam adversantium antea dignitati ejus judicio, delatus est. Cujus ille honoris gloriâ, veluti reconciliatis sibi optimatibus, maximè à C. Cæsare alienatus est.

Intra breve deinde spatium belli civilis exarserunt initia: cùm justissimus quisque et à Cæsare, et à Pompeio vellet
dimitti

dimitti exercitus. Quippe Pompeius in secundo consulatione Hispanias sibi decerni voluerat, easque per triennium absens ipse ac praesidens urbi, per Afranium et Petreium consularem ac praetorium, legatos suos, administrabat: et iis, qui à Cæsare dimittendos exercitus contendebant, adsentabatur; iis, qui ab ipso quoque, adversabatur. Qui si ante biennium quàm ad arma itum est, perfectis muneribus theatri et aliorum operum, quæ ei circumdedit, gravissimâ tentatus valetudine decessisset in Campaniâ (quo quidem tempore universa Italia voto pro salute ejus, primò omnium civium, suscepit) defuisset fortunæ destruendi ejus locus; et quam apud superos habuerat magnitudinem, illibatam detulisset ad inferos.

Bello autem civili, et tot, quæ deinde per continuos XX. annos consecuta sunt, malis, non alius majorem flagrantiorumque, quàm C. Curio trib. pleb. subjecit faciem: vir nobilis, eloquens, audax, suæ alienæque et fortunæ et pudicitiae prodigus, homo ingeniosissimè nequam, et facundus malo publico: cujus animo, voluptatibus vel libidinibus, neque opes ullæ, neque cupiditate sufficere possent. Hic primò pro Pompeii partibus, id est, ut tunc habebatur, pro republicâ, mox simulatione contra Pompeium et Cæsarem, sed animo pro Cæsare stetit. Id gratis, an accepto centies HS. fecerit, ut accepimus, in medio relinquemus. Ad ultimum saluberrimas et coalescentes conditiones pacis, quas et Cæsar justissimo animo postulabat, et Pompeius æquo recipiebat, discussit ac rupit; unicè cavente Cicerone concordiae publicæ.

Lentulo

Lentulo et Marcello Coss. post urbem conditam annis DCCII. bellum civile exarsit. Alterius ducis causa melior videbatur, alterius erat firmior. Hic omnia speciosa, illic valentia. Pompeium senatus auctoritas, Cæsarem militum armavit fiducia. Consules senatusque causæ, non Pompeio, summam imperii detulerunt. Nihil relictum à Cæsare, quod servandæ pacis causâ tentari posset; nihil receptum à Pompeianis: cum alter consul iusto esset ferocior; Lentulus verò salvâ republicâ salvus esse non posset; M. autem Cato *moriendum antè, quàm ullam conditionem civis accipiendam reipublicæ* contenderet: vir antiquus et gravis Pompeii partes laudaret magis, prudens sequeretur Cæsaris; et illa gloriosa, hæc terribilia duceret.

Post cladem in acie Pharsalicâ acceptam Pompeius, profugiens cum duobus Lentulis consularibus, Sextoque filio, et Favonio prætorio, quos comites ei fortuna adgregaverat, Ægyptum petere proposuit; memor beneficiorum, quæ in patrem ejus Ptolemæi, qui tum puero quàm juveni propior regnabat, Alexandria contulerat. Sed quis in adversis beneficiorum servat memoriam? aut quis ullam calamitosi deberi putat gratiam? aut quando fortuna non mutat fidem? Ibi, princeps Romani nominis, imperio arbitrioque Ægyptii mancipii, jugulatus est. Hic, post tres consulatus et totidem triumphos, domitumque terrarum orbem, sanctissimi ac præstantissimi viri, in id evecti super quod adscendi non potest, duodesexagesimum annum agentis, pridie natalem ipsius, vitæ fuit exitus: in tantum in illo viro à se discordante fortunâ, ut cui modò ad victoriam terra defuerat, deesset ad sepulturam,

Nusquam

Nusquam erat Pompeius corpore, adhuc ubique nomine; Quippe ingens partium ejus favor bellum excitaverat Africanum: quod ciebat rex Juba, et Scipio, vir consularis, ante biennium, quàm exstingueretur Pompeius, lectus ab eo focer: eorumque copias auxerat M. Cato, ingenti cum difficultate itinerum locorumque inopiâ perductis ad eos legionibus: qui vir, cùm summum ei à militibus deferretur imperium, honoratori parere maluit.

Sequens fortunam suam Cæsar, pervectus in Africam, (quam occiso Curione, Julianarum duce partium, Pompeiani obtinebant exercitus) ibi primò variâ fortunâ, mox pugnavit suâ; inclinatæque hostium copiæ. Nec dissimilis ibi adversus victos, quàm in priores, clementia Cæsaris fuit.

Victorem Africani belli C. Cæsarem gravius excepit Hisnienſe, quod Cn. Pompeius Magni filius, adolescens impetûs ab bella maximi, ingens ac terribile conflaverat: undique ad eum, adhuc paterni nominis magnitudinemque sequentium, ex toto orbe terrarum auxiliis confluentibus. Sua Cæsarem in Hispaniam comitata fortuna est: sed nulum umquam atrocius periculosiusque ab eo initum prælium; adeò ut, plus quàm dubio Martè, descenderet equo, consistensque ante recedentem suorum aciem, increpitâ prius fortunâ, quòd se in eum servâſſet exitum, denuntiaret militibus, *vestigio se non recessurum: proinde viderent quem et quo loco imperatorem deserturi forent.* Verecundiâ magis quàm virtute acies restitutæ sunt, à duce quàm à milite fortius. Cn. Pompeius, gravis vulnere inventus

inter solitudines avias, interemptus est. Labienum Varumque acies abstulit.

Cæsar omnium victor, regressus in urbem (quod humanam excedat fidem) omnibus, qui contra se arma tulerant, ignovit. Neque tamen illi tanto viro, et tam clementer omnibus victoriis suis uso, plus quinque mensium principalis quies contigit. Quippe cùm mense Octobri in urbem revertisset, Idibus Martiis, conjurationis auctoribus Bruto et Cassio (quorum alterum promittendo consulatū non obligaverat, contrā differendo Cassium offenderat) adjectis etiam consiliariis cædis familiarissimis omnium, et fortunā partium ejus in summum evectis fastigium, D. Bruto et C. Trebonio aliisque clari nominis viris, interemptus est, Cui magnam invidiam conciliârat M. Antonius, omnibus audendis paratissimus, consulatûs collega, imponendo capiti ejus Lupercalibus sedentis pro rostris insigne regium; quod ab eo ita repulsum erat, ut non offensus videretur.

Laudandum experiētiâ consilium est Panfæ atque Hirtilii: qui semper prædixerant Cæsari, *ut principatum armis quæsitum armis teneret*. Ille dictitans, *mori se quàm timeri malle*, dum clementiam, quam præstiterat, exspectat, incautus ab ingratis occupatus est: cùm quidem plurima præfagia atque indicia Dii immortales futuri obtulissent periculi. Nam et haruspices præmonuerant, *diligentiſsimè Iduum Martiarum caveret diem*; et uxor Calpurnia, terribita nocturno visu *ut eâ die domi subsisteret*, orabat: et libelli, conjurationem nuntiantes dati, ab eo neque protinus lecti

lecti erant. Sed profectò ineluctabilis fatorum vis, cujus-
cumque fortunam mutare constituit, consilia corrumpit.

CICERONIS. *Mors.*

Furente deinde Antonio, simulque Lepido, repugnante
Cæsare, sed frustra adversus duos, instauratum Sullani ex-
empli malum, proscriptio. Nihil tam indignum illo tem-
pore fuit, quàm quòd aut Cæsar aliquem proscribere co-
actus est, aut ab ullo Cicero proscriptus est; abscissaque
scelere Antonii vox publica est. cùm ejus salutem nemo
defendisset qui per tot annos et publicam civitatis, et pri-
vatam civium defenderat. Nihil tamen egisti, M. Antoni:
(cogit enim excedere propositi formam operis, erumpens
animo ac pectore indignatio) nihil, inquam, egisti, mer-
cedem cœlestissimi oris et clarissimi capitis abscissi nume-
rando, auctoramentoque funebri ad conservatoris quon-
dam reipublicæ tantique Cos. irritando necem. Rapuisti
tu M. Ciceroni lucem sollicitam, et ætatem senilem, et vi-
tam miseriorem te principe, quàm sub te triumviro mor-
tem: famam verò gloriamque factorum atque dictorum
adeò non abstulisti, ut auxeris. Vivit vivatque per om-
nem sæculorum memoriam: dumque hoc, vel fortè vel
providentiâ vel utcumque constitutum, rerum naturæ cor-
pus (quod ille penè solus Romanorum animo vidit, inge-
nio complexus est, eloquentiâ illuminavit) manebit inco-
lume, comitem ævi sui laudem Ciceronis trahet; om-
nisque posteritas illius in te scripta mirabitur, tuum in eum
factum execrabitur.

BRUTUS et CASSIUS.

Hunc exitum M. Bruti partium, septimum et XXX. annum agentis, fortuna esse voluit: corrupto animo ejus in diem, quæ illi omnes virtutes unius temeritate facti abstulit. Fuit autem dux Cassius melior, quanto vir Brutus: è quibus Brutum amicum habere mallet, inimicum magis timeres Cassium. In altero major vis, in altero virtus. Qui si vicissent, quantum reipublicæ interfuit, Cæsarem potius habere quam Antonium principem, tantum retulisset habere Brutum quam Cassium.

SEXTUS POMPEIUS, C. N. MAGNI *Filius.*

Ad Sextum Pompeium et è Brutianis castris, et ex Italiâ aliisque terrarum partibus, quos præsentis periculo fortuna subduxerat, proscripti confluebant. Quippe nullum habentibus statum quilibet dux erat idoneus; cum fortuna non electionem daret, sed perfugium ostenderet; exitialemque tempestatem fugientibus statio pro portu foret.

Hic adolescens erat studiis rudis, sermone barbarus, impetu strenuus, manu promptus, cogitatione celer, fide patri diffimillimus, libertorum suorum libertus, fervorumque servus; speciosis invidens, ut pareret humillimis. Is, occupatâ Siciliâ, servitia fugitivosque in numerum exercitus sui recipiens, magnum modum legionum effecerat; perque Mænam et Menecratem, paternos libertos, præfectos classium, latrociniiis ac prædationibus infestato mari, ad se exercitumque tuendum rapto utebatur: cum eum
non

non depuderet, vindicatum armis ac ductu patris sui mare infestare piraticis sceleribus.

M. AGRIPPA.

Crescente in dies et classe et fama Pompeii, Cæsar mo-lem belli ejus suscipere statuit. *Æ*dificandis navibus, contrahendoque militi ac remigi, navalibusque adsuescendo certaminibus atque exercitationibus, præfectus est M. Agrippa, virtutis nobilissimæ, labore, vigiliâ, periculo invictus, parendique, sed uni, scientissimus, aliis sanè imperandi cupidus, et per omnia extra dilationes positus, consultisque facta conjungens. Hic, in Averno ac Lucrino lacu speciosissimâ classe fabricatâ, quotidianis exercitationibus militem remigemque ad summam et militaris et maritimæ rei perduxit scientiam.

LEPIDUS.

Acciverat, gerens contra Pompeium bellum, ex Africâ Cæsar Lepidum cum XII. semiplenis legionibus. Hic, vir omnium vanissimus, neque ullâ virtute tam longam fortunæ indulgentiam meritus, exercitum Pompeii, quia propior fuerat, sequentem non ipsius, sed Cæsaris auctoritatem ac fidem, sibi junxerat: inflatusque ampliùs XX. legionum numero, in id furoris processerat, ut, inutilis alienæ victoriæ comes, quàm diu moratus erat dissidendo in consiliis Cæsari, et semper diversa his quæ aliis placebant dicendo, totam victoriam ut suam interpretaretur; audebatque denuntiare Cæsari, *excederet Siciliâ*. Non ab Scipionibus

Scipionibus aliisque veteribus Romanorum ducum quidquam ausum patratumque fortius, quàm tunc à Cæsare. Quippe cùm inermis et lacernatus esset, præter nomen nihil trahens, ingressus castra Lepidi, evitatis quæ jussu hominis pravissimi tela in eum jacta erant, cùm lacerna ejus perforata esset lanceâ, aquilam legionis rapere ausus est. Scires quid interesset inter duces. Armati inermem secuti sunt: decimoque anno, quàm ad diffimillimam vitæ suæ potentiam pervenerat Lepidus, et à militibus et à fortunâ desertus, pulloque velatus amiculo, inter ultimam confluentium ad Cæsarem turbam latens, genibus ejus advolutus est. Vita rerumque suarum dominium concessa ei sunt: spoliata quam tueri non poterat, dignitas.

Pugna ACTIACA.

Cæsare deinde et Messalâ Corvino Coss. debellatum apud Actium; ubi, longè antè quàm dimicaretur, exploratissima Julianarum partium fuit victoria. Vigebat in hâc parte miles atque imperator, illâ marcebant omnia. Hinc remiges firmissimi, illinc inopiâ adfectissimi. Navium hâc magnitudo modica, nec celeritati adversa; illâc specie terribilior. Hinc ad Antonium nemo, illinc ad Cæsarem quotidie aliquid transfugiebat. Denique in ore atque oculis Antonianæ classis per M. Agrippam Leucas expugnata, Patræ captæ, Corinthus occupata, bis ante ultimum discrimen classis hostium superata.

Advenit deinde maximi discriminis dies, quo Cæsar Antoniusque productis classibus, pro salute alter, in ruinam

nam alter terrarum orbis dimicavere. Ubi initum certamen est, omnia in alterâ parte fuere, dux, remiges, milites; in alterâ nihil præter milites. Prima occupat fugam Cleopatra: Antonius fugientis reginæ, quàm pugnantis militis sui comes esse maluit; et imperator, qui in desertores sævire debuerat desertor exercitus sui factus est. Illis, etiam detracto capite, in longum fortissimè pugnandi duravit constantia; et desperatâ victoriâ in mortem dimicabatur. Cæsar, quos ferro poterat interimere, verbis mulcere cupiens, clamitansque et ostendens, *fugisse Antonium*, quærebat, *pro quo et cum quo pugnarent*. At illi, cùm diu pro absente dimicassent duce, ægrè submissis armis cessere victoriam; citiusque vitam veniâque Cæsar promisit, quàm, illis, ut ea precarentur, persuasum est. Fuitque in confesso, milites optimi imperatoris, imperatorem fugacissimi milites functum officio: ut dubites, suone, an Cleopatraræ arbitrio victoriam temperaturus fuerit, qui ad ejus arbitrium direxit fugam.

C. MÆCENAS.

Tunc urbis custodiis præpositus C. Mæcnas, equestri, sed splendido genere natus, vir, ubi res vigiliam exigeret, sanè exsomnia, providens atque agendi sciens; simul verò aliquid ex negotio remitti posset, otio ac mollitiis penè ultra feminam fluens; non minùs Agrippâ Cæsari carus, sed minùs honoratus: quippe vixit angusto clavo planè contentus; nec majora non consequi potuit, sed non tam concupivit. Hic speculatus est per summam quietem ac dissimulationem, præcipitis consilia juvenis; et, mirâ celeritate

leritate nullâque cum perturbatione aut rerum aut hominum oppresso Lepido, immane novi ac resurrecturi belli civilis restinxit initium.

Ab AUGUSTO benè composita civitas.

Finita vicefimo anno bella civilia, sepulta externa, revocata pax, sopitus ubique armorum furor; restituta vis legibus, judiciis auctoritas, senatui majestas; imperium magistratuum ad pristinum redactum modum; tantummodo octo prætoribus adlecti duo; prisca illa et antiqua reipublicæ forma revocata; rediit cultus agris, sacris honos, securitas hominibus, certa cuique rerum suarum possessio; leges emendatæ utiliter, latæ salubriter; senatus finè asperitate, nec finè severitate lectus.

DRUSUS CLAUDIUS.

Cura deinde atque onus Germanici belli delegata Druso Claudio, fratri Neronis, adolescenti tot tantarumque virtutum, quot et quantas natura mortalis recipit vel industria perficit; cujus ingenium utrùm bellicis magis operibus an civilibus suffecerit artibus, in incerto est. Morum certè dulcedo ac suavitas, et adversus amicos æqua ac par sui æstimatio, inimitabilis fuisse dicitur. Nam pulchritudo corporis proxima fraternæ fuit. Sed illum, magnâ ex parte domitorem Germaniæ, plurimo ejus gentis variis in locis profuso sanguine, factorum iniquitas confulem, agentem annum tricesimum, rapuit.

L. PISO.

L. PISO.

Atrox in Thraciâ bellum ortum, omnibus ejus gentis nationibus in arma accensis, L. Pisonis, quem hodieque diligentissimum atque eundem lenissimum securitatis urbanæ custodem habemus, virtus compressit. De quo viro hoc omnibus sentiendum ac prædicandum est: esse mores ejus vigore ac lenitate mixtissimos; et vix quemquam reperiri posse, qui aut otium validius diligat, aut facilius sufficiat negotio; et magis, quæ agenda sunt, curet sinè ullâ ostentatione agendi.

JULIA, *Filia* AUGUSTI.

Filia ejus Julia, per omnia tantæ parentis ac viri immortalis, nihil, quod facere aut pati turpiter posset femina, luxuriâ, libidine infectum reliquit; magnitudinemque fortunæ suæ peccandi licentiâ metiebatur; quidquid liberet, pro licito vindicans.

SENTIUS SATURNINUS.

Iis, quæ minoris erant discriminis, Sentiæ Saturninum præfecit; virum multiplicem virtutibus, navum, agilem, providum, militariumque officiorum patientem ac peritum pariter; sed eundem, ubi negotia fecissent locum otio, liberaliter lautèque eo abutentem; ita tamen, ut eum splendidum ac hilarem potiùs, quàm luxuriosum aut desidem diceret.

VARUS QUINCTILIUS.

Varus Quinctilius, illustri magis quam nobili ortus familiâ, vir ingenio mitis, moribus quietus, ut corpore et animo immobilior, otio magis castrorum quam bellicæ adsuetus militiæ: pecuniæ verò quam non contemptor, Syria, cui præfuerat, declaravit; quam pauper divitem ingressus, dives pauperem reliquit.

CÆSARIS AUGUSTI mors.

Cæsar Augustus, cum Tiberium filium missurus esset in Illyricum, adfirmanda pace, quæ bello subegerat, prosequens eum, processit in Campaniam: quamquam jam motus imbecillitatis inclinatæque in deterius principia valetudinis fenserat; tamen, obnitente vi animi, prosecutus filium, digressusque ab eo Beneventi, ipse Nolam petiit: et, ingravescente in dies valetudine, cum sciret, quis volenti omnia post se salva remanere accersendus foret, festinanter revocavit filium. Ille ad patrem patriæ exspectato revolvit maturius. Tum *securum se* Augustus prædicans, circumfusisque amplexibus Tiberii sui, commendans illi sua atque ipsius opera, *nec quidquam jam de sine, si fata poscerent, recusans*, subrefectus primo conspectu adloquioque carissimi sibi spiritûs; mox, cum omnem curam fata vincerent, in sua resolutus initia, septuagesimo sexto anno, animam coelestem cœlo reddidit.

TIBERII

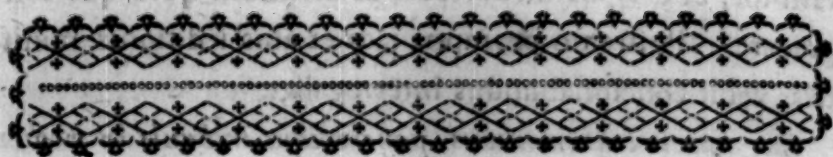
TIBERII et SEJANI laudes adulatoriæ.

Horum XVI. annorum opera quis, cùm inserta sint oculis animisque omnium, in partibus eloquatur? Revocata in forum fides, summo è foro seditio, ambitio campo, discordia curiâ; sepultæque ac situ obsitæ justitia, æquitas, industria civitati redditæ; accessit magistratibus auctoritas, senatui majestas, judiciis gravitas; compressa theatralis seditio; rectè faciendi omnibus aut incussa voluntas, aut imposita necessitas. Honorantur recta, prava puniuntur: suspicit potentem humilis, non timet: antecedit, non contemnit humiliorem potens. Quando annonæ moderatior? quando pax lætior? Diffusa in Orientis Occidentisque tractus, et quidquid meridiano aut septentrione finitur, pax Augusta per omnes terrarum orbis angulos à latrociniorum metu servat immunes. Fortuita non civium tantummodo, sed urbium damna principis munificentia vindicat. Restitutæ urbes Asiæ: vindicatæ ab injuriis magistratuum provinciæ: honor dignis paratissimus: pœna in malos fera, sed aliqua. Superatur æquitate gratia, ambitio virtute: nam facere rectè cives suos princeps optimus faciendo docet; cùmque sit imperio maximus, exemplo major est.

Rarò eminentes viri non magnis adjutoribus ad gubernandam fortunam suam usi sunt; ut duo Scipiones duobus Læliis, quos per omnia æquaverunt sibi; ut Divus Augustus M. Agrippâ, et maximè ab eo, Statilio Tauro. Quibus novitas familiæ haud obstitit, quo minùs ad multiplices consulatus triumphosque et complura eniterentur

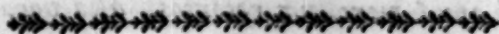
sacerdotia. Etenim magna negotia magnis adiutoribus egent. Interestque reipublicæ quod usu necessarium, et dignitate eminere: utilitatemque auctoritate muniri. Sub his exemplis Tiberius Cæsar Sejanum Ælium, principe equestris ordinis patre natum, materno verò genere clarissimas veteresque et insignes honoribus complexum familias, habentem consulares fratres, consobrinos, avunculum, ipsum verò laboris ac fidei capacissimum, sufficiente etiam vigori animi compage corporis, singularem principilium onerum adiutorem in omnia habuit atque habet: virum severitatis lætissimæ, hilaritatis priscæ, actu otiosis simillimum, nihil sibi vindicantem, eoque adsequentem omnia, semperque infra aliorum æstimationes se metientem, vultu vitæque tranquillum, animo exsomnia.

E X

C. CORNELIO TACITO.

EX ANNAL. Lib. I.

Seditio in PANNONIA.

PANNONICAS legiones seditio incescit: nullis novis causis, nisi quod matatus princeps licentiam turbarum, et ex civili bello spem præmiorum ostendebat. Castris æstivis tres simul legiones habebantur, præfidente Junio Blæso: qui fine Augusti, et initiis Tiberii auditis, ob justitiam aut gaudium, intermiserat solita munia. Eo principio lascivire miles, discordare, pessimi cujusque sermonibus præbere aures, denique luxum et otium cupere, disciplinam et laborem aspernari. Erat in castris Percennius quidam, dux olim theatralium operarum, dein gregarius miles, procax linguâ, et miscere cœtus histrionali studio doctus. Is imperitos animos, et quænam post Augustum militæ conditio ambigentes, impellere paulatim nocturnis colloquiis aut flexo in vesp-

ram

ram die, et delapsis melioribus, deterrimum quemque congregare. Postremò promptis jam et aliis seditionis ministris, velut concionabundus interrogabat.

Cur paucis centurionibus, paucioribus tribunis in modum servorum obedirent? quando ausuros exposcere remedia, nisi novum et nutantem adhuc principem precibus, vel armis adirent? satis per tot annos ignaviâ peccatum, quodd tricena aut quadragena stipendia senes, et plerique truncato ex vulneribus corpore, tolerant. Ne dimissis quidem finem esse militiæ, sed apud vexillum retentos, alio vocabulo, eosdem labores perferre. Ac si quis tot casus vitâ superaverit; trahi adhuc diversas in terras, ubi per nomen agrorum, uligines paludum, vel inculta montium accipiunt. Enimvero militiam ipsam gravem, infructuosam; denis in diem assibus animam et corpus æstimari. Hinc vestem, arma, tentoria, hinc sævitiam centurionum, et vacationes munerum redimi. At hercle verbera, et vulnera, duram hiemem exercitas æstates, bellum atrox, aut sterilem pacem, sempiterna. Nec aliud levamentum, quàm si certis sub legibus militia iniretur: ut singulos denarios mererent; sextusdecimus stipendii annus finem adferret; ne ultrâ sub vexillis teneretur, sed iisdem in castris præmium pecuniâ solveretur. An prætorias cohortes, quæ binos denarios acceperint, quæ post sexdecim annos penatibus suis reddantur, plus periculorum suspicere? Non obtrektari à se urbanas excubias, sibi tamen apud horridas gentes è contuberniis hostem aspici.

¶ Adstrepebat vulgus diversis incitamentis. Hi verborum notas, illi canitiem, plurimi detrita tegmina et nudum corpus exponentes. Postremò eò furoris venêre, ut tres legiones

legiones miscere in unam agitaverint. Depulsi æmulatione, quia suæ quisque legioni cum honorem quærebant, aliò vertunt, atque unà tres aquilas et signa cohortium locant: simul congerunt cespites, exstruunt tribunal, quò magis conspicua sedes foret.

Properantibus Blæsus advenit, increpabatque, ac retinebat singulos, clamitans, *Meâ potius cæde imbuite manus. Levioꝛe flagitio legatum interficietis, quàm ab imperatore desciscitis. Aut incolumis fidem legionum retinebo, aut jugulatus pænitentiam adcelerabo.* Aggerebatur, nihilominus cespes, jamque pectori usque adcreverat, cùm tandem perviciâ victi inceptum omisere. Blæsus multâ dicendi arte, *Non per seditionem et turbas desideria militum ad Cæsarem ferenda,* ait. *Neque veteres ab imperatoribus priscis, neque ipsos à divo Augusto tam nova petivisse. Et parum in tempore, incipientes principis curas onerari. Si tamen tenderent in pace tentare, quæ ne civilium quidem bellorum victores exposulaverint; cur contra morem obsequii, contra fas disciplinæ, vim meditentur? decernerent legatos, seque coram mandata darent.* Adclamavere, ut filius Blæsi tribunus legatione eâ fungeretur, peteretque militibus missionem ab sexdecim annis. Cætera mandatuꝛos, ubi prima provenissent. Profecto juvene, modicum otium: sed superbire miles, quòd filius legati orator publicæ causæ, fatis ostenderet, necessitate expressa quæ per modestiam non obtinuissent.

Interea manipuli ante cœptam seditionem Nauportum missi, ob itinera et pontes, et alios usus, postquam turbatum in castris accipere, vexilla convellunt: direptisque proximis

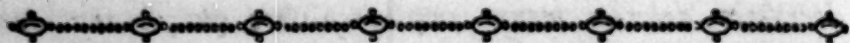
proximis vicis, ipsoque Nauporto quod municipii instar erat, retinentes centuriones in risu et contumeliis, postremo verberibus insectantur : præcipuâ in Aufdienum Rufum præfectum castrorum irâ. Quem dereptum vehiculo, farcinis gravant, aguntque primo in agmine, per ludibrium rogitantes, *an tam immensa onera, tam longa itinera, libenter ferret ?* Quippe Rufus diu manipularis, dein centurio, mox castris præfectus, antiquam duramque militiam revocabat, invictus operis ac laboris, et eò immitior quia toleraverat. Horum adventu redintegratur seditio, et vagi circumjecta populabantur. Blæsus paucos maxime prædâ onustos, ad terrorem cæterorum, adfici verberibus, claudi carcere jubet. Nam etiam tum legato à centurionibus, et optimo quoque manipularium parebatur. Illi obniti trahentibus, prensare circumstantium genua, ciere modò nomina singulorum, modò centuriam quisque cujus manipularis erat, cohortem, legionem, *eadem omnibus imminere clamitantes* : simul probra in legatum cumulant, cœlum ac deos obtestantur. Nihil reliqui faciunt, quò minùs invidiam, misericordiam, metum, et iras permoverent. Adcurritur ab universis, et carcere effracto, solvunt vincula : desertoresque ac rerum capitalium damnatos, sibi jam miscent.

Flagrantior inde vis, plures seditioni duces. Et Vibulenus quidam gregarius miles ante tribunal Blæsi adlevatus circumstantium humeris, apud turbatos, et quid pararet intentos, *Vos quidem, inquit, his innocentibus, et miserrimis lucem et spiritum reddidistis, sed quis fratri meo vitam, quis fratrem mihi reddit ? quem missum ad vos à Germanico,*

manico exercitu de communibus commodis, nocte proximâ jugulavit per gladiatores suos, quos in exitium militum habet atque armat. Responde, Blæse, ubi, cadaver abjeceris? ne hostes quidem sepulturam invident. Cùm osculis, cùm lacrymis dolorem meum implevero, me quoque trucidari jube; dum interfecisti nullum ob scelus, sed quia utilitati legionum consulebamus, hi sepeliant. Incendebat hæc fletu, et pectus atque os manibus verberans: mox disjectis quorum per humeros sustinebatur, præceps et singulorum pedibus advolutus, tantum consternationis invidiæque concivit, ut pars militum, gladiatores qui è servitio Blæsi erant, pars cæteram ejusdem familiam vincirent, alii ad quærendum corpus effunderentur. Ac ni properè neque corpus ullum reperiri, et servos adhibitis cruciatibus abnuere cædem, neque illi fuisse unquam fratrem pernotuisset, haud multum ab exitio legati aberant.

Hæc audita, quanquam abstrusum, et tristissimam quæque maximè occultantem Tiberium perpulere, ut Drusum filium cum primoribus civitatis, duabusque prætoriis cohortibus mitteret, nullis satis certis mandatis, ex re consulturum. Druso propinquant, quasi per officium obviæ fuere legiones: non lætæ, ut adsolet, neque insignibus fulgentes, sed illuvie deformi, et vultu quamquam inœstiam imitarentur, contumaciæ propiores. Postquam vallum introiit: portas stationibus firmant; globos armatorum certis castrorum locis opperiri jubent. Cæteri tribunal ingenti agmine circumveniunt. Stabat Drusus silentium manu posceps. Illi quoties oculos ad multitudinem retulerant, vocibus truculentis strepere; rursus viso Cæsare, trepi-

dare. Murmur incertum, atrox clamor, et repentè quies. Diversis animorum motibus, pavebant, terrebantque. Mox redire paulatim amor obsequii.

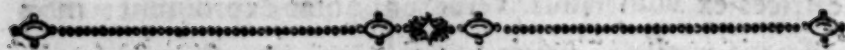

EX ANNAL. Lib. I.

Seditio in GALLIA, cui intervenit GERMANICUS.

Germanicus quanto summæ spei propior, tanto impensius pro Tiberio niti. Sequanos proximos, et Belgarum civitates in verba ejus adigit. Dehinc audito legionum tumultu, raptim profectus, obvias extra castra habuit, dejectis in terram oculis velut pœnitentiâ. Postquam vallum iniit, dissoni questus audiri cœpere. Et quidam prehensâ manu ejus, per speciem osculandi, inferuerunt digitos, ut vacua dentibus ora contingeret: alii curvata senio membra ostendebant. Adfidentem concionem, quia permixta videbatur, discedere in manipulos jubet: sic melius audituros responsum: vexilla præferri, ut id saltem discerneret cohortes. Tardè obtemperavêre. Tunc à veneratione Augusti orsus, flexit ad victorias triumphosque Tiberii, præcipuis laudibus celebrans, quæ apud Germanias illis cum legionibus pulcherrima fecisset. Italiæ inde consensum, Galliarum fidem extollit, nil usquam turbidum aut discors. Silentio hæc, vel murmure modico audita sunt. Ut seditionem attigit, *ubi modestia militaris? ubi veteris disciplinæ decus? quònam tribunos? quò centuriones exegissent?* rogans: nudant universi corpora, cicatrices

cicatrices ex vulneribus, verberum notas exprobrant: mox indiscretis vocibus, pretia vacationum, angustias stipendii, duritiam operum, ac propriis nominibus incusant, vallum, fossas: pabuli, materiæ, lignorum adgestus, et si qua alia ex necessitate, aut adversus otium castrorum quæruntur. Atrocissimus veteranorum clamor oriebatur, qui tricena aut supra stipendia numerantes, mederetur fessis, neu mortem in iisdem laboribus, sed finem tam exercitæ militiæ, neque inopem requiem, orabant. Fuere etiam qui legatam à divo Augusto pecuniam reposcerent, faustis in Germanicum omnibus: et, si vellet imperium, promptos ostentavere. Tum verò, quasi scelere contuminate, præceps tribunali desiluit. Opposuerunt abeunti arma, minitantes ni regrederetur. At ille moriturum potius quàm fidem exueret clamitans, ferrum à latere deripuit, elatumque deferebat in pectus, ni proximi prehensam dextram vi attinuissent. Extrema et conglobata inter se pars concionis, ac vix credibile dictu, quidam singuli propiùs incedentes, *feriret*, hortabantur: et miles, nomine Calusfidius, strictum obtulit gladium, addito *acutiorẽ esse*. Sævum id malique moris etiam furentibus visum: ac spatium fuit, quo Cæsar ab amicis in tabernaculum raperetur.

EX ANNAL. Lib. II.

*Exercitus ROM. dñm à flumine AMISIA classe reducitur,
vi tempestatis marisque istius imperitiâ penè interit.*

ÆSTATE jam adultâ, legionum aliæ itinere terrestri in hibernacula remissæ, plures Cæsar classi impositas per flumen Amisiam Oceano invexit. Ac primò placidum æquor mille navium remis strepere, aut velis impelli: mox atro nubium globo effusa grando: simul variis undique procellis, incerti fluctus prospectum adimere, regimen impedire: milesque pavidus, et casuum maris ignarus, dum turbat nautus, vel intempestivè juvat, officia prudentium corrumpibat. Omne dehinc cœlum, et mare omne in austrum cessit, qui tumidis Germaniæ terris, profundis amnibus, immenso nubium tractu validus, et rigore vicini septentrionis horridior, rapuit disjecitque naves in aperta oceani, aut insulas faxis abruptas, vel per occulta vada infestas. Quibus paulum agrèque vitatis postquam mutabat æstus, eòdemque quò ventus ferebat; non adhærere anchoris, non exhaurire inrumpentes undas poterant. Equi, jumenta, sarcinæ, etiam arma præcipitantur, quò levarentur alvei manantes per latera, et fluctu superurgente. Quanto violentior cætero mari oceanus, et truculentiâ cœli præstat Germania tantum illa clades novitate et magnitudine excessit, hostilibus circum litoribus, aut ita vasto et profundo, ut credatur novissimum ac sine terris mare. Pars

navium

navium haustæ sunt, plures apud insulas longiùs fitas ejectæ: milesque nullo illic hominum cultu, fame absumptus, nisi quos corpora equorum eodem elisa toleraverant. Sola Germanici triremis Chaucorum terram adpulit, quem per omnes illos dies noctesque apud scopulos et prominentes oras, cùm se tanti exitii reum clamitaret, vix cohibuere amici, quo minus eodem mari oppeteret. Tandem relabente æstu, et secundante vento, claudæ naves, raro remigio, aut intentis vestibibus, et quædam à validioribus tractæ, revertère; quas raptim refectas misit, ut scrutarentur insulas. Collecti eâ curâ plerique: multos Angrivarii nuper in fidem accepti, redemptos ab interioribus reddidere. Quidam in Britanniam rapti, et remissi à regulis. Ut quis ex longinquo revenerat, miracula narrabat vim turbinum, et inauditas volucres, monstra maris, ambiguas hominum et belluarum formas: visa, five ex metu credita.

EX ANNAL. Lib. III.

AGRIPPINA cum GERMANICI reliquiis BRUNDISIUM,
inde ROMAM pervenit.

NIHIL intermissâ navigatione hiberni maris Agrippina Corcyram insulam advehitur, litora Calabriae contra fitam. Illic paucos dies componendo animo infumit, violenta luctu, et nescia tolerandi. Interim adventu ejus audito, intimus quisque amicorum, et plerique militares, ut quique sub Germanico stipendia fecerant, multique

multique etiam ignoti vicinis è municipiis, pars officium in principem rati, plures illos secuti, ruere ad oppidum Brundisium; quod naviganti celerrimum fidissimumque adpulsu erat. Atque ubi primum ex alto visa classis, complentur non modò portus et proxima maris, ~~sed~~ mœnia ac tecta, quaque longissimè prospectari poterat, mœrentium turbâ, ac rogitantium inter se, silentione an voce aliquâ egredientem exciperent. Neque satis constabat quid pro tempore foret: cùm classis paulatim successit, non alacri ut adsolet remigio, sed cunctis ad tristitiam compositis. Postquam duobus cum liberis feralem urnam tenens egressa navi, defixit oculos; idem omnium gemitus, neque discerneres, proximos, alienos, virorum, feminarumne planctus: nisi quòd comitatum Agrippinæ longo mœrore fessum, obvii et recentes in dolore anteibant. Miserat duas prætorias cohortes Cæsar, addito ut magistratus Calabriæ, Apulique, et Campani, suprema erga memoriam filii sui munera fungerentur. Igitur tribunorum, centurionumque humeris cineres portabantur: præcedebant in comitæ signa, versi fasces: atque ubi colonias transgrederentur, atrata plebes, trabeati equites, pro opibus loci, vestem, odores, aliaque funerum solennia cremabant. Etiam quorum diversa oppida, tamen obvii, et victimas atque aras Diis Manibus statuantes, lacrymis et conclamationibus dolorem testabantur. Drusus Terracinam progressus est, cum Claudio fratre; liberisque Germanici, qui in urbe fuerant. Consules, M. Valerius et M. Aurelius (jam enim magistratum occœperant) et senatus, ac magna pars populi viam complevere: disjecti, ut cuique libitum flentes.

tes. Aberat quippe adulatio, gnaris omnibus lætam Tiberio Germanici mortem malè dissimulari. Tiberius atque Augusta publico abstinuere, inferius majestate suâ, rati si palam lamentarentur; an ne omnium oculis vultum eorum scrutantibus, falsi intelligerentur. Matrem Antoniam non apud auctores rerum, non diurnâ actorum scripturâ reperio ullo insigni officio functam: cùm super Agrippinam, et Drusum, et Claudium, cæteri quoque consanguinei nominatim perscripti sint: seu valetudine præpediebatur, seu victus luctu animus, magnitudinem mali perferre visu non toleravit. Faciliùs crediderim, Tiberio et Augustâ, qui domo non excedebant, cohibitam; ut par mœror, et matris exemplo, avia quoque et patruus attineri viderentur.

Dies quo reliquæ tumulo Augusti inferebantur, modò per silentium vastus, modò ploratibus inquires: plena urbis itinera, conlucentes per campum Martis faces. Illic miles cum armis, sine insignibus magistratus, populus per tribus, concidisse rempublicam, nihil spei reliquum clamitabant: promptiùs apertiùsque, quàm ut meminisse impetrantium crederes. Nihil tamen Tiberium magis penetravit, quàm studia hominum accensa in Agrippinam; cùm decus patriæ, solum Augusti sanguinem, unicum antiquitatis specimen appellarent, versique ad cœlum ac deos, integram illi sobolem, ac superstitem iniquorum precarentur. Fuere qui publici funeris pompam requirerent, compararentque quæ in Drusum patrem Germanici honora et magnifica Augustus fecisset. Ipsum quippe asperrimo hiemis, Ticinum usque progressum, neque abscedentem à corpore

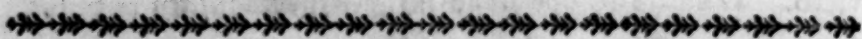
pore simul urbem intravisse : circumfusas lecto Claudio-
rum Iuliorumque imagines, defletum in foro, laudatum
pro rostris, cuncta à majoribus reperta, aut quæ posteri
invenerint cumulata. At Germanico ne solitos quidem,
et cuicumque nobili debitos honores, contigisse. Sanè
corpus ob longinquitatem itinerum externis terris quoquo
modo crematum : sed tanto plura decora mox tribui par
fuisse, quanto prima fors negavisset. Non fratrem nisi
unius dici viâ, non patrum saltem portâ tenus obvium.
Ubi illa veterum instituta ? præpositam toro effigiem, me-
ditata ad memoriam virtutis carmina, et laudationes et
lacrymas, vel doloris imitamenta ? Gnarum id Tiberio
fuit. Utque premeret vulgi sermones, monuit edicto,
*Multos illustrium Romanorum ob rempublicam obiisse, ne-
minem tam flagranti desiderio celebratum. Idque et sibi et
cunctis egregium, si modus adjiceretur. Non enim eadem
decora principibus viris, et imperatori populo, quæ modicis
domibus, aut civitatibus. Convenisse recenti dolore luctum,
et ex mærore solatia. Sed referendum jam animum ad
firmitudinem, ut quondam divus Julius amissâ unicâ filiâ,
ut divus Augustus ereptis nepotibus, abstruserint tristitiam.
Nil opus vetustioribus exemplis : quoties populus Romanus
elades exercituum, interitum ducum, funditus amissas nobi-
les familias constanter tulerit. Principes mortales, rem-
publicam æternam esse. Proin repeterent solennia : et quia
Iudorum Megalensium spectaculum suberat, etiam volup-
tates resumerent.*

EX ANNAL. Lib. XII.

CARACTACUS, SILURUM *Rex*, ROMANUM *ad*
CLAUDIUM *perductus*.

NE Romæ quidem ignobile Caractaci nomen erat. Et Cæsar dum suum decus extollit, addidit gloriam victo. Vocatus quippe ut ad insigne spectaculum populus. Stetere in armis prætoriæ cohortes, campo qui castra præjacet. Tunc incedentibus regiis clientelis phaleræ torquesque, quæque externis bellis quæsierat, traducta; mox fratres et conjux et filia: postremò ipse ostentatus. Cæterorum preces degeneres fuere, ex metu. At non Caractacus aut vultu demisso, aut verbis misericordiam requirens, ubi tribunali astitit, in hunc modum locutus est. *Si quantum nobilitas et fortuna mihi fuit, tanta rerum prosperarum moderatio fuisset; amicus potius in hanc urbem, quam captus venissem: neque dedignatus esses claris majoribus ortum, pluribus gentibus imperantem fœdere pacis accipere. Præsens fors mea, ut mihi informis; sic tibi magnifica est. Habui equos, viros, arma, opes. Quid mirum, si hæc invitum amisi? Num si vos omnibus imperitare vultis, sequitur ut omnes servitutem accipiant? Si statim ceditus traderer, neque mea fortuna, neque tua gloria inclaruisset: et supplicium mei oblivio sequeretur. At si incolumen servaveris, æternum exemplar clementiæ ero. Ad ea Cæsar veniam, ipsique, et conjugum, et fratribus; tribuit. Atque illi vinclis exsoluti, Agrippinam quoque haud pro-*

cul alio suggestu conspicuam iisdem quibus principem laudibus gratibusque venerati sunt. Novum sanè, et moribus veterum insolitum, scēminam signis Romanis præsidere. Ipsa semet parti à majoribus suis imperii sociam ferebat. Vocati posthac patres, multa et magnifica super captivitate Caractaci differuere. Neque minùs id clarum, quàm cùm Syphacem P. Scipio, Persen L. Paullus, et si qui alii vinctos reges populo Romano ostendēre.

EX ANNAL. Lib. XIV.

NERO, AGRIPPINAM *matrem suam, per ANICETUM, interficit.*

ANICETUS villam statione circumdat, refractaque januâ, obvios servorum arripit, donec ad fores cubuli veniret: cui pauci adstabant, cæteris terrore irruentium exterritis. Cubiculo modicum lumen inerat, et ancillarum una: magis ac magis anxîâ Agrippinâ, quòd nemo à filio, ac ne * Agerinus quidē. Aliam ferè litore faciem nunc, solitudinem ac repentinos strepitus, et extremi mali indicia. Abeunte dehinc ancillâ, *Tu quòque me deseris*, prolocuta, respicit Anicetum trierarcho Herculeo et Oloarito centurione classario comitatum. Ac si ad visendum venisset, refotam nuntiaret: sin facinus patraturus, nihil se de filio credere, non imperatum parricidi-

* *Qui ab ipsâ nuntius ad Neronem missus fuerat.*

um. Circumsistunt lectum percussores, et prior trierarchus fusti caput ejus afflixit non in mortem. Centurioni ferrum distringenti, *Ventrem feri*, exclamavit: multisque vulneribus confecta est. Hæc consensu traduntur. Aspexeritne matrem exanimem Nero, et formam corporis ejus laudaverit, sunt qui tradiderint, sunt qui abnuant. Cremata est nocte eâdem, conviviali lecto, et exsequiis vilibus: neque, dum Nero rerum potiebatur, congesta aut clausa humus; mox domesticorum curâ, levem tumulum accepit, viam Miseni propter, et villam Cæsaris dictatoris, quæ subjectos sinus editissima prospectat. Accenso rogo libertus ejus, cognomento Mnester, ipse ferro se transegit: incertum caritate in patronam, an metu exitii. Hunc sui finem multos ante annos crediderat Agrippina, contemseratque. Nam consulenti super Nerone, responderunt Chaldæi, *fore ut imperaret, matremque occideret*: atque illa, *Occidat*, inquit, *dum imperet*.

Sed à Cæsare perfecto demum scelere, magnitudo ejus intellecta est: reliquo noctis, modò per silentium defixus, sæpius pavore exsurgens, et mentis inops, lucem opperiebatur, tamquam exitium allaturam. Atque eum, auctore Burrho, prima centurionum tribunorumque adulatio ad spem firmavit, prehensantium manu, gratantiumque, quòd discrimen improvisum, et matris facinus evasisset. Amici dehinc adire templa: et cœpto exemplo, proxima Campaniæ municipia victimis et legationibus lætitiâ testari. Ipse diversâ simulatione mœstus, et quasi incolumitati suæ infensus, ac morti parentis illacrymans: quia tamen non, ut hominum vultus, ita locorum facies mutantur,

obversabaturque maris illius et littorum gravis aspectus (et erant qui crederent, sonitum tubæ collibus circum editis, planctusque tumulo matris audiri) Neapolim concessit.

Ex ANNAL. Lib. XV.

Cædes SENECÆ.

SEQUITUR cædes Annæi Senecæ, lætissima principi, non quia conjurationis manifestum compererat, sed ut ferro grassaretur, quando venenum non processerat. Solus quippe * Natalis, et hætenus prompsit: missum se ad ægrotum Senecam, ut viseret conquerereturque, cur Pisonem aditu arceret? melius fore, si amicitiam familiari congressu exercuissent. Et respondisse Senecam, sermones mutuos et crebra colloquia neutri conducere: cæterum salutem suam incolumitate Pisonis inniti. Hæc ferre Granius Silvanus tribunus prætoriae cohortis, et an dicta Natalis, suaque responsa nosceret, percontari Senecam jubetur. Is, fortè an prudens, ad eum diem ex Campaniâ remeaverat, quartumque apud lapidem suburbano rure subsisterat. Illo, propinquâ vespërâ, tribunus venit, et villam globus militum sepsit. Tum ipsi, cum Pompeiâ Paullinâ uxore, et amicis duobus epulanti, mandata imperatoris

* *Unus ex conjuratis in Neronem, et Pisoni conjurationis principi conjunctissimus.*

edidit. Seneca, missum, ad se Natalem, conquestumque nomine Pisonis, quòd visendo eo prohiberetur, seque rationem valetudinis, et amorem quietis excusavisse, respondit. *Cur salutem privati hominis incolumitati suæ anteferet, causam non habuisse. Nec sibi promptum in adulationes ingenium. Idque nulli magis gnarum, quàm Neroni, qui sæpius libertatem Senecæ, quàm servitium expertus esset.* Ubi hæc à tribuno relata sunt, Poppæa et Tigellino coràm quod erat sævienti principi intimum confiliorum, interrogat, an Seneca voluntariam mortem pararet? Tum tribunus nulla pavoris signa, nihil triste in verbis ejus aut vultu deprehensum confirmavit. Ergo regredi, et indicere mortem jubetur. Tradit Fabius Rusticus, non eo, quo venerat, itinere reditum, sed flexisse ad Fennium præfectum, et expositis Cæsaris jussis, an obtemperaret, interrogavisse: monitumque ab eo, ut exsequeretur, fatali omnium ignaviâ. Nam et Silvanus inter conjuratos erat, augebatque scelera in quorum ultionem consenserat. Voci tamen et aspectui pepercit. Intrinmisitque ad Senecam unum ex centurionibus, qui necessitatem ultimam denuntiaret. Ille interritus poscit testamenti tabulas: ac denegante centurione, conversus ad amicos, quando meritis eorum referre gratiam prohiberetur, quod unum jam, tamen et pulcherrimum habebat, imaginem vitæ suæ relinquere testatur: *cujus si memores essent bonarum artium famam, tum constantis amicitiae laturos.* Simul lacrymas eorum, modò sermone, modò intentior in modum coercens, ad firmitudinem revocat, rogans: *Ubi præcepta sapientiæ? ubi tot per annos meditata ratio adversum imminentiâ?*

minentia? Cui enim ignaram fuisse sævitiam Neronis? Neque aliud superesse, post matrem fratremque interfectos, quàm ut educatoris præceptorisque necem adjiceret. Ubi hæc atque talia velut in commune differuit, complectitur uxorem. Et paulum adversus præsentem fortitudinem mollius, rogat oratque, temperaret dolori, ne æternum susciperet, sed in contemplatione vitæ per virtutem actæ, desiderium mariti solatiis honestis toleraret. Illa contrà, sibi quoque destinatam mortem adseverat, manumque percussoris exposcit. Tum Seneca, gloriæ ejus non adversus, simul amore, ne sibi unicè delectam ad injurias relinqueret: *Vitæ, inquit, delinimenta monstraveram tibi, tu mortis decus mavis. Non invidebo exemplo. Sit hujus tam fortis exitus constantia penes utrosque par, claritudinis plus in tuo fine.* Post quæ, eodem ictu brachia ferro exsolvunt. Seneca, quoniam senile corpus et parvo victu tenuatum, lenta effugia sanguini præbebat, crurum quoque et poplitum venas abrumpit. Sævisque cruciatibus defessus ne dolore suo animum uxoris infringeret, atque ipse visendo ejus tormenta, ad impatientiam delaberetur, suadet in aliud cubiculum abscederet. Et novissimo quoque momento suppeditante eloquentiâ, advocatis scriptoribus, pleraque tradidit, quæ in vulgus edita ejus verbis, invertere supersedeo. At Nero, nullo in Paulinam proprio odio, ac ne glisceret invidia crudelitatis, inhiberi mortem imperat. Hortantibus militibus, servi libertique obligant brachia, premunt sanguinem, incertum an ignaræ. Nam, ut est vulgus ad deteriora promptum, non defuere, qui crederent, donec implacabilem Neronem timuerit,

famam

famam sociatæ cum marito mortis petivisse; deinde, oblata mitiore spe, blandimentis vitæ evictam. Cui addidit paucos postea annos, laudabili in maritum memoriâ, et ore ac membris in eum pallorem albentibus, ut ostentui esset, multum vitalis spiritus egestum. Seneca interim durante tractu, et lentitudine mortis, Statium Annæum, diu sibi amicitiae fide et arte medicinæ probatum, orat, provisum pridem venenum, quo damnati publico Atheniensium judicio extinguerentur, promeret: allatumque hausit frustra, frigidis jam artibus, et clauso corpore adversum vim veneni. Postremò stagnum calidæ aquæ introiit, respergens proximos fervorum, additâ voce, *Libare se liquorem illum JOVI LIBERATORI*. Exin balneo illatus, et vapore ejus exanimatus, sine ullo funeris solenni crematur.

Ex H I S T. Lib. I.

G A L B A.

G A L BÆ corpus diu neglectum, et licentiâ tenebrarum plurimis ludibriis vexatum, dispensator Argius, è prioribus servis, humili sepulturâ in privatis ejus hortis contextit. Hunc exitum habuit Ser. Galba tribus et septuaginta annis. Quinque principes prosperâ fortunâ emensus, et alieno imperio felicior, quàm suus. Vetus in familiâ nobilitas, magnæ opes. Ipsi medium ingenium, magis extra vitia quàm cum virtutibus. Famæ nec incuriosus,

curiosus, nec venditor. Pecuniæ alienæ non appetens; suæ parcus, publicæ avarus. Constat potuisse conciliari animos quantulâcunque parci senis liberalitate. Nocuit antiquus rigor et nimia severitas, cui jam pares non sumus. Amicorum libertorumque, ubi in bonos incidisset, sine reprehensione patiens: si mali forent, usque ad culpam ignarus. Sed claritas natalium, et metus temporum obtentui, ut quod segnitia erat, sapientia vocaretur. Dum vivebat ætas, militari laude apud Germanias floruit: proconsul Africam moderatè; jam senior, citeriorem Hispaniam pari justitiâ continuit; major privato visus, dum privatus fuit, et omnium consensu capax imperii, nisi imperâisset.

JULII AGRICOLÆ Vita.

Ex Præfatione.

DEDIMUS profectò grande patientiæ documentum; et sicut vetus ætas vidit, quid ultimum in libertate esset, ita nos quid in servitute, adempto per inquisitiones et loquendi audiendique commercio. Memoriam quoque ipsam cum voce perdidissemus, si tam in nostrâ potestate esset oblivisci quàm tacere. Nunc demum redit animus; et quamquam primo statim beatissimi sæculi ortu Nerva Cæsar res olim dissociabiles miscuerit, principatum ac libertatem, augeatque quotidie facilitatem imperii Nerva Trajanus; nec spem modò ac votum securi-

tas publica, sed ipsius voti fiduciam, ac robur assumserit : naturâ tamen infirmitatis humanæ, tardiora sunt remedia quàm mala. Et ut corpora lentè augeſcunt, citò exſtinguuntur ; ſic ingenia ſtudiaque oppreſſeris faciliùs, quàm revocaveris. Subit quippe etiam ipsius inertię dulcedo : et inviſa primò deſidia, poſtremò amatur.

Ex Vitâ J U L. A G R I C O L Æ.

C N Æ O Julio Agricolæ pater Julius Græcinus ſenatorii ordinis, ſtudio eloquentiæ ſapientiæque notus, iisque virtutibus iram Caii Cæſaris meritis. Mater Julia Procilla fuit, raræ caſtitiſ. In hujus ſinu indulgentiâque educatus, per omnem honeſtarum artium cultum pueritiâ adolescentiamque tranſegit. Arcebat eum ab illecebris peccantium præter ipsius bonam integramque naturam, quòd ſtatim parvulus ſedem ac magiſtram ſtudiorum Maſſiliam habuerat, locum Græcâ comitate et provinciali parcimoniâ miſtum, ac bene compoſitum.

Prima caſtrorum rudimenta in Britanniâ Suetonio Paulino, diligenti ac moderato duci, approbavit, electus, quem contubernio æſtimaret. Nec Agricola licenter, more juvenum, qui militiam in laſciviam vertunt, neque ſegniter ad voluptates et commeatus, titulum tribunatûs et inſci-tiam retulit : ſed noſcere provinciam, noſci exercitui, diſcere à peritis, ſequi optimos, nihil appetere ob jaſtationem, nihil ob formidinem recuſare, ſimulque anxius et

Y y

intentus ;

intentus agere. Non sanè aliàs exercitior, magisque sin ambiguo Britannia fuit. Trucidati veterani, incensæ coloniae, intercepti exercitus. Tum de salute, mox de victoria certavere. Quæ cuncta etsi consiliis ductuque alterius agebantur, ac summa rerum et recuperatae provinciae gloria in ducem cessit; artem et usum et stimulos addidere juveni: intravitque animum militaris gloriae cupido, ingrata temporibus, quibus sinistra erga eminentes interpretatio, nec minus periculum ex magnâ famâ, quàm ex malâ.

Hinc ad capeffendos magistratus in urbem digressus. Sors quaesturæ provinciam Asiam, proconsulem Salvium Titianum dedit. Quorum neutro corruptus est: quamquam et provincia dives, ac parata peccantibus, et proconsul in omnem aviditatem pronus, quantâlibet facilitate redempturus esset mutuam dissimulationem mali. Vespasianus postea provinciae eum Aquitaniae præposuit, splendidae in primis dignitatis, administratione ac spe consulatus, cui destinârat. Agricola naturali prudentiâ, facîle justèque agebat. Jam verò tempora curarum remissionumque divisa. Ubi conventus ac judicia poscerent; gravis, intentus, severus, et sæpius misericors: ubi officio satisfactum, nulla ultrâ potestatis persona. Tristitiam, et arrogantiam, et avaritiam exuerat: nec illi, quod est rarissimum, aut facilitas auctoritatem, aut severitas amorem diminuit. Apud quosdam acerbior in conviciis narrabatur, ut bonis comis, ita adversus malos injucundus. Cæterum ex iracundiâ nihil supererat: secretum et silentium ejus non timeres. Honestius putabat offendere, quàm odisse. Integritatem atque abstinentiam in tanto viro referre,

ferre, injuria virtutum fuerit. Ne famam quidem, cui etiam sæpe boni indulgent, ostentandâ virtute, aut per artem quæsit. Minus triennium in eâ legatione detentus, ac statim ad spem consulatûs revocatus est, comitante opinione, Britanniam ei provinciam dari, nullis in hoc suis sermonibus, sed quia par videbatur. Haud semper errat fama, aliquando et eligit; statim Britannia præpositus est.

*Post res egregiè in BRITANNIA gestas, AGRICOLÆ
ad ROMAM reditus, ibidemque mors.*

TRadiderat interim Agricola successori suo provinciam quietam tutamque. Ac ne notabilis celebritate et frequentia occurrentium introitus esset, vitato amicorum officio, noctu in urbem, noctu in palatium, ita ut præceptum erat, venit: exceptusque brevi osculo et nullo sermone, turbæ servientium immixtus est. Cæterum ut militare nomen, grave inter otiosos, aliis virtutibus temperaret, tranquillitatem atque otium penitus auxit, cultu modicus, sermone facilis, uno aut altero amicorum comitatus: adeo ut plerique, quibus magnos viros per ambitionem æstimare mos est, viso aspectoque Agricolâ, quærent famam, pauci interpretarentur. Crebro, per eos dies apud Domitianum absens accusatus, absens absolutus est. Causa periculi non crimen ullum, aut querela læsi cujusquam, sed insensus virtutibus princeps, et gloria viri ac pessimum inimicorum genus, laudantes. Et ea insecuta sunt reipublicæ tempora, quæ filii Agricolam non sinerent. Cum in Mæsiâ Daciâque, et Germaniâ

Pannoniâque, damna damnis continuarentur, atque omnis annus funeribus et cladibus insigniretur, poscebatur ore vulgi dux Agricola: comparantibus cunctis vigorem, constantiam, et expertum bellis animum, cum inertîâ et formidine aliorum. Quibus sermonibus satis constat Domitiani quoque aures verberatas, dum optimus quisque libertorum amore et fide, pessimi malignitate et livore, primum deterioribus principem exstimulabant. Sic Agricola simul suis virtutibus, simul vitiis aliorum, in ipsam gloriam præceps agebatur.

Aderat jam annus quo proconsulatum Asiæ et Africae fortiretur. Accessere quidam cogitationum principis periti, qui iturusne esset in provinciam, ultrò Agricolam interrogarent. Ac primò occultiùs quietem et otium laudare, mox operam suam in approbandâ excusatione offerre: postremò non jam obscuri, suadentes simul terrentesque, pertraxere ad Domitianum. Qui paratus simulatione, in arrogantiam compositus, et audiit preces excusantis, et cum annuisset, agi sibi gratias passus est: nec erubuit beneficii invidiâ. Salarium tamen proconsulari solitum offerri, et quibusdam à seipso concessum, Agricola non dedit: sive offensus non petitus, sive ex conscientia, ne quod vetuerat, videretur emisse. Proprium humani ingenii est, odisse quem læseris: Domitiani verò natura, præceps in iram, et quò obscurior, eò irrevocabilius, moderatione tamen prudentiâque Agricola leniebatur. Quia non contumaciâ, neque inani jactatione libertatis, famam fatumque provocabat. Sciant quibus moris illicita mirari, posse etiam sub
malis

malis principibus magnos viros esse : * obsequiumque ac modestiam, si industria ac vigor adsint, eo laudis excedere, quo plerique per abrupta, sed in nullum reipublicæ usum, ambitiosâ morte inclaruerunt.

Finis vitæ ejus nobis luctuosus, amicis tristis, extraneis etiam ingotisque non sine curâ fuit. Nec quisquam auditâ morte Agricolæ, aut lætatus est, aut statim oblitus est. Augebat miserationem constans rumor, veneno interceptum. Nobis nihil comperti affirmare ausim. Cæterùm per omnem valetudinem ejus, crebriùs, quàm ex more principis, per nuntios visentis, et libertorum primi, et medicorum intimi venêre : sive cura illud, sive inquisito erat. Supremo quidem die momenta deficientis per dispositos cursores nuntiata constabat, nullo credente sic accelerari, quæ tristis audiret. Speciem tamen doloris animo vultuque præ se tulit, securus jam odii, et qui faciliùs dissimularet gaudium, quàm metum. Satis constabat, lecto testamento Agricolæ, quo cohæredem optimæ uxori et pissimæ filiæ Domitianum scripsit, lætatum eum, velut honore judicioque : tam cæca et corrupta mens assiduâ adulationibus erat, ut nesciret à bono patre non scribi hæredem, nisi malum principem.

Quod si habitum quoque ejus posteri noscere velint, decentior, quàm sublimior fuit. Nihil metûs in vultu : gratia oris supererat. Bonum virum facilè crederes, magnum libenter. Et ipse quidem, quamquam medio in spa-

* Sic in Annal. IV. *Est aliquid in nostris consiliis, licetque inter abruptam contumaciam, et deforme obsequium, pergere iter ambitione ac periculis vacuum.*

tio integræ ætatis ereptus, quantum ad gloriam, longissimum ævum peregit. Quippe et vera bona, quæ in virtutibus sita sunt, impleverat, et consularibus ac triumphalibus ornamentis prædito, quid aliud adstare fortuna poterat? Opibus nimis non gaudebat, speciosæ contigerant. Filiâ atque uxore superstitibus, potest videri etiam beatus, incolumi dignitate, florente famâ, salvis affinitatibus et amicitiiis, futura effugisse. Nam sicuti durare in hac beatissimi sæculi luce, ac principem Trajanum videre, quod augurio votisque apud nostras aures ominabatur: ita festinatæ mortis grande solatium tulit, evasisse postremum illud tempus, quo Domitianus non jam per intervalla ac spiramenta temporum, sed continuo et velut uno ictu rempublicam exhaustit. Non vidit Agricola obsessam curiam, et clausum, armis senatum, et eadem strage tot consularium cædes, tot nobilissimarum feminarum exilia et fugas. Mox nostræ duxere Helvidium in carcerem manus: nos Maurici, Rusticique visus, nos innocenti sanguine Senecio perfudit. Nero tamen subtraxit oculos, iussitque scelera, non spectavit. Præcipua sub Domitiano miseriarum pars erat, videre et aspiei: cum suspiria nostra subscriberentur: cum denotandis tot hominum palloribus sufficeret sævus ille vultus et rubor, à quo se contra pudorem muniebat.

Tu verò felix, Agricola, non vitæ tantum claritate, sed etiam opportunitate mortis. Ut perhibent qui interfuerunt novissimis sermonibus, tuis constans et libens fatum excepisti, tamquam pro virili portione innocentiam principi donares. Sed mihi filiæque, præter acerbitatem parentis erepti, auget mœstitiam, quòd affidere valetudini,

foverè

fovere deficientem, fatiari vultu, complexu, non contigit. Excepissemus certè mandata vocesque, quas penitus animo figeremus. Noster hic dolor, nostrum vulnus : nobis tam longæ absentia conditione ante quadriennium amissus es. Omnia sine dubio, optime parentum, assidente amantissimâ uxore, superfuere honori tuo : paucioribus tamen lacrymis compositus es, et novissimâ in luce desideravere aliquid pculi tui.

Si quis piorum manibus locus, si, ut sapientibus placet, non cum corpore extinguuntur magnæ animæ ; placidè quiescas, nosque, domum tuam, ab infirmo desiderio, et muliebribus lamentis ad contemplationem virtutum tuarum voces, quas neque lugeri, neque plangi fas est : admiratione te potiùs quam temporalibus laudibus, et si natura suppeditet, imitatione decoremus. Is verus honos, ea conjunctissimi cujusque pietas. Id filia quoque uxori praeceperim, sic patris sic mariti memoriam venerari, ut omnia facta dictaque ejus secum revolvant, famamque ac figuram animi magis quàm corporis complectantur. Non qui intercedendum putem imaginibus, quæ marmore aut ære finguntur : sed ut vultus hominum, ita simulacra vultûs imbecilla ac mortalia sunt, forma mentis æterna : quam tenere et exprimere non per alienam materiam et artem, sed tuis ipse moribus possis. Quidquid ex Agricolâ amavimus, quidquid mirati sumus, manet, mansurumque est in animis hominum, in æternitate temporum, famâ rerum. Nam multos veterum velut inglorios et ignobiles oblivio obruet, Agricola posteritati narratus et traditus, superstes erit.

EPISTOLÆ

EX

CICERONE.

ARGUMENTUM EPIST. III. LIB. I. ad FAM.

Commendat A. Trebonium, amicum suum, splendidum equitem Romanum.

M. T. C. P. LENTULO PROCONS. S. D.

AULO Trebonio, qui in tuâ provinciâ magnâ negotia, et ampla, et expedita habet, multos annos utor valde familiariter. Is cum antea semper, et suo splendore, et nostrâ, cæterorumque amicorum commendatione, gratissimus in provinciâ fuit; tum hoc tempore, propter tuum in me amorem, nostramque necessitudinem, vehementer confidit his meis literis se apud te gratiosum fore: quæ ne spes eum fallat vehementer rogo te: commendoque tibi ejus omnia negotia, liberos, procuratores, familiam: in primisque ut quæ T. Ampius de ejus re decreverit, ex

Z 2

comprobes

comprobes, omnibusque rebus eum ita tractes, ut intelligat meam commendationem non vulgarem fuisse. Vale.

ARGUMENTUM EPIST. V. LIB. II. ad FAM.

Gratulatur Curioni, quòd et Romæ non sit, ubi multa contra rempublicam committuntur; et ibi sit, ubi ex rectè factis magnam laudem consequatur. Postremò eum ad suscipiendam rempublicam hortatur.

M. T. C. C. CURIONI S. P. D.

HÆC negotia quomodo se habeant, ne epistolâ quidem narrare audeo. Tibi, etsi ubicunque es, ut scripsi ad te antea, in eadem es navi, tamen quòd abes gratulor: vel quia non vides ea quæ nos: vel quòd excelso et illustri loco sita sit laus tua, in plurimorum et sociorum et civium conspectu: quæ ad nos nec obscuro nec vario sermone, sed et clarissimâ et unâ omnium voce perfertur. Unum illud nescio gratulerne tibi, an timeam, quòd mirabilis est expectatio redditûs tui: non quòd verear, ne tua virtus opinioni hominum non respondeat: sed, mehercule, ne cùm veneris, non habeas jam quod cures: ita sunt omnia debilitata jam propè et extincta. Sed hæc ipsa nescio rectene sint literis commissa: quare cætera cognosces ex aliis. Tu tamen, sive habes aliquam spem de republicâ sive desperas, ea para, meditare, cogita, quæ esse in eo cive ac viro debent, qui sit rempublicam afflictam et oppressam miseris temporibus ac perditis moribus, in veterem dignitatem ac libertatem vindicaturus.

ARGU-

ARGUMENTUM EPIST. VI. LIB. II. ad FAM.

Commendat summo studio T. Annium Milonem ad petitionem consulatus. Et ut impetret quod vult, nihil omittit, quod in genere commendatio requiri possit.

M. T. C. C. CURIONI S. P. D.

Nondum erat auditum te ad Italiam adventare, cum Sextum Villium, Milonis mei familiarem, cum his ad te literis misi. Sed tamen cum appropinquare tuus adventus putaretur, et te jam ex Asiâ Romam versûs profectum esse constaret, magnitudo rei fecit ut non vereremur, ne nimis citò mitteremus, cum has quamprimùm ad te perferri literas magnopere vellemus. Ego, si mea in te essent officia solùm, Curio, tanta, quanta magis à teipso prædicari, quàm à me ponderari solent, verecundiùs à te, si qua magna res mihi petenda esset, contenderem. Grave est enim homini pudenti, petere aliquid magnum ab eo, de quo se bene meritum putet; ne id quod petat exigere magis quàm rogare, et in mercedis potiùs quàm beneficii loco numerare videatur. Sed quia tua in me vel nota omnibus, vel ipsâ novitate meorum temporum clarissima et maxima beneficia exstiterunt; estque animi ingenui, cui multum debeas, eidem plurimum velle debere: non dubitavi id à te per literas petere, quod mihi omnium esset maximum, maximèque necessarium. Neque enim sum veritus, ne sustinere tua in me vel innumerabilia beneficia non possem: cum præsertim considerem, nullam esse gratiam, quam non

vel capere animus meus in accipiendo, vel in remunerando cumulare atque illustrare posset. Ego omnia mea studia, omnem operam, curam, industriam, cogitationem, mentem denique omnem in Milonis consulatu fixi, et locavi: statuique in eo me non officii solum fructum, sed etiam pietatis laudem debere quærere. Neque verò cuiquam salutem, ac fortunas suas tantæ curæ fuisse unquam puto, quantæ mihi sit honos ejus, in quo omnia mea posita esse decrevi. Huic te unum tanto adjumento esse, si volueris, posse intelligo, ut nihil sit præterea nobis requirendum. Habemus hæc omnia: bonorum studium conciliatum ex tribunatu, propter nostram, ut spero te intelligere, causam: vulgi ac multitudinis, propter magnificentiam munerum, liberalitatemque naturæ: juventutis et gratiosorum in suffragiis studia propter ipsius excellentem in eo genere vel gratiam, vel diligentiam: nostram suffragationem, si minus potentem, at probatam tamen, et justam et debitam, et propterea fortasse etiam gratiosam. Dux nobis et auctor opus est, et eorum ventorum, quos proposui, moderator quidam et quasi gubernator: qui si ex omnibus unus optandus esset, quem tecum conferre possemus, non haberemus. Quamobrem, si me memorem, si gratum, si bonum virum, vel ex hoc ipso, quòd tam vehementer de Milone laborem, existimare potes; si dignum denique tuis beneficiis judicas: hoc à te peto, ut subvenias huic meæ sollicitudini, ut huic meæ laudi, vel, ut veriùs dicam, propè saluti tuum studium dices. De ipso T. Annio tantùm tibi polliceor, te majoris animi, gravitatis, constantiæ benevolentiaque erga te, si complecti hominem volueris,

volueris, habiturum esse neminem. Mihi verò tantum decoris, tantum dignitatis adjunxeris, ut eundem te facile agnoscam fuisse in laude meâ, qui fueris in salute. Ego, ni te videre scirem, cùm ad te hæc scriberem, quantum officii sustinerem, quantopere mihi esset in hac petitione Milonis omni non modò contentione, sed etiam dimicatione elaborandum, plura scriberem. Nunc tibi omnem rem atque causam, meque totum commendo atque trado. Unum hoc sic habeto: si à te hanc rem impetrâro, me pænè plus tibi quàm ipsi Miloni debitum. Non enim mihi tam mea salus cara fuit, in quâ præcipuè sum ab illo adjutus, quàm pietas erit in referendâ gratiâ jucunda. Eam autem unius tui studio me assequi posse confido. Vale.

ARGUMENTUM EPIST. VII. LIB. II. ad FAM.

Hanc scripsit in Ciliciâ, cùm esset proconsul. Gratulatur Curioni de tribunatu plebis. Hortatur ad boni civis officium. De sacerdotio Curionis quiddam interserit. Postremò rogat, ne quid sibi temporis prorogari ad provinciae administrationem patiatur.

M. T. C. PROCONSUL, C. CURIONI, TRIBUNO
PL. S. D.

SER A gratulatio reprehendi non solet, præsertim si nulla negligentia prætermissa est. Longè enim absum: audio ferò. Sed tibi et gratulor, et, ut sempeiternæ laudi tibi sit iste tribunatus, exopto: teque hortor ut omnia

nia gubernes et monerere prudentiâ tuâ, ne te auferant aliorum consilia. Nemo est, qui tibi sapientiùs suadere possit teipso : numquam labêre, si te audies. Non scribo hoc temerè : cui scribam video : novi animum, novi consilium tuum. Non vereor nequid timidè, neque stultè facias, si ea defendes, quæ ipse recta esse senties. Quòd in id reipublicæ tempus non incideris, sed veneris, (judicio enim tuo, non casu in ipsum discrimen rerum contulisti tribunatum tuum) profectò vides, quanta vis in republicâ temporum sit, quanta varietas rerum, quàm incerti exitus, quàm flexibiles hominum voluntates : quid insidiarum, quid vanitatis in vitâ, non dubito quin cogites. Sed, amabo te, cura et cogita nihil novi, sed illud idem quod initio scripsi ; tecum loquere et te adhibe in consilium, te audi, tibi obtempera. Alteri qui melius dare consilium possit, quàm tu, non facilè inveniri potest : tibi verò ipsi certè nemo melius dabit. Dii immortales, cur ego non adsum vel spectator laudum tuarum, vel particeps, vel socius, vel minister consiliorum ? jam etsi hoc minimè tibi deest, sed tamen efficeret magnitudo et vis amoris mei, consilio te ut possem juvare. Scribam ad te plura aliàs. Paucis enim diebus eram missurus domesticos tabellarios : ut, quoniam sanè feliciter, et ex meâ sententiâ rempublicam gessimus, unis literis totius æstatis res gestas ad senatum perscriberem. De sacerdotio tuo quantam curam adhibuerim, quanquam difficili in re atque causâ, cognosces ex iis literis, quas Thrasoni, liberto tuo, dedi. Te, mi Curio, pro tuâ incredibile in me benevolentia, meâque item in te singulari, rogo atque oro, ne patiare quidquam
mihi

mihi ad hanc provincialem molestiam temporis prorogari. Præfens tecum egi, cum te tribunum plebis isto anno fore non putarem; itemque petivi sæpius per literas; sed tum quasi à senatore nobilissimo, tum adolescente gratiosissimo: nunc à tribuno plebis, et à Curione tribuno: non ut decernatur aliquid novi; quod solet esse difficilius; sed ut ne quid novi decernatur: et ut senatûsconsultum et leges defendas: eaque mihi conditio maneat, quâ profectus sum. Hoc te vehementer etiam atque etiam rogo. Vale.

ARGUMENTUM EPIST. VIII. LIB. II. ad F A M.

*Leviter Cælium objurgat, qui commentarium misisset refer-
tum levissimis rebus. Tum hortatur ad amicitiam Pom-
peii, emergente jam belli civiles initio. Addit de suo in
provinciam itinere. In extremo, ne sibi provinciæ tempus
prorogetur.*

M. T. C. PROCONSUL M. CÆLIO S. D.

QUID? tu me hoc tibi mandasse existimas, ut mihi gladiatorum compositiones, ut vadimonia dilata, et Chrestii compilationem mitteres, et ea, quæ nobis cum Romæ sumus, narrare nemo audeat? Vide, quantum tibi meo judicio tribuam, nec mehercule injuriâ: πολιτικώτερον. enim te adhuc neminem cognovi. Ne illa quidem curo mihi scribas, quæ maximis in rebus reipublicæ geruntur quotidie, nisi quid ad me ipsum pertinebit. Scribent alii: multi nuntiabunt. Perferet multa etiam ipse rumor.

Quare

Quare ego nec præterita nec præsentia abs te; sed ut ab hominē longē in posterum prospiciente; futura expecto; ut ex tuis literis cū formam reipublicæ viderim, quale ædificium futurum sit, scire possim. Neque tamen adhuc habeo, quod te accusem; neque enim fuit quod tu plus providere posses, quā quivis nostrum, in primisque ego, qui cum Pompeio complures dies nullis in aliis nisi de reipublicæ sermonibus versatus sum: quæ nec possunt scribi, nec scribenda sunt. Tantū habeo, civem egregium esse Pompeium, et ad omnia, quæ providenda sunt in reipublicā, et animo et consilio paratum. Quare da te homini. Complectetur te, mihi crede. Jam eidem illi et boni et mali cives videntur, qui nobis videri solent. Ego cū Athenis decem ipsos dies fuisset, multumque mecum Gallus noster Caninius, proficiscebar inde pridie Nonas Quint. cū hoc ad ne literarum dedi. Tibi cū omnia mea commendatissima esse cupio, tum nihil magis quā ne tempus nobis provinciæ prorogetur. In eo mihi sunt omnia. Quod, quando, et quomodo, et per quos agendum sit, tu optimē constitues.

A R C U S

ARGUMENTUM EPIST. V. LIB. IV. ad FAM.

Cum Cæsar bellum gereret in Hispania contra Pompeii liberos, periit Tullia ex partu, Ciceronis filia, jam à Dolabellâ dimissa. Consolatur Ciceronem Sulpicius, argumentis ad tollendum dolorem undecunque collectis. De Sulpicio sic Quinct. lib. IX. Ser. Sulpicius insignem non immeritò famam tribus orationibus meruit.

SER. SULPICIUS M. T. CICERONI S. D.

POsteaquam mihi renuntiatum est de obitu Tulliaë, filiaë tuæ, sanè quàm pro eo ac debui graviter molestèque tuli; communemque eam calamitatem existimavi. Qui si istic affuissent, neque tibi defuissent; coràmque meum dolorem tibi declarâssem. Etsi genus hoc consolationis miserum atque acerbum est (propterea quia per quos ea confieri debet, propinquos ac familiares, ipsi pari molestiâ afficiuntur, neque sine lacrymis multis id constari possunt; uti magis ipsi videantur aliorum consolatione indigere, quàm aliis posse suum officium præstare) tamen, quæ in præsentia in mentem mihi venerunt, decrevi brevi ad te perscribere; non, quòd ea te fugere existimem, sed, quòd forsitan dolore impeditus, minùs ea perspicias.

Quid est, quòd tanto operè te commoveat tuus dolor intestinus? cogita, quemadmodum adhuc fortuna nobiscum egerit; ea nobis erepta esse, quæ hominibus non minùs, quàm liberi cara esse debent, patriam, honestatem, dignitatem, honores omnes. Hoc uno incommodo addito,

quid ad dolorem adjungi potuit? aut qui non in illis rebus exercitatus animus callere jam debet, atque omnia minoris existimare? At illius vicem, credo, doles. Quoties in eam cogitationem necesse est et tu veneris, et nos sæpe incidimus hisce temporibus, non pessimè cum iis esse actum, quibus sine dolore licitum est mortem cum vitâ commutare? Quid autem fuit, quod illam hoc tempore ad vivendum magnoperè invitare posset? quæ res? quæ spes? quod animi solatium? Ut, cum aliquo adolescente primario conjuncta, ætatem gereret? Licitum est tibi, credo, pro tuâ dignitate ex hâc juventute generum diligere, cujus fidei liberos tuos te tutò committere putares. An ut ea liberos ex sese pareret: quos cum florentes videret, lætaretur? qui rem à parente traditam per se tenere possent? honores ordinatim petaturi essent in republicâ? in amicorum negotiis libertate suâ uti? Quid horum fuit, quod non prius, quàm datum est, ademptum sit? At verò malum est liberos amittere. Malum, nisi hoc pejus sit hæc sufferre et perpeti.

Quæ res mihi non mediocrem consolationem attulit, volo tibi commemorare, si fortè eadem res tibi minuere dolorem possit. Ex Asiâ rediens, cum ab Æginâ Megaram versùs navigarem, cœpi regiones circumcirca prospicere. Post me erat Ægina, antè Megara, dextrâ Piræus, sinistra Corinthus: quæ oppida quôdam tempore florentissima fuerunt, nunc prostrata et diruta ante oculos jacent. Cœpi egomet mecum sic cogitare: Hem, nos homunculi indignamur, si quis nostrum interiit, aut occisus est, quorum vita brevior esse debet, cum uno loco tot oppidorum cadavera

cadavera projecta jacerent? Visne tu te, Servi, cohibere, et meminisse, hominem te esse natum? Crede mihi, cogitatione eâ non mediocriter sum confirmatus. Hoc idem, si tibi videtur, fac ante oculos tibi proponas. Modò, uno tempore tot viri clarissimi interierunt: de imperio præterea tanta diminutio facta est: omnes provinciæ conquassatæ sunt. In unius mulierculæ animulâ si jactura facta est, tanto opere commoveris? quæ si hoc tempore non diem suum obisset, paucis pòst annis tamen ei moriendum fuit: quoniam homo nata fuerat.

Etiam tu ab hisce rebus animum ac cogitationem tuam avocâ, atque ea potiùs reminiscere quæ digna tuâ personâ sunt: illam, quamdiu fuerit opus, ei, vixisse; unâ cum republicâ fuisse; te patrem suum prætorem, consulem, augurem vidisse; adolescentibus primariis nuptam fuisse; omnibus bonis propè perfunctam esse; cùm respublica occideret, vitâ excessisse. Quid est, quod tu, aut illa, cum fortunâ hoc nomine queri possitis?

Denique noli te oblivisci Ciceronem esse, et eum, qui aliis consuêris præcipere et dare consilium; neque imitare malos medicos, qui in alienis morbis profitentur tenere se medicinæ scientiam, ipsi se curare non possunt: sed potiùs, quæ aliis tute præcipere soles, ea tute tibi subijce, atque apud animum propone. Nullus dolor est, quem non longinquitas temporis minuat ac molliat. Hoc te exspectare tempus, tibi turpe est, ac non ei rei sapientiâ tuâ te occurrere.

Quod si qui etiam inferis sensus est, qui illius in te amor fuit, pietasque in omnes suos, hoc certè illa te facere non

vult. Da hoc illi mortuæ, da cæteris amicis ac familiaribus, qui tuo dolore moerent : da patriæ, ut si quâ in re opus sit, operâ et consilio tuo uti possit.

Denique quoniam in eam fortunam devenimus, ut etiam huic rei nobis serviendum sit : nolî committere, ut quisquam te putet non tam filiam, quàm reipublicæ tempora aliorum victoriam lugere.

Plura me ad te de hâc re scribere pudet, ne videar prudentiæ tuæ diffidere. Quare, si hoc unum proposuero, finem faciam scribendi. Vidimus aliquoties secûndam pulcherrimè te ferre fortunam, magnamque ex eâ re te laudem adipisci : fac aliquando intelligamus, adversam quoque te æquè ferre posse, neque id majus, quàm debeat, tibi onus videri : ne ex omnibus virtutibus hæc una tibi videatur deesse. Quod ad me attinet, cûm te tranquillio-tem animo esse cognôro, de iis rebus, quæ hîc geruntur, quemadmodumque se provincia habeat certio-rem faciam. Vale.

ARGUMENTUM EPIST. VI. LIB. IV. ad FAM.

Ad Servii consolationem respondet, suum dolorem, lætis illius, literis, aliquâ ex parte lenitum : sed dolendi causas apud se et plures, graviores esse, quàm apud quemvis alium in simili calamitate.

M. T. C. SER. SULPICIO S. D.

EGO verò, Servi, vellem, ut scribis, in meo gravissimo casu affuisses. Quantum enim præsens me adjuvare potueris et consolando, et propè æquè dolendo, facile

facile ex eo intelligo, quòd literis lectis aliquantulum acquievi. Nam et ea scripsisti, quæ levare luctum possent; et in me consolando non mediocrem ipse animi dolorem adhibuisti. Servius tamen tuus, omnibus officiis, quæ illi temporis tribui potuerunt, declaravit, et quanti ipse me faceret, et quàm suum talem erga me animum tibi gratum putaret fore: cujus officia jucundiora scilicet sæpe mihi fuerint, nunquam tamen gratiora. Me autem non oratio tua solùm, et societas pænè ægritudinis, sed etiam auctoritas consolatur. Turpe enim esse existimo, me non ita ferre casum meum, ut tu, tali sapientiâ præditus, ferendum putas.

Sed opprimor interdum, et vix resisto dolori, quòd ea me solatia deficiunt, quæ cæteris, quorum mihi exempla propono, simili in fortunâ non defuerunt. Nam et Q. Maximus, qui filium consularem, clarum virum, et magnis rebus gestis, amisit; et L. Paulus, qui duo septem diebus, et vester Gallus, et M. Cato, qui summo ingenio, summâ virtute filium perdidit; iis temporibus fuerunt, ut eorum luctum ipsorum dignitas consolaretur ea, quam ex republicâ consequabantur. Mihi autem, amissis ornamentis iis, quæ ipse commemoras, quæque eram maximis laboribus adeptus, unum manebat illud solatium, quod ereptum est. Non amicorum negotiis, non reipublicæ procuratione impediabantur cogitationes meæ: nihil in foro agere libebat: adspicere curiam non poteram: existimabam, id quod erat, omnes me et industriæ meæ fructus et fortunæ perdidisse. Sed cùm cogitarem, hæc mihi tecum et cum quibusdam esse communia; et cùm frangerem jam ipse
me,

cogetarum me, cogeremque illa ferre toleranter, habebam quò confugerem, ubi conquiescerem, cujus in sermone et suavitate omnes curas doloresque deponerem. Nunc autem hoc tam gravi vulnere etiam illa, quæ consanuisse videbantur, recrudescunt. Non enim, ut tum me à republicâ mœrens, ad rempublicam confugere possum, ut in ejus bonis acquiescam: itaque et domo absum et foro; quòd nec eum dolorem, quem à republicâ capio, domus jam consolari potest, nec domesticum respublica. Quò magis te exspecto, teque videre quàm primùm cupio. Major mihi levatio afferri nulla potest, quàm conjunctio consuetudinis sermonumque nostrorum: quanquam sperabam tuum adventum, sic enim audiebam, appropinquare.

Ego autem cùm multis de causis te exopto quamprimùm videre, tum etiam ut antè commentemur inter nos, quâ ratione nobis traducendum sit hoc tempus: quod est totum ad unius voluntatem accommodandum, et prudentis, et liberalis, et ut perspexisse videor, nec à me alieni, et tibi amicissimi. Quod cùm ita sit, magnæ est tamen deliberationis, quæ ratio sit ineunda nobis, non agendi aliquid, sed illius concessu et beneficio quiescendi. Vale.

ARGU-

ARGUMENTUM EPIST. VII. LIB. IV. ad FAM.

Suadet, ut exsulandi consilium abjiciat, et in patriam suam redeat: id Cæsarem facile concessurum: id optare ipse fratrem, id ipsam rempublicam: id ad rationem etiam rei familiaris pertinere.

M. T. C. M. MARCELLO S. D.

ET SI eo te adhuc consilio usum intelligo, ut id reprehendere non audeam; (non quoniam ab eo ipse dissentiam, sed quod eam te sapientiam esse judicem, ut meum consilium non anteponam tuo) tamen et amicitiae nostrae vetustas, et tua summa erga me benevolentia, quae mihi jam à pueritia tuam cognita est, me hortata est, ut ea scriberem ad te, quae et salutis tuae conducere arbitrarer, et non aliena esse ducerem à dignitate.

Ego eum te esse, qui horum malorum initia multò antè videris, consulatum magnificentissimè atque optimè gesseris, praeclarè memini: sed idem etiam illa vidi, neque te consilium civilis belli ita gerendi, neque copias Cn. Pompeii, nec genus exercitus probare, semperque summè diffidere. Quam in sententiâ me quoque fuisse, memoriâ tenere te arbitror. Itaque neque tu multum interfuisti rebus gerendis: et ego id semper egi, ne interesssem. Non enim iis rebus pugnabamus, quibus valere poteramus, consilio, auctoritate, causâ, quae erant in nobis superiora: sed lacertis et viribus, quibus pares non eramus. Victi sumus igitur: aut, si vinci dignitas non potest, fracti certâ

et

et abjecti. In quo tuum consilium nemo potest non maximè laudare, quòd cum spe vincendi simul abjecisti certandi etiam cupiditatem: ostendistique, sapientem et bonum civem initia belli civilis invitum suscipere, extrema libenter non persequi. Qui non idem consilium, quod tu, secuti sunt, eos video in duo genera esse distractos. Aut enim renovare bellum conati sunt, ii qui se in Africam contulerunt: aut, quemadmodum nos, victori sese crediderunt. Medium quoddam tuum consilium fuit, qui hoc fortasse humilis animi duceres, illud, pertinacis. Fateor, à plerisque, vel dicam ab omnibus, sapiens tuum consilium à multis etiam magni ac fortis animi iudicatum. Sed habet ista ratio, ut mihi quidem videtur, quendam modum: præsertim cùm tibi nihil deesse arbitrer ad tuas fortunas omnes obtinendas, præter voluntatem. Sic enim intellexi, nihil aliud esse, quod dubitationem afferret ei, penes quem est potestas, nisi quòd vereretur, ne tu illud beneficium omnino non putare. De quo quid sentiam, nihil attinet dicere: cùm appareat, ipse quid fecerim. Sed tamen, si jam ita constituisses, ut abesse perpetuò mallet, quàm ea, quæ nollas, videre; tamen id cogitare deberes, ubicunque esses, te fore in ejus ipsius, quem fugeres, potestate: quí si facilè passurus esset, te carentem patriâ et fortunis tuis quietè et liberè vivere; cogitandum tibi tamen esset, Romæne et domi tuæ, cujusmodi res esset, an Mitylenis aut Rhodi mallet vivere. Sed cùm ita latè pateat ejus potestas, quem veremur, ut terrarum orbem complexa sit; nonne mavis sine periculo domi tuæ esse, quàm cum periculo alienæ? Equidem, etiam si oppetenda mors

inors esset, domi atque in patriâ malle, quàm in exter-
his atque alienis locis. * Nec verò locus tibi ullus deli-
cior esse debet patriâ: nec eam diligere minùs debes, quòd
deformior; est sed misereri potiùs, nec eam multis claris
viris orbatam privare etiam aspectu tuo. Hoc idem om-
nes, qui te diligunt, sentiunt: quorum est magna, pro tuis
maximis clarissimisque virtutibus, multitudo. Habemus
etiam rationem rei familiaris tuæ, quam dissipari nolumus.
Nam etsi nullam potest accipere injuriam, quæ futura per-
petua sit: propterea quòd neque is qui tenet rempublicam
patietur, neque ipsa respublica; tamen impetum prædo-
rum in tuas fortunâs fieri nolo. Hi autem, qui essent,
auderem scribere, nisi te intelligere considerem. Hic te
unius sollicitudines, unius etiam multæ et assiduæ lacry-
mæ C. Marcelli, fratris optimi, deprecantur: nos curâ et
dolore proximi sumus: precibus tardiores, quòd jus ade-
undi, cum ipsi deprecatione eguerimus, non habemus.
Gratiâ tantum possumus quantum victi. Sed tamen con-
silio studio, Marcello non defumus. † A tuis reliquis non
adhibemur: ad omnia parati sumus. Vale.

* Ex Epistol. IX. ejusdem libri.

† A reliquis tuis propinquis ac necessariis non adhibemur ad
consilium de tuo reditu capiendum. Manut.

ARGUMENTUM EPIST. XIII. LIB. IV. ad F A M.

Exfulantem Nigidium spe reditûs consolans, suam illi operam, suumque officium pollicetur; præterea rem omnem familiarem. In extremo hortatur, ut bono animo, fortique sit in utramque partem.

M. T. C. P. NIGIDIO FIGULO S. D.

QUærenti mihi jamdiu quid ad te potissimum scriberem, non modo certa res nulla, sed ne genus quidem literarum usitatum veniebat in mentem. Unam enim partem et consuetudinem earum epistolarum, quibus secundis rebus uti solebamus, tempus eripuerat perfeceratque fortuna, ne quid tale scribere possem, aut omnino cogitare. Relinquebatur triste quoddam et miserum, et his temporibus consentaneum genus literarum. Id quoque deficiebat me: in quo debebat esse aut promissio auxilii alicujus, aut consolatio doris tui. Quod pollicerer, non erat: ipse enim pari fortunâ abjectus, aliorum opibus casus meos sustentabam; sæpiusque mihi veniebat in mentem queri quòd ita viverem, quàm gaudere, quòd viverem. Quanquam enim nulla meipsum privatim pepulit insignis injuria; nec mihi quidquam tali tempore in mentem venit optare, quod non ultrò mihi Cæsar detulerit: tamen nihilominus eis conficior curis, ut ipsum, quòd maneam in vitâ, peccare me existimem. Careo enim cum familiarissimis multis, quos aut mors eripuit nobis, aut distraxit fuga; tum omnibus amicis, quorum benevolentiam nobis conciliârat

conciliârat per me quondam, te socio, defenſa reſpub-
lica : verſorſque in eorum naufragiis et bonorum direption-
ibus : nec audio ſolùm, quod ipſum eſſet miſerum, ſed
etiam video, quo nihil eſt acerbius, eorum fortunas diffi-
pari, quibus nos olim adjutoribus illud incendium ex-
ſtinximus : et in quâ urbe modò gratiâ, auctoritate, gloriâ
floruimus, in eâ nunc iis quidem omnibus caremus. Ob-
tinemus ipſius Cæſaris ſummam erga nos humanitatem.
Sed ea plus non poteſt, quàm vis et mutatio omnium re-
rum atque temporum. Itaque orbus iis rebus omnibus,
quibus et natura me et voluntas et conſuetudo affufe-
cerat, cum cæteris, ut quidem videor, tum mihi ipſe diſ-
pliceo. Natus enim ad agendum ſemper aliquid dignum
virò, nunc non modò agendi rationem nullam habeo, ſed
ne cogitandi quidem : et qui antea aut obſcuris hominibus,
aut etiam ſontibus opitulari poteram, nunc P. Nigidio,
uni omnium doctiſſimo et ſanctiſſimo, et maximâ quon-
dam gratiâ, et mihi certè amiciſſimo, ne benignè qui-
dem polliceri poſſum. Ergo hoc ereptum eſt literarum
genus.

Reliquum eſt ut cõſoler, et afferam rationes quibus te
à moleſtiis coner abducere. At ea quidem facultas vel
tui vel alterius cõſolandi, in te ſumma eſt, ſi unquam
in ullo fuit. Itaque eam partem, quæ ab exquisitâ quâ-
dam ratione et doctrinâ proficiſcitur, non attingam, tibi
totam relinquam. Quid ſit forti et ſapienti homine dig-
num, quid gravitas, quid altitudo animi, quid acta tua
vita, quid ſtudia, quid artes, quibus à pueritiâ floruiſti, à
te flagitent, tu videbis. Ego quod intelligere et ſentire,

quia sum Romæ, et quia cuncto attendoque, possum, id tibi affirmo, te in istis molestiis, in quibus es hoc tempore, non diutius futurum: in iis autem, in quibus etiam nos sumus, fortasse semper fore. Videor mihi perspicere primum ipsius animum, qui plurimum potest propensum ad salutem tuam. Non scribo hoc temerè. Quo minus familiaris sum, hoc sum ad investigandum curiosior. Quo facilius, quibus est iratior, respondere tristius possit, hoc est adhuc tardior ad te molestiâ liberandum: Familiares verò ejus, et ii quidem, qui illi jucundissimi sunt, mirabiliter de te et loquuntur et sentiunt. Accedit eodem vulgi voluntas, vel potius consensus omnium. Etiam illa, quæ minimum nunc quidem potest, sed possit, necesse est, res publica quasunque vires habebit, ab iis ipsis, quibus tenetur de te propediem, mihi crede, impetrabit.

Redeo igitur ad id, ut jam tibi etiam pollicear aliquid, quod primò omiseram: nam et complectar ejus familiarissimos, qui me admodum diligunt multumque mecum sunt, et in ipsius consuetudinem, quam adhuc meus pudor mihi claudit, insinuabo: et certè omnes vias persequar, quibus putabo ad id, quod volumus, pervenire posse. In hoc toto genere plura faciam, quàm scribere audeo. Cætera quæ tibi à multis prompta esse certò scio, à me sunt paratissima. Nihil in re familiari meâ est, quod ego meum malim esse, quàm tuum. Hæc de re et de hoc genere toto, hoc scribo parcius, quòd te, id quod ipse confido, sperare malo esse usurum tuis.

Extremum illud est, ut te orem et obsecrem, animo ut maximo sis: nec ea solum memineris, quæ ab aliis magnis

magnis viris accepisti, sed illa etiam, quæ ipse ingenio studioque peperisti. Quæ si colliges, et sperabis omnia optimè, et quæ accident, qualiacunque erunt, sapienter feres. Sed hæc tu meliùs, vel optimè omnium. Ego quæ pertinere ad te intelligam, studiosissimè omnia diligentissimèque curabo: tuorumque tristissimo meo tempore meritorum erga me memoriam conservabo. Vale.

ARGUMENTUM EPIST. XII. LIB. V. ad FAM.

Lucceium, historiarum scriptorem, rogat, ut de rebus à se in consulatu gestis seperatum volumen conficiat: quod illustrius videbatur.

M. T. C. L. LUCCEIO Q. F. S. D.

CORAM me tecum eadem hæc agere sæpe conantem deterruit pudor quidam pænè subrusticus, quæ nunc expromam absens audaciùs. Epistola enim non erubescit. Ardeo cupiditate incredibili, neque, ut ego arbitror, reprehendendâ, nomen ut nostrum scriptis illustretur et celebretur tuis; quod etsi mihi sæpe ostendis te esse facturum, tamen ignoscas velim huic festinationi meæ. Genus enim scriptorum tuorum etsi erat semper à me vehementer expectatum, tamen vicit opinionem meam, meque ita vel cepit, vel incendit, ut cuperem quàm celerrimè res nostras monumentis commendari tuis. Neque enim me solùm commemoratio posteritatis ad spem quandam immortalitatis rapit; sed etiam illa cupiditas, vel ut auctoritate testi-

monii

monii tui, vel indicio benevolentiae, vel suavitate ingenii, vivi perfruamur.

Neque tamen hæc cum scribebam, eram nescius, quantis oneribus premerere susceptarum rerum et jam institutarum: sed quia videbam Italici belli et civilis historiam jam à te pænè esse perfectam, dixeras autem mihi te reliquas res ordiri, deesse mihi nolui, quin te admonerem ut cogitares, conjunctenè malles cum reliquis rebus nostra contexere, an, ut multi Græci fecerunt (Callisthenes Troicum bellum, Timæus Pyrrhi, Polybius Numantinum; qui omnes à perpetuis suis historiis ea, quæ dixi, bella separaverunt) tu quoque item civilem conjurationem ab hostilibus externisque bellis sejungeres. Equidem ad nostram laudem non multum video interesse: sed ad prope rationem meam quiddam interest, non te expectare, dum ad locum venias, ac statim causam illam totam et tempus arripere. Et simul si uno in argumento unâque in personâ mens tua tota versabitur, cerno jam animo, quantò omnia uberiora atque ornatiores futura sint.

Neque tamen ignoro, quàm impudenter faciam, qui primum tibi tantum oneris imponam; potest enim mihi denegare occupatio tua: deinde etiam, ut ornes me, postulem.* Quid si illa tibi non tantopere videntur ornanda? Sed tamen, qui semel verecundiæ fines tranfierit, eum bene et naviter oportet esse impudentem. Itaque te planè etiam atque etiam rogo, ut et ornes ea vehementius etiam, quàm fortasse sentis, et in eo leges historiæ negligas: gratiamque illam, de quâ suavissimè quodam in præmio scripsisti, à quâ te deflecti non magis potuisse demonstras, quàm Herculem

culem Xenophontium illum à voluptate: ea si me tibi vehementiùs commendabit, ne aspernere: amorique nostro plusculum etiam, quàm concedet veritas, largiare.

Quòd si te adducemus, ut hoc suscipias, erit, ut mihi persuadeo, materies digna facultate et copiâ tuâ. A principio enim conjurationis usque ad reditum nostrum videtur mihi modicum quoddam corpus confici posse: in quo et illâ poteris uti civilium commutationum scientiâ, vel in explicandis causis rerum novarum, vel in remediis incommodorum; cum et reprehendes, ea quæ vituperanda duces, et quæ placebunt exponendis rationibus comprobabis; et si liberius, ut consuesti, agendum putabis, multorum in nos perfidiam, insidias, proditorem notabis. Multam etiam casus nostri tibi varietatem in scribendo suppeditabunt, plenam cujusdam voluptatis, quæ vehementer animos hominum in legendo, te scriptore, retinere possit. Nihil est enim aptius ad delectationem lectoris, quàm temporum varietates, fortunæque vicissitudines: quæ etsi nobis optabiles in experiendo non fuerunt, in legendo tamen erunt jucundæ. Habet enim præteriti doloris secunda recordatio delectationem. Cæteris verò nullâ perfunctis propriâ molestiâ, casus autem alienos sine ullo dolore intuentibus; etiam ipsa misericordia est jucunda. Quem enim nostrum ille moriens apud Mantineam Epaminondas non cum quâdam miseratione delectat? qui tum denique sibi avelli jubet spiculum, postea quàm ei percontanti dictum est, clypeum esse salvum: ut etiam in vulneris dolore æquo animo cum laude moreretur. Cujus studium in legendo non erectum Themistocles

cles fugâ redituque retinetur? Etenim ordo ipse annalium mediocriter nos retinet, quasi enumeratione fastorum. At viri sæpe excellentis ancipites variique casus habent admirationem, expectationem, lætitiâ, molestiam, spem, timorem. Si verò exitu notabili concluduntur, expletur animus jucundissimâ lectionis voluptate. Quo mihi acciderit optatius, si in hâc sententiâ fueris, ut à continetibus tuis scriptis, in quibus perpetuam rerum gestarum historiam complecteris, secernas hanc quasi fabulam rerum eventorumque nostrorum. Habet enim varios actus, multasque actiones et consiliorum et temporum.

Ac ne vereor, ne assentatiunculâ quâdam aucupari tuam gratiam videar, cùm hoc demonstrum, me à te potissimum ornari celebrarique velle. Neque enim tu is es, qui, quid sis, nescias; et qui non eos magis, qui te non admirentur, invidos; quàm eos qui laudent, assentatores arbitrere. Neque autem ego sum ita demens, ut me sempiternæ gloriæ per eum commendari velim, qui non ipse quoque in me commendando propriam ingenii gloriam consequatur. Neque enim Alexander ille gratiæ causâ ab Apelle potissimum pingi, et à Lyfippo fingi volebat: sed quòd illorum artem cùm ipsis tum etiam sibi gloriæ fore putabat. Atque illi artifices, corporis simulacra ignotis nota faciebant: quæ vel si nulla sint, nihilo sint tamen obscuriores clariorum viri. Nec minus est Spartiates Agefilaus ille perhibendus, qui neque pictam neque fictam imaginem suam passus est esse, quàm qui in eo genere laborârunt. Unus enim Xenophontis libellus in eo rege laudando facilè omnes imagines omnium statuasque superavit.

Atque

Atque hoc præstantius mihi fuerit et ad lætitiâ animi, et ad memoriæ dignitatem, si in tua scripta pervenero, quàm si in cæterorum; quod non ingenium mihi solum suppeditatum fuerit tuum (sicut Timoleonti à Timæo, aut ab Herodoto Themistocli) sed etiam auctoritas clarissimi et spectatissimi viri, et in reipublicæ maximis gravissimisque causis cogniti, atque in primis probati: ut mihi non solum præconium, quod, cum in Sigæum venisset Alexander, ab Homero Achilli tributum esse dixit; sed etiam grave testimonium impertitum clari hominis magnique videatur. Placet enim Hector ille mihi Nævianus, qui non tantum *laudari se* lætatur, sed addit etiam, *à laudato viro*.

Quod si à te non impetro, hoc est, si quæ te res impedierit (neque enim fas esse arbitror, quidquam me rogantem abs te non impetrare) cogar fortasse facere, quod nonnulli sæpe reprehendunt: scribam ipse de me: multorum tamen exemplò et clarorum virorum. Sed, quod te non fugit, hæc sunt in hoc genere vitia. Et verecundiùs ipsi de sese scribant necesse est, si quid est laudandum; et prætereant, si quid reprehendendum est. Accedit etiam ut minor sit fides, minor auctoritas, multi deneque reprehendant, et dicant, verecundiores esse præcones ludorum gymnicorum, qui cum cæteris coronas imposuerint victoribus, eorumque nomine magnâ voce pronuntiârint; cum ipsi ante ludorum missionem coronâ donentur, aliûm præconem adhibeant, ne suâ voce ipsi se victores esse prædicent. Hæc nos vitare cupimus, et si recipis causam nostram, vitabimur; idque ut facias rogamus.

Ac, ne fortè mirere, cur, cùm mihi sæpe ostenderis te accuratissimè nostrorum temporum consilia atque eventus literis mandaturum, à te id nunc tanto opere et tam multis verbis petamus: illa nos cupiditas incendit, de quâ initio scripsi, festinationis, quòd alacres animo sumus: ut et cæteri, viventibus nobis, ex literis tuis nos cognoscant, et nosmetipsi vivi gloriolâ nostrâ perfruamur. His de rebus quid acturus sis, si tibi non est molestum, rescribas mihi velim. Si enim suscipis causam, conficiam commentarios rerum omnium. Sin autem differs me in tempus aliud, coram tecum loquar. Tu interear non cessabis, et ea quæ habes instituta perpolies, nosque diliges. Vale.

ARGUMENTUM EPIST. XVI. LIB. V. ad FAM.

Consolatur amicum, obitum liberorum immoderatiùs ferentem.

M. T. CICERO TITIO S. D.

ET SI unus ex omnibus minimè sum ad consolandum accommodatus, quòd tantum ex tuis molestiis cepi doloris, ut consolatione ipse egerem: tamen cùm longius à summi luctûs acerbitate meus abesset dolor quàm tuus, statui nostræ necessitudinis esse, meæque in te benevolentiae, non tacere tanto in tuo mœrore tam diu: sed adhibere aliquam modicum consolationem, quæ levare dolorem tuum posset, si minus sanare potuisset.

Est autem consolatio pervulgata quidem illa maximè, quam semper in ore atque in animo habere debemus. Ho-

mines

mines nos ut esse meminerimus, eâ lege natos, ut omnibus telis fortunæ proposita sit vita nostra; neque esse recusandum, quo minus eâ, quâ nati sumus, conditione vivamus neve tam graviter eos casus feramus, quos nullo consilio vitare possimus. Eventisque aliorum memoriâ repetendis nihil accidisse nobis novi cogitemus.

Neque hæ, neque cæteræ consolationes, quæ sunt à sapientissimis viris usurpatae, memoriæque et literis proditæ, tantum videntur proficere debere, quantum status ipse nostræ civitatis, et hæc perturbatio temporum perditorum: cum beatissimi sint qui liberos non susceperunt, minus autem miseri, qui his temporibus amiserunt, quàm si eosdem bonâ aut denique aliquâ republicâ perdidissent. Quòd si tuum te desiderium movet, aut si tuarum rerum cogitatione moeres, non facilè exhauriri tibi istum dolorem posse universum puto. Sin illa te res cruciat, quæ magis amoris est, ut eorum, qui occiderunt, miserias lugeas: (ut ea non dicam, quæ sæpissime et legi et audiui, nihil mali esse in morte, in quâ si resideat sensus, immortalitas illa potiùs, quàm mors ducenda sit: sin sit amissus, nulla videri miseria debeat, quæ non sentiatur) hoc tamen non dubitans confirmare possum, ea misceri, parari, impendere rei, publicæ quæ qui reliquerit, nullo modo mihi quidem deceptus esse videatur. Quid est enim jam non modò pudori, probitati, virtuti, rectis studiis, bonis artibus, sed omnino libertati ac saluti locis? non, mehercule, quemquam audiui hoc gravissimo et pestilentissimo anno adolescentulum aut puerum mortuum, qui mihi non à diis immortalibus ereptus ex his miseriis atque ex iniquissimâ

conditione vitæ videretur. Quare, si tibi unum hoc detrahi potest, ne quid iis, quos amâsti, mali putes contigisse, permultum erit ex mœrore tuo diminutum. Relinquetur enim simplex illa jam cura doloris tui, quæ non cum illis communicabitur, sed ad te ipsum propriè referetur, in quâ non est jam gravitatis ac sapientiæ tuæ, quam tu à puero præstitisti, ferre immoderatiùs casum incommodorum tuorum, qui sit ab eorum, quos dilexeris, miseriâ maloque se junctus. Etenim cum semper te et privatis in rebus publicis præstitisti, tuenda tibi ut sit gravitas, et constantiæ serviendum. Nam quod allatura est ipsa diuturnitas, quæ maximos luctus vetustate tollit, id nos præcipere consilio prudentiâque debemur. Etenim si nulla unquam fuit, liberis amissis, tam imbecillo mulier animo, quæ non aliquando lugendi modum fecerit; certè nos, quod est dies allatura, id consilio anteferre debemus: neque exspectare temporis medicinam, quam repræsentare ratione possimus.

Hijs ego literis si quid proficissem, existimabam optandum quiddam me esse assecutum: sin minùs fortè valuissent, officio tamen esse functurum benevolentissimi atque amicissimi: quem me tibi et fuisse semper existimes velim, et futurum esse confidas.

ARGUMENTUM EPIST. IX. LIB. VI. ad FAM.

Commendat Cæcinam T. Furfanio.

M. T. C. T. FURFANIO PRO COS. S. D.

CUM A. Cæcinâ tanta mihi familiaritas consuetudoque semper fuit, ut nulla major esse possit. Nam et patre ejus, claro homine et forti viro, plurimum usi sumus et hunc à puero, quòd et spem magnam mihi afferebat summæ probitatis summæque eloquentiæ, et vivebat mecum conjunctissimè, non solum officiis amicitiae, sed etiam studiis communibus, sic semper dilexi, ut non ullo cum homine conjunctiùs viverem. Nihil attinet me plura scribere, quàm quòd mihi necesse est ejus salutem et fortunas, quibuscunque rebus possim, tueri, ut vides. Reliquum est, ut, cum cognòrim pluribus rebus, quid tu et de bonorum fortunâ, et de reipublicæ calamitatibus sentires, nihil à te petam, nisi ut ad eam voluntatem, quam tuâ sponte erga Cæcinam habiturus esses, tantus cumulus accedit commendatione meâ, quanti me à te fieri intelligo. Hoc mihi gratius facere nihil potes. Vale.

ARGUMENTUM EPIST. V. LIB. VII. ad FAM.

Commendat studiosissimè Trebatium jurisconsultum Cæsari Galliarum præfecto.

CICERO CÆSARI IMPER. S. D.

VIDE quàm mihi persuaserim, te me esse alterum, non modò in his rebus, quæ ad me ipsum, sed etiam in iis, quæ ad meos pertinent. C. Trebantium cogitarem
quo-

quocunque exirem, mecum ducere, ut eum meis omnibus studiis, beneficiis quàm ornatissimum domum reducerem. Sed posteaquam et Pompeii commoratio diuturnior erat quam putâram, et mea quædam tibi non ignota dubitatio, aut impedire profectiorem meam videbatur, aut certè tardare, vide quid mihi sumserim. Cœpi velle ea Trebatium exspectare à te, quæ sperâisset à me. Neque mehercule minùs ei prolixè de tuâ voluntate promissi, quàm eram solitus de meâ polliceri. Casus verò mirificus quidam intervenit, quasi vel testis opinionis meæ, vel sponsor humanitatis tuæ. Nam cùm de hoc ipso Trebatio cum Balbo nostro loquerer accuratiùs domi meæ, literæ mihi dantur à te, quibus in extremis scriptum erat, *M. ORFIUM quem mihi commendas, vel regem Galliæ faciam; vel * hunc Leptæ delega. Si vit tu, ad me alium mitte quem ornem.* Sustulimus manus et ego et Balbus; tanta fuit opportunitas; ut illud nescio quod non fortuitum, sed divinum videretur. Mitto igitur ad te Trebatium, atque ita mitto, ut initio meâ sponte, post autem invitatu tuo mittendum duxerim. Hunc, mi Cæsar, sic velim omni tuâ comitate complectare, ut omnia, quæ per me possis adduci ut in meos conferre velis, in unum hunc conferas: de quo tibi homine hæc spondeo, non illo veteri verbo meo, quod, cùm ad te de Milone scrip sissem, jure lusisti; sed more Romano, quo modo homines non inepti loquun-

** Locus hic corruptus videtur, certè obscurus, quique Criticis plurimum negotii facessit: neque tamen quicquam ex variis lectionibus, emendationibus aut interpretationibus petendum, quod eum vel satis corrigere, vel rectè explicare videatur.*

tur:

tur; probiorem hominem, meliorem virum, prudentiorem esse neminem. Accedit etiam * quod familiam ducit, in jure civili singularis memoria, summa scientia. Huic ego neque tribunatum, neque præfecturam, neque ullius beneficii certum nomen peto: benevolentiam tuam et liberalitatem peto: neque impedio, quo minùs, si tibi ita placuerit, etiam hisce eum ornes gloriolæ insignibus Totum denique hominem tibi ita trado de manu, ut aiunt, in manum tuam istam, et victoriâ et fide præstantem. Simus enim putidiusculi, quàm per te vix licet: verùm, ut video, licebit. Cura, ut valeas et me, ut amas, ama. Vale.

ARGUMENTUM EPIST. XIV. LIB. IX. ad FAM.

Dolabellum laudibus extollit, quia columnam, in foro Cæsari, quasi deo, erectum, everterat.

CICERO DOLABELLÆ CONSUL. S.

ET SI contentus eram, mi Dolabella, tuâ gloriâ, fatisque ex eâ magnam lætitiâ voluptatemque capiebam, tamen non possum non confiteri, cumulari me maximo gaudio, quòd vulgò hominum opinio socium me adscribat tuis laudibus. Neminem conveni (convenio autem quotidie plurimos: sunt enim permulti optimi viri, qui valetudinis causâ in his locis conveniunt, præterea, ex municipiis frequentes necessarii mei) quin omnes, cùm te summis laudibus ad cælum extulerunt, mihi continuò

* i. e. quod præstantissimum est. Manut.

maximas gratias agunt. Negant enim se dubitare, quātu, meis præceptis et consiliis obtemperans, præstantissimum te civem et singularem consulem præbeas. Quibus ego quamquam verissimè possum respondere, te, quæ facias, tuo iudicio et tuâ sponte facere, nec cuiusquam egere consilio; tamen neque planè assentior, ne imminuam tuam laudem, si omnis à meis consiliis profecta videatur; neque valdè nego. Sum enim avidior etiam, quàm satis est, gloriæ. Et tamen non alienum dignitate tuâ, quod ipsi Agamemnoni, regum regi, fuit honestum, habere aliquem in consiliis capiendis Nestorem: mihi verò gloriosum, te juvenem consulem florere laudibus, quasi alumnum disciplinæ meæ. L. quidem Cæsar, cū ad eum ægrotum Neapolim venissem, quamquam erat oppressus totius corporis doloribus, tamen antequam me planè salutavit, ô mi Cicero, inquit, gratulor tibi, cū tantum vales apud Dolabellam, quantum, si ego apud * fororis filium valerem, jam salvi esse possemus. Dolabellæ verò tuo et gratulor et gratias ago: quem quidem post te consulem, solum possumus verè consulem dicere. Deinde multa de facto agde re gesta: tum nihil magnificentius, nihil præclarius actum unquam, nihil reipublicæ salutaris. Atque hæc una vox omnium est. A te autem peto, ut me hanc quasi falsam hæreditatem alienæ gloriæ finas † cernere: meque aliquā ex parte in societatem tuarum laudum venire patiari.

* M. Antonium, filium Juliae, sororis L. Cæsaris.

† Usitatus loquendi modus, cernere hæreditatem, pro adire.

Quamquam, mi Dolabella (hæc enim jocatus sum) libentius omnes meas, si modò sunt aliquæ meæ laudes, ad te transfuderim, quam aliquam partem exhauserim ex tuis. Nam cum te semper tantum dilexerim, quantum tu intelligere potuisti; tum his tuis factis sic incensus sum, ut nihil unquam in amore fuerit ardentius. Nihil est enim, mihi crede, virtute formosius, nihil pulchrius, nihil amabilius. Semper amavi, ut scis, M. Brutum, propter ejus summum ingenium, suavissimos mores, singularem probitatem, atque constantiam. Tamen idibus Martiis tantum accessit ad amorem, ut mirarer locum fuisse augendi in eo, quod mihi jampridem cumulatam etiam videbatur. Quis erat qui putaret ad eum amorem quem erga te habebam, posse aliquid accedere? tantum accessit, ut mihi nunc denique amare videar, antea dilexisse. Quare quid est quòd ego te hortor, ut dignitati et gloriæ servias? proponam tibi claros viros, quod facere solent qui hortantur? neminem habeo clariorem quam teipsum. Te imitere oportet: tecum ipse certes. Ne licet quidem tibi jam, tantis rebus gestis, non tui similem esse. Quod cum ita sit, hortatio non est necessaria, gratulatione magis utendum est. Contigit enim tibi, quod laud scio an nemini, ut summa severitas animadversionis non modò non invidiosa, sed etiam popularis esset, et cum bonis omnibus, tum infimo cuique gratissima. Hoc si tibi fortunâ quâdam contigisse, gratularer felicitati tuæ: sed contigit magnitudine cum animi, tum etiam ingeni atque consilii. Legi enim concionem tuam. Nihil illâ sapientius. Ita pedentim et gradatim tum accessus à te ad causam facti, tum

recessus, ut res ipsa maturitatem tibi animadvertendi omnium concessu daret. Liberâsti igitur et urbem periculo, et civitatem metu: neque solùm ad tempus maximam utilitatem attulisti, sed etiam ad exemplum facti. Intelligere debes in te positam esse rempublicam, tibi que non modò tuendos, sed etiam ornandos esse illos viros, à quibus initium libertatis profectum est. Sed his de rebus coram plura propediem, ut spero. Tu quùm rempublicam nosque conservas, fac ut diligentissimè te ipsum, mi Dolabella, custodias.

ARGUMENTUM EPIST. III. LIB. XI. ad FAM.

Expostulatio ad contumeliosas et minaces Antonii literas.

BRUTUS et CASSIUS PRÆT. T.

ANTONIO C. O. S. S. D.

S V. B. E. literas tuas legimus, simillimas edicti tui, contumeliosas, minaces, minimè dignas, quæ à te nobis mitterentur. Nos, Antoní, te nullâ laceſsimus injuriâ; neque miraturum credidimus, si prætores et eâ dignitate homines aliquid edicto postulâſſemus à consule. Quòd si indignaris ausos esse id facere, concede nobis ut dõeamus, ne hoc quidem abs te Bruto et Cassio tribui. Nam de delectibus habitis, et pecuniis imperatis, exercitibus sollicitatis, et nuntiis trans mare missis, quòd te questum esse negas, non quidem tibi credimus optimo animo te fecisse, sed tamen neque agnoscimus quidquam eorum,

eorum, et te miramur, cùm hæc reticueris, non potuisse continere iracundiam tuam, quin nobis de morte Cæsaris objiceres. Illud verò quemadmodum ferendum sit tute cogita, non licere prætoribus concordiae ac libertatis causâ per edictum de suo jure decedere, quin consul arma minetur. Quorum fiduciâ nihil est quod nos terreas. Neque enim decet, aut convenit nobis, periculo ulli submittere animum nostrum. Neque est Antonio postulandum, ut iis imperet quorum operâ liber est. Nos si alia hortarentur, ut bellum civile suscitare vellemus, literæ tuæ nihil proficerent. Nulla enim minantis auctoritas apud liberos est. Sed pulchrè intelligis non posse nos quoquam impelli : et fortassis eâ re minaciter agis, ut iudicium nostrum metus videatur. Nos in hâc sententiâ sumus, ut te cupiamus in liberâ republicâ magnum atque honestum esse, vocemus te ad nullas inimicitias, sed tamen pluris, nostram libertatem, quàm tuam amicitiam æstimemus. Tu etiam atque etiam vide quid suscipias, quid sustinere possis : neque quàm diu vixerit Cæsar, sed quàm non diu regnârit, fac cogites. Deos quæsumus consilia tua reipublicæ salutaria sint, ac tibi. Si minùs, ut salvâ atque honestâ republicâ tibi quàm minimùm noceant optamus. Pridie Nonas Sext.

ARGUMENTUM EPIST. XXVIII. LIB. XI. ad FAM.

Excusatio Matii et pro se ipso, et contra calumniatores.

MATIUS CICERONI S.

MAGNAM voluptatem ex tuis literis cepi, quòd, quam speràram atque optaràm, habere te de me opinionem cognovi. De quâ etsi non dubitabam, tamen quia maximi æstimabam, ut incorrupta maneret, laborabam. Conscius autem mihi eram nihil à me commissum esse, quod boni cujusquam offenderet animum. Eo minùs credebam, plurimis atque optimis artibus ornato tibi temerè quidquam persuaderi potuisse, præsertim in quem mea propensa et perpetua fuisset atque esset benevolentia. Quod quum, ut volui, scio esse, respondebo criminibus, quibus tu pro me, ut p̄r erat, tuâ singulari bonitate et amicitia nostrâ, sæpe restitisti.

Nota enim mihi sunt, quæ in me post Cæsaris mortem contulerint. Vitio mihi dant, quòd mortem hominis necessarii graviter fero, atque eum, quem dilexi, periisse indignor. Aiunt enim, Patriæ amicitiam præponendam esse: proinde ac si jam vicerint, obitum ejus reipublicæ fuisse utilem. Sed non agam astutè. Fateor me ad istum gradum sapientiæ non pervenisse. Neque enim Cæsarem in dissensione civili sum secutus: sed amicum, re quamquam offendebar, tamen non deserui: neque bellum unquam civile, aut etiam causam dissensionis probavi: quam etiam nascentem extinguere summè studui. Itaque in victoriâ

toriâ hominis necessarii, neque honoris, neque pecuniæ dulcedine sum captus: quibus præmiis reliqui, minùs apud eum quàm ego cùm possent, immoderatè sunt abusi. Atque etiam res familiaris mea lege Cæsaris diminuta est: cujus beneficio plerique, qui Cæsaris morte lætantur, remanserunt in civitate. Civibus victis ut parceretur, æquè ac pro meâ salute laboravi. Possum igitur, qui omnes voluerim incolumes, eum, à quo id impetratum est, perisse non indignari; cùm præsertim iidem homines illi et invidiæ et exitio fuerint? Plecteris ergo, inquiunt, quum factum nostrum improbare audes. O superbiam inauditam! alios in facinore gloriari, aliis ne dolore quidem impunitè licere! At hæc etiam servis semper libera fuerunt, timerent, gauderent, dolerent, suo potius quàm alterius arbitrio: quæ nunc, ut quidem isti dictitant, libertatis auctores, metu nobis extorquere conantur. Sed nihil agunt. Nullius unquam periculi terroribus ab officio, aut ab humanitate desciscam. Nunquam enim honestam mortem fugiendam, sæpe etiam oppetendam putavi. Sed quid mihi succensent, si id opto, ut poeniteat eos sui facti? Cupio enim Cæsaris mortem omnibus esse acerbam. At debeo pro civili parte rempublicam velle salvam. Id quidem me cupere, nisi et antè acta vita, et reliqua mea spes, tacente me, probat, dicendo, vincere non postulo. Quare majorem in modum te rogo, ut rem potiore oratione ducas: mihi que, si sentis expedire rectè fieri, credas nullam communionem cum improbis esse posse. An quod adolescens præstiti, cùm etiam errare cum excusatione possem, id nunc ætate præcipitatâ commutem,

mutem, ac me ipse retexam? Non faciam; neque quod displiceat committam, præterquam quod hominis mihi conjunctissimi ac viri amplissimi doleo gravem casum. Quòd si aliter essem animatus, nunquam quod facerem negarem: ne et in peccando improbus, et in dissimulando timidus ac vanus existimarer.

At ludos, quos Cæsaris victoriæ Cæsar adolescens fecit, curavi. At id ad privatum officium, non ad statum reipublicæ pertinet. Quod tamen munus et hominis amicissimi memoriæ, ac honoribus præstare etiam mortui debui, et optimæ spei adolescenti ac dignissimo Cæsare, petenti negare non potui.

Veni etiam consulis Antonii domum sæpe, salutandi causâ: ad quem, qui me parùm patriæ amantem esse existimant, rogandi quidem aliquid, aut auferendi causâ, frequentius ventitare reperiēs. Sed quæ hæc est arrogantia, quòd Cæsar nunquam interpellavit, quin quibus vellem, atque etiam quos ipse non diligebat, tamen iis uterer; eos, qui mihi amicuni eripuerunt, carpendo me efficere conari, ne quos velim diligam? sed non vereor, ne aut meæ vitæ modestia parùm valitura sit in posterum contra falsos rumores: aut ne etiam ii, qui me non amant, propter meam in Cæsarem constantiam, non malint mei, quàm sui similes amicos habere.

Mihi quidem si optata contingent, quod reliquum est vitæ, in otio Rhodi degam: sin casus aliquis interpellarit, ita ero Romæ, ut rectè fieri semper cupiam. Trebatio nostro magnas ago gratias, quòd tuum erga me animum simplicem atque amicum aperuit: et quòd eum, quem
semper

semper lubenter dilexi, quo magis jure colere atque observare deberem, fecit. Bene vale, et me dilige.

ARGUMENTUM EPIST. XVI. LIB. XIII. ad FAM.

Apollonium P. Crassi libertum Cæsari bellum in Hispaniâ contra Pompeii liberos gerenti commendat.

M. T. C. CÆSARI IMP. S. D.

P Crassum ex omni nobilitate adolescentem dilexi plurimum: et, de eo cum ab ineunte ejus ætate bene speravissem, tum per me existimare cœpi ex iis judiciis, quæ de eo feceram, cognitis. Ejus libertum Apollonium jam tum equidem, cum ille viveret, et magni faciebam et probabam. Erat enim et studiosus Crassi, et ad ejus optima studia vehementer aptus. Itaque ab eo admodum diligebatur. Post mortem autem Crassi, eò mihi etiam dignior visus est, quem in fidem atque amicitiam meam reciperem, quòd eos à se observandos et colendos putabat, quos ille dilexisset, et quibus carus fuisset. Itaque et ad me in Ciliciam venit, multisque in rebus mihi magnò usui fuit et fides ejus et prudentia: et, ut opinor, tibi in Alexandrino bello, quantum studio et fidelitate consequi potuit, non defuit. Quod cum speraret te quoque ita existimare, in Hispaniam ad te, maximè ille quidem suo consilio, sed etiam me auctore est profectus. Cui ego commendationem non sum pollicitus; non quin eam valituram apud te arbitrarer: sed neque mihi egere commendatione videbatur, qui et in bello tecum fuisset, et propter memoriam

memoriam Crassi de tuis unus esset : et si uti commendationibus vellet, etiam per alios eum videbam id consequi posse. Testimonium meum de eo iudicii, quod et ipse magni æstimabat, et ego apud te valere eram expertus, ei libenter dedi. Doctum igitur hominem cognovi, et studiis optimis deditum, idque à puero. Nam domi meæ cum Diodoto Stoico, homine, meo iudicio, eruditissimo, multum à puero fuit. Nunc autem incensus studio rerum tuarum, eas literis Græcis mandare cupiebat. Posse arbitror : valet ingenio, habet usum, jam pridem in eo genere studii literarumque versatur : satisfacere immortalitati laudum tuarum mirabiliter cupit. Habes opinionis meæ testimonium : sed tu hoc facilius multò, pro tuâ singulari prudentiâ, iudicabis. Et tamen, quòd negaveram, commendo tibi eum. Quidquid ei commodaveris, erit id maiorem in modum gratum.

ARGUMENTUM EPIST. I. LIB. XIV. ad FAM.

Exsul deflet suam suorumque calamitatem, ejusque culpam confert in amicorum consilia : vici venditionem prorsus improbat : alia quædam scribit.

TULLIUS TERENTIÆ SUÆ, TULLIOLÆ SUÆ,
CICERONI SVO S. D.

ET literis multorum et sermone omnium perfertur ad me, incredibilem tuam virtutem et fortitudinem esse, teque nec animi, nec corporis laboribus defatigari. Me miserum ! te istâ virtute, fide, probitate, humanitate,

In tantas ærumnas propter me incidisse ! Tulliolamque nostram, ex quo patre tantas voluptates capiebat, ex eo tantos percipere luctus ! Nam quid ego de Cicerone dicam ? qui cum primum sapere coepit, acerbissimos dolores miseriasque percepit. Quæ si, ut tu scribis, fato facta putarem, ferrem paullo facilius : sed omnia sunt meâ culpâ commissa, qui ab his me amari putabam, * qui invidebant : eos non sequebar, † qui petebant. Quod si nostris consiliis usi essemus, neque apud nos tantum valuisset sermo aut stultorum amicorum, aut improborum, beatissimi viveremus.

Nunc, quum sperare nos amici jubent, dabo operam ne mea valetudo tuo labori desit. Res quanta sit, intelligo, quantoque fuerit facilius manere domi, quàm redire. Sed tamen, si omnes tribunos plebis habemus, si Lentulum tam studiosum quàm videtur, si verò etiàm Pompeium et Cæsarem, non est desperandum. De ‡ familiâ, quomodo placuisse amicis scribis, faciemus. De loco nunc quidem jam abiit pestilentia, sed quamdiu fuit, me non attigit. Plancius, homo officiosissimus, me cupit esse secum et adhuc retinet. Ego volebam loco magis deserto esse in

* *Carpit Pompeium, Hortensium, Arrium, et alios; qui auctiores ei fuerunt, ut Clodio tribuno pl. cederet, ne civilis contentio- nis causa esset. Manut.*

† *De L. Lucullo præcipuè hoc dicit, qui suâsit, ut armis cum Clodio decertaret potius, quàm in exilium iret : vel de Cæsare ; à quo delatam legationem accipere noluit. Idem.*

‡ *De servis, quos postea liberavit, veritus ne cum cæteris bonis publicarentur. Manut.*

Epiro, quò neque Hypso veniret, nec milites : sed adhuc Plancius me retinet. Sperat posse fieri ut mecum in Italiam decedat. Quem ego diem si videro, et si in vestrum complexum venero, ac si et vos et me ipsum recuperâro, fatis magnum mihi fructum videbor percepisse et vestræ pietatis et meæ. Pisonis humanitas, virtus, amor in omnes nos tantus est, ut nihil supra possit. Utinam ea res ei voluptati sit, gloriæ quidem video fore. De Quinto fratre nihil ego te accusavi, sed vos, cùm præsertim tam pauci sitis, volui esse quàm conjunctissimos. Quibus me voluisti agere gratias, egi, et me à te certiore factum esse scripsi. Quod ad me, mea Terentia, scribis, tē vicum venditurum : quid, obsecro te, me miserum, quid futurum est? Et, si nos premet eadem fortuna, quid puero misero fiet? Non queo reliqua scribere, tanta vis lacrymarum est, ne te in eundem fletum adducam. Tantùm seribo, si erunt in officio amici, pecunia non deerit: si non erunt, tu efficere tuâ pecuniâ non poteris. Per fortunas miseras nostras, vide ne puerum perditum perdamus. Cui si aliquid erit, ne egeat, mediocri virtute opus est, et mediocri fortunâ, ut cætera consequatur. Fac valeas, et ad me tabellarios mittas, ut sciam quid agatur, et vos quid agatis. Mihi omnino jam brevis expectatio est. Tulliolæ et Ciceroni salutem die. Valete. D. a. d. vi Kalendas Decembres, Dyrrachii. Dyrrachium veni, quod et libera civitas est, et in me officiosa, et proxima Italiæ. Sed si me offendet loci celebritas, aliò me conferam, ad te scribam.

A R G U -

ARGUMENTUM EPIST. III. LIB. XIV. ad FAM.

Queritur, quod suâ culpâ et ipse, et omnes sui maximas in misérias inciderint; deinde ad varia capita respondet, sed ita dolenter, ut ideo à nonnullis jure fortasse, tanquam mollis, reprehendatur.

TULLIUS TERENT. et TULL. et CICERONI
SUIS S. D.

ACCEPI ab Aristocrito tres epistolas, quas ego lacrymis propè delevi. Conficior enim mœrore, mea Terentia: nec meæ me miseriæ magis excruciant, quàm tuæ, vestræque. Ego autem hoc miserior sum quàm tu, quæ es miserrima, quòd ipsa calamitas communis est utriusque nostrum, sed culpa mea propria est. Meum fuit officium, vel legatione vitare periculum, vel diligentia et copiis resistere, vel cadere fortiter. Hoc miserius, turpius, indignius nobis nihil fuit. Quare cum dolore conficiar, tum etiam pudore. Pudet enim me uxori meæ optimæ, suavissimis liberis virtutem et diligentiam non præstitisse. Nam mihi ante oculos dies noctesque versatur squalor vester et mœror, et infirmitas valetudinis tuæ: spes autem salutis pertenuis ostenditur. Inimici sunt multi, invidi pænè omnes. Ejicere nos magnum fuit, excludere facile est. Sed tamen quamdiu vos eritis in spe, non deficiam, ne omnia meâ culpâ cecidisse videantur. Ut tutò sim, quod laboras, id mihi nunc facillimum est: quem etiam inimici volunt vivere in his tantis miseriis. Ego tamen

faciam quæ præcipis. Amicis, quibus voluisti, egi gratias, et eas literas Dexippo dedi, meque de eorum officio scriptâ à te certiore esse factum. Pisonem nostrum mirifico esse studio in nos et officio, et ego perspicio, et omnes prædicant. Dii faxint, ut tali genero mihi præsentî tecum simul et cum liberis nostris frui liceat. Nunc spes reliqua est in novis tribunis plebis, et in primis quidem diebus. Nam si inveterârit, actum est. Eâ re ad te statim Aristocritum misi, ut ad me continuò initia rerum, et rationem totius negotii posses scribere: etsi Dexippo quoque ita imperavi, statim ut recurreret: et ad fratrem misi, ut crebrò tabellarios mitteret. Nam ego eo nomine sum Dyrrachii hoc tempore, ut quàm celerrimè, quid agatur, audiam, et sim tutò. Civitas enim hæc semper à me defensa est. Cùm inimici nostri venire dicentur, tum in Epirum ibo. Quod scribis, te, si velim, ad me venturam; ego verò, cùm sciam magnam partem istius oneris abs te sustineri, te istic esse volo. Si perficitis quod agitis, me ad vos venire oportet. Sin autem—Sed nihil opus est reliqua scribere. Ex primis, aut summum secundis literis tuis constituere poterimus, quid nobis faciendum sit. Tu modò ad me velim omnia diligentissimè perscribas: etsi magis jam rem, quàm literas debeo spectare. Cura ut valeas, et ita tibi persuadeas, mihi te carius nihil esse, nec unquam fuisse. Vale mea Terentia, quam ego videre videor: itaque debilitor lacrymis. Vale. Pridie Kalendas Decembr.

ARGU-

ARGUMENTUM EPIST. V. LIB. XV. ad FAM.

Excusat se quòd Ciceroni supplicationem non decreverit : et tamen decretam gaudet : seque de illo honorificentius dicit sensisse, quàm eos, qui supplicationem decreverunt.

M. CATO M. T. C. IMP. S. P. D.

QUOD et respublica me, et nostra amicitia hortatur, libenter facio, ut tuam virtutem, innocentiam, diligentiam, cognitam in maximis rebus, domi togati, armatoris, pari industriâ administrare gaudeam. Itaque, quod pro meo iudicio facere potui, ut innocentiam consilioque tuo defensam provinciam, servatum Ariobarzanis cum ipso rege regnum, sociorum revocatam ad studium imperii nostri voluntatem, sententiam meam et decreto laudarem, feci. Supplicationem decretam, si tu, quam in re nihil fortuito, sed summam tuam ratione et continentiam reipublicae provisum est, diis immortalibus gratulari nos, quam tibi referre acceptum mavis, gaudeo. Quod si triumphus* prerogativam putas supplicationem, et idcirco casum potius, quam te laudari mavis : neque supplicationem se-

* Quae tribus, quaque centuria suffragium prima ferebat, prerogativa dicebatur, quod prima rogaretur, ut ait Asconius, quos vellet consules fieri. Et quoniam prerogativae tanta auctoritas erat, ut eam ceterae tribus et centuriae sequerentur ; inde factum, ut prerogativa pro certo acciperetur signo, futuram rem praenuntiante. Manut.

quitur

quitur semper triumphus; et triumpho multo clarius est, senatum judicare, potiùs mansuetudine et innocentia imperatoris provinciam, quàm vi militum, aut benignitate deorum retentam atque conservatam esse: quod ego meam sententiam censebam. Atque hæc ego idcirco ad te contra consuetudinem meam pluribus scripsi ut, quod maximè volo, existimes me laborare, ut tibi persuadeam, me et voluisse de tua majestate, quod amplissimum sim arbitratus et quod tu maluisti, factum esse gaudere. Vale, et nos dilige, et instituto itinere severitatem diligentiamque sociis et reipublicæ præsta.

ARGUMENTUM EPIST. VI. LIB. XV. ad FAM.

Exponit, eximia cum Catonis laude, quantam voluptatem ceperit ex ejus sententia, et ex gratulatione literarum: petitque ut sibi in adipiscendo triumpho adjutor sit, aut saltem, si adipiscatur, gaudeat.

M. T. C. M. CATONI S. P. D.

LÆTUS sum laudari me, inquit Hector, opinor apud Nævium, abs, te, pater, à laudato viro. Ea est enim profectò jucunda laus, quæ ab iis proficiscitur, qui ipsi in laude vixerunt. Ego verò vel gratulatione literarum tuarum, vel testimoniis sententiæ dictæ, nihil est quod me non assecutum putem. Idque mihi cum amplissimum, tum gratissimum est, te libenter amicitia dedisse, quod liquidò veritati dares. Et, si non modò omnes, verum etiam multi Catones essent in civitate nostrâ, in quâ unum exstitisse

existitisse mirabile est, quem ego currum, aut quam lauream cum tuâ laudatione conferrem? Nam ad meum sensum, et ad illud sincerum ac subtile iudicium nihil potest esse laudabilius, quàm ea tua oratio, quæ est ad me perscripta à meis necessariis. Sed causam meæ voluntatis, non enim dicam cupiditatis, exposui tibi superioribus literis: quæ etiam si parùm iusta tibi visa est, hanc tamen habet rationem, non ut nimis concupiscendus honos, sed tamen, si deferatur à senatu, minimè aspernandus esse videatur. Spero autem, illum ordinem, pro meis ob rempublicam susceptis laboribus, me non indignum honore, usitato præsertim, existimaturum. Quod si ita erit, tantùm ex te peto, quod amicissimè scribis, ut, cum tuo iudicio, quod amplissimum esse arbitraris, mihi tribueris: si id, quod maluero, accidit, gaudeas. Sic enim fecisse te, et sensisse, et scripsisse video, resque ipsa declarat, tibi illum honorem nostrum supplicationis jucundum fuisse, quòd scribendo affuisti. Hæc enim senatusconsulta non ignoro ab amicissimis ejus, cujus de honore agitur, scribi solere. Ego, ut spero, te propediem videbo, atque utinam republicâ meli-
ore, quàm timeo.

ARGUMENTUM EPIST. XXI. LIB. XVI. ad FAM.

Propensionem animi, studiumque ad virtutem significat : et de prædio emto gratulatur.

C. FIL. TIRONI SUO DULCIS. S. P. D.

CUM vehementer tabellarios expectarem quotidie, aliquando venerunt post diem XL et VI quàm à vobis discesserant: quorum mihi fuit adventus adoptatissimus. Nam cum maximam cepissem lætitiā ex humanissimi et carissimi patris epistolā, tum verò jucundissimæ tuæ literæ cumulum mihi gaudii attulerunt. Itaque me jam non poenitebat intercapedinem scribendi fecisse; sed potius lætabar: fructum enim magnum humanitatis tuæ capiebam ex silentio mearum literarum. Vehementer igitur gaudeo. te meam sine dubitatione accepisse excusationem. Gratos tibi optatosque esse, qui de me rumores afferuntur, non dubito, mi dulcissime Tiro: præstaboque et enitar, ut in dies magis magisque hæc nascens de me duplicetur opinio. Quare quod polliceris de buccinatorem fore exstimationis meæ, firmo id constantique animo facias licet. Tantum enim mihi dolorem cruciatumque attulerunt errata ætatis meæ, ut non solum animus à factis, sed aures quoque à commemoratione abhorreant. Cujus te sollicitudinis et doloris participem fuisse, notum exploratumque est mihi; nec id mirum. Nam cum omnia meā causā velles mihi successa, tum etiam tuā. Socium enim te meorum commodorum semper esse volui. Quod igitur tum ex me do-

luisti,

lūisti, nūnc, ut duplicetur tuum ex me gaudium, pręstabo. Cratippo me scito non ut discipulū, sed ut filiū, esse conjūctissimū. Nam cū et audio illum libenter, tum etiam propriam ejus suavitatem vehementer amplector. Sum totos dies cum eo, noctisque sæpenuerō partem. Exoro enim ut mecum quā sapissime cōnet. Hęc introductā consuetudine, sæpe inscientibus nobis et cōnantibus obrepit, sublatāque severitate philosophiæ; humanissimē nobiscum jocatur. Quare da operam ut hunc talem, tam jucundum, tam excellentem virum videas quamprimū. Nam quid ego de Bruttio dicam? quem nullo tempore à me patior discedere: cujus cū frugi severaque est vita, tum etiam jucundissima convictio. Non est enim sejunctus locus à philologiā, et quotidiana συζή-
σι. Huic ego locum in proximo conduxī: et, ut possum, ex meis angustiis illius sustento tenuitatem. Pręterea declamitare Gręcè apud Cassium institui, Latine autem apud Bruttium exerceri volo. Utor familiaribus, et quotidianis convivoribus, quos secum Mitylenis Cratippus adduxit, hominibus et doctis, et illi probatissimis. Multum etiam mecum est Epictates, princeps Atheniensium, et Leonides, et horum ceteri similes. Τὰ μὲν ἐν κατ' ἡμέας τὰδε. De Gorgiā autem quod mihi scribis, erat quidem ille in quotidianā declamatione utilis: sed omnis postposui, dummodo pręceptis patris parerem. Διαβήδην enim scripserat, ut eum dimitterem statim. Tergiversari nolui, ne mea nimia σπεδὴ suspicionem ei aliquam importaret. Deinde illud etiam mihi succurrebat grave esse, me de ju-

dicio patris judicare. Tuum tamen studium et consilium gratum acceptumque est mihi.

Excusationem angustiarum tui temporis accipio. Scio enim quàm soleas esse occupatus. Emisse te prædium vehementer gaudeo, feliciterque tibi rem istam evenire cupio. Habes deponendæ ubi sunt urbanitates. Rusticus Romanus factus es. Quomodo ego mihi nunc ante oculos tuum jucundissimum conspectum propono; videor enim videre ementem te rusticas res, cum villico loquentem, in lacinia servantem ex mensâ secundâ semina. Sed quod ad rem pertinet, me tum tibi defuisse æquè ac tu doleo. Sed noli dubitare, mi Tiro, quin te sublevaturus sim, si modò fortuna me: præsertim cùm sciam, communem nobis emtum esse istum fundum. De mandatis quòd tibi curæ fuit, est mihi gratum. Sed peto à te, ut quàm celerrimè mihi librarius mittatur, maximè quidem Græcus: multum mihi enim eripitur operæ in exscribendis hypomnematis. Tu velim in primis cures ut valeas, ut unà *συμφιλολογῆν* possimus. Antherum tibi commendo. Vale.

EPISTOLÆ

EX

P L I N I O.

ARGUMENTUM EPIST. VI. LIB. I. ad FAM.

*Tacitum monet, ipsum exemplo suo in sylvis posse studere
et venari per commodè.*

C. PLINIUS CORNELIO TACITO SVO S.

RIDEBIS, et licet rideas. Ego ille, quem nôsti, apros tres, et quidem pulcherrimos, cepi. Ipse? inquis. Ipse: non tamen ut omnino ab inertia meâ et quiete discederem; ad retia sedebam: erant in proximo, non venabulum aut lancea, sed stilus et pugillares. Meditabar aliquid enotabamque, ut si manus vacuas, plenas, tamen ceras reportarem. Non est, quod contempnas hoc studendi genus. Mirum est, ut animus agitatione motu- que corporis excitetur. Jam undique sylvæ et solitudo, ipsumque illud silentium, quod venationi datur, magna

cogitationis incitamenta sunt. Proinde quum venabere licebit, auctore me, ut panarium et lagunculam, sic etiam pugillares feras. Experieris non Dianam magis montibus, quàm Minervam ineirare. Vale.

ARGUMENTUM EPIST. XVII. LIB. I. ad FAM.

*Capitonem commendat, quòd mortuo amico statuam posuerit,
et clarorum hominum imagines domi habeat.*

C. PLINIUS CORN. TITIANO SVO S.

EST adhuc curæ hominibus fides et officium: sunt qui defunctorum quoque amicos agant. Titinius Capito ab imperatore nostro impetravit, ut sibi liceret statuam L. Syllani in foro ponere. Pulchrum et magnâ laude dignum amicitâ principis in hoc uti, quantumque gratiâ valeas, aliorum honoribus experiri. Est omnino Capitoni in usu claros viros colere. Mirum est, quâ religione, quo studio imagines Brutorum, Cassiorum, Catonum, domi, ubi potest, habeat. Idem clarissimi cujusque vitam egregiis carminibus exornat. Scias ipsum plurimis virtutibus abundare, qui alienas sic amat. Redditus est L. Syllano debitus honor; cujus immortalitati Capito prospexit pariter et suæ. Neque enim magis decorum et insigne est, statuam in foro populi Romani habere, quàm ponere. Vale.

ARGU-

ARGUMENTUM EPIST. XXIV. LIB. I. ad FAM.

Hispano Tranquillum commendat in emendo agello.

C. PLINIUS BEBIO HISPANO SVO S.

TRanquillus, contubernalis meus, vult emere agellum, quem venditare amicus tuus dicitur. Rogo cures, quanti æquum est, emat. Ita enim delectabit emisse: nam mala emptio semper ingrata est; eò maximè, quòd exprobrare stultitiam domino videtur. In hoc autem agello (si modò adriserit pretium) Tranquilli mei stomachum multa sollicitant, vicinitas urbis, opportunitas viæ, mediocritas villæ, modus ruris, qui avocet magis quàm distingat. Scholasticis porrò, ut hìc est, sufficit abundè tantum soli, ut relevare caput, reficere oculos, reptare per limitem, unamque semitam terere, omnesque viticulas suas nòsse et numerare arbusculas possint. Hæc tibi exposui, quò magis scires, quantum ille esset mihi, quantum ego tibi debiturus, si prædiolum istud, quod commendatur his dotibus, tam salubriter emerit, ut pœnitentiæ locum non relinquat. Vale.

ARGUMENTUM EPIST. XIII. LIB. II. ad FAM.

Prisco copiarum rectori Voconium Romanum commendat.

C. PLINIUS PRISCO SVO S.

ET tu occasiones obligandi me avidissimè amplecteris, et ego nemini libentiùs debeo. Duabus ergo de causis à te potissimùm petere constitui, quod impretratum maximè

maximè cupio. Regis exercitum amplissimum : hinc tibi
beneficiorum larga materia, longum præterea tempus, quo
amicos tuos exornare potuisti. Convertere ad nostros, nec
hos multos. Malles tu quidem multos, sed meæ verecun-
diæ sufficit unus aut alter, ac potius unus. Is erit Voco-
nius Romanus : pater ei in equestri gradu clarus, clarior
r vitricus. Mater è primis citeriotis Hispaniæ. Hunc ego,
quum simul studeremus, arctè familiariterque dilexi : ille
meus in urbe, ille in secessu contubernalis : cum hoc seria,
o cum hoc jocus miscui. Quid enim aut illo fidelius ami-
co, aut sodale jucundius ? mira in sermone, mira etiam in
ore ipso vultuque suavitas. Ad hoc ingenium excelsum,
subtile, dulce, facile, eruditum in causis agendis. Episto-
las quidem scribit, ut Musas ipsas Latinè loqui credas.
Amatur à me plurimùm nec tamen vincitur. Equidem
juvenis statim juveni, quantum potui per ætatem, avidissi-
mè contuli, et nuper ab optimo principe trium liberorum
ei jus impetravi. Quod quanquam parcè et cum delectu
daret, mihi tamen, tanquam liceret, indulgit. Hæc bene-
ficia mea tueri nullo modo meliùs, quàm ut augẽm, pos-
sum ; præsertim quum ipse illa tam gratè interpretetur, ut
dum priora accipit, posteriora mereatur. Habes qualis,
quàm probatus carusque sit nobis. Quem rogo, pro in-
genio, pro fortunâ tuâ exornes. In primis ama homi-
nem. Nam licet tribuas ei quantum amplissimum potes,
nihil tamen amplius potes amicitia tuâ : cujus esse eum
usque in intimam familiaritatem capacem, quo magis sci-
res, breviter tibi studia, mores, omnem denique vitam ejus
expressi. Extenderem preces, nisi et tu rogari diu nolles,

et

et ego totâ hâc epistolâ fecissem. Rogat enim et quidem efficacissimè, qui reddit causas rogandi. Vale.

ARGUMENTUM EPIST. XXIII. LIB. IV. ad FAM.

*Laudat Pomponium, sapienter otio in senectute usum : sibi-
que similem aliquando quietem optat.*

C. PLINIUS POMPONIO BASSO S u o S.

MAGNAM cepi voluptatem, quum ex communi-
bus amicis cognovi, te, ut sapientiâ tuâ dignum est,
disponere otium et ferre, habitare amoenissimè, et nunc
terrâ nunc mari corpus agitare ; multum disputare, mul-
tum audire, multum lectitare ; quumque plurimum scias,
quotidie tamen aliquid addiscere. Ita senescere oportet
virum, qui magistratus amplissimos gesserit, exercitus rex-
erit, totumque se reipublicæ, quamdiu dicebat, obtulerit.
Nam et prima vitæ tempora et media patriæ, extrema no-
bis impertire debemus, ut ipsæ leges monent, quæ majore
rem annis LX otio reddunt. Quando mihi licebit ? quan-
do per ætatem honestum erit imitari istud pulcherrimæ
quietis exemplum ? quando secessus mei, non desidiæ no-
men, sed tranquillitatis accipient ? Vale.

ARGUMENTUM EPIST. XVI. LIB. V. ad F A M.

*Mortem Fundani filiae luget, et Marcellinum, ut patrem
consoletur monet.*

C. PLINIUS MARCELLINO SVO S.

TRISTISSIMUS hæc tibi scribo. Fundani nostri filia minor est defuncta: quâ puellâ nihil unquam festivius, amabilius, nec modò longiore vitâ, sed prope immortalitate, dignius vidi. Nondum annos quatuordecim impleverat, et jam illi anilis prudentia, matronalis gravitas erat: et tamen suavitas puellaris cum virginali verecundiâ. Ut illa patris cervicibus inhærebat! ut nos amicos paternos et amanter et modestè, complectebatur! ut nutrices, ut pædagogos, ut præceptores, pro suo quemque officio, diligebat! quàm studiosè, quàm intelligente, lætitabat! ut parcè custoditèque ludebat! quâ illâ temperantiâ, quâ patientiâ, quâ etiam constantiâ novissimam valetudinem tulit! medicis obsequebatur, sororem, patrem adhortabatur, ipsamque se destitutam corporis sui viribus, vigore animi sustinebat. Duravit hic illi usque ad extremum, nec aut spatio valetudinis, aut metu mortis infactus est; quo plures gravioresque nobis causas relinqueret et desiderii et doloris. O triste planè acerbumque funus! O morte ipsâ mortis tempus indignius! Jam destinata erat egregio juveni, jam electus nuptiarum dies, jam nos vocati. Quod gaudium quo mœrore mutatum est? Non possum exprimere verbis, quantum animo vulnus acceperim,

rim, quum audiui Fundanum ipsum (ut multa luctuosa dolor invenit) præcipientem, quod in vestes, margaritas, gemmas, fuerat erogaturus, hoc in thura et unguenta et odores impenderetur. Est quidem ille eruditus et sapiens, ut qui se ab ineunte ætate altioribus studiis artibusque dederit: sed nunc omnia, quæ audiit sæpe, quæ dixit, aspernatur; expulsiisque virtutibus aliis, pietatis est totus. Et talis est pietas, cui ignoscas: laudabis etiam, si cogitaveris, quid amiserit. Amisit enim filiam, quæ non minus mores ejus, quam os vultumque referebat, totumque patrem mirâ similitudine exscripserat. Proinde si quas ad eum de dolore tam justo literas mittes, memento adhibere solatium, non quasi castigatorium et nimis forte, sed molle et humanum. Quod ut facilius admittat, multum faciet medii temporis spatium. Ut enim crudum adhuc vulnus medentium manus reformidat, deinde patitur, atque ultro requirit; sic recens animi dolor consolationes rejicit ad refugit, mox desiderat, et clementer admotis acquiescit. Vale.

ARGUMENTUM EPIST. XVII. LIB. V. ad FAM.

Calpurnium bene recitasse nuntiat, fratrisque pietate laudatâ, nobiles adolescentes erudiri optat.

C. PLINIUS SPURINNÆ SVO S.

SCIO, quantopere bonis artibus faveas, quantum gaudii capias, si nobiles juvenes dignum aliquid majoribus suis faciant: quo festinantiùs nuntio tibi, fuisse me

hodie in auditorio. Calpurnii Pisonis. Recitabat *ἱστορί-
ων*; eruditam sanè luculentamque materiam. Scripta elegis erat fluentibus, et teneris, et enodibus, sublimibus etiam verbis, ut poposcit locus. Altè enim et variè nunc attollebatur, nunc residebat: excelsa depreffis, exilia plenis, severis jucunda mutabat: omnia ingenio pari. Commendabat hæc voce suavissimâ, vocemque verecundiâ; multum sanguinis, multum sollicitudinis in ore, magna ornamenta recitantis. Etenim, nescio quo pacto, magis in studiis homines timor, quàm fiducia decet. Ne plura (quanquam libet plura, quo sunt pulchriora de juvene, rariora de nobili) recitatione finitâ, multum ac diu exosculatus adolescentem, qui est acerrimus stimulus monendi, laudibus incitavi, pergeret quâ cœpisset, lumenque, quod sibi majores sui prætulissent, posteris ipse præferret. Gratulatus sum optimæ matri, gratulatus et fratri, qui ex auditorio illo non minorem pietatis gloriam, quàm ille alter eloquentiæ tulit. Tam notabiliter pro fratre recitante primùm metus ejus, mox gaudium eminuit. Dii faciant, ut talia tibi sæpius nuntiem! Faveo enim sæculo, ne sit sterile et effœtum: mirèque cupio, ne nobiles nostri nihil in domibus suis pulchrum, nisi imagines habeant: quæ nunc mihi hos adolescentes tacitè laudare, adhortari, et quòd amborum gloriæ satis magna est, agnoscere videntur. Vale.

ARGUMENTUM EPIST. VII. LIB. VI. ad FAM.

Respondet uxori, in Campaniâ commoranti, se non minori desiderio pro illâ teneri, quàm illam pro se.

C. PLINIUS CALPURNIÆ SUÆ S.

SCRIBIS, te absentiam meam non mediocriter adfici, unumque habere solatium, quod pro me libellos meos teneas, sæpe etiam in vestigio meo colloces. Gratum est quod nos requiris, quod his fomentis adquiescis : invicem ego epistolas tuas lectito, atque identidem in manus quasi novas sumo ; sed eo magis ad desiderium tui accendor. Nam cujus literæ tantum habent suavitatis, hujus sermonibus quantum dulcedinis inest ? Tu tamen frequentissime scribe, licet hoc ita me delectet, ut torqueat. Vale.

ARGUMENTUM EPIST. XVII. LIB. VI. ad FAM.

Indignatur, quosdam, eruditos sibi visos, recitanti amico nullum signum lætitiæ dedisse.

C. PLINIUS RESTITUTO SUO S.

Indignationunculam, quam in cujusdam amici auditorio cepi, non possum mihi temperare, quo minus apud te, quia non contigit coram, per epistolam effundam. Recitabatur liber absolutissimus : hunc duo aut tres, ut sibi et paucis videntur, deserti, surdis, mutisque similes audiebant. Non labra diduxerunt, non moverunt manum, non deni-

que adfurrexerunt, saltem lassitudine sedendi. Quæ tanta gravitas? quæ tanta sapientia? quæ immò pigritia, arrogantia, sinisteritas, ac potius amentia, in hoc totum diem impendere, ut offendas, ut inimicum relinquant, ad quem tanquam amicissimum veneris? Disertior ipse es? tanto magis ne invideris: nam, qui invidet, minor est. Denique, siye plus, siye minus, siye idem præstas, lauda vel inferiorem, vel superiorem, vel parem. Superiorem, quia nisi laudandus ille est, non potes ipse laudari; inferiorem aut parem, quia pertinet ad tuam gloriam quàm maximum videri, quem præcedis vel exæquas. Equidem omnes, qui aliquid in studiis faciunt, venerari etiam mirarique soleo. Est enim res difficilis, ardua, fastidiosa, et quæ eos, à quibus contemner, dedignatur. Nisi fortè aliud judicas tu quanquam, quis uno te reverentior hujus operis, quis benignior æstimator? Quâ ratione ductus, tibi potissimum indignationem meam prodidi, quem habere socium maximè poteram. Vale.

ARGUMENTUM EPIST. XXXII. LIB. VI. ad FAM.

Nubenti Quintiliani filiae dono offert L. millia nummum.

C. PLINIUS QUINTILIANO. SVO S.

QUamvis et ipse sis continentissimus, et filiam tuam ita institueris, ut decebat filiam tuam, Tutilii nepotem; quum tamen sit nuptura honestissimo viro, Nonio Celeri, cui ratio civilium officiorum necessitatem quandam nitoris imponit; debet, secundum conditiones mariti, veste,

veste, comitatu (quibus non quidem augetur dignitas, ornatur tamen) instrui. Te porrò animo beatissimum, modicum facultatibus scio: itaque partem oneris tui mihi vindico, et tanquam parens alter puellæ nostræ, confero quinquaginta millia nummum: plus collaturus, nisi à verecundiâ tuâ solâ mediocritate munusculi impetrari posse considerem, ne recuses. Vale.

ARGUMENTUM EPIST. XXVI. LIB. VII. ad FAM.

Morbo amici admonitus, hortatur, ut tales sani perseveremus, quales nos futuros infirmi profitemur.

C. PLINIUS MAXIMO S U O S.

NUPER me cujusdam amici lauguor admonuit, optimos esse nos, dum infirmi sumus. Quem enim infirmum aut avaritia aut libido sollicitat? Non amoribus servit, non appetit honores, opes negligit, et quantulumcunque, ut relicturus, satis habet: tunc deos, tunc hominem esse se meminit: invidet nemini, neminem miratur, neminem despicit, ac ne sermonibus quidem malignis aut attendit, aut alitur: balinea imaginatur et fontes. Hæc summa curarum, summa votorum; mollemque in posterum et pinguem, si contingat evadere, hoc est, innoxiam beatamque destinat vitam. Possum ergo, quod pluribus verbis, pluribus etiam voluminibus philosophi docere conantur ipse breviter tibi mihiq; præcipere, ut tales esse sani perseveremus, quales nos futuros profitemur infirmi. Vale.

ARGU-

ARGUMENTUM EPIST. XXII. LIB. VIII. ad FAM.

Exemplo nonnullius, quem reticet, illos reprehendit, qui dare veniam, nisi sibi nesciunt.

C. PLINIUS GERMINIO SVO S.

NOstine hos, qui omnium libidinum servi sic aliorum vitiis irascuntur, quasi invideant; et gravissimè puniunt, quos maximè imitantur? quum eos etiam, qui non indigent clementiâ ullius, nihil magis quàm lenitas deceat, Atqui ego optimum et emendatissimum existimo, qui cæteris ita cognoscit, tanquam ipse quotidie peccet; ita peccatis abstinet, tanquam nemini ignoscat. Proinde hoc domi, hoc foris, hoc in omni vitæ genere teneamus, ut nobis implacabiles simus; exorabiles istis etiam qui dare veniam, nisi sibi, nesciunt: mandemusque memoriæ quod vir mitissimus, et ob hoc quoque maximus, Thrasea, crebrò dicere solebat; *Qui vitia odit, homines odit.* Fortasse quæris, quo commotus hæc scribam? Quidnam nuper. Sed meliùs coram; quanquam ne tunc quidem. Vereor enim, ne id, quod improbo, infectari, carpere, referre, huic quod cùm maximè præcipimus, repugnet. Quisquis ille, qualiscunque, fileatur; quem insignire, exempli non nihil; non insignire, humanitatis plurimum refert. Vale.

ARGV-

ARGUMENTUM EPIST. XXIV. LIB. VIII. ad FAM.

Maximum, ad Achaiam ordinandum missum, admonet, ut antiquitatis reverentiâ humaniter civitates tractet.

C. PLINIUS MAXIMO SVO S.

AMOR in te meus cogit, non ut præcipiam (neque enim præceptore eges) admoneam tamen, ut, quæ scis, teneas et observes, aut scias meliùs. Cogita, te missum in provinciam Achaiam, illam veram et meram Græciam, in quâ primùm humanitas, literæ, etiam fruges, inventæ esse creduntur; missum ad ordinandum statum liberarum civitatum, id est, ad homines maximè liberos, qui jus à naturâ datum, virtute, meritis, amicitia, fœdere denique, et religione tenuerunt. Reverere conditores deos, numina deorum. Reverere gloriam veterem, et hanc ipsam senectutem, quæ in homine venerabilis, in urbibus sacra est. Sit apud te honor antiquitati, sit ingentibus factis, sit fabulis quoque: nihil ex cujusdam dignitate, nihil ex libertate, nihil etiam ex jactatione decerpseris. Habe ante oculos, hanc esse terram quæ nobis miserit jura, quæ leges non victa acceperit, sed petentibus dederit; Athenas esse, quas adeas: Lacedæmonem esse, quam regas: quibus reliquam umbram, et residuum libertatis nomen eripere, durum, ferum, barbarumque est. Vides à medicis, quam in adversâ valetudine nihil servi ac liberi differant, molliùs tamen liberos clementiùsque tractari. Recordare, quid quæque civitas fuerit; non ut despicias quod esse desierit. Absit superbia, asperitas; nec timueris contemptum.

An

An contemnitur, qui imperium, qui fasces habet, nisi qui humilis, et sordidus, et qui se primus ipse contemnit? Malè vim suam potestas aliorum contumeliis experitar; malè terrore veneratio acquiritur: longèque valentior amor ad obtinendum quod velis, quàm timor. Nam timor abit, si recedas; manet amor: ac sic, ut ille in ordium, hic in reverentiam vertatur. Te verò etiam atque etiam (repetam enim) meminisse oportet officii tui titulum, ac tibi ipsi interpretari, quale quantumque sit ordinare statum liberarum civitatum. Nam quid ordinatione civilius? Quid libertate pretiosius? Porro quàm turpe, si ordinatio everfione, libertas servitute mutetur? Accedit, quod tibi certamen est tecum onerat te quaesturae tuae fama, quam ex Bithyniâ optimam revexisti: onerat testimonium principis: onerat tribunatus, praetura, atque hæc ipsa legatio, quasi præmium data. Quo magis nitendum est, nè in longinquam provinciam, quàm suburbanam; ne inter fervientes, quàm liberos; ne forte, quàm iudicio missus, ne rudis et incognitus, quàm exploratus probatusque humanior, melior, peritior fuisse videaris: quum sit alioqui, ut sæpe audisti, sæpe legisti, multò deformius amittere, quàm non adsequi laudem.

Hæc velim credas (quod initio dixi) scripsisse me admonentem, non præcipientem; quanquam præcipientem quoque. Quippe non vereor, in amore ne modum excesserim. Neque enim periculum est, ne sit nimium, quod esse maximum debet. Vale.

*De nummis vulgatiorebus Romanis, et Græcis.**Moneta Angl.*

S estertium, vel mille Sestertii HS, vel mille Sestertiū, vel mille nummū — —	} £	8 0 0
Decem vel dena Sestertia, vel X millia [Sestertiū nummū] — —	} 80 0 0	
Centum Sestertia, vel centum millia [Sestertiū nummū] — — — —	} 800 0 0	

Quoties numeratio fit per *adjectivum* numerale, subauditur vox *mille* vel *millia*.

Quoties verò per *adverbium* numerale, ut *decies*, *vicies*, *centies*, *millies*, &c. subaudiuntur ferè voces *centum millia*.

DECIES, vel decies centena [millia] Sestertiū — — — —	} 8,000
Vicies Sestertiū, vel vicies centena millia —	16,000
Centies Sestertiū — — — —	80,000
Millies Sestertiū — — — —	800,000
ac ita deinceps	

Talentum Atticum valebat idem, quod 60 Minæ — — — —	} 206 5 0
Mina Attica valebat idem, quod 100 drachmæ —	3 8 9
Drachma Attica valebat idem, quod 6 oboli —	0 0 8½
Talentum Atticum Aureum — —	3300 0 0

1940

12-20-1954

1. The first step is to identify the problem or question that needs to be answered.

© 2000 Blackwell Science Ltd *Journal of Internal Medicine* 247: 111–117

1990

... ..

7-10-68

1915

1997

MENSIS ROMANI FORMA.

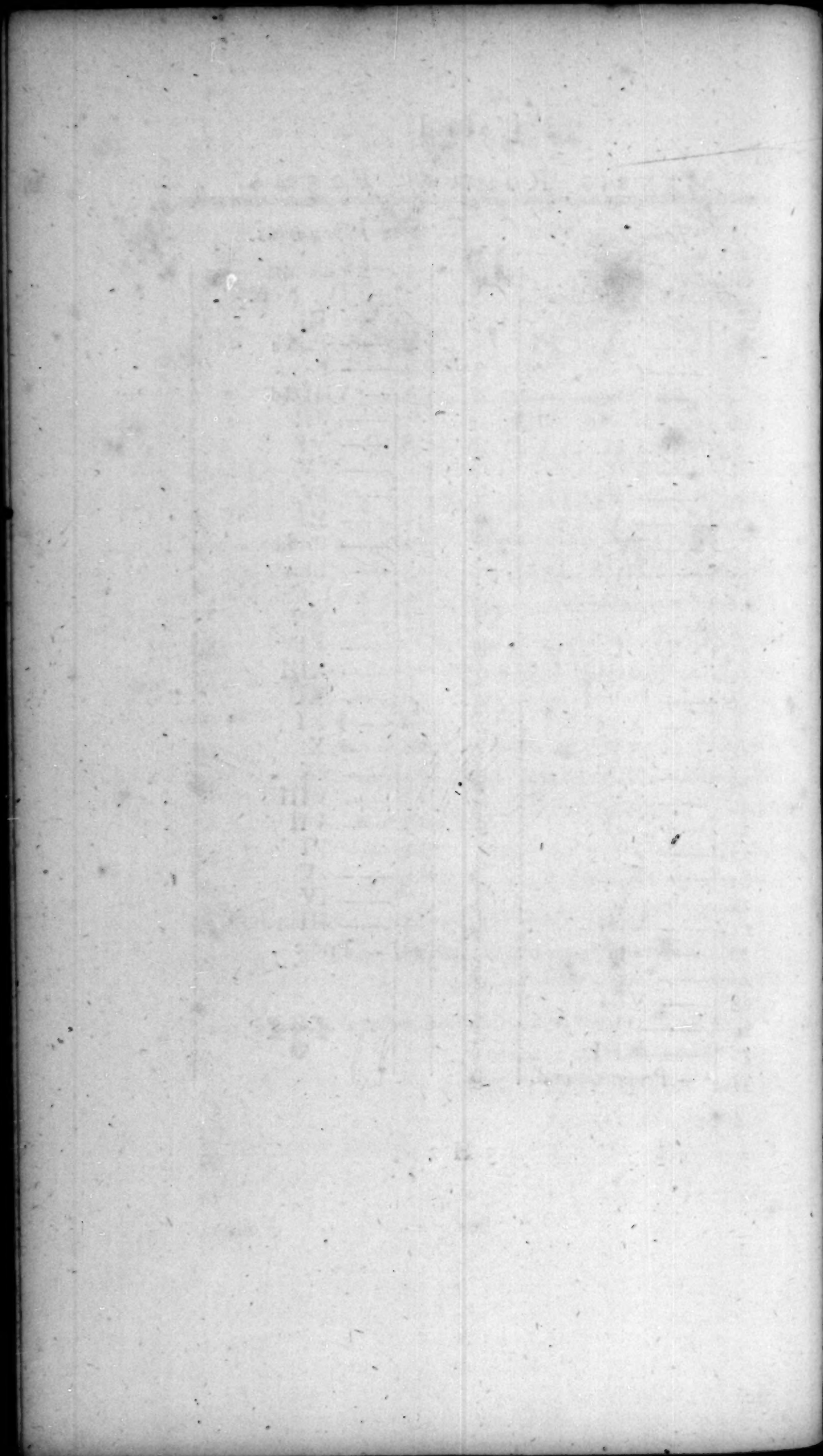
Januarius.

1	— Calendæ
2	IV. Non. vel ante Nonas
3	— III.
4	— Pridie
5	— Nonæ
6	— VIII. Id. vel ante Id.
7	— VII.
8	— VI.
9	— V.
10	— IV
11	— III
12	— Pridie
13	— Id.
14	— XI. X. Cal. Feb.
15	— XVIII
16	— XVII
17	— XVI
18	— XV
19	— XIV
20	— XIII
21	— XII
22	— XI
23	— X
24	— X
25	— VIII
26	— VII
27	— VI
28	— V
29	— IV
30	— III
31	— Pridie Calend.

Februarius.

1	— Calendæ
2	— IV. Non.
3	— III
4	— Pridie
5	— Nonæ
6	— VIII. Id.
7	— VII
8	— VI
9	— V
10	— IV
11	— III
12	— Pridie
13	— Idus
14	— XVI. Cal. Mar.
15	— XV
16	— XIV
17	— XIII
18	— XII
19	— XI
20	— X
21	— IX
22	— VIII
23	— VII
24	— VI
25	— V
26	— IV
27	— III
28	— Pridie

I N D E X

C A P I T U M.

Ex CICERONE.

C ICERO de Proœmiis suis	Pag. 1
De origine, usu, et abusu Eloquentia	3
De Scriptis suis Rhetoricis	7
De Studio eloquentiæ	11
In L. Crassi mortem	19
In Hortensii mortem	24
De Callidio	27
Cicero de Hortensio, ac seipso	29
De summæ absolutæque perfectionis formâ et specie	38
Varroni Philosophiam commendat Cicero	42
Laudes Luculli	45
Cur ipse philosophiam Latinis literis illustret	48
L. Thorius Balbus, Epicureus, cum Regulo comparatur	52
Voluptatem non habendam esse summum bonum	53
Proœm. Lib. III. de Finibus	55
Movemur, nescio quo pacto, locis ipsis in quibus eorum, quos admiramur, adsunt vestigia	57
Proœm. Lib. I. Tusc. Quæst.	61
De Morte contemnenda	65
Proœm. Lib. II. Tusc. Quæst.	68
Proœm. Lib. III. Tusc. Quæst.	70
Proœm.	

<i>Proëm. Lib. V. Tusc. Quæst.</i>	73
<i>De Dionysio Syracusano</i>	78
<i>De Dolore toleranda</i>	82
<i>Ex Lib. V. Tusc. Disputat,</i>	84
<i>Proëm Lib. I. de Natura Deorum</i>	85
<i>Esse præstantem aliquam, divinamque naturam, pulchritudo mundi, ordoque rerum omnium cogit confiteri</i>	91
<i>Ex Lib. II. de Natura Deorum</i>	94
<i>De Somniis</i>	99
<i>Studiorum suorum rationem exponit Cicero</i>	102
<i>Proëm. Lib. I. de Legibus. Marcus T. Cicero Quintus, M. frater, Atticus</i>	105
<i>Proëm. Lib. II. de Legibus</i>	109
<i>Proëm. Lib. I. de Officiis</i>	112
<i>Ex Proëm. Lib. II. de Officiis</i>	114
<i>Proëm. Lib. III. de Officiis</i>	116
<i>Ex Lib. III. de Officiis</i>	118
<i>De Regulo</i>	120
<i>Ex Lib. de Senectute</i>	121
<i>Ex Lib. de Amicitia</i>	124
<i>Omnes stultos insanire. In Clodium</i>	126
<i>Omnes sapientes liberos esse, et stultos omnes, servos</i>	128
<i>Solum sapientem esse divitem. In Crassum</i>	131
<i>Ex somnio Scipionis</i>	135
<i>Pre C. N. Plancio Oratio</i>	143

EX LIVIO.

<i>Præfatio</i>	195
<i>Horatiorum et Curiatorum Certamen</i>	197
<i>Albæ excidium</i>	202
<i>Gabii</i>	

I N D E X.

423

<i>Gabii à Tarquinio fraude ac dolo capti</i>	203
<i>Lucretia per vim stuprata, unde Tarquinii Româ expulsi</i>	205
<i>Hor. Coclitis et C. Mucii Scævola Fortitudo</i>	210
<i>Mulierum legatio ad Coriolanum patriæ suæ arma inferen-</i> <i>tem</i>	215
<i>De Appio et Virginia</i>	217
<i>Clades Caudina</i>	224
<i>Disputatio de Alexandro M. et Romanis</i>	233
<i>Annibal transit Alpes</i>	239
<i>Transitum Apennini tentat Annibal</i>	245
<i>Decii Magii, adversantis Annibali, constantia ; et Perollæ</i> <i>audax de Poeno interficiendo consilium</i>	247
<i>Annibalis Exercitus Capuæ in hibernis corrumpitur</i>	250
<i>Marcelli, Syracusarum jam mœnia ingressi, lacrymæ. Ibi-</i> <i>dem mox pestilentia, captâque urbe, Archimedis mors</i>	252
<i>P. Cornelii Scipionis, Proconsulis in Hispaniam missi, artes</i> <i>apud multitudinem</i>	254
<i>Carthagine N. captâ, Scipionis Humanitas</i>	256
<i>Post victum à Claudio Nerone Cos. Asdrubalem, gaudium</i> <i>Romanorum</i>	259
<i>De Sophonisba</i>	262
<i>Annibalis ex Italia revocati dolor</i>	268
<i>Colloquium Scipionis et Annibalis de pace, ad prælium de-</i> <i>inde utrinque parata omnia</i>	269
<i>Scipio accusatus</i>	276
<i>Philopœmenis à Messeniis capti ; Annibalis, et Scipionis</i> <i>vitæ exitus</i>	280

Ex

EX VELL. PATERCULO.

<i>Codrus</i>	287
<i>Homerus</i>	ibid.
<i>Sardanapalus et Lycurgus</i>	288
<i>Hesiodus</i>	ibid.
<i>L. Æmilius Paullus</i>	289
<i>Q. Metellus, P. Scipio Æmilianus, et L. Mummius</i>	290
<i>De temporibus, quibus potissimum floruerunt ingenia</i>	292
<i>Primò corrumpi cæpta civitas</i>	294
<i>Tib. Gracchus</i>	ibid.
<i>Post Carthaginem, ac Numantiam excisas, P. Scipionis</i>	
<i>Æmil. mors</i>	296
<i>Caius Gracchus</i>	297
<i>Jugurtha et Marius</i>	298
<i>M. Livius Drusus</i>	ibid.
<i>L. Cornelius Sulla et C. Marius</i>	300
<i>Pontius Telesinus, dux Samnitium</i>	304
<i>Cn. Pompeius</i>	305
<i>Q. Catulus</i>	306
<i>Cn. Pompeius, et L. Lucullus</i>	ibid.
<i>Cicero, Catilina, et M. Cato</i>	307
<i>C. Cæsar</i>	308
<i>Clodius</i>	309
<i>Crassus</i>	310
<i>Bellum Civile inter Pompeium et Cæsarem</i>	ibid.
<i>Ciceronis mors</i>	315
<i>Brutus et Cassius</i>	316
<i>Sextus Pompeius, Cn. Magni Filius</i>	ibid.
<i>M. Agrippa</i>	317
	<i>Lepidus</i>

I N D E X.

425

<i>Lepidus</i>	ibid.
<i>Pugna Actiaca</i>	318
<i>C. Mæcenas</i>	319
<i>Ab Augusto benè composita Civitas</i>	320
<i>Drusus Claudius</i>	ibid,
<i>L. Piso</i>	321
<i>Julia Filia Augusti</i>	ibid.
<i>Sentius Saturninus</i>	ibid.
<i>Varus Quintilius</i>	322
<i>Cæsaris Augusti mors</i>	ibid.
<i>Tiberii et Sejani laudes adulatoriæ</i>	323

E X T A C I T O.

<i>Seditio in Pannonia</i>	325
<i>Seditio in Gallia, cui intervenit Germanicus</i>	330
<i>Exercitus Rom. dum à flumine Amista classe reducitur, vi tempestatis marisque istius imperitiâ penè interit</i>	332
<i>Agrippina cum Germanici reliquiis Brundisium, inde Ro- mam pervenit</i>	333
<i>Caractacus, Silurum Rex, Romam ad Claudium perduc- tus</i>	337
<i>Nero, Agrippinam matrem suam, per Anicetum, interfici- cit</i>	338
<i>Cædes Senecæ</i>	340
<i>De Galba</i>	343
<i>Ex præfat. in Vita Agricolæ</i>	344
<i>Ex vitâ Jul. Agricolæ</i>	345
<i>Post res egregiè in Britannia gestas, Agricolæ ad Romam reditus, ibidemque mors</i>	347

E X C I C E R O N I S Epistolis.

<i>Commendat A. Trebonium, amicum suum, splendidum equi- tem Romanum.</i>	353
<i>Gratulatur Curioni, quòd et Romæ non sit ubi multa con- tra rempublicam committuntur; et ibi sit, ubi ex rellè factis</i>	353

- factis magnam laudem consequatur. *Postremò cum ad suscipiendam rempublicam hortatur.* 354
- Commendat summo studio T. Annium Milonem ad petitionem consulatus. Et, ut impetret quod vult, nihil omit-
tit, quod in genere commendatitio requiri possit 355
- Cratulatur Curioni de tribunatu pl. Hortatur ad boni
civis officium. De sacerdotio Curionis quiddam interse-
rit. *Postremò rogat, ne quid sibi temporis prorogari ad
provinciae administrationem patiatur.* 357
- Leviter Caelium objurgat, qui commentarium misisset refer-
tum levissimis rebus. Tum hortatur ad amicitiam Pom-
peii, emergente jam belli civilis initio. Addit de suo in
provinciam itinere. In extremo, ne sibi provinciae tempus
prorogetur. 359
- Cum Cæsar bellum gereret in Hispania contra Pompeii li-
beros, periit Tullia ex partu, Ciceronis filia, jam à Do-
labellâ dimissa. Consolatur Ciceronem Serv. Sulpicius,
argumentis ad tollendum dolorem undecunque collectis: 361
- Ad Servii consolationem respondet, suum dolorem, lectis il-
lius literis, aliquâ ex parte lenitum: sed dolendi causas
apud se et plures, et graviores esse, quàm apud quemvis
alium in simili calamitate 364
- Suadet, ut exsulandi consilium abjiciat, et in patriam suam
redeat: id Cæsarem facile concessurum: id optare ip-
sus fratrem, id ipsam rempublicam: id ad rationem etiam
rei familiaris pertinere 367
- Exsulantem Nigidium spe reditus consolans, suam illi ope-
ram, suumque officium pollicetur; præterea rem omnem
familiarem. In extremo hortatur, ut bono animo, forti-
que sit in utramque partem. 370
- Luceium, historiarum scriptorem, rogat, ut de rebus à se
in consulatu gestis seperatum volumen conficiat: quod
illustrius videbatur. 373
- Consolatur

- Consolatur amicum, obitum liberorum immoderatiùs seren-*
tem 378
- Commendat Cæcinam T. Furfanio* 381
- Commendat studiosissimè Trebatium jurisconsultum Cæsari*
Galliarum præfecto ibid.
- Dolabellam laudibus extollit, quia columnam, in foro Cæ-*
sari, quasi deo, erectam, everterat 383
- Expostulatio ad contumeliosas et minaces Antonii lite-*
ras. 386
- Excusatio Matii et pro se ipso, et contra calumniatores* 388
- Apollonium P. Crassi libertum Cæsari bellum in Hispaniâ*
contra Pompeii liberos gerenti commendat 391
- Exsul deflet suam suorumque calamitatem, ejusque culpam*
confert in amicorum consilia: vicî venditionem prorsus
improbat: alia quædam scribit. 392
- Queritur, quod suâ culpâ et ipse, et omnes sui maximas in*
miserias inciderint: deinde ad varia capita respondet,
sed ita dolenter, ut ideo à nonnullis jure fortasse, tan-
quam mollis, reprehendatur 395
- Excusat se quòd Ciceroni supplicationem non decreverit: et*
tamen decretam gaudet: seque de illo honorificentius di-
cit sensisse, quàm eos, qui supplicationem decreverunt 397
- Exponit, eximiâ cum Catonis laude, quantam voluptatem*
ceperit ex ejus sententia, et ex gratulatione literarum:
petitque ut sibi in adipiscendo triumpho adjutor sit, aut
saltem, si adipiscatur, gaudeat 398
- Propensionem animi, studiumque ad virtutem significat: et*
de prædio emto gratulatur 400

Ex C. P L I N I O.

- Tacitum monet, ipsum exemplo suo in sylvis posse studere*
et venari percommodè 403
- Capitonem commendat, quòd mortuo amico statuam posuerit,*
et clarorum hominum imagines domi habeat 404
- Hispano*

<i>Hispano Tranquillum commendat in emendo agello</i>	406
<i>Prisco copiarum rectori Voconium Romanum commendat ib.</i>	
<i>Laudat Pomponium, sapienter otio in senectute usum: sibi- que similem aliquando quietem optat</i>	407
<i>Mortem Fundani filiae luget, et Marcellinum, ut patrem consoletur monet</i>	408
<i>Calpurnium bene recitasse nuntiat, fratrisque pietate lau- data, nob'les adolescentes erudiri optat</i>	409
<i>Respondet uxori, in Campaniâ commoranti se non minori desiderio pro illâ teneri, quàm illam pro se</i>	411
<i>Indignatur, quosdam eruditos sibi visos, recitanti amico nullum signum lætitiæ dedisse</i>	ibid.
<i>Nubenti Quintiliani filiae dono offert L. millia nummum</i>	412
<i>Morbo amici admonitus, hortatur, ut tales sani persevere- mus, quales non futuros infirmi profitemur</i>	413
<i>Exemplo nonnullius, quem reticet, illos reprehendit, qui dare veniam, nisi sibi nesciunt</i>	414
<i>Maximum, ad Achaïam ordinandum missum, admonet, ut antiquitatis reverentiâ humaniter civitates tractet</i>	415
<i>De nummis vulgatiorebus Romanis, et Græcis</i>	417
<i>Mensis Romani Forma</i>	419